

T.C.

**ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ORTA CÜZ HANI ABILAY HAN HAKKINDA
YAZILMIŞ TARİHÎ JIRLAR**

Hazırlayan

Yasin MUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı-2018

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ORTA CÜZ HANI ABILAY HAN HAKKINDA
YAZILMIŞ TARİHÎ JIRLAR

Hazırlayan
Yasin MUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı-2018

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	i
TEZ KABUL VE ONAY	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
II. KAZAK TÜRKLERİ'NİN TARİHİ	2
I. Kazak Kelimesinin Menşei	2
II. Kazak Türklerinin Tarihi	3
II.I. Eski Türk Dönemi	3
II.II Kazak Hanlığının Cüzlere Bölünmesi.....	5
II.II.I Orta Cüz ve Abılay Han	5
II.III. Bağımsız Kazakistan Devletinin Kuruluşu ve Genel Durumu	7
III. Kazak Türkçesi	9
1. BÖLÜM	10
1. KAZAK TÜRKLERİ'NİN EDEBİYATI	10
1.1. Hazırlık Dönemi (XIX. yüzyıl)	10
1.2. Hürriyet Dönemi (1905 – 1920 arası)	10
1.3. Sovyet dönemi (1920'den sonraki devir)	11
2. Sözlü Edebiyat.....	11
2.1. Destan Kelimesinin Anlamı	12
2.2. Destan-Tarih İlişkisi ve Destanların Oluşumu	13
2.2.1. İlk Ortaya Çıkış Dönemlerine Göre Destanlar	13
3. Kazak Destanları	18
3.1. Kazak Destanlarının Sınıflandırılması	19
3.1.1. Arkaik Destanlar	19
3.1.2. Kahramanlık Destanları (batırlık epos/batırlar cırı).....	19

3.1.3. Aşk Destanları (liro epos/ gâşıktık epos/ dastan/ romandık epos).....	20
3.1.4. Tarihî Destanlar (tarihî cır).....	20
4. Destan Anlatıcıları İçin Kullanılan Terimler.....	21
2. BÖLÜM.....	26
1. TARİHÎ JIRLAR (ABILAY HAN) ADLI ESERİN MUHTEVASI	26
SONUÇ.....	33
KAYNAKÇA	35
EKLER.....	39
1. “TARİHÎ JIRLAR” ADLI ESERDEKİ MANZUM KISIMLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI	39
2. TARİHÎ JIRLAR ADLI ESERDEKİ MANZUM KISIMLARIN LATİN HARFLİ TRANSKRİPSİYONU	226
3. ESERİN ORJİNALİ.....	393
ÖZGEÇMİŞ.....	426

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Orta Cüz Hanı Abılay Han Hakkında Yazılmış Tarihi Jırlar* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../... / 2018

İmza
Öğrencinin Adı Soyadı

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Yasin Mutlu] tarafından hazırlanan *[Orta Cüz Hanı Abılay Han Hakkında Yazılmış Tarihi Jırlar]* başlıklı bu çalışma, *[26/07/2018]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliğiyle]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Türk Dili ve Edebiyatı]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : Doç.Dr.Abdulselam Arvas İmza:

Üye : Doç.Dr.Nezir Temur İmza:

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Seval KASIMOĞLU İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../ 2018 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Yüksel ÖZGEN

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Orta Cüz Hanı Abılay Han Hakkında Yazılmış Tarihî Jırlar adlı bu tezde Orta Asya'daki önemli Türk devletlerinden biri olan Kazakistan'ın 1700-1800'lü yıllarda Rus emperyalizmine karşı yaşamış olduğu zor durumlar destanlara konu olmuştur. Bu durumlar neticesinde halkın bölünmesine karşı, Kazakları toplayıp bir araya getiren devrin en önemli isimlerinden biri olan Abılay Han hakkında yazılmış tarihî jırlar üzerinde durularak bu jırlar Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır.

İncelenen bu tarihî metinler, Türk okuyucularını ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıları, Orta Asya'yla ilgili folklorik metinlerden olan tarihî jırlara ulaştıracak ve tarihî olayların edebiyata nasıl yansıdığını gösterecektir.

Tez; bir giriş, iki bölüm ve eklerden oluşmaktadır. “Giriş” bölümü iki başlığa ayrılmış olup, ilk başlıkta araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları ele alınmıştır. İkinci başlıkta ise Kazak Türkleri, onların tarihinden ve devlet yapısından, Kazak kelimesinin menşeyinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Kazak edebiyatı ve dönemleri, “destan” kelimesinin anlamı, destan-tarih ilişkisi, genel anlamda destanların tasnifi, Kazak destanları ve sınıflandırılması yapılmış, destan anlatıcıları hakkında kullanılan terimlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde “Tarihî Jırlar” adlı eserin ilk cildinin muhtevassından bahsedilmiş ve burada Abılay Han'ın yaşam hikâyesinin yansımaları farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ulaşılan veriler kısaca özetlenmiş ve son olarak istifade edilen kaynaklar kaynakça kısmında verilmiştir.

Eklerde evvela üzerinde çalışılan metnin manzum kısımları şiirlerin anlam bütünlüğü bozulmadan ve şiirlerin kendine has yapısı korunarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca bu metnin Latin harfli transkripsiyonu yapılmak suretiyle Abılay Han ve tarihî jırlar hakkında araştırma yapmak isteyen bilim insanlarına ve araştırmacılara eseri Latin harfleriyle ama Kazakça olarak okuma imkânı sağlanmıştır. Son olarak “Tarihî Jırlar” adlı eserin orijinali teze eklenmiştir.

Orta Cüz Hanı Abılay Han Hakkında Yazılmış Tarihi Jırlar adlı yüksek lisans bitirme tezini hazırlarken, çalışma öncesinde ve çalışmanın tüm aşamalarında tecrübesi, bilgi ve birikimiyle her türlü katkıyı sağlayan ve bana her daim yol gösteren, tezimin tüm aşamalarında bana destek veren değerli danışmanım Doç. Dr. Abdulselam ARVAS'a ve benden desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Hacer Nurgül BEGİÇ'e sonsuz saygı ve şükranlarımı sunarım. Değerli hocalarımı tanıma ve birlikte çalışma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı sayarım.

Son olarak hayatım boyunca eğitimim için itina gösteren, karşılaştığım tüm zorluklar aşamasında her zaman yanımda olan ve benden desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Tezin Başlığı : Orta Cüz Han Abılay Han Hakkında Yazılmış Tarihî Jırlar
Tezin Yazarı : Yasin Mutlu
Danışman : Doç. Dr. Abdulselam ARVAS
Anabilim Dalı: Türk Halk Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Kabul Tarihi : 26.07.2018
Sayfa Sayısı : 7 (ön kısım) + 216 (tez) + 200 (ekler)
<p><i>Bu tezde Orta Asya'daki önemli Türk devletlerinden biri olan Kazakların, tarihte yaşadığı olaylar ve istiklal mücadeleleri ele alınmıştır. Bu mücadele içinde Kazakları toplayıp bir araya getiren Abılay Han'la ilgili yazılmış olan tarihî jırlar incelenmiştir. Böylelikle bu alanla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara da ön ayak olunmuştur. Türk dünyasının kültür varlığı için en önemli unsurlardan birisi Anadolu sahasında âşıklık geleneği, Kazak sahasında ise "Jırcılık" olarak adlandırılan "Jırcılık Geleneği"dir. Bu gelenek Türk cumhuriyetleri ve topluluklarında ortak bir mirastır.</i></p> <p><i>Bu çalışmada Kazakistan sahasında önemli olan "Jırcılık Geleneği ve Tarihî Jırlar"ın yanı sıra Kazak Türklerinin tarihi, Kazakların bağımsızlık mücadeleleri, Kazak Türkçesi ve Kazak kelimesinin kökeni ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Kazak edebiyatını ve bunun içerisinde sözlü edebiyatın en önemli ürünleri olan destanlar üzerinde durulmuştur. Öncelikle çalışmanın ana konusunu oluşturan Abılay Han hakkındaki tarihî jırların manzum kısımları muhteva açısından incelenmiştir. Daha sonra bu manzum kısımlar Türkiye Türkçesine aktarılmış, onların Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış ve son olarak da eserin orijinali teze eklenmiştir.</i></p>
Anahtar Kelimeler: Abılay Han, Orta Cüz, Jırav

SUMMARY

Title of the Thesis: Historical Zhyrs Depicting Abylai, Khan of the Middle Horde	
Author	: Yasin Mutlu
Supervisor	: Assoc. Prof. Abdulselem ARVAS
Department	: Turkish Folk Literature
Sub-field	: Turkish Language and Literature
Date	:
<p><i>History and independence struggles of the Kazakhs, one of the important Turkic states in Central Asia, and the historical zhyrs depicting Abylai Khan who gathered Kazakhs together in this struggle were examined thus leading to the researcher who wanted to work on this field. One of the most important elements for the culture of the Turkic world is the tradition of minstrelsy in Anatolia and the “Zhyr Tradition” which is called “Zhyrism” in Kazakh field. This tradition is a common heritage in Turkic republics and communities.</i></p> <p><i>In this study, in addition to the “Zhyr Tradition and Historical Zhyrs” which is important in Kazakh field, the history of the Kazakh Turks, the independence struggles of the Kazakhs, the Kazakh language and the origin of the word “Kazakh” are discussed. Moreover, Kazakh literature and the epics in it which are the most important products of oral literature are emphasized. In our study, the historical Zhyrs are transcribed and translated into Turkish and finally the original text and its Latin transcription are presented as Annexes.</i></p>	
Keywords: Abylai Khan, Middle Horde, Zhyrau.	

KISALTMALAR

- C.:** Cilt
Çev.: Çeviren
Doç.: Doçent
Dr.: Doktor
E.T.: Erişim Tarihi
S.: Sayı
s.: Sayfa
TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

I. ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I.I. Konu

Tezin konusunu Kazak Hanlığının en önemli hükümdarlarından olan Orta Cüz Hanı Abılay Han hakkında yazılmış tarihî jırlar oluşturmaktadır. “Tarihî Jırlar” (Tarihî Türküler) adı altında birkaç ciltten oluşan bu eserin ilk cildi Abılay Han’a ayrılmıştır. Dolayısıyla tezde bu külliyyatın ilk cildi çalışılmıştır.

I.II. Amaç

Araştırmada temel amaç, tarih ile edebiyat ilişkisinde önemli bir yere sahip olan “tarihî jırlar” (tarihî türküler) üzerinden Kazakların birleştiricisi ve en önemli hükümdarı sayılan Abılay Han hakkında yazılan övgü dolu jırları (türküler) ele almaktır. İncelenen bu tarihî metinler; Türk okuyucularını ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıları Orta Asya’yla ilgili folklorik metinlerden olan tarihî jırlara ulaştıracak ve tarihî olayların edebiyata nasıl yansıdığını gösterecektir. Bu çalışmayla Kazak halk edebiyatı başta olmak üzere Türk edebiyatı için oldukça önemli bir yere sahip olan “tarihî jırlar”dan biri daha edebiyatımıza ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kazandırılmak istenmiştir.

I.III. Kapsam ve Sınırlılıklar

Genel anlamda tezin kapsamını Türk dünyası edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kazakların tarihî jırları oluşturmaktadır. Bununla birlikte tezin araştırması “Tarihî Jırlar” adlı külliyyatın ilk cildindeki Abılay Han hakkında yazılan tarihî türkülerle sınırlandırılmıştır.

I.IV. Yöntem

Araştırma metin merkezli bir çalışmadan oluştuğu için öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Gerekli eserler elde edildikten sonra “Tarihî Jırlar” adlı külliyyatın ilk cildindeki manzum kısımlar Latin alfabesine transkribe edilmiştir. Daha sonra da bu manzum kısımlar Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metin muhteva açısından incelenmiştir.

II. KAZAK TÜRKLERİ'NİN TARİHİ

I. Kazak Kelimesinin Menşei

Bugün Kazak Türklerinin yaşadığı ülkeye Kazakistan, bu ülkede yaşamını sürdüren halka da Kazak halkı denilmektedir. Türk halklarının bir boyu olan ve günümüzde Kazakistan'da yaşayan halk için kullanılan "Kazak" teriminin ilmi bakımdan ele alınması çok eski dönemlere dayanmamaktadır (Kalkan, 2006: 49).

Bu konuda araştırma yapan tarihçiler "Kazak" teriminin bir boy ismi olduğunu, XV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başladığını iddia etmektedirler. Kazak adı, hür müstakil, mert, yiğit ve cesur mânâlarına gelmektedir. Bununla birlikte Asa, Kasa, Hasa, Haysak, Kosok, Gasag, Hasık, Kasok, Kazak, Kazsak vs. çeşitli şekillerle yazılmıştır. Bu isim Kumuk lehçesinde "silahşör, kızan, asker" gibi anlamlara da gelmekle birlikte Orta Asya'daki iç karışıklıklarla birlikte "derbeder, haydut" gibi anlamları içermiştir (Sızdıkova ve Koygeldiyev, 1991: 159). V.V.Bartold, "Kendi devletinden ayrılana ve ona karşı savaş edene Kazak adını vermişlerdi" açıklamasında bulunmuştur (Bartold, 2002: 189). Türkçe tarihî kayıtlarda ise "Kazak" sözüne ilk olarak XI. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. "Hür, yiğit, mert, cesur serbest" gibi anlamları ifade etmektedir (Budak, 1999: 16).

Sekerim Kudayberdiyev "Kazak" terimini kendi başına serbest olarak dolaşan halk olarak tarif etmiştir (Kudayberdiyev, 1993: 34-35). "Kazak" teriminin yaygın anlamı hür, serbest, mert, derbeder, başıboş, cengâver, sert erkek sözleri ile ifade edilmektedir.

Hasan Oraltay, Türkiye'de sınır boylarındaki yarı Ortodoks gruplar için de Kazak adı kullanıldığını, bu Türk halklarından olan Kazaklarla, Rus Kazaklarının birbirine karıştırılmasına sebep olduğunu söylemiştir. Oysaki bunlar (Rus Kazakları) Kazak değil Kozak veya Kossaklardır şeklinde ifade etmiştir (Oraltay, 1961: 17). Bu konu hakkında İbn Ruzbihan XVI. yüzyılın başında şöyle demektedir:

"Cengiz Han'ın idaresi altından çıkan asil üç kabile Özbeklerdendir. Şimdi onların bir kolu Şeybanilerdir ve onların yüce hanı birkaç atadan"

sonra onların hükümdarı oldu. İkinci kabile Kazaklardır, onlar bütün dünyada güçleri ve cesaretleriyle tanınmıştır. Üçüncü kabile Mangıtlardır, onların hanları Astrahan'dandır” (Fazlallah, 1976: 62).

Görüldüğü üzere XIV. yüzyılda Kazakistan toprağındaki Kerey ile Canibek hanların öncülüğünde Yedisu'ya göçen halka “Özbek-Kazak” diye daha sonra ise Kerey ile Canibek hanların kurduğu Hanlığın yönetim altındaki halka “Kazak” isimi verilmiştir.

II. Kazak Türklerinin Tarihi

Kazak Türkleri uzun dönemler boyunca göçebe bir hayat sürmüş, bunun ardından Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'ya yerleşmişlerdir. Türk kökenli bir halk olan Kazak Türkleriyle birçok ortak noktamızın ve başta dil, din, kültür, tarih ve birçok gelenek görenek olarak benzer olduğumuzu söylemek yerinde olacaktır. Birçok kez sömürüye maruz kalmış Sve kabile sistemiyle uzun yıllar varlığını korumaya çalışmasının ardından XX. yüzyılın sonlarında bağımsızlığına kavuşmuştur (Hizmetli, 2011: 24).

II.I. Eski Türk Dönemi

Günümüzde bağımsız bir yaşam süren Kazak Türklerinin tarihi hakkında Kazakistan'ın Begazı, Jetisuv ve Aral gölü etrafında yapılan kazılar neticesinde göçebe bir kavim olan Sakalar hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Bu buluntulardan yola çıkarak Kozıbayev; Sakaların yüksek bir medeniyete sahip olduğunu ve bugünkü Kazakistan'da ilk devleti onların kurduğunu söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştir (Kozıbayev, 1992: 62).

MÖ 300 sıralarında birçok hanlık Kazakistan bölgesinde devlet kurmuştur. Bu hanlıklar uzun yaşamlı olmamakla beraber Karlukların hâkimiyeti sırasında meydana gelen gelişmeler önemlidir. Bu gelişmelerin en önemlileri arasında yerleşik hayata geçiş, kentleşmenin hızlanması neticesinde Otrar ve Taraz gibi şehirler kültür merkezleri haline gelmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra Kuzembayulu, Kazakistan'da yaşamını sürdüren Kimek ve Kıpçak boylarının Kimek Hanlığını kurduğunu ve XI. yüzyılın sonlarına doğru İrtiş'ten Volga boylarına kadar uzanmakta olan Kıpçakların ülkesinin doğulu tarihçiler tarafından Deşti-Kıpçak olarak adlandırıldığını, Karluk

Kağanlığı'nın 940'ta dağılmasıyla Karahanlı Devletinin kurulduğunu ifade etmiştir (Kuzembayulı, 2003: 20-34).

“Cengiz Han, imparatorluğu 3 oğlu arasında paylaştırarak; Orta ve Kuzey Kazakistan'ı Cuci ulusuna; güney ve güneydoğu Kazakistan'ı Çağatay ulusuna; Jetisu bölgesinin kuzeydoğusunu Ögedey ulusuna bırakmıştır. Cuci Han'ın ölmesiyle onun yerine oğlu Batu Han geçmiştir, Batu Han (1227-1255) Cuci ulusunu daha da genişleterek Altın Ordu imparatorluğunu kurmuştur. Bu imparatorluğun şimdiki Kazakistan'dan ibaret olan kısmına Ak Orda adı verilmiş, XIV. yüzyılda Altın Ordu imparatorluğu zayıflamış ve Ak Orda ondan ayrılarak bağımsız olmuştur. Cengiz Han sülalesine mensup hanların arasındaki taht kavgası yüzünden, Ak Orda XV. yüzyılın 20'li yıllarında birkaç hâkimiyet bölgesine ayrılmıştır, bunların en önemlileri Nogay Hanlığı ve Özbek Hanlığı olmuştur” (Kazak SSR Tarihi, 1983: 158-159).

Öte yandan Kazaklar kendilerinin “Alaş” adlı bir atadan türediklerine inanmışlardır, hatta sosyal teşkilat, töre ve kanunlarının bu büyük ata tarafından kurulduğunu iddia etmişlerdir. Gömeç, herkesin birleştiği ortak noktanın bu ilk atanın üç oğlunun olduğu ve bunların soyundan üç büyük Kazak boyunun meydana geldiği olduğunu söylemiştir ve birçok Türk boyunun karışmasıyla (Karlık, Oğuz, Nayman, Kanglı vs.) meydana gelmiş olan Kazakların eski Kimeklerin torunları olduğuna dair görüşlerin de mevcut olduğunu ileri sürmüştür (Gömeç, 2006: 74).

1456 yılında Canıbek ve Kerey sultanlar Kazak hanlığını kurmuş, bu hanlığın değişik Türk kabile ve kavimlerinden oluşan halkına da “Kazak” adı verilmiştir (Konıratbayev, 1994: 26-27). Birleşik ilk Kazak Hanlığı XVI. yüzyılda Kasım Han (1503-1523) tarafından kurulmuş, hızla artan Kazak nüfusu XVI. yüzyılın sonlarına doğru bugünkü Kazakistan'ın sınırlarına kadar yayılmıştır (Amancolov, 2010: 140).

Kazaklar zamanla bu birleşik ve tek otorite merkezli yönetimden “üç otorite-merkezli” yönetim sistemine geçmiş, bir anlamda, yeniden "kabilecilik" idaresine dönmüş ve "büyük, orta, küçük cüz-kabile" unvanlarındaki topluluklar (kabileler) olarak varlıklarını sürdürmeyi benimsemişlerdir. Ancak, özellikle Kalmuklarla olan savaşlarda bunun yararlı olmadığını görerek, yeniden bir otorite etrafında toplanmış, “Ordabaşı Kurultayı”nda Kazak Halkı olarak yaşama kararı almışlardır (Yoldoşov, 2004: 138).

II.II Kazak Hanlığının Cüzlere Bölünmesi

XVIII. yüzyıl, Kazak Hanlarının bağımsızlıklarını yitirme noktasına geldikleri bir dönemdir. Tevke Han'ın oğlu Bolat Han (1718-1730) başa geçtikten sonra onun hanlığını bazı sultan ve beyler kabul etmemiş, Bolat Han ile Küçük Cüz Hanı Ebül Hayr arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Öte yandan Ebül Hayr, Bolat'ın hanlığını kabul etmemiş ve 1718'de Küçük Cüz'ün bağımsızlığını ilân etmiştir. Bundan sonraki süreçte; Büyük Ordu (ulu cüz) Yedisu, güneydoğu ve güney Kazakistan; Orta Ordu (Orta Cüz) doğuda Çin sınırından batıda Torğan'a kadar; Küçük Ordu (Kişi Cüz) ise batı Kazakistan, Hazar'ın kuzeyi, Sır Derya'nın aşağı mecrasından Aral'a kadar olan bölgeyi sahiplenerek cüzlere bölünmüşlerdir (Moldabayeva, 2009: 27-44).

Kazakların aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda parçalandıkları bu dönemi fırsat bilen Kalmuklar, 1723 yılında aniden saldırıya geçmiş, Kazakları çok sayıda can ve mal kaybına uğratmışsa da Kazaklar mücadeleyi bırakmamış ve 1728 ve 1729 yıllarında yapılan bu iki savaşta Kalmukları yenerek topraklarının büyük bir kısmını kurtarmışlardır (Tamir, 2002: 650). Bu yıllarda Kazaklar arasından destanlara konu olan Bögenbay Batır, Canıbek Batır, Karanbay Batır, Sabalak Batır gibi büyük kahramanlar çıkmıştır (Tamir, 2002: 650).

Bolat Han'ın ölümünden sonra (1730) Kazak Hanlığı'nın birliği tamamen bozulur. Cüzler arasında didişme başlar. Ulu Cüz, Kalmuklar ve Hokant Hanlığı arasında paylaşılır.

II.II.I Orta Cüz ve Abılay Han

Kazak Hanlıkları tarih boyunca birçok kez saldırı ve istilaya uğramış ve bunlara rağmen varlığını korumaya devam etmiştir. Orta Cüz'ün hanları olan Semeke Han ve Küşik Han 1730'daki han seçiminden sonra 1733 yılında ortaya çıkan yeni bir Oyrat saldırısı karşısında kendilerine bağlı oymaklarla birlikte Kuzeybatı Kazakistan'a, Rusya sınırına çekildikten sonra, Semeke Han, Ebü'l-Hayr Han gibi Rusya'ya tâbi olmuştur. Ancak Barak Han asıl Orta Cüz bölgesinde hâkimiyet kurmuştur (Tamir, 2002: 653).

1730'da bütün Kazakların hanı seçilen Ebülmenbet Han, 1735'te hanlık görevini kendi isteği ile Oyratlarla yapılan savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren ve han sülâlesinden olan Sabalak Batır'a bırakmıştır. Sabalak Batır, "Abılay" adını alarak han olmuş, hem bütün Kazakların hem de Oyratlar'ın saldırılarıyla karşı karşıya kalan Orta Cüz'ün hanı seçilmiştir (Tamir, 2002: 653).

Abılay Han, hanlığı süresince Kazakları tekrar bir idare altında toplamak ve Aktaban Şubırındı (ayak tabanları bembeyaz oluncaya kadar kabileler halinde göç) yıllarında Kazakların ellerinden çıkan toprakları geri almak için uğraşmıştır. Bu hedeflerinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. Orta Cüz ve Ulu Cüz'ün tamamı ile Küçük Cüz'ün bazı urukları onun idaresine girmiştir. Böylece Kazakların büyük bir bölümü tek bir idari çatı altında toplanmıştır. Abılay Han, Aktaban Şubırındı yıllarında Kazakların ellerinden çıkan Sır Derya boyundaki Türkistan, Sayram ve Şımkent şehirlerini geri almış, Taşkent'i geri alamadıysa da vergiye bağlamıştır. Liderleri Galdan Çereng'in 1746'da ölmesinden sonra Oyratlar arasında çıkan iç mücadelelerden faydalanarak Oyratlar'ın elinde bulunan Kazak topraklarını geri alarak Oyratlar'ın Kazak ülkesine yaptığı saldırıları durdurmuştur (Tamir, 2002: 654).

Bu arada 1757'de Çinlilerin yaptıkları büyük bir saldırıda Oyratlar Çinliler karşısında büyük bir yenilgiye uğrayarak tamamen ezilmiş ve Türkistan'ı (Orta Asyayı) tehdit eden bir güç olmaktan çıkmıştır. Ancak Oyratları yenen Çinliler büyük bir güç haline gelerek Türkistan bölgesinde etkili olmaya başlamışlardır. Bu durum karşısında Abılay Han, Rus baskılarını da göz önüne alarak Rus baskınlarını dengelemek için Çin'in yüksek himâyesine girmiştir. Kazakları yine Abılay Han idare etmiştir (Tamir, 2002: 654).

Abılay Han zamanında Kazaklar nisbî bir barış devresi yaşamışlar ve Kazak halkı bu barış devresinde Aktaban Şubırındı yıllarında yaşadığı perişanlıktan da kurtulmuştur. Yurtlarını terk eden ahâli tekrar eski yurtlarına dönmüş, halkın ekonomik durumu büyük çoğunlukta düzelmiştir. Bu zorlu süreçleri zekâsı ve iradesiyle bertaraf eden Abılay Han, bütün Kazaklar tarafından sevilen bir han olmuş, ölümünden sonra hakkında destanlar söylenmiştir. Abılay Han, aynı zamanda bütün Kazaklar tarafından han kabul edilen son Kazak hanıdır (Tamir, 2002: 654).

Abılay Han'ın 1781 yılında ölmesi üzerine bu huzur ve barış dönemi sona ermiştir. Yerine geçen oğlu Abdullah zamanında (1781-1782) Rus baskısı yeniden artmış, Çin'e yakınlaşarak bu tehditleri önlemeye çalışan Abdullah başarılı olamamış ve 20 Nisan 1782'de Ruslar tarafından esir edilmiştir. Neticede, 1812 yılında Orta Cüz Hanlığı ikiye bölünmüş; 1817'de Bukey Han'ın, 1819'da da Veli Han'ın ölümü Orta Cüz Hanlığı'nın daha çok zayıflamasına, Ruslar'ın da daha çok Kazak toprağını işgal etmelerine sebep olmuştur (Hizmetli ve Yoldaşov, 2004: 4-5). XIX. yüzyılda tüm Kazak Cüzlerini hâkimiyetine alan Ruslar, Kazaklara müstemleke muamelesi uygulamaya başlamışlardır. Öte yandan bazı coğrafi bölgelerin Kazaklara yasaklanması, 1799'da, yeni Ceza Hukukuna göre Kazakların yargılamaları, 1800'den itibaren Kazak Hanlığına seçilenlerin Rus hükümeti tarafından tasdik edilmesi bunun örnekleri arasındadır (Saray, 1993: 424; Kara, 2007: 544). Yaşanan bu durumları Sovyet Rusya'nın uyguladığı bu müstemleke muamelesi beraberinde sömürgeciliği de getirmiştir.

II.III. Bağımsız Kazakistan Devletinin Kuruluşu ve Genel Durumu

Kazak tarihçiliğinde Kazakların varlığını Kazak Hanlık Dönemi'nden başlatmak gelenekleşmiştir. Kazaklar tarihte çok büyük sıkıntılar çeken ve zulümler gören, sömürgecilik ve istilalarla mücadelede milyonlarca insanının hem canını hem malını kaybetmesine rağmen, milli ve manevi değerlerini koruyarak günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başaran bir halk olmuştur.

Bağımsız Kazakistan'ın kurulmasındaki en önemli etkenlerden biri, Kazak halkı ve Dinmuhammet Konayev'in öncülüğündeki aydınların direnişidir. Bu bağlamda Komünist Partisi üyesi olan Nazarbayev'in adından söz etmek yerinde olacaktır. 1940 yılında dünyaya gelen, kimya ve metalurji lisans öğreniminden sonra ekonomi alanında doktora yapan Nazarbayev, hem Kazakistan'ın problemlerini hem de Rusya'nın siyasetini iyi bilmesi onun, bağımsızlık gösterilerinde halkının yanında yer almasına ve Kazakistan'ın yine Kazaklar tarafından yönetilmesi gerektiği görüşünü savunmasına sebep olmuştur (Tokul, 2002: 191-194).

Sonunda, 22 Haziran 1989'da Kolbin'in Moskova'da başka bir göreve atanması üzerine, Nazarbayev Kazakistan Komünist Partisi'nin Başkanlığına getirilmiştir.

Nursultan Nazarbayev Rusya yönetimi ile iyi ilişkiler kurmuş, ama Kazakistan'ın Almatı'dan yönetilmesi gerektiği siyasetini savunmayı da bırakmamıştır. Ayrıca, ana dil ile milli kültüre büyük önem veren Nazarbayev, Eylül 1989'da aldığı bir kararla Kazakçayı, Rusçanın yerine, Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dili ilan etmiştir. Ülke ekonomisinin millileşmesi ve bağımsızlığı için de çok mücadele eden Nursultan Nazarbayev, 14 Nisan 1990'da Parlamento tarafından ilk Kazak Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Saray, 1994: 187-189).

1 Aralık 1991'de yapılan seçimde Nazarbayev, 5 yıl süreyle Kazakistan Cumhurbaşkanlığına seçildi. Kazakistan Parlamentosu 10 Aralık 1991'de "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını bırakarak "Kazakistan Cumhuriyeti" adını kabul etmiştir.

Kazaklar, 1991 yılında, Orta Asya Türk kökenli halklar arasında, en son bağımsızlığına kavuşan ulus olmuştur (Hitchins, 2002: 131). Kazaklar, değişik alfabeleri kullansa da, her zaman ana dili olarak, Türk Dili Ailesinden Kazakçayı konuşmuşlardır (Hitchins, 2002: 133).

Kazaklar 1991 yılında bağımsızlığını alınca "ulus" meselesini siyasi yönden çözmüş; yani Kazak Halkı "İl-Millet"e dönüşmüştür. Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de Kazakçayı "Ülke Dili, Devlet Dili-Resmi Dil" ilan etmişti (Esim, 2010: 17).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan Kazakistan Cumhuriyeti geçen 20 yıl içinde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli gelişmeler göstermiş ve hızla kalkınmıştır. Uluslararası arenada kendini kabul ettirmiş; birçok uluslararası kurum ve kuruluşlara üye olmuş, birçok önemli siyasi, ekonomik ve ilmi toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Ülke gelişmiş, zenginleşmiş ve dış dünya ile çok yönlü ilişkiler kurmuş; Kazak halkının sosyal, ekonomik ve kültürel durumu iyileşmiştir. Dolayısıyla Kazakistan Orta Asya'nın hızla gelişip kalkınan, kaynakları güçlü ve zengin ülkesi durumuna yükselmiştir.

III. Kazak Türkçesi

Tümebayev, Kazak Türklerinin ve Kazak Türkçesinin tarihinin XV. yüzyıldan itibaren başladığını ve Kazak Türkçesi'nin Kazakistan'da ve başka memleketlerde yaşayan Kazak Türklerinin konuştuğu dil olduğunu söylemektedir. Öte yandan Kazak Türkçesinin, Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dili olduğunu da eklemiştir (Tümebayev, 1996: 3).

Bekturov, Kazak Türkçesi'nin Kıpçak dil grubuna girdiğini ve yapısı bakımından çekimli bir dil olduğunu ayrıca Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçanın etkisinin az ama Rusçadan çok etkilenmesi sebebiyle ve çok sayıda Rusça kelime olduğunu belirtmiştir (Bekturov, 2006: 7).

Kazak Türkleri 1926 yılına kadar Arap alfabesini kullanmış, 1926 – 1940 yıllarında Latin alfabesini kullanmış, 1940 yılından itibaren de Kiril alfabesini kullanmışlardır. Kazakistan'da şu anda Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde 42 harf vardır (Buran ve Alkaya, 2001: 193).

1. BÖLÜM

1. KAZAK TÜRKLERİ'NİN EDEBİYATI

Kazak Türklerinin kendine has, oldukça zengin bir halk edebiyatı vardır. Hayatın çeşitli dönemleri ile ilgili törenler, Kazaklar arasında çok canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Kazaklarda halk türküsüne “jır” veya “ölen”, türkü söyleyen kimseye de “cırav, jırav” veya “ölenşi” denir. “Akın” adı verilen Kazak ozanları irticalen şiir söyler, diğer akınlarla atışır, halk hikâyeleri anlatır, destanlar okurlar. Akınların atışmasına “aytı” adı verilmiştir (Reichl, 2014: 77-79). Çağdaş Kazak Edebiyatı, XIX. yüzyılda başlamaktadır. Çağdaş edebiyat kendi arasında 3 döneme ayrılmaktadır.

1.1. Hazırlık Dönemi (XIX. yüzyıl)

Rusların Kazakistan'ı istilası ile başlayan bu dönem Kazak edebiyatında roman, hikâye, tiyatro gibi yeni türler ortaya çıkmıştır. Hazırlık döneminin en önemli isimleri: Abay Kunanbayulı, Çokan Velikanov ve Ibray Altinsarin'dir. Abay Kunanbayulı, çağdaş Kazak edebiyatının ve dilinin kurucusu sayılmıştır. Ibray Altinsarin ilk Kazak eğitimcisidir. Folklorla yakından ilgilenmiştir; realist Kazak nesrinin kurucusudur. İlk kez Kazak Türkçesini resmi yazışmalarda kullanmış ve bu şiveyle ders kitapları yazmıştır (Buran ve Alkaya, 2001: 107).

1.2. Hürriyet Dönemi (1905 – 1920 arası)

1905 yılında gerçekleşen Rus ihtilalinden sonra, hürriyet havasından faydalanan Kazak aydınları derhal teşkilatlanıp halka seslenmiş ve çeşitli basın yayın organları kurmuşlardır. Kazak Türkçesiyle çıkan “Sirke Gazetesi”, “İslamcı Aykap Mecmuası”, “Kazakistan Gazetesi”, “Kazak Gazetesi”, “İşim Dalaşı” ve “Alaş” gibi gazeteler millî şuurun canlanmasında önemli rol oynamışlardır. Daha çok milli konuların işlendiği bu dönemin önemli şair ve yazarları arasında Asfendiyer Köbeyulı, Sultan Mahmut Torayğırov, Ahmet Baytursınoğlu, Mağjan Cumabayev, Alihan Bökeyhan sayılabilir (Buran ve Alkaya, 2001: 108).

1.3. Sovyet dönemi (1920'den sonraki devir)

1920'den başlayarak devam eden dönemdir. 20 Ağustos 1919'da Ruslar, milli hükümeti yıkarak yerine Kazakistan Muhtar SSB Cumhuriyetini kurmuşlardır. Böylece Kazakistan'da sosyalizm ve komünizmin baskısı altında bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda yeni rejime ayak uydurmayan milliyetçi sanatçılar 1937, 1938 ve 1939 katliamlarıyla ortadan kaldırılmıştır. Yeni yetişen nesillere resmi ideoloji kabul ettirilmiş ve bu yolda eserler yazdırılmıştır. Bu dönemin önemli edebiyatçıları arasında Saken Seyfulin, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov, Ğabiden Mustafin, Ğabit Musrepov, Tahavi Ahtanov gibi isimler önde gelmektedir (Buran ve Alkaya, 2001:108).

2. Sözlü Edebiyat

Her edebiyatta olduğu Kazak edebiyatında da kültür mirasının büyük bir bölümünü halkın yaşattığı sözlü edebiyat oluşturur. Okuma yazmanın olmadığı dönemlerde de Kazak halkı kendi yaşamı, siyasi hayatı, işi, sevinci ve üzüntüsü, dünya görüşü hakkında şiirler, destanlar, masallar, atasözleri üretmiş ve onları sözlü edebiyat halinde ortaya koymuştur. Bu yüzden bunlara halkın sözlü edebi eseri, bilgelik sözü, yani sözlü edebiyatı denilmiştir. Sözlü edebiyat geçmişten günümüze kadar aktarılmış ve bundan sonra da kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam edecektir.

Örf, adet yırlarından başlayıp aşk destanlarına kadar uzanan zengin bir miras, Kazak halk edebiyatının tür bakımından geliştiğini gösteriyor. Kazak sözlü edebiyatının birkaç türü vardır, bu türler halk arasında her konuda yazılan şarkılar, atasözleri, masallar, destanlar, efsaneler, kahramanlık yırları, örf, adet yırları, atışmalar gibi ürünlerdir (Kazak Halk Edebiyatı, 1984: 4–5). Kazak sözlü edebiyatında özellikle destanlar önemli bir yer tutmaktadır. Onun için aşağıda destan kelimesinin anlamından, destanların sınıflandırılmasından, destan-tarih ilişkisinden, destan anlatıcıları için kullanılan terim ve kavramlardan bahsedilecektir.

2.1. Destan Kelimesinin Anlamı

Destan kelimesi günümüzde çeşitli anlamlara gelmektedir. Destan kelimesinin lügat anlamı “hikâye, efsane, masal” demektir. Özkul Çobanoğlu; “destan” terimiyle Türkiye sahasında “Oğuz Kağan Destanı” gibi millî destanların, “Âşık Garip Destanı” gibi halk hikâyelerinin, “Destan-ı Kırk Harami” gibi manzum masalların, “Destan-ı İmam Ali” gibi biyografik dinî romanların, “Dâstân-ı Yusuf Aleyhisselâm” gibi dinî hikâyelerin, “Risaletün Nushiye” gibi tasavvufî eserlerin, “Kâbusnâme” gibi mensur edebi eserlerin, “Dâstân-ı Tevârih-i Müluk-i Âl-i Osman” gibi manzum tarihlerin, “Tacü’t-Tevârih” gibi mensur tarihlerin, “Düstarnâme” gibi vakayinamelerin yanı sıra toplumu etkileyen büyük olayları ve âşıklar tarafından uygun bulunan konuda meydana getirilen uzun hacimli şiirleri karşıladığını söylemiştir (Çobanoğlu, 2011: 14).

“Destan” kelimesinin anlamı ve Türk boylarındaki karşılıkları hakkında Şükrü Elçin; “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu” başlıklı makalesinde detaylı bilgi vermektedir. Örneğin, Yakut Türkleri, manzum kahramanlık şiirlerine veya kahramanların hayat hikâyelerine “olongo”, “olongo” adını vermekteyken, Türkçe’de “ölöng’e karşılık olarak “şiir, raks havası, raks türküsü, koşma, gazel” karşılığında “koşug, yır, cır” sözcükleri kullanılmıştır. Öte yandan, “Sab” veya “sav” sözcükleri bazı boylarda “söz, nutuk, haber, salık, mektup, risale, atalar sözü, kıssa, hikâye, tarihî olay” anlamlarına gelmekteyken, “İrtegi” sözcüğü, Kumancada, Kırım lehçesinde, Çağatay edebi dilinde ve Kur’an tercümelerinde “hikâye, kıssa, destan, eski söz” anlamında kullanılmakta ve Kırgız Türklerinde kahramanlık destanına “comok” denilmektedir diye ifade etmiştir (Elçin, 1997: 33-41).

Destanın “épopé (epos)” anlamına geldiğini ve âşık şiiri türlerinden birini göstermekle beraber âşıkların destanlarıyla ancak çok uzaktan bir ilgisi olabileceğini belirten Pertev Naili Boratav, epos anlamındaki destanın uzun bir anlatı türü olduğunu ifade etmektedir. Destanların, genelde nazımla düzenlendiğini belirten Boratav; bunların ulusların yazı öncesi çağlarında oluşup gelişen yapıtlar olduğuna dikkat çekmektedir. Destanlar, yazı öncesi dönemde hem yaradılış ve dönüşümlere

tanrılara ve çeşitli olağanüstü varlıklara hem de toplumun geçmişine yönelik bilgileri vermektedirler (Boratav, 1995: 35-38).

Elçin ise: “*Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra, nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir*” demektedir (Elçin, 2000: 72).

Genel olarak bahsedecek olursak bizde olduğu gibi diğer Türk topluluklarının dillerine de İslam ve Fars kültürünün etkisiyle girmiş olan “destan” kelimesi Türkçe’de “hikâye, kıssa, manzum, masal” gibi değişik anlamlarda kullanılmışken günümüzde daha çok gerçek ve olağanüstülüklerin birlikte kullanıldığı; amacı büyük tarihî olayları ve kahramanlıkları dile getirmek olan ve epik özellikler taşıyan hikâyeler için kullanılmıştır.

2.2. Destan-Tarih İlişkisi ve Destanların Oluşumu

Destanlar, milletlerin geçmişten günümüze kadar gelenek-görenek, örf-âdet, düşünce yapısı gibi yaşam tarzına ışık tutan önemli türlerdir. Destanlar sözlü kültürden yazılı kültüre aktarılmış toplumsal miras olmaları bakımından ilk ortaya çıktığı, yaratıldığı ve yaşatıldığı çevrenin kültürel birikimlerini ve imkânlarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda milletlerin geçmişini öğretmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle destan, kökü tarihe dayanan ve ilhamını geçmişten alan bir halk edebiyatı ürünüdür. Destanlar, Türk devletleri ve toplulukları için önemli bir yere sahip olan edebî türlerdir (Arıkan, 2011: 159-160).

2.2.1. İlk Ortaya Çıkış Dönemlerine Göre Destanlar

E. H. Marğulan, Kazak destanlarını, ortaya çıkış zamanlarına göre tasnif eden araştırmacılardan biridir. Marğulan, Kazak destanlarını ortaya çıkış dönemleri bakımından şu şekilde tasnif etmiştir:

1. İlk olarak ele alınan, en eski devirlerde meydana gelen destansı jırlardır. Bu grubun içine “Er Töstik” “Ak Köbek”, “Kulamergen”, “Şolpan Mergen” gibi jır-añızlar (destan menkıbeler) girmektedir.

2. Oğuz-Kıpçak zamanında meydana çıkan destanların temelini (XI.-XII. yy.) “Dede Korkut”, “Alpamıs”, “Kazanbek”, “Dumbavıl”, “Kozı Körpeş-Bayan Suluv” vs. jırlar oluşturur.

3. Tarihi devirlerdeki destan (XIII-XIV. yy.) bu dönem de ikiye ayrılır:

a) Kazak topraklarında Joşı devletinin kurulması ve onun iç mücadelelerini anlatan Kobilandı ve Er Targın gibi destanlar.

b) Bu devletin çöküşü zamanındaki destanlar ki bunlar arasından Kambar, Kaztuvğan gibi destanları gösterebiliriz. Bazen bunlar “Nogay devrinin jırları” diye de adlandırılır.

4. Jonğar derebeylerinin Kazak topraklarına saldırılarını, hücumlarını ve bunlara karşı yapılan mücadeleleri anlatan jırlar. Kabanbay, Bögenbay, Oljabay gibi destanlar.

5. Derebeylik yönetimindeki adaletsizliklere, haksızlıklara karşı yapılan mücadelelere bağlı olarak doğan destanlar (Arıkan, 1999: 29).

Avelbek Konıratbaev, Kazak destanlarını, kökü ve türleri bakımından on ayrı gruba bölmüştür. Bunlar:

1. “Er Töstik”, “Kula Mergen”, “Talasbay Mergen”, “Dotan”, “Muñlık-Zarlık”, gibi masalsı destanlar.

2. Orhun Kitabeleri, Kültegin hakkındaki jırlar gibi Türk Kağanlığı Devrinde meydana gelen secirelik-yıllık destanlar.

3. Oğuz Destanı Dede Korkut Jırları, Oğuzname, gibi.

4. Boy Destanları “Alpamıs”, “Kobilandı”, “Kambar”, “Şora Batır”, gibi.

5. Nogay Destanları “Er Targın”, “Kırım’ın Kırık Batırı”, “Orak-Mamay”, “Karasay-Kazi”, gibi.

6. Lirik Destanlar “Kozı-Körpeş”, “Kız Jibek”, gibi.
7. Tarihî Destanlar “Beket”, “Dosan Batır”, “1916 yılı manzumeleri”, gibi.
8. Doğu Destanları “Rüstem Dastan”, “çeşitli kıssalar”, gibi.
9. Telif Destanlar “Esempet”, “Ötegen Batır”, “Surañşı Batır”, “Narkız”, gibi.
10. Sovyet Destanları “Amankeldi”, “Melik”, “Tölegen hakkındaki jırlar” (Arıkan, 1999: 3) şeklindedir.

Zengin ve köklü bir geçmişi olan Kazak sözlü geleneğinde dastan, epos, epikalık poema, engime, el poeması gibi terimlerle karşılanan eserler, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tasnif edilmektedir. Kazak edebiyatının en önemli isimlerinden olan Muhtar Avezov’un, destanların hem konu hem de şekil özelliklerini dikkate alarak yaptığı tasnif şu şekildedir:

1) El poemaları: Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Kız Jibek, Ayman-Şolpan, Kul ile Kız, Munlık-Zarlık vb. manzum anlatmalar.

2) Batırlar engimesi: Koblandı Batır, Edige vb. kahramanlık konulu manzum anlatmalar (Avezov, 1936: 358). Avezov’un diğer bir sınıflandırmasını ise Yücel Çetin şu şekilde vermiştir:

1) Epik efsaneler: Koblandı, Edige, Alpamis, Er Sayın, Kambar

2) Halk poemleri: Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Kız Jibek, Ayman-Şolpan

3) Tarihî jırlar: İsetay, Muhambet, Kene Sarı-Navrız Bay

4) Halk nazımının kısa türleri

5) Masal, efsane, atasözü, bilmece

6) Kahramanlık destanları

7) Aşk destanları

8) Tarihî destanlar

9) Atışma şarkılar (Yücel Çetin, 2003: 8-9) şeklindedir. Bu sınıflandırmada görüldüğü gibi M. Avezov destanlarla diğer folklor ürünlerin hepsini aynı grupta toplamıştır.

Kazak destanlarının sayıca çokluğu, tür çeşitliliği, konu zenginliği, olay örgüsü dikkate alındığında bu destanları tasnif etmenin kolay olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda elden geldiği kadar destanların oluşum sürecini; destan-tarih ilişkisini ele alan değerli araştırmacıların tasniflerine yer vermeye ve meselenin açıklanmasına gayret edilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra asıl konumuz olan tarihî destanlar konusuna geçmek yerinde olacaktır.

Kazakların kendi içlerindeki bazı olumsuz durumları fırsat bilen Kalmukların, Kazaklara saldırıya geçmesi neticesinde bölünüp parçalanan Kazak halkı gruplar halinde Kuzey Kazak bozkırlarına çekilmişlerdir. Kazaklar, üç yıl kadar süren bu saldırılarda çok büyük can ve mal kaybına uğramasına rağmen mücadeleden asla vazgeçmemiş ve 1728 ile 1729 yıllarında yapılan iki saldırıyla topraklarını biraz olsun düşmandan temizlemiştir. Bu yıllarda Kazaklar arasında destanlara konu olan Bögenbay Batır, Canıbek Batır, Karanbay Batır, Sabalak (Abılay) Batır gibi büyük kahramanlar çıkar (Tamir, 2002: 653). Bolat Han'ın ölümünden sonra (1730) Kazak Hanlığı'nın birliği tamamen bozular. Cüzler arasında çekişmeler başlar. Ulu Cüz, Kalmuklar ve Hokant Hanlığı arasında paylaşılır.

Abılay Han'ın, cüzleri bir araya getirip Kazakları tek yönetim altında toplamak ve kaybettikleri yerleri geri almak için gösterdiği büyük gayretleri hakkında yazılmış tarihî jırlar (tarihî türküler)tezimizin asıl konusunu oluşturmaktadır.

2.3. Genel Olarak Türk Destanlarının Tasnifi

Halk edebiyatının “âşık edebiyatı” şubesi içerisinde destan; koşma şeklinde fakat çok uzun olan ve bir vakayı hikâyeye eden nazım şeklidir. Destanlar çeşitli konularda meydana getirilir. Bir kısmı adı, zamanı ve yeri belli gerçek hadiseleri hikâyeye eder. Kahramanlık, tarihî, olağandışı ve birçok konu hakkında destan yazılmıştır. Bundan başka, hayattaki garip ve gülünç hadiseleri ele alan, tuhaf tipleri, âdetleri gösteren topluluk hayatının doğurduğu vaziyetleri ve makbul olmayan huyları konu olarak işleyen destanlar da vardır.

Destanlarda bir milletin başından geçen çeşitli hadiseler, felaket ve saadetler, yenilgi ve başarılar, aralarından yetişen ve bu hadiselerde önemli roller alan kahramanlar, o milletin dünyanın meydana gelişi, insanların yaratılışı, kendi türeyişleri ve ölüm hakkındaki düşünceleri ve inanışları yer almaktadır (Özkan-Timurtaş, 1997:538).

Çok eski ve zengin bir tarihe sahip bulunan Türk milletinin çeşitli boyları arasında birçok destan vuku bulmuştur. Fakat ilk devir destanlarından olan Oğuz Kağan Destanı dışındaki diğer destan metinleri bugüne kadar tam olarak gelememiştir (Özkan- Timurtaş, 1997:540).

Destanlar şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

I) İslamiyet'ten önceki destanlar:

1. *Yaratılış Destanı*
2. *Saka Destanı*
 - a. *Alp Er Tunga parçası*
 - b. *Şu parçası*
3. *Hun – Oğuz Destanı*
4. *Köktürk Destanı*
 - a. *Bozkurt parçası*
 - b. *Ergenekon parçası*
 - c. *Koroğlu parçası*
5. *Siyenpi Destanı*
6. *Uygur Destanları*
 - a. *Türeyiş parçası*
 - b. *Mani dininin kabulü parçası*
 - c. *Göç parçası*

II) İslamiyet'ten sonraki destanlar

1. *Manas Destanı*
2. *Çingiz Han Destanı*

3. *Timur Destanı*
4. *Seyyid Battal Gazi Destanı*
5. *Danişmend Gazi Destanı* (Özkan- Timurtaş, 1997:540).

3. Kazak Destanları

Destan terimi ve türü, Türk Boyları arasında çok farklı şekiller ve anlamlar içinde kullanılmıştır. Mehmet Aça, Kazak Türkleri arasında destan türünü karşılamak için “epos, arhaik epos, köne epos, batırlık epos, kaharmandık-köne epos, liro-epos, gâşıktık epos, romandık epos, batırlık ertegi, cır, batırlar cır, tarihî cır, gâşıktık cır, epostık cır, liro-epostık cırlar, liroepikalık cırlar, dastan” gibi kavramların kullanıldığını ve bunlara göre de konuları bakımından çeşitlilik gösterdiğini söylemiştir (Aça, 1998: 23). Necla Yalçınır Kazak destanlarının sözlü edebiyat ürünleri içinde değerlendirilmesi hakkında şunları söylemektedir:

“Kesin bir tarih verilecek olursa Kazak destanlarının sözlü edebiyat ürünleri içinde ayrı bir yer verilerek değerlendirilmesi 1917 yılına rastlamaktadır ve çalışmaların 1917 yılında başlamış olmasına karşın bu çalışmalarda destanların tür özellikleri, çeşitleri ve diğer destanlarla olan benzerlik ve ayrılıklarına ilişkin bilgi” verildiğini söylemiştir (Yalçınır, 2007: 129-130).

Yalçınır, A. Baytursunov, S. Seyfulin, M. Avezov, B. Kenjabaev’in ve daha sonraları K. Jumaliev, E. Margulan’ın araştırmalarında:

- a) Arkaik destanlar,
- b) Kahramanlık jırları ve
- c) Tarihî jırlar biçiminde bir ayırımı gittiklerini de dile getirmiştir (Yalçınır, 2007: 129-130).

Öte yandan Aça destanları dört başlık altında toplamış ve bu başlıkları aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

1. Arkaik destanlar
2. Kahramanlık destanları /batırlık epos/ batırlar cır
3. Aşk destanları/ liro epos/ gâşıktık epos/ dastan/ romandık epos
4. Tarihî destanlar/ tarihî cır (Aça, 1998: 25).

3.1. Kazak Destanlarının Sınıflandırılması

3.1.1. Arkaik Destanlar

Kazaklar arasında eski insanların kâinatı ve olayları nasıl yorumladıklarını, onların aile kurma usullerini, mitik ve masalsı kahramanların mitik ve masalsı varlıklarla gökte, yer üstünde ve yer altında yaptıkları mücadeleleri anlatan metinlere ‘arhaik epos’, ‘kaharmandık köne epos’, ‘batırlık ertegi’ gibi adlar verilmiştir. İbraev, kahramanlık temasını işleyen arkaik destanların bilim âleminde ‘kaharmandık köne epos’ diye adlandırıldığını ve bunların daha sonraki kahramanlık destanlarına kaynaklık ettiğini ve ‘batırlık ertegi’ denmesinde de Jirmunskiy’in “bogatırskaya skazka” demesinin etkili olduğunu belirtmiştir. Kazaklar arasındaki ‘arhaik epos’ ya da ‘ertegilik epos’lara şu örnekleri vermek mümkündür: Kulamergen-Coyamergen, Talasbay Mergen, Dotan Batır, Kubıgul, Muñlık-Zarlık, Er Töstik, Kerkula Attı Kendebay, Alpamıs (Özcan, 2011: 4).

3.1.2. Kahramanlık Destanları (batırlık epos/batırlar cırı)

Arkaik destanların sonraki dönemlerde devamı olarak kabul edilen Kazak kahramanlık destanları, diğer Türk boylarındaki kahramanlık destanlarıyla büyük benzerlikler taşımakta ve klasik kahramanlık destanları Anadolu sahasındaki destan (epos) kavramıyla da karşılanan kahramanlık hikâyelerini ifade etmektedir. Kazak kahramanlık destanlarında çoğu zaman olağanüstü bir şekilde doğan ve hızla büyüyen kahramanın kavmi ya da boyu adına mücadelesi söz konusu olduğu; bu noktada arkaik destanlardaki kahramanın kendi menfaati uğruna verdiği mücadelenin yerini kahramanın halkı için hanlara ve istilacılara karşı mücadelesinin aldığı belirtilmiştir. Epik cırlarda bazı erlik işleriyle göze çarpan ve düşmanları yenen kahramanlar hakkında hikâyeler anlatılmıştır. Kazak kahramanlık destanları, arkaik destanların pek çok motif ve epizotunu içermektedir. Kazak bilim adamları bazı destanları hem arkaik epos hem de kahramanlık destanı olarak kabul etmişlerdir (Alpamıs, Muñlık-Zarlık...). Kazak kahramanlık destanlarına şu örnekleri vermek mümkündür: Alpamıs, Kobılandı Batır, Er Targın, Kambar Batır, Er Kosay, Er Kökşe, Karabek Batır, Törehan, Arkalık Batır, Bögen Batır, Köruğlı Sultan, vb. (Özcan, 2011:3-4)

3.1.3. Aşk Destanları (liro epos/ gâşıktık epos/ dastan/ romandık epos)

Devir olarak arkaik ve kahramanlık destanlarından sonraki dönem ürünleri olarak kabul edilen aşk destanlarında, insanın özgürlük mücadelesi, aşk özgürlüğü gibi konular öne çıkmıştır. Arkaik ve kahramanlık destanlarındaki kahramanın eşine çeşitli mücadeleler sonucu kavuşması aşk destanlarında İslamiyet, tasavvuf ve İran mesnevicilik geleneğinin etkisiyle kavuşamama şeklinde trajik bir sona dönüşmüştür. Kazak aşk destanları, Türk kaynaklı olanlar ve Doğu edebiyatları geleneğinden gelenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Türk kaynaklı olanlar ‘gâşıktık cır’, ‘liro epos’ adlarını alırken Doğu kaynaklı olanlar ‘dastan’, ‘romandık dastan’, ‘romandık epos’ adını almıştır. Liro eposlara örnek olarak şunları vermek mümkündür: Kozi Körpeş-Bayan Sulu, Kız Cibek, Ayman-Şolpan, Külşe Kız, Kul men Kız. Dastan adıyla Doğu edebiyatlarından yazılı olarak geçenler gâşıktık dastandar (Leyli-Mecnun, Seyfülmelik, Tahir-Zuhra) ve kaharmandık dastandar (Rüstem, Bozoğlan), kıyal-gacayıp dastandar (Agaş At, Melik Hasan) ve tarihî veya efsaneye dönüşen destanlar (Ebu Ali İbn Sina, Hatımtay Comart, Haron-ar Raşid, Ebu Müslim) başlıkları altında toplanmıştır. (Özcan, 2011:4)

3.1.4. Tarihî Destanlar (tarihî cır)

18.-19. yüzyıllarda yaşanan tarihî mücadeleler ve 1916 yılındaki Kazak bağımsızlık isyanının yansıması olarak epik destancılarının anlattıkları hikâyeler tarihî destan veya cır meydana getirmiştir. Tarihî cırlarla kahramanlık destanları arasında birçok benzerlik vardır. Fark ise tarihî cırlarda anlatılanların yakın dönemlerde meydana gelmesi ve kahramanların tarihî gerçekliğe uygun olmasıdır. Tarihî cırların oluşumunda tarihî kahramanların etrafında destan geleneğindeki birçok motifin birleşmesinin etkili olduğu belirtilmektedir. Kazak tarihî cırlarına örnek olarak şunlar verilebilir: Karatavdıñ Başınan Köş Keledi, 1916 Cıl, Abılay Han, Kabanbay Batır, Şakşak Ulı Er Canıbek, Olcabay Batır, Cankoca, İsatay-Mahambet (Özcan, 2011:5).

4. Destan Anlatıcıları İçin Kullanılan Terimler

Jırav kelimesi ır/yır, yır/cır, yırla cırla kökünden türeyip joktav, öleñ, tolgav, vb. sözlü edebiyat ürünlerini meydana getiren ve icrâ eden kişiler için kullanılmaktadır (Çetin, 2003: 402). Anadolu ve özellikle Türkiye sahasında ise bu işi yapan kişilere âşık adı verilmektedir. Türkiye’de âşık olarak adlandırılan sanatkârlar, Türkistan sahasında destan ve hikâye anlatıcısı olarak bilinmektedirler. Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan sahasında jırav/cırav, Kazan sahasında cıruçı olarak adlandırılmaktadır. Jıravlar, kopuz (komız/kobız) veya dombra ile destan ve hikâye anlatan şâir anlamında kullanılmaktadır (Ekici, 2004: 54).

Jırav, edebiyat terimi anlamıyla, sözlü edebiyatın eski temsilcilerinden biridir. Şâir tipi olan jıravlar, dönemin sosyo-kültürel olaylarını ve özellikle o dönemde yaşanan büyük tarihî olayları ele alırlar. Kaynaklarda XI. yüzyıldan itibaren geçen jırav terimi, XV-XVIII. yüzyıllarda büyük sanatkâr ve danışman olarak tanınmaya başlar. Jıravın bu özellikleri yanında, siyasî, askerî ve diplomatik işlerde danışmanlık görevi üstlendiği de bilinmektedir. Ancak jırav, son dönemde bütün bu fonksiyonlarını kaybedip, akın-jırşısı ve kahramanlık şiirlerini icra eden sanatkârlar için kullanılmaya başlamıştır (Ahmetov- Şanbayev, 1996: 98).

Özellikle XV-XVIII. yüzyıllar arasında Kazakistan sahasında jıravların büyük şöhrete ulaşmaları dikkat çeken bir durumdur. Gerek dışa karşı, gerek kendi iç mücadelelerinde savaşımlara katılan jıravlar “bata” vermeleri ile ünlenmişlerdir. Siyasî, askerî diplomatik işlerde ülke (cüz/uruğ) liderinin yardımcısı, onun danışmanlığını yapan şahıslar olarak bilinmektedir (Aça, 2002: 75).

Jıravların, ilk zamanlarda ağıt, şildehane (yeni doğan çocuğun beşiğe konma töreni), kelin tösüru (gelin alma töreni), kız uzatu (kız evlendirme töreni) sırasında söylenen geleneksel pratiklerle ilgili kısa şiirler ile “jar jar”ları söyleyen akınlar olduğunu ve daha geç dönemlerde destan anlatıcısı olarak gelenekte yer aldıkları ifade edilmektedir (Akyüz, 2011: 21).

“Vak’aya dayalı jırlar önceleri avız edebiyatında küçük jırlar-salt jırları ile çıkmış. Kapsamlı büyük destân hemen oluşmamıştır. Kazakların salt jırları şildehane (yeni doğan çocuğun beşiğe konma merasimi), kız uzatu

(kızı evlendirme), kelin tsru (gelin almak), vb. geleneğine bağlı ortaya çıkan kısa salt jırlar zamanla genişlemiş ve vak'alı bir epos şekline dönüşmüştür. Joktav (ağıt) jırlarının çoğunluğunda ölen insanın başından geçenler anlatılmıştır. Fakat eposu jırşı veya jarşı söylemiştir. Jarşı, jokşı, jar-jarlardan sonra epos derecesine yükselterek anlatan jıravlar olmalıdır. Çünkü nceki batırlar jırında çoğunlukla jıravların adı geçer. İşte o jıravların söylediklerini değiştirilmeden halka yayanlar da jırşılardır.” (Tom [2], 1963: 382).

Akın tipinin en eski temsilcisi olan jıravlar, toplumun birlik olduğu dönemlerde, mensubu buldukları oymak veya boyun temsilciliğini yapmaktan ziyade bütün toplumu temsil eden kişilerdir. Bu temsilci kimliklerinden dolayı hanın çevresinde bulunmaktadırlar. Bu terim Abılay Han'ın (1711-1781) sarayında yaşamış olan Buhar Jırav (1693-1789) gibi daha eski Kazak destancılar için kullanılmış bir terimdir (Akyüz, 2011: 22).

“oğunlukla dönemin yapısı, insanlığın problemleri, gelecek vb. büyük şeyleri anlatmış. Bunlar da lirizm azdır. Atasözü, deyim, terme vb. Çok kullanılır. Bazı jıravlar hanları, bazıları da halkı anlatır.”(Tom [1], 1964: 379).

Mehmet Aa da jırav hakkındaki tespitlerinde, onların tasnif ettikleri (anlattıkları) türlerin kahramanlık konulu olduğunu aıkladırken, konu ile toplumda edindikleri yer ile bir paralellik kurmaktadır:

“Cıravlar bir dönem ozanlarda olduğu gibi sadece kahramanlık destanlarını kopuz eşliğinde terennüm eden, irticalen manzumeler meydana getiren sanatkrlardır. Bu adı alan sanatkrlar Kazak geleneğinde destan meydana getiren ve kahramanlık destanlarını en güzel şekilde terennüm eden destancılar olarak kabul edilmektedir. Kazak hanları ve bayları her zaman için cıravları yanlarında bulundurup himaye etmişlerdir. Cıravlar tıpkı ozanlarda olduğu gibi savaşlarda orduları, kahramanlık destanları ve şiirleri söyleyerek oşturmuşlardır. Nogaylı devrinde teşekkül eden pek çok destan cıravlar tarafından teşekkül ettirilmiştir” (Aa, 2002: 73-74).

Jıravların daha çok asker kökenli şahıslar olduğunu aktaran M. Ergun tarih destanlar, şiirler, tolgav, siyet, terme gibi şiirler terennüm eden, savaşlarda ordu ile birlikte hareket eden, savaş anında onların maneviyatını yükseltmek için şiirler ve destanlar söyleyen tipler olduğunu ifade ederken, Sıpıra Cırav ile Buhar Jırav

örneğini vererek, jıravların hanların nezdindeki pozisyonlarının önemini de açıklamaktadır (Ergun, 2002: 114-115).

Jıravlık, usta-çırak ilişkisi ile kazanılan bir sanat dalı olarak bilinmektedir. Türkiye sahası âşıklarında olduğu gibi jırav olmak isteyen birisi, usta bir jırava çırak olur. Çıraklığın süresi, jırav adayının kabiliyetine bağlıdır. Aday, ne zaman bu sanatı öğrenirse çıraklık süresi biter. Ancak, adayın jıravlıkta olgunlaşmış olgunlaşmadığı, usta jırav (üstaz) tarafından tespit edilir. Aday, usta jırava çıraklık yapmaya başladığı andan itibaren, yetişinceye kadar, ustasına hizmet eder. Hizmet, onun her gittiği yere gitmesi, ustasının jır söylediği zaman hizmetinde bulunması, onun söylediklerini ezberlemesi gibi hususlar da hizmetten sayılmaktadır. Ayrıca usta jırav, çırağına jırın esaslarını, konusunu, mazmununu; geleneksel çalgıları olan kopuz yapımı ve kopuz hakkında anlatılan efsaneleri öğretir (Akyüz, 2011: 21).

Çıraklık süresi, aynı zamanda jırav adayının, jırşılık öğrenim süresidir de. Ustalaştığına kanaat getirilen aday, ustası tarafından kopuz yontmakla haberdar edilir. Çırağın yaptığı kopuz, kendisine ustası tarafından bir törenle verilir. Çıraklık süresince kopuz tartmayan çırak, ustasının kendisine verdiği kopuzu tartar. Usta jırav, kopuz çalmaya başlayan çırağa, destan küyelerini (ezgi) öğretir. Bundan sonra çırak, kopuz tartıp tolgav, terme ve destanlardan bölümler söylemeye başlar. Bir kopuzu ile kısa manzumeler söyleyen aday, kopuz çalmayı ve kopuz eşliğinde destan söylemeyi iyice öğrendikten sonra ustası tarafından sanatını icra edebileceğine kanaat getirilirse, yalnız başına çalıp söylemesine izin verilir. Bazen de ölen bir usta jıravın kopuzu çırağa verilir. Bu, jıravın ustasını temsil ve geleneği devam ettirmesi anlamındadır (Ergun, 2002: 11-117).

Jırav teriminin daha yakın dönemlerde özellikle kahramanlık destanî şiiri söyleyicisi anlamına geldiğini belirten Karl Reichl, aslında bu terimin Kazakistan'da belli bölgelerde (Aktöbe, Kızıl Orda ve Batı Kazakistan bölgelerinde) bulunduğunu ve sınırlı bir mahalli kullanıma sahip olduğunu bildirmektedir (Karl, 2002: 77).

Destan anlatıcısı için Türk toplulukları farklı adlandırmalarda bulunmuştur: Karl Reichl'in tespitlerine (2002: 62-66) göre; Yakutlar arasındaki destan anlatıcısına

“oyun” veya “olongo” denilmektedir. Epik şiir veya destanî şiir anlamına gelen “olongo” kelimesinden türetilmiş olan bu kelime, Kazak ve Türkmenlerde “öleng” şeklinde kullanılmaktadır. Destan anlatıcıları, Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde “Âşık, Ozan”, Türkmenlerde “Dassançı ve Bağşı”, Kırgızlarda “Comokçu, Manasçı”, Kazaklarda “Akın, Cırşı ve Cırav”, Karakalpaklarda “Jırav, Baksı”, Uygurlarda “Meddah, Dastançı, Goşagçı”, Tatarlarda “Çaçan”, Başkurlarda “Sasan”, Altay Türklerinde “Gayçı veya Kayçı”, Özbeklerde ise “Bahşı, Dastançı ve şâir” olarak adlandırılmıştır (Fedakâr, 2003: 30).

Jırşı: Bazı araştırmacılara göre jırava göre daha kısa destani şiirler söyleyen; bazı araştırmacılara göre repertuarlarına halkın şaşenlik (hatiplik, güzel ve sanatlı söz söyleme) sözlerini, efsane ve masallarını ekleyen destan anlatıcısı tiplerindedir. Araştırmacıların bazıları jıravların yaratıcı, jırşılardan ise icracı olduklarını iddia etmektedirler (Akyüz, 2011: 18).

Öleñşi: Anadolu âşıklık geleneğinde koşma nazım şekline karşılık gelen öleñ söyleyicisi, icracısı anlamında bir kavramdır. Hem lirik halk öleñlerini hem de günlük hayata ilişkin geleneksel öleñleri icra etmektedirler ancak öleñşilerin mükemmel bir sese ve ses tekniğine sahip olmaları gerekmektedir (Akyüz, 2011: 18).

Akın: Kazak halk müziği icracılarına akın, öleñşi ve eñşi denmektedir. Akınlar, kendi akınlık kabiliyetini dinleyici önünde atışmalara katılarak kanıtlamak zorundadır. Akın kavramının jırav, jırşı, öleñşi gibi kavramların hepsini içine aldığı belirten görüşler de vardır. Akınlar ayrıca geleneksel törenleri de yönetmektedirler (Arıkan, 2014: 22-36).

Edigey Tursınov, “Kazak Sözlü Edebiyatı Yaratıcılarının Eski Temsilcileri” (Almatı, 1976) adlı eserinde şunları ileri sürmektedir:

“Akınlar ile jıravların repertuarı ile yerine getirdikleri vazifeleri karşılaştırırsak, akınların eski devir sıfatlarını taşıdığını, jıravların ise ondan sonraki devir özelliklerini taşıdığını görürüz. Bu özellikler şunlardır: Akınların arasında erkekler de vardır, kadınlar da. Bilhassa kız ile yiğit arasında geçen atışmanın kızsız geçmesi mümkün değildir. Jıravlar ise sadece erkekler arasından çıkar. Bu bize jıravlığın, ataerkil

dönemin çok kuvvetlendiği dönemde ortaya çıktığını gösterir. Akın, boyun temsilcisidir. Atışma sırasında o kendi boyunun namına söyler. Jırav ise bütün memleketin, yani boylar otağının (Hanlığın) temsilcisidir. Akınlar, köylerde yaşarlar. Jıravlar ise hanın sarayında (otağında) yaşarlar ve bütün hanlığın, halkın hayatı ile ilgili durumlarda hana ve bütün halka yol gösterir, akıl verirler. Bundan jıravların, önceleri tek başlarına ömür süren boyların bir araya gelip birlik oluşturmaya başladıkları devirde meydana çıktığını anlayabiliriz. Akınlar sonraki devirde meydana çıksalardı, jıravlık geleneğini daha da ileriye götürüp, geliştirip jıravların bütün milletin temsilcisi olarak söyleme geleneğini de geliştirmeleri, devam ettirmeleri gerekirdi. Fakat akınlar, boylar odağının temsilcisi olarak sadece komşu boyun akınları ile karşı karşıya geldiğinde atışır. Diğer durumların hepsinde akın tek bir boyun temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Buna bakıp akınların boylar birliği devrinden önceki devirde meydana çıktığını söyleyebiliriz” (Tursinov 1976’dan aktaran Arıkan, 1999: 24-25).

Tursinov’un bu ifadelerinden, akınların daha yakın dönemlerde, jıravlığın ise ataerkil dönemlerde ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

2. BÖLÜM

1. TARİHÎ JIRLAR (ABILAY HAN) ADLI ESERİN MUHTEVASI

Epik destancuların anlattığı hikâyeler tarihî destan veya jırları meydana getirmiştir. Tarihî jırlarla kahramanlık destanları arasında birçok benzerlik vardır. Fark ise tarihî jırlarda anlatılanların yakın dönemlerde meydana gelmesi ve kahramanların tarihî gerçekliğe uygun olmasıdır. Neticede tarihî şiirler, son bir iki asırlık gerçekleri canlandıran önemli bir olgu yaratıp, folklorun (sözlü edebiyat) kendine has bir tarzını oluşturmuştur. “Karatavdın Başınan Köş Keledi”, “1961 Cıl”, “Abılay Han”, “Kabanbay Batır” gibi eserler Kazak tarihî jırlarından bazı örnekleri oluşturur. Bu tarihî jırlar içinde ele aldığımız hayattayken ismi efsaneye dönüşen, güneşli günlerle karlı boranlarla dengesiz zaman değişimlerine rağmen hayatını, halkının birlik ve beraberliği için mücadeleye adayan Abılay Han’ın hakkında yazılan tarihî jırlar büyük önem taşımaktadır. Abılay Han hakkında yazılmış tarihî jırlar’a bakacak olursak; Abılay Han’ın tarihî jırlara konu olması hayatının dört aşamasıyla bağıntılı olarak gerçekleşmiştir. Bu aşamalar: yetimlik gördüğü, kapılarda yattığı zamanlarda ‘Sabalak’ lakabını alması, savaş zamanı zaferler kazanması, sultanlığını beyan etmesi, Kalmuklar tarafından esir alınıp cesaret, zekâ ve akıllı manevralar göstermesi, ülkeye dönmesi vatanını ve milletini savaşlardan koruması şeklindedir. Abılay Han’ın hayatını ve bu bağlamda konumuz olan tarihî jırları muhteva bakımından dört aşamada ele alıp incelemek mümkündür (Seidimbek vd., 1994: 10-13).

Birinci aşama:

Asıl adı Abilmansur olan Abılay Han, 15 yaşındayken babası Vali Han’ı savaşta hayatını kaybedince büyük tehlike ve zorluklara karşı diyar diyar gezmiş ve en sonunda Büyük Jüz’e¹ gitmiştir. Büyük Jüz’e geldiği zamanlarda kılık kıyafeti düzgün olmayan ve 15 yaşında yetim kalan Abilmansur’a ismi sorulmuştur ve isminin onlar ne derse o olacağını söylemiştir. Töle Han ona, üstü başı yırtık ve

¹ Kazaklar tarihî süreç içerisinde Büyük Jüz, Orta Jüz ve Küçük Jüz olmak üzere üç büyük kola ayrılmaktadır. “Jüz” kelimesinin sözlük anlamı “beniz, bet, yüz” gibi açıklansa da buradaki terim Kazakların belli etnik gruplarını ifade eden sosyal bir tabakayı teşkil eder.

yetim anlamına gelen “Sabalak” lakabını vermiştir. Büyük Jüz hanı Töle Han yetim kalan bu çocuğu Jüz’üne kabul etmiş ve ona çobanlık işini vermiştir. Sabalak hiç kimseye asil bir aileden geldiğinin söylememiştir fakat bir gün Töle Han’ın eşi Sabaklak’ın akranları gibi sıradan bir çocuk olmadığını fark etmiş ve eşine bu konudan bahsetmiştir. Uzun zaman gözlemledikten sonra Töle Han Sabalak’ı yanına çağırması ve ona kendisi ve ailesi ile ilgili sorular sorunca Vali Han’ın oğlu Abilmansur olduğunu anlamıştır. Bundan sonraki aşamada ise daha 17 yaşındayken aktabanı duyup bu azaplı günlerin üzerine Kazakları birleştirmeyi düşünecektir. Birinci aşamadaki jırlar incelendiğinde Abılay Han’ın yetim kalmasına rağmen çobanlık yaparak hayatını idame ettirdiği dönemlerde normal bir çocuk olmadığı onda onu ayıran özelliklerin olduğu görülür. Çobanlık yaptığı dönemlerde ozanlardan Alaş’ın şeceresini dinlemiş kendine bu kahramanlık hikâyelerini düstur edinmiş, daha onbeş yaşındayken olağanüstü, dev gibi büyümüş, merasimlerde tuttuğunu devirmiş ve düşmana karşı kendini fiziksel ve manevi olarak geliştirmiştir. Bu dönem onun kahramanlık özelliklerinin yaşıtlarına göre ön plana çıktığı kendini hissettirmeye başladığı dönemdir. Bu döneme ait içerik taşıyan bazı şiir örnekleri aşağıda verilmiştir.

Zor günler doğdu Alaş çocuğuna,
Kalabalık göç sarı bozkırda,
Düşmandan korkan “Aktaban’a” karşılaşıp,
Düşmanın kaldı dalgasına,
Arka’ya ayak basıp, kaldılar,
İki ateşin Rus, Çin arasında.
(Seidimbek vd., 1994: 14).

Çok eski değil sözlerim
İki yüz yıl oldu sanırım
Asırlar öncesi yaşamış
Kazak’ın evladı.

Kendisi hanın oğlu imiş,
Babasını düşman öldürmüş.

Hayatı bir destan imiş,
Yiğitlik ile gelişen.

Yetim kalmış genç iken,
Çok eziyet çeken,,
Saçları salıktı
Omuzları akıktı.

Genç yaşından gezerek
Dolaşmış çok yeri.
Çok şey geçmiş başından
Çok dinlemiş bin derdi.

On beş yaşına girdiğinde
Dev gibi büyümüş.
Aş ile merasimlerde
Yarışa da katılmış.

Güreştiğini fırlatmış
Güreştiğini devirmiş
Davranışlarını yurt sevmiş
Kuvvetiyle hayret ettirmiş...
(Seidimbek vd., 1994: 32-33).

İkinci aşama:

Bu aşama savaş zamanı zaferler kazandığı ve kendini Kazak liderlerine ve halkına kahramanlıklarıyla kabul ettirmeyi başardığı dönemdir. Sabalak, başlarında Alimambet olan Kazak ordusuna girmiştir. O sıralarda Kazak halkının Kalmuklarla çetin mücadeleleri boy göstermektedir. Babası gibi Kazakları bitirmek için yemin etmiş olan Kaldan Seren ve yeğeni Şarış Kaldan Kazakların savaş halinde olduğu ve zafer mücadelesi verdiği iki isimdir. Sabalak mücadele sırasında Şarış Kaldan'la karşı karşıya gelmek için ordu başı Abilmambet'ten müsaade almış, karşılaşma sonucunda Sabalak galip gelmiş ve ilk kez "Abılay" diye bağırmıştır. Bu olay Abılay

Han için dönüm noktalarında biridir. Çünkü Şarış Kazaklara en fazla zararı veren savaşçı, fiziksel özellikleriyle oldukça güçlü ve ürpertici kazakların baş düşmanlarından biridir. Bundan sonraki aşamayı ise savaş zamanında dövüşleri kazanması ve sultanlığının herkese beyan olması izlemektedir.

Sabalak “Abılay” diye bağırarak;
Yamulan mızrağını çıkardı geri
Kocaman kucak kadar kamçı bastı
Hızla gelip aldı sırasını.
Daldı tüm gücüyle ışık gibi karşısına
Atılan sarı ok gibi
Sırtından sarı kılıç parlayınca
Şarış’ın kafası yuvarlandı top gibi
Gözlerine inanamayıp kaldı izleyenler
Önce Kalmukların başları yere eğildi
Terek gibi sadece eğilen vücut kaldı
Kaskı yere düşüp parlayınca
(Seidimbek vd., 1994: 17).

Üçüncü aşama:

Kazaklar daha önceki dönemlerde Kalmuk Hanı’nın bütün arazilerini almış ve daha çocuk olan Kaldan Seren bir şekilde Kazaklardan kaçmıştır. Abılay Han’ın yayılması ve savaşlar kazanarak adının dillerden dillere dolaşması neticesinde Kaldan Seren Abılay Han’ı esir edip arazilerini Kazaklardan geri almak istemektedir. Abılay Han bir gün ava çıkmış ve dağda uyuyakalmıştır. Bunu duyan Kaldan Seren bin yiğidiyle Abılay’ın olduğu yere ulaşmıştır. İçlerinden kimse Abılay’ı daha önce görmemiştir. Abılay’a adını sorarlar ve karşılardaki kişinin o olup olmadığını öğrenmek isterler. Abılay yalan söylemek yerine esir olacağını bile bile ve en iyi askerlerinden biri olan Oljabar’ı yakalatmamak için adının Abılay olduğunu söyler. Kaldan Seren Abılay’ı esir eder. Tutsaklığı sırasında birçok eziyete ve işkenceye maruz kalmasına rağmen dirayetini hiçbir zaman kaybetmemiş ve akıl kılıcını en iyi şekilde kullanmıştır. Oljabar, Abılay’ın en iyi ve yiğit askerlerindedir. Kalmakların bin askerini esir etmiş ve bin askerinin canı için Abılay’ın serbest bırakılması teklifini sunmuştur. Zor

durumda kalan Kaldan Seren Abılay'a kızını vermeyi teklif etmiştir. Esir olduğu Kalmak hanı Kaldan Seren'in en güzel kızını alarak Kazak topraklarına geri dönmüştür.

Kaldan'a Abılay han damat oldu,
Gencecik Töbeş güzeli verdikten sonra
Malaysarı, Abılay, Kaldan Seren,
O an barışın anahtarını açtılar.
Otağ dikildi töbeş güzel davet edildi.
Abılay Malaysarı adım attı.
Kazaklardan şanssızlık gitti, yerine mutluluk geldi,
Abılay o an su gibi taşıtı...
(Seidimbek vd., 1994: 22-23).

Uzaktan Rus, Çin ağır yüküdür.
Yakınından ise rahat bırakmadı kalın Kalmuk,
Arkasında kuyu, önünde kabir, etrafı düşman
Bunalan Alaş halkı şimdi nereye gidecek?
(Seidimbek vd., 1994: 20).

Dördüncü aşama:

Abılay Han Kaldan Seren'in en güzel kızı olan Töbeş'i alır ve Kazak topraklarına döner. Bundan sonraki hayatı da öncesinde olduğu gibi savaşlarda ve cenk meydanlarında geçmiştir. Kazakları tek çatı altında toplamış ve uzun yıllar tek çatı altında yaşamışlardır. Abılay Han'ın girdiği cenk meydanlarından zaferle dönmesi sadece onun iyi bir savaşçı olmasından değil aynı zamanda üstün zekâ manevraları ve gördüğü rüyaların yönlendirmesiyle de olmuştur. Abılay Han'ın rüyasında bir derviş görmesi ve o dervişin "Akbaş atanın baktığı yere gidersen zaferle dönersin, ak deveyi hor görürsen yenilirsin" şeklindeki yönlendirmeleri ve o rüyayı yorumlatıp savaşa çıkması ve muzaffer olması sadece bir örnek olarak verilebilir. Bunların yanı sıra asla tek başına karar verme gafletinde bulunmayıp ordu büyüklerine danışması ve akıl alması da Abılay'ı destanlaştırmaya katkı sağlamıştır. Judalı soyundan olan Abılay Han'ın kötü hastalığa yakalanıp hastalığı sırasında Buhar Jırav'la vedalaşması

da yine hikâyeleştirilerek anlatılmaktadır. 1777’de 71 yaşında vefat etmiştir. Bundan sonraki hâkimiyet Töbeş Hatun’dan olan oğlu Kasımhan ve torunu Kene Sarı ele almıştır.

Adından söz ettiren Han Abılay
Düşmanını korkutur kahraman erleri var
Üç bayrak işaretleyip, paylaştırdı halkın
Oturduğu yere doğru göç edip

Bayrağı tutanların biri er Janibek
Ortadan çığı aşmış o kap kara gök
Batı taraf tamamen bayrağın altına toplandı
Küçük Cüz, Orta Cüz diye ayırım yapmadan
Ondan sonra kara Kerey er Kabanbay
Onun arkasından eren doğu yok
Kuzey, güneyinden herkesi arkasında
Meşhur Kanjıgalı yaşlı Bögenbay”
(Seidimbek vd., 1994: 22).

Etrafla vedalaştı öylesine
Öylesine grip der insanlara.
Han’ın kötü olduğunu duyunca
Gelmiş görüşmeye Buhar jırav
Kapıdan Buhar girdi ağlayarak
Nasılsın sağ mısın diye sorarak
Arpa içinde bir tane buğdayımsın
Seni çok mu gördü Kuday dedi
Jıravla vedalaşmaya hali yoktu
Halk otur ağalayak akıl durdu
Gelir gelmez şarkıyla vedalaştı
Başka kimseyle işi olmadı.
Geri döndürmeden at sürdüren Han’ım ay

Başlıksız kadın aldırın Han'ım ay
Kaygısız uyku uyutan Han'ım ay
Üç yüzden üç yüz kişi söylesem
Canın kalır mı ki? (Seidimbek vd., 1995: 71)

SONUÇ

Türk dünyasının kültür varlığının önde gelen en önemli unsurlarından biri Anadolu sahasında âşıklık geleneği, Kazak sahasında aynı karşılığa gelen jırcılık geleneğidir. Bu gelenek Türk cumhuriyetleri ve topluluklarında ortak bir miras özelliği taşıması açısından çok önemlidir. Aynı dil, aynı köken, aynı tarih ve kültürel değerleri taşımamızın nedeni aynı kökten beslenmemizdir. Ortaklığın temeli Türklerin müşterek bir bölgeden Anadolu'ya kadar yayılmış olmasıdır.

Orta Cüz hanı Abılay Han'ın Kazaklar için büyük önem taşımasının nedeni sadece iyi bir hükümdar olması değil, bunun yanı sıra milli benliklerini ve bağımsızlıklarını korumak adına vermiş olduğu mücadelelerdir. Bu mücadeleleri verirken ve bağımsızlıklarını Rus emperyalizmine karşı korurken kılıç kullanmak yerine diplomatik yollar ile çözmeyi tercih etmiş ve uzun yıllar bu konuda başarılı olmuştur.

Bu çalışmada Kazakça bir eser olan “Tarihî Jırlar (Abılay Han)-I.Cilt” üzerine bir inceleme yapılmıştır. İncelenen bu tarihî jırlarda Abılay Han'ın çocukluğu, gençlik yılları ve halkı yönettiği dönemler sırasıyla anlatılmaktadır. Eserde Abılay Han'ın çocukluk döneminden başlayarak, büyüdüğü, yetiştiği, komutan olduğu ve halkı yönettiği dönemler ele alınmaktadır. Bunun dışında Abılay Han'ın yönetimindeki Kazak hanlığının tarihî gelişimi detaylı bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Üzerinde çalıştığımız tarihî jırlarda Abılay Han'ın gençliği, ilk kahramanlık yılları ve Sabalak adının Abılay Han'a verilmesi şeklinde devam etmektedir. Bunun yanı sıra Abılay Han'ın Kalmuk hanı Kaldan Seren tarafından yakalatılması ve Abılay Han'ın zindanda geçirdiği günler hakkındaki bilgiler jırcılar tarafından epik bir dille o anları yaşatırcasına şiirselleştirilmiştir. Abılay Han'ın savaşlarda nasıl Kazak halkının geleceği için canını hiçe sayarak savaştığı ve *üç jüzü* birleştirerek, bölünen Kazak halkını bir araya topladığı hakkında bilgiler verilmektedir. Destanda (tarihî türküler) Abılay Han'ın ağır halde hastalandığı ve o hastalık sonucunda vefat ettiği de hikâye şeklinde tamamlanmaktadır.

İncelenen tarihî jırlarda kahramanın küçük yaşlarda olağanüstü fiziksel gelişim göstermesi, kendinden yaşça ve fiziksel olarak büyük birçok yiğidi mağlup etmesi dikkat çeken önemli bir özelliktir. Bunların yanı sıra ‘Akbaş Ata’ tarafından rüyalarla yol gösterilmesi ve fetihlerin önünün açılması, düşman saldırılarından önce boz kısrakların kurban edilmesi ve Kur’an okunması gibi birçok unsur Müslüman Türklerin destanlarında da bulunan epik temalardır.

İncelenen bu tezde Kiril alfabesiyle yazılan bu eserin manzum kısımlarının transkripsiyonu yapılarak Latin alfabesine çevrilmiştir, sözlüklerden faydalanarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonra mensur kısımların ve şiirlerin genel olarak incelenmesi yapılarak okuyucuya araştırmanın muhtevası hakkında bilgiler verilmiştir.

Sonuç olarak Türk dünyasının kültür tarihinde ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan tarihî jırlar, “Abılay Han” gibi çağının lideri olarak gösterilen bir hükümdar örneğinde incelenmiş, araştırmacıların ve bu konulara ilgi duyanların hizmetine sunulmuştur. Bu çalışma ile tarihimize, edebiyatımıza ve Türk dünyası ortak kültürel mirasına katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet. (1998). Kozi Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma.

Aça, Mehmet. (2002). Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği. Konya: Kömen Yayınları.

Ahmetov, Zaki., Şanbayev, Turdıgul. (1996). Ādebiyettanu Terminderinin Sözdigi. Almatı.

Akyüz, Çiğdem. (2011). Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları. Turkish Studies.

Amançolov, Korganbek R. (2005). Türki Halkının Tarihi, C: (3), S: (3). Almatı: Sanat.

Arıkan, Mehmet. (1999). Köroğlu'nun Kazak Varyantları. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Arıkan, Mehmet. (2014). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları., Ankara: Gece Kitaplığı.

Arıkan, Metin. (2011). Er Esim/ Eşim Destanı Bağlamında Destan-Tarih İlişkisi ve Destanların Oluşumu. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, S: (194).

Avezov, Muhtar. (1936). Kozi Körpeş- Bayan Sulu. Almatı.

Bartold, Vasiliy Vladimiroviç. (2002). Rabotı Po İstoriyi Filologiyi Türskih İ Mongolskih Narodov. Moskva.

Bekmahanov, Ermuhkhan. (1992). Kazahstan 20-40 Godı XIX. Veka. Almata: Kazak Üniversitesi Yayınları.

Bekturov, Şabiken. (2006). Kazak Tili. Atamura Yayınları, Almatı.

Boratav, Pertev Naili. (1995). 100 Soruda Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Budak, Feyzullah. (1999). Kazakistan, Dünü, Bugünü, Yarını. Ankara.

Buran, Ahmet, Alkaya, Ercan. (2001). Çağdaş Türk Lehçeleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

Carifulla, Esim. (2010). Kazak Ultınan Kazak Eline. Almatı.

Cebeci, Ahmet. (1975). “Türkistan’da İsyandar” Ankara, Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, (50).

Çobanoğlu, Özkul. (2011). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.

Doğan, Orhan. (2011). “Abılay Han’ın Kazak Halkının Bağımsızlığı için Çin ve Çarlık Rusya Arasında Yürüttüğü Diplomatik İlişkiler” Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi.

Elçin, Şükrü. (1997). Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu Halk Edebiyatı Araştırmaları-1. Ankara: Akçağ Yayınları.

Elçin, Şükrü. (2000). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergun, Metin. (2002). Kopuz Sarını. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Fazlallah, İbn Ruzbihan İsfahani. (1976). Mikhman-name-yi Buhara. Moskova.

Fedakâr, Selami. (2003). “Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı” Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. İzmir.

Gömeç, Saadettin. (2006). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. Ankara.

Hitchins, Keith. (2002). “Kazaklar maddesi” İslam Ansiklopedisi, C: (25). İstanbul.

Hizmetli, Sabri., Yoldaşov, Sabit, vd. (2004). Kazakistan Tarihindeki Ordabası Deviri. C: (11). Almatı.

Kalkan, Mustafa. (2006). Kırgızlar ve Kazaklar. İstanbul. Selenge yayınevi

Kara, Abdulvahhab. (2007). En Eski Devirden Günümüze Kadar Kazakistan ve Kazaklar. İstanbul.

Kazak Âdebiyatının Târîhi. (1963). C: (1), Almatı.

- Kazak Ädebiyatının Târihi. (1964). C: (2), Almatı.
- Kazak SSR Tarihi. (1957). (c1), Almatı: Kazak Devlet Yayınevi.
- Kazak SSR Tarihi. (1983). (c2), Almatı: Bilim Yayınevi.
- Konıratbaev, Avelbek. (1987). Kazak Eposı Jene Türkolojiya. Almatı: İlim Basımevi.
- Konya Selçuk Ünivrsitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Kozıbayev, Manaş. (1916). Ult-Azattıķ Revolutsiya Tarihnamasınıñ Keybir Meseleleri.
- Kudayberdiyev, Sekerim. (1993). Kazaktın Kaydan Sıkkanı Kazak Tarihi.
- Kuzembayulı, Amanzhol., Abil, Yerkin. (2003). İstoriya Respubliki Kazahstan. Astana.
- Moldabayeva, Dâna. (2009). “Kazaklardaki Cüzlük Sistemi ve Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme” C: (21), Ankara: Bilig.
- Necla, Yalçın, (2007). “Kazak Destanları”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S: (24).
- Oraltay, Hasan. (1961). Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri. İzmir.
- Özcan, Derya (2011). “Kazak Batırlık Destanları Üzerine Bir İnceleme” Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. İzmir
- Özdemir, Muammer. (2017). “Kenesarı İsyanı (1837-1847)”. Tarih ve Gelecek Dergisi, C: (3), S (3).
- Özkan, Mustafa, Timurtaş, Faruk Kadri. (1997). Türk Destanları, Makaleler, Ankara.
- Qazaq Adebđyatı. (1984). (c3), Almatı: Jazuşı.
- Reichl, Karl. (2002). Türk Boylarının Destanları. (Çev. Metin Ekici). Ankara: TDK Yayınları.

Saray, Mehmet. (1993). Kazak Türklerinin Tarihi, İstanbul.

Saray, Mehmet. (1993). Kazakların Uyanışı. Ankara: Nesil Matbaacılık.

Shafigi, Maksut. Kazak Halk Edebyatı. (1995). Almatı: Bilim Yayınevi.

Sızdıkova, Rabiga, Koygeldiyev, Mambet. (1991). Kadırğali Kosımulu jane Onıng “Cılnamalar Jınagı”. Almatı.

Tamir, Ferhat. (2002). “Kazak Hanlığı” Türkler. C: (8) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Tokul, Ali. (2002). Kutup Yıldızı. Almatı.

Tursınov, Edige. (1976). Kazak Sözlü Edebiyatı Yaratıcılarının Eski Temsilcileri. Almatı.

Tüymebayev, Janseyit. (1996). Kazak Tili, Almatı.

Ünal, Fatih. (2010). Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.

Yoldaşov, Sabit. 2004). Kazakistan Tarihındağı Ordabası Deviri, Almatı: Komisyon.

Yücel Çetin, Ayşe. (2003). Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliğı Geleneğı. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

EKLER

1. “TARİHÎ JIRLAR” ADLI ESERDEKİ MANZUM KISIMLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

ABILAY HAKKINDA TÜRKÜ

(26.s) Ben bir destan söyleyeyim,

Söylesem ne diye söyleyeyim?

Dünyadan göçmüş Abılay

Han efendimi söyleyeyim.

Bu sözümle yetinmeyeyim,

Onun savaştığı düşmanını söyleyeyim,

Paylaştığı ganimeti söyleyeyim.

Bindiği atı doru idi,

Esengu+1 ile er Sadır,

Kırgız'da nam salmış bir er idi.

O bir Sadır, atlandı,

Atlandı da güçlendi,

Kazaklar aklına bir düştüğünde

Uyku uyuyamadı huzurlu.

Yola çıkar çıkmaz Sart'ı aldı.

Yerdeki hendek çukurdan

Semiz Nayman basıldı.

Onun içinde

Konrat'ın fena basıldı.

Aksu ile Göksu'da

Saykalterek dibinde,

Buzlubulak başında

Susamış kuzu ile oğlak bulundu.

On beş yaşında genç bir çocuk

Javgaş o an söylenerek ağladı:

“Sen Sadır’a göstermezsem,
Elini ayağına dolaştırmazsam,
Arka’daki Abılay Han’ıma varmazsam.
Öyle de öcümü almazsam”.

Beklenen gün geldiğinde,
Javgaş ata bindiğinde,
(27.s) Oku sırtına aldığında,
Acımasız ordudan
Birlik bozulduğunda,
Öğle uykusuna daldığında,
Karanlık çökmeye başladığında,
Din hor görüldüğünde,
Seçkin atı aldığında.
Dört kişiyi baş yapıp,
Beş kişiyi yardımcı alıp,
Arka’daki Abılay Han’a geldiği gün,
“Saygıdeğer” deyip baş eğdiği gün.

Han Abılay sorduğu gün:
Hangi rüzgâr attı seni, Javgaş Can!
Abılay Han Hazretleri,
Tanrı verse bol olsun,
Yerdeki hendek çukurdan
Semiz Nayman basıldı.
Onun içinde benim
Konratım fena basıldı.
Aksu ile Göksu’da
Saykalterek dibinde,
Buzlubulak başında
Susuz kuzu ile oğlak bulundu.
Her zaman birlikte olduğu arkadaşı

Javgaş'ı çok özledi.
Ey, Javgaş'ım, Javgaş'ım,
Sen gide dur, gide dur.
Seher (yıldızı) çıksın parlayıp,
At semirsin güzelce.
Ben Sadır'a göstereyim,
Eskisi gibi olayım,
Bizi Tanrım korusun!
Yeni bir zaman geldiğinde
Seher doğdu parlayıp,
At semirdi güzelce
Yüz koyuna aldığı kula at
Yürek gibi semirdi,
Yılan gibi yaradı.
Han Abılay hazretleri
Ulu Jüz'den asker topladı
Küçük Jüz'den asker topladı.
Bilhassa onun içinde
Uak ile Kerey'den.
Bayağı bol topladı.
Gökbörü gibi yürüdü Han,
Doğan gibi kaptı Han,
Aladoğan gibi kopardı Han,
(28.s) Bozdoğan gibi kondu Han.
Tokalterek dibinde
Atlanıp kurultay yaptı Han.
Besentin oğlu Barlıbay
Konuşuyor kimseye kulak asmadan,
Kimseye de boyun eğmiyor
Sen Gökbörü gibi yürüdün Han.

Tokalterek dibinde
Atlandın kurultay yaptın Han.
Dürüst ele düşeriz
Gel geri dönelim Han dedi.
O zaman içini döktü Abılay,
Ne diyerek iç döktü Abılay?
Kerey ile Uak'ın
Mızrak tutan bahadırın
Hepsi de yok oldu.
Ben niçin faydasız oldum,
Hemen yandım köz oldum,
Yani fakirlik kusurların
O anda da mevcutmuş.
Kerey'in oğlu Tursunbay
Deri yaylı demesen,
Halka diyecek sözüm var,
Kök Şolak (kısa boylu, kısa kuyruklu at) atlı demesen,
Ganimet de alacak halim var.
Yemin edip alırız,
Gel saldıralım dedi Han!
Abılay Hanım, yürürdün.
Kaz gibi garklardın.
Buğra gibi seslenip.
Şelale gibi çağlayıp.
Yıldırım taşı gibi parlayıp.
(Dilimleyip düşmanın) ciğerini
Ele de doldu zonklayıp.
Savaşın içinde
Çift ibikli oğlan gitti,
Çift perçemli kız gitti,

Onun kötü günleri geçti.
Yemin edip alırsız,
Gel saldırılım dedi Han!
Soyunda var Abılay
Yaşlı buğra gibi sinirlendi.
Yüz koyuna aldığı kula atı
Dört ayağında tepindi,
Düşman atı gibi dönüp dolaştı,
Durmayan atı görünce
Abılay gibi efendi Han
Koşum takımını taktı
(29.s)Küheylan'ı öne çıkardı.
Ağır yatan Kırgız'ı
Saribel'de yıprattı.
Kalmak'ı yendiği gibi yendi,
Kırgızın belini kırdı.
Saldırdı da döndü Abılay,
Abılay saldırdıktan sonra
Sadır geliyor.
Şelale gibi çağlayıp,
Yıldırım taşı gibi parlayıp,
Abılay Han'ın şüphelendiği,
Şüphelendiği değilse ne?
Töre kaldı şaşırıp titreyip.
Ey Javgaşım, Javgaşım!
Sağ elimde Doğanım,
Sol elimde Javgaşım.
Arasan da bulunmaz,
Javgaş-Can senin gibi güzel yüzlü oğulum.
Bindiği atı doru idi,

Esengul ile er Sadır
Kırgız'da namı salan er idi.
Git Sadır'a git de gör:
Düşman olmam Sadır ile
Birleşeyim Sadır ile.
Talas'ın boyu dar yayla
Dalaşarak gidip yerleşelim.
Kenesin boyu geniş yayla
Anlaşarak yerleşelim.
Kazı ile kartayı (at etinden sucuk ve bağırsağı)
Çapraz kesip yiyelim
Sadır bahadır, dura dur,
Arka'daki Abılay
Hanım beni gönderdi:
Git, Sadır'a bir git sen,
Bindiği atı doruydu.
Esengul ile er Sadır,
Kırgız'da nam salmış er idi.
Düşman olmam Sadır ile
Birleşeyim Sadır ile.
Talas'ın boyu dar yayla,
Dalaşarak gidip yerleşelim
Kenes'in boyu geniş yayla,
Anlaşarak yerleşelim.
Kazı ile kartayı çapraz kesip yiyelim.
(30.s)Qoqi, birleşmem ben onunla,
Savaşırım o zavallı ile.
Talas'ın boyu dar yayla,
Dalaşarak gidip yerleşmem.
Kenes'in boyu geniş yayla,

Anlaşarak yerleşmem.
Kazı ile kartayı
Çapraz kesip yemem, Qoqi!
Abılay denen yaşlı zavallı
Üç kere bastı evimi.
Onunla da durmadı,
İçkisini içip kudurdu.
Bıraksın gitsin benim bedbahtımı,
Bir kere değil, bin kere yaptı, Qoqi!
Yapağımdan yün yaptı,
Ham derimden ev yaptı.
Yiğidimi esir aldı,
Eşimi cariye yaptı.
Bunlarla da kalmadı, Qoqi!
Abılay denen yaşlı zavallı
Şimdi bana bakıp kalınca, Qoqi!
Kan bulaşmadan soyunsun elbisesini,
Lime lime ederim,
Bez gibi yırtar geçerim.
Miğferini giyerim,
Ensesine binerim,
Gövdesine işerim.
Yurdumu basan o zavallının,
Kemiğini tepeciğinin üzerine
Minare yapıp yığarım.
Bindiği atı doru idi,
Esengul ile er Sadır
Kırgız'da nam salmış er idi.
Elçiye giden Javgaşcan,
Sadır bahadır ne dedi?

Oy, Abılay denen efendi han,
Sen ne edeceksin, ne edeceksin?
Şu dikilen Sadır'ın
Tehditkâr bir sözü var,
Tanrı'dan gelen bir çözüm var.
Sen gelmişsin, gelmişsin,
Gelip Kırgız'ı basmışsın.
Karşılıksız kazanç edinmişsin.
(31.s) Qoqi, birleşmeyeceğim o zavallı ile
Şimdi bana işi düştüğünde.

(O an Abılay) :
Çıplak hacım sen olsun,
Şu dikilen Sadır'ı vursana.
Bol Kazancı elde etsene
O Sadır'ı vurmazsan,
Sadır seni vuracak,
Ata bağlar gezdirir.
Damağını delemek.
Yanan ateşe seni
Bağırtarak attırır.
Tanrıdan karar gelince
Bir sinek gibi yavrucuğum,
Hey, nereye kaçacak.
(“Vurdum” diye iki avuç toprak attı)
Çoğu Konrat okçuları
Düştüğü halde o zavallı
Sarı siyah tüfeği
Dizine alıp oturdu,
Ağzını kurşun ile doldurdu.
Atlı bir kale savaştı,

Ok kuşığı çatıştı,
Ezip bir boyun eğdirdi!
Abılay'ın sapladığı gün,
“Qoqi” diye Kırgızın kaçtığı gün,
Kazak'a bereket yağdığı gün,
Kırgız'dan ruhların kaçtığı gün.
Küheylan'ı coşturdu,
Yavaş yatan Kırgız'ı
Sarıbel'de dağıttı,
Bastı da döndü Abılay,
(O sene Ateke-Cırığı öldürmüştü), onun kızının ağıdı:
Okçu başı milyon,
Eşsizin yolu serüven.
Bak şu Kazak'ın gelmesine,
Babacığımın ölmesine,
Sadır girdi kamaşa,
Babacığım çıktı namusa.
Kızıl cepken bürünüp,
Kızlar ile bu Sadır,
Kara cepken bürünüp,
Kadınlar ile bu Sadır.
Abılay Han'ın mızrağı,
Elde kaldı eğilip.
Babacığımın mızrağı,
(32.s) Çam ağacı oldu büküldü.
Koyu eğilti olan Abılay,
Yoldaşın ile babacığım,
Deri eğilti Abılay,
Eşitin ile babacığım,
Başını soktu belaya,

Kanını aldı kovaya.
Ödünü alması gerekti,
İçtiği kana doymadı,
Abılay denen has aygır
Bırakmadı eski öcünü.

ABILAY HAN - AK DEVE (ATAN)

Haydi, bir destana başlayalım,
Kulak verin ey halkım.
Okçu gibi atı vereyim,
Dilim eğer ok olsa.

Boş verip gitmeyeyim
Küheylan gibi kişneyip
Dizgini sağlam tutayım
Dinleyicimi hoş edip

Çok eski değil sözlerim
200 yıl oldu sanırım
Asırlar öncesi yaşamış
Kazak'ın bir evladı.

Kendisi Han'ın oğlu imiş,
Babasını düşman öldürmüş.
Hayatı bir destan imiş,
Yiğitlik ile gelişen.

Yetim kalmış genç iken,
Çok eziyet çeken,

Saçları salıktı
Omuzlarından akıktı.

Gezmiş halk arasında,
Serseriyim diyor kendisine,
Yırtık pırtık şekli ile
Parlak idi gözleri.

Genç yaşından gezerek
Dolaşmış çok yeri.
Çok şey geçmiş başından
Çok dinlemiş bin derdi.

(33.s) Ozanlardan dinlemiş
Seceresini alaşın.
İç dünyasına toplamış
Tarihini çok savaşın.

Dolaşsa da başıboş
Unutmamış öz yurdunu.
Başıma ne gelse de
Direnirim ben diyormuş.

“Örgeniş’te kaldı evim
Türkistan’da ordum da
Değil bana o mülk
Boyumda canım var iken”

Diye uzaklaşmış bozkıra,
Geçerek dağı tepeyi.

Uzak durmuş şehirden,
Hatırlayıp katı savaşı.

Geze geze dolaşıp,
Töle hâkime gelmişti.
Beklememiş şaşırıp,
Girmiş selam vermişti.

Adı, soyadını sorunca,
Bilmiyorum demiş kısaca.
Yırtık pırtık bakarsa
Dikilmiş ateşli gözlerle.

“Olsun ismin Sabalak,
Ne dersin buna evladım.
Sen burada kal, deve güt,
Faydan olsun evladım.”

Öyle demiş Töle bi (hâkim),
Olur demiş o gülüp,
Emeği ile kaynaşmış
Devesini güdüp çoğaltmış.

On beş yaşına girdiğinde,
Dev gibi de büyümüş.
Aş ile merasimlerde
Yarışa da katılmış.

Güreştiğini fırlatmış
Güreştiğini devirip

Davranışlarını yurt sevmiş
Kuvvetiyle hayret ettirmiş.

(34.s) On altıya girdiğinde,
Bögenbay bahadır gelmiş.
Sabalak'ı artık keşfeden,
Töle Bi teslim etmiş ona.

Bahadıra eşlik edip Sabalak,
Göge başı ermişti.
Karatal ile kenarından yürüyüp,
Çok nehirler geçmişler.

Mavi mızraklı çok asker,
Yurdun derdine yanmış.
Aktaban olup göç eden,
Azaplı günlerini işitmiş.

İşitmiş çekilen eziyeti,
Düşünmüş yurdun halini
Artık takatı tükenmiş,
Kazak'ı birleştirsem diyormuş.

Öyle bir arzu ile
Yiğitliği öğrenmiş.
Geliştirmiş kendisini tüm gücüyle,
Sağlam bağlayıp kemerini.

Sıvayıp kollarını,
Bahadır olsam diyormuş,

Düşman gelse sokulup
Darmadağın etsem diyormuş.

Bu arzu ile Sabalak,
Girmiş on yedi yaşına.
Gönlü büyük, kuvveti çok,
Tuttuğunu devirmiş.

Bu kez de Moğol (Jongar) ordusu
Düşman yine atılmış.
Yıpranmış yurda çok zorluk
Malını yağmalamış peşinden giden.

Karakerey Kabanbay
Espenbek'i alıp yanına,
Kancıgalı Bögenbay
Hepsi gelmiş acilen!

Hile ile planlaşıp,
Ordusunu hazırlamış.
Düşmanı yerle yeksan etmeye
Belini sağlam bağlamış.

(35.s) Dalgalandırıp bayrağı,
Yüz biner grup olup,
Geçip nehir suları,
Yığılmış çok tümen olup.

Taşıp gücü kuvveti
Oluvermiş çelik birlik.

Abilmambet serdarı,
Seçilmiş halk gönlüyle.

Moğollara yeniden
Kaldan-Seren han olmuş.
Hep silahı elinde,
Kazak'a gerçek düşman olmuş.

Babasının da yoluydu,
Kazak'ı yok etmeği amacı.
Saldırıp büyük orduyla
Yurda vermiş azabı.

Acımasızdı Kaldan'ın,
Varmış bir yeğeni.
Adı Şarış Kaldan'ın
Kendisiydi diyen ona kıymetli.

Yönettiği orduyu,
Geniş alana kurmuş.
Kışkırtmış ordusunu
Her yeri gözetlemiş.

Düşman olunca durur mu?
Gövde gösterisi bitmeden?
Başı girmeden çukura,
Durmazdı çoğaltırdı düşmanlığı.

Üslubu onun heybetli,
Tehdit edip büyük orduyu.

Teke tekil meydanda
Bırakmaz bu kuralı.

Orduyu dağıtıp yamaca
Gelsin demiş Kazak'a
“Göstereceğim bu sefer,
En son ağır azabı.”

Abilmambet baş olan,
Gelmiş Kazak ordusu,
Kin tutup has düşmana
Yok etsek diyor keşke onu.

(36.s) Böylece başladı
İki tarafın savaşı.
Pek çok kelleyi alan
Ölüm ömür yarışı.

Günlerden bir gün o Şarış,
Kendisi girmiş savaşa
Bindiği atı kara sakar,
Elinde de mavi mızrak.

Ha deyince o zalimin
Daha çok savaşta taktiği
Birsürü Kazak erinin
Kanını içmiş başın yiyip.

Bununla o kibirlenip,
Bağırvermiş Kazak'a.

“Ölmek isteyen gelsin” diye
Öyle de dalga geçmiş.

Bunu görünce Sabalak
Kin ile yaşını ağartmış,
Ben çıkarım diye “ağabey”,
Serdar’ına yalvarmış.

Abilmambet dua edip,
İzin vermiş git diye.
Kibirlenen has düşmanın,
Kellesini kesip al diye.

Kerbalak(at ismi) ile özgürce,
Doğan gibi uçmuş Sabalak.
Karşı taraftan dörtnala “hadi gel” diye,
Şarış da atını kamçılıyarak.

Öğlen ikisi mızrak ile
Arada bir çekişip.
Beraberce taktikle
Kalkanlarla vuruşup.

Bir hayli zaman geçti,
Devam ediyorlar çarpışıp.
Bazen atların toynağı,
Gidiyor yere yapışıp.

Şarış noyan anladı,
Kaldı eli kasılıp.

Önceki coşkusundan eser yok,
Nefes nefese kaldı çekişip.

(37.s) Tam da böyle zamanda,
Sabalak da izlemiş.
Mızrağını doğrultup,
Kılıcını da denk getirmiş.

Kerbalak ile hızlanıp.
Kalkanını itmiş mızrağı ile.
Kılıcı doğrultmuş boğazına,
Kesip almış usül ile.

Şarış atından düşmüş,
Toz içinde serilip.
Düşman teleşa düşmüş,
Kazak'ın itibarı yükselmiş.

Sabalak bu savaşta,
Gösterdi ilk yiğitliğini.
Yurdun yıprandığı o dönemde,
Artık onu kim tutsun?

Saçaklı mızrak kuşanıp,
Giymiş demir zırhını.
“Abılay!” – diye kükreyip,
Sabalak düşmana saldırmış.

Millet hep bir ağızdan katılmış kükremeye,
Peşinden de yürümüş.

Coşmuş sel gibi akılıp,
Cezasını vermiş düşmana.

Karşı duran düşmanı,
Kana batmış belince.
Bundan sonra Kazak'ın,
Mutlu olmuş gönülü.

Zaferden sonra Sabalak,
Adı soyadını söylemiş.
Abilmambet serdarı,
Ona saygı göstermiş.

“Abılay” diye bağrılan,
Güngörmüş atası imiş.
Abilmansur kendi adı
Babası imiş Vali Han.

Abilmansur ondan sonra
Desteğiyle halkının sultanı olmuş.
Orta, Ulu ve Küçük Jüz
Birer birer baş eğmiş ona

Han Abılay namında,
(38.s) Şöhret saldı tüm yurda.
Düşmanı korkutup, yurdu koruyan
Günler gelip geçiyor

Kazak gamı Abılay'ın
Acıtıyormuş kalbini.

Erken kalkıp her zaman,
Dilermiş dileğini.

Günlerden bir gün
Develere bakarken
Bozluyormuş gibi kederli
İşitmiş deve sesini.

Etrafına bakıp,
Öne doğru yürümüş.
Beyaz köpüğünü yalanıp,
Akbaş atan(kısırlaştırılmış deve) peşinden yürümüş.

“Şubat ayı olmazsa,
Buğra ne işe yarar?
Bir kutsallığı olmazsa,
Bozlayıp neden bakıyor!”

Bu düşünce ile Abılay,
Gelmiş girmiş evine.
Akbaş atan gelmiş beraber
Yatmış kamış dibine.

Uzun boyunlu başı apak
Çift hörgücü insan gibi.
Köpük çiğneyip geviş getirip,
Gözleri parlak ateş gibi.

Az otlanıp, daha çok
Yatıyormuş usulca

Bazı akşamlar sızlayıp
Bozluyormuş dikilip.
Gitmiyormuş uzağa,
Evin etrafında dönüp.
Çevirip kendini bir yöne,
Yatıyormuş yerleşip.

Abılay Han sürekli,
Ak Atan'a yem verip
Yine bir gün rüyasında
Aksakallı çıktı karşısına.

(39.s) "Hey Abılay önünde
Yüksek yüksek geçitler var.
Dar yol kaygan patika
Nehir dolu, güven duy (bana inan)

İrkilmeden geçsen oradan,
Yeşil kamışlı göl çıkar.
Göl boyunda kıymetli,
Bereketli yurt çıkar.

Akbaş atan her zaman
Ona bakıp yatıyor.
O bir kutsal hayvan
Bozlaması yurda dokunur.

Akbaş atanın baktığı
Yöne yürürsen kazanırsın.

Karşı gelsen sen ona
Bahtı başa tepersin.

Askerini savaşa götürsen
Bahadırlara güvenerek
Hareket etsen o yöne
Geri dönersin zafer ile.

Ak deveyi hor görsen
Göreceğin yenilgi.
Bundan al sen dersini
Söyledi deme iblis.

Aksakallı ben olurum,
Muhtaç cana yardımcı.
Eğer yiğit dersen olurum,
Olma yurduna yalancı.

Bahadırın var hazır olan,
Aklı çok hepsinin
Yurdun sana yar olan
Kuvveti destek gücüne.

Geçmiş günler aklından
Hiçbir zaman çıkmasın.
Ömür halat örülen
Diline kendin bakarsın.

(Halat üç tane ipten örülür, ortasındaki ipe dili denir)

Uyanınca Abılay
Gördüğü bir rüya imiş
(40.s) Demiş kendine. : “Ey Tanrım,
Atanın(deve) baht kuşu imiş!”

Dışarı çıkıp bakarsa
Akbaş deve yatarmış
Gök ile ışık yarışarak
Şafak sökmüş tan ağarmış.

“Göç eden kabile” –(Ақтабан шұбырынды)
Bitkinliğin yarası.
Bugüne dek kapanmayan
Ulu Kazak bozkırı.

Böyle bir durumda kinli düşman
Fırsat kollayıp gözetmiş.
At koşturan her yöne
Casuslarını donatmış.

Kohan Hanı ile birleşip,
İşgal etmek için İle’yi
Tanrı Dağı üzerinden
Yol arayıp duruyor.

Bir yılı yaz İle’nin
Taşdığında nehiri.
Kürküldek’in başında.
Saldırmaya yöneldi.

Düşmanın sayısına vakıf
Abılay hep bilinçli.
Uzaktaki karakollara
Yerleştirmiş bekçilerini.

Yakalayıp düşmanın casusunu
İç sırrını öğrenirmiş.
Cezasını vermek için
Kürküldek'e asker salmış.

Bundan önce Abılay
Heyetleri toplatmış.
Bahadır, sözcü, hâkimin
Bir araya gelmesi hoşuna gidermiş.

Çağırttıktan sonra Abılay
Yurt için toplantıya
(41.s) Er Kabanbay, Bögenbay
Eспенbetler gelmez mi?

Gelmiş hepsi heybetli
Silahların ele alıp.
Bir birine uygunmuş
Akıl veren düşünüp.

Çok toplantı yaptı onlar
Düşmana karşı birliğe.
Bu birlikte durdu onlar
Birleşmiş gibi çok hamle.

Boz kırsrağı sakinleştirip,
Kurban edip kesmişti.
Gövdesine Kur-an'ı alıp.
Ellerini kana bulamış.

(Çünkü ondan az önce
Bozulmuştu Küçük Cüz.
Çar padişahı caydırmış
Göstermiş olup sıcak yüz.)

Öylece Rus'a
Abilkayır bağımlı kalmış.
Peşinden çok söylenmiş
Yurt içinde yayılan.

Halk kendine başına buyruk
Fitne girmiş araya.
Eklemiş gibi bir kaygı
İyileşmeyen yaraya.

Onun için Abılay,
Kurmuş bu toplantıyı.
Çözmek istemiş hep birlikte
Çözülmemiş kargaşayı.

Bahadırlar söze başlayıp
Parmaklarını keşmişti.
Kanı kana bulayıp
Hepsi böyle söyleşmiş:
“şöhreti büyük Abılay,

Üç Jüze eşit Han'ımız.
Her kim başını eğmezse
İçini döker ona yaşlımız.

Yuvamızı bozanı
Ateşte kızartırız.
Gizli tuzak kuranı
(42.s) Bulsak yerde ezeriz.

Kaldan'dan öç alıruz
Bağlı kalmayacağız Rus'a.
Saldır dese gideriz
Herşeyimizle savaşa.

Bu hedefteki yardımı
Hürmet gösteririz merhametle.
Haber vermez düşmana,
Koruruz yurdu esirgeyip.

Kendine gelene kadar yurt
Kadılar vergi almasın.
Karşılıklı borçları
Kimse isteyip durmasın.

Sözümüz söz böylece
Andımız anttır.
Eğer biri katılmazsa
Kendi düşüncesiyle burada

Çözsün onu Hanımız,
Kendi emrini emredip.
Uyarız biz hepimiz,
Antımıza dayanıp.

Baştan gelip geçene
Yemin ettik bakarak
Hainlik de edeni
Boz kısağın kanı atsm!”

Tam böylece sözleşip,
Keyiflenmiş çok gönül.
Düşündü çok inceleyip,
Araştırıp geçti gün.

Çoğunluğun fikrini, aklını
Yoğurup tıpkı hamurca.
Yanına toplayıp tüm bahadırını
Söylemiş düşüncesini Abılay!

“Doğudan gelip Chyan Lung Han
Yok etmeyi düşünüyor zalim Moğol’u.
Uyalım biz ona
Tanrım bizi kolladı.

(43.s) Size söyleyecek sırrım var,
Var idi bir atanım(kısırlaştırılmış deve).
Başlamış bir batıl inanç,
Bırakıp uzaktaki sürüsünü.

Yakında o otlaktan
Gelmiş idi bozlayıp.
Yar oldu mu meleğim,
Düş görmüştüm ben yatıp.

Akbaş atanın gözü bakan
Tarafa yürüsen kazanırsın.
Aykırı çıksan sen ona
Bahtını başına tepersin.

Aksakallı ben olurum,
Muhtaç cana yardımcı.
Dersen eğer er olurum
Olma yurduna yalancı.

Dedi biri sessizce,
Uyansam tan rüyasıymış.
Çıksam atan yakınıp,
Yattığı yerde dururken.

Akbaş atan o'dur işte,
Bir hedefi koruyan.
O tarafa yönelsek
Olur mu yarın acaba?"-

Dedi Ablılay sırrımı söyleyip,
Gördüğü rüyasını yordurup.
“Tengri gökten yüceltir”
Fikirleştirdi hepsi sonuçlandırıp.

Alkışlayıp çoğu bahadrlar,
Onayladı bir coşkuyla.
Yüklenip çift çadırlar,
Dolduruldu gıda, kazan, çuvallar.

Zırhlarını giyip bahadrlar,
Hazırlandı hemen sefere.
İlham verdi ozanlar,
Destanını söyleyen halka yurda.

Her grup mızrak, okunun,
Ucunu taşa bilemiş.
Kılıç, epe deneni
Tam elmasa benzetmiş.

(44.s) Bin askere bir bahadır,
Komutanlık ettirgen,
Biri ileri, biri geriden
Atlanıp binip gitmiş.

Akbaş atan bu sefer
Takip etmiş kalabalık orduyu
Sallayıp hızlı başını
Geride kalmadan yürümüş peşlerinden

Abılay'ın ordusu,
Gidip nereye gecelese
Akbaş atan da kendisi
Yakın yatar o yere.

Böylece ordu Emil'den
"Kürküldek'e" ulaşmış.
Dağdan bakan düşmanı ile
Savaşmış dönmüş.

Abılay'ın ordusu,
Geniş ovaya yerleşmiş.
Bayan denen komutan
Ordu çevresini korumuş.

Kürküldek'in başında
Savaş şiddetli sürmüş.
Tıpkı vadi taşı gibi,
Felakete uğrayan düşman ölmüş.

Ata binip Abılay
Ön tümenden geride kalmamış,
İki taraf dik zirveye,
Okçusunu yerleştirmiş.

Emir verip heybetle,
Biner yayı çektirmiş.
Akşam olunca aniden,
Bir ok değmiş doğrudan.

Abılay'ın miğferi
Düşmüş yanı başına hemen.
Ok ucunda bir mektup
Üst tarafını delmiş.

Koruması hemen alıp,
Miğferini sunmuş.
Oktan mektubu eline alıp
Abılay hemen okumuş.

(45.s) “Güvendiğin bir bekçin
Bu gece öldürür.”
Diye yazılmış o mektuba
Gitti Abılay sarsılıp.

Zaman geçti, gün battı,
Amansız savaş durakladı.
Abılay da tez dönüp,
Bekçileri yokladı.

Öz kayını Jantas ile
Malik imiş bekçi.
Her zaman özgüven ile.
Yaparmış bekçiliği.

Canlı bir halde Abılay,
Ordu içinde dolaştı.
Jantas’ı şöyle bırakıp,
Malik’e yoğunlaştı.

“Zorluk görüp Kohan’dan
Kaçtık gittik ikimiz.
Emek verip sizlere,
Canımızı kurban ederiz”.

Diye gelmişti bu Malik,
Sekiz sene önce ant içip,
Savaşta mızrak ele alıp,
Gelmişti düşmanı devirip.

Göstermişti çok kere
Yurdu hayrete düşüren yiğitlik,
O yüzden de Abılay,
Etmış ona akrabalık.

Üç sene olmuş orduya
Güvenip onu alalı.
Görünmemiş hiçbir zaman
Hareketlerinde yanlışlık.

Bu insan tam da bugün
Öldürmek mi istedi beni sahiden?
Düşmanlıktan öleceğime,
“Ölsem keşke yurt için”.

Bunu düşünüp Abılay,
Ele aldı kılıcı.
Alıştırma yapıp evin içinde
İleri geri salladı.

(46.s) Işıldadı ak kılıç
Gölden ördeğin uçtuğu gibi.
Malik dışarıdan gözetleyip,
Ne olacağını tahmin ediyor.

Gözetleyerek eve girip,
“Uyumayacak mısınız?” deyiverdi.
Abılay içinden iğrenip,
“Evet, öyle” deyiverdi.

Tekrar çıktığı anda
Gördü Abılay hançeri,
Bekçiye o kaç kere
Söylemişti silah taşımamasını.

Bununla da o anladı
Şüphesini doğrulayıp.
Jantas da onun hareketini
Bir yandan fark etti.

Gözetleşerek böylece,
Gece yarısını bile çok geçti
Dedi Abılay : “acaba,
Nasıl saldıracak bu bana?”

Kandil, ışık açtırmadan orduya
Çadır tünlüğünü geniş açtırmış.
Işıldatıp kılıca
Ay ışığını parlatmış.

Tan karanlığı olduğunda,
Düzlüğe çıktı Abılay.
Gökte yıldız parlayıp,
Türemiş her tarafa.

Geliyordu adım, adım yürüyüp
Akbaş atanın olduğu yere.
Arkasından bir gölge
Gelip durur her yere.

Çabuk dönüp arkasına
Bakmıştı birden bire.
Malik imiş elinde
Elmas hançer ışıldayan.

Akbaş atan soluyarak,
Fırlamış kalkmış yerinden.
(47.s) Abılay da hızlıca
Geçti okşayıp hörgücünü.

Tam bu kez zalim Malik,
Deve butuna gizlenip
Fırlatmıştı hançerini.
“Besmele çekerek”

Tepiverdi ak atan,
Uçtu hançer kıvrılıp,
Başını koyup Malik’e
Ezdi altında bükerek.

Bozlayan atan uğuldayıp
Eziyordu Malik’i
Büyük ordu telaşla
Her yerden yaktı kandili.

Akbaş atan bozlasa
Ateş yakmak 6rf idi,
Düşman saldırıya kalksa,
Hazır durmak şart idi.

Tan atınca Abılay,
Bahadırlarını 7ağırdı.
Akbaş atan mahveden
Malik'i gösterdi.

şaşırdı kaldı görenler,
Ağızları kaldı a7ık.
Bu ne hikmet dedi onlar.
Leşini işaret ederek.

Kısaca söyledi onlara,
Olup biten şeyleri.
Hepsi kaldı şaşırıp.
Hayrete düşerek.

Akbaş atan umursamadan,
Halka doğru bakıp dur.
7ok teşekk6r yağdırmış
Bahadırla eşit tutulmuş.

Arattırdı Abılay,
Miğferini vuran ok7uyu.
Nasıl da bulunmazdı
Getirildi birden bire.

Gür sakallı, geniş omuzlu,
Çakır gözleri parlayan.
Adam imiş irice.
Altmış yaşında var, yok.

(48.s) Söyleyeyim dese dili yok,
Söyleneni anlıyor.
Tekrar tekrar sağ elini
Cebine sokuyor.

Aldı o bir kara kalem,
Yazmaya kâğıt istedi.
Vermişlerdi kâğıdı
Böyle bir sözü yazdı.

“Önlemişsiniz Abılay,
Gördüm sizi sevindim.
Yardım et bize Tanrım!

Hayrını gör duamın!
Dün gelmişti Kohan’dan
İki casus gizlenip.
Malik ile konuşup
Anlaştırlar sessizce.
Fırsatını bulup öldürsün
Abılayı tezlikle.
Dayanamıyoruz artık biz
Sekiz yıllık baskıya “ --
Öyle demiş Kohan Han,
Malik’e emir mektubunu yazmış.

Malik etmiş yemini,
Dedi: Yolundan dönmem
Eminim ben orduya
Bekçilik edeceğim bu gece
Abılay'ı öldürüp
Bir araya geliriz bir sonraki gün
Ver elini, Kapşagay
Buluşma yeri o olsun.
Böylece onlar anlaştı
Malik kaldı söz verip.
Ben düşündüm çoğu işi,
“Körküldek”e geldim çıktım.
Yurda gösterdiğiniz merhamet
Göz önüme dizildi...
Kohan hanı sattırmıştı
Zorlayarak oğlum ile kızımı...
Bağlayıp kestirdi
Konuşan dilimi...
Aklıma gelip bunlar
Bekleyemedim dayanıp.
Ata bindim acele
Ulaştım gruba ben uçup.
Malik bakıp uzaktan
Gözetledi o beni.
(49.s) O yüzden bir mektup yazıp
Attım size o oku.

Düşmanlığım yok Han Efendim,
Haberim idi o benim.

Kan akıtıp gözümden
Veririm size bin yemin...”

Yazıyı okuyup Abılay,
Sarıldı bu dilsize.

Gözden yaşlar akarak
Gerçek dostluğu bildirdi.

Bahadırların hepsi de
Sarmalayıp kucakladı.
Gözlerinden boncuklar
“Çok Yaşa!” diye söyledi.

Akbaş atanın emeğini,
Götürüp ona gösterdi.
Ezilip yatan Malik’in
Hepsi üzerine tükürdü.

Bahadırları ile orduda
Fikirleşip Abılay.
Yaşlıya verdi bin para.
“Dost Bahadır” – diyerek hürmetle.

Altı aşiretten çıkarıp
Altı Bahadır gönderdi.
Giden iki casusu
Kaşşagay’da buldurdu.

Sırtından damgalayıp,
Kulağına en salmış.
Bırakıverdi ikisini
Hanlarına haber saldı.

Suikasttan sağ kalıp,
Galip çıktı Abılay.
Çok ganimetle döndü yurda
Gönülleri ferahlanıp.

Kaldı yurda efsane olup
Abılay Han... Ak atan.
Anlatmış bir hikâye idi,
Nurluk denen öz atam.

(50.s) Kaldan Seren'in Abılay'ı hapse atması:

Kaldan Seren Kalmak'ın hanı idi
Kazaklar tüm arazisini almıştı.
Edirey'in ordasını Kaldan dikmişti
Gün sonra Kaldan Kazaktan kaçmıştı.

Kalmaklar koyun gibi aşağı doğru kaçmıştı
Kaldan Seren bin yiğitle bekliyordu.
Abılay ava çıkıp uyuyakalmıştı
Abılay tutuklandığı için kaygılıydı..

Kızıлтаş güney taraf hak yanında
Abılay tutklandı dağ başında
Abılay han savaşa ordu gönderip
Savaşında Kalmak'ı yok etmemişti..

Av arayıp Abılay uyuyakalmış
Kız alacak bin cesur bunu buldu
Bin cesur rastgelmiş Abılay'a
Tanımayıp o anda selamlaştı..

O arada Abılay han dūřündü
Sonunu dūřünerek etrafa bakındı
Savaşın ne olduğunu bilmiyor han
Arkada Kazak halkı nesiz kaldı

Ben gerçeđi söyleyeyim diye dūřünür
Abılay'ı yakalamak isteyen dūřman çok.
Halk sahipsiz olduğunda fethedildi
Gizlemeden Abılay diye gercek söyler.

Dūřman Kalmak tanımazsan, ben Abılay
Beni yakalamak için mi çıkmıştın?
İstersen beni burdan çabuk götür
Buraya şimdi yiğit Oljabay gelir..

Abılay'ı yakalyıp Kalmak sevindi
Oljabay'ı da yakalamak ister
Oljabay daha bir gün yakalanır
Dedi ve birisiyle gitti başlayıp..

Abılay ordu döndüğüne sevindi
Kazak halkı sakın sakın yatıyordu.
Han da yok cesur da yok halk sahipsiz
Gitti ordu güneş battığında.

Abılay'ı Kalmak tutuklayıp götürdü
Kaldan Seren hanına götürecek.
(51.s) Kaldan'a getirdi ve haber verdi
Kızı üzerinden Abılay'ı getirtti.
Abılay'ı akılla getirtiyor
Kuyu kazıp Abılay'ı koyuyor.
Bu kendisi Abılay mı başka mı diye
Kırk kere derin kuyuyu kazdırıyor.
Kaldan Seren Abılay'ı test ediyor
Abılay tam yedi gün zindanda yatıyor.
Oljabay'ı yakala diye ordu gönderdi
Abılay'ın yüzünü Kaldan görmüyor.

Oljabayî tutklamaya bin kol gitti
Kızıltau'a geldi ulaştı
Oljabay Abılay'ı arıyormuş
Yiğit Oljabay bin kolla karşılaştı

Oljabay Abılayı hiç bilmiyor
Oljabay savaşa hayır demiyor.
Kalmakla gördüğü an Oljabay diye
Bin kolla savşmaya çekinmiyor.

Kalmak'tan bir kişiyi yakaladı
Boynuna Oljabay zincir saldı.
Soruyor Abılay'ı bildin mi diye
Abılay'ın tutuklandığını öğrendi.

Orada er Oljabay sinirlenir
Oljabay'ın rengi kaçır sararır

Bildikten sonra Abılay'ın olayını
Telk6kle hemen o kola vardı.
Vardı ve bin Kalmak'a karıştı
Kalmak da korktu ve çekindi.
Kalmaklar savaşamadı, silah bıraktı
Orada t6m Kalmak attan indi..

Oljabay Kalmak'ı iki seferde taşıdı
Kazaktan zincir ip herkesi topladı.
Başlarda Sabındık6l Ermektaş'a
Kalmak'ı bağlayıp orda topladı.

Oljabay bağladı çok Kalmak'ı
Abılay'ın durumu o anda nasıldı.
Kaldan'ın Abılay'a ne yaptığını
şimdi Kaldan tarafından kendim anlatıyorum.

(52.s) Kaldan Seren'in ne yaptığını s6yliyim

Yedi g6n kuyuya hanı koydu.
Abılay'ı arada test ediyor
İki kişi kılıçla hana gider..

Kaldan Seren vezirine s6yler
Halk y6z6ne bakacak ben değilim
Eğer bu Abılay iyi olursa
Olmazsa ben yery6z6ne çıkmam

Abılay biraz g6n derin d6ř6ncedeydi
Bir ayağa donmuş yağ ve su koy
Abılay'a g6t6r6p veriniz

O ayağa başka bir Şey koyma..
Büyük bir inek yağını koyunuz
Kılıçlarını iyice hazırlayınız
Su içmeden yağı elle alıp yerse
Kılıçla tek kelime demeden kesiniz..

Abılaya elle yağ yemez o
Sizlere tek kelime demez o
Su ve yağa bir söz söyler..
Kaldan böyle bir emir verdi..

Jantar Kaldan Seren'i dinledi
Bir ayak suya söyenen yağı saldı..
Eline kılıç aldı iki kişi
Dediği gibi Abılay'a götürdü..

Abılay eline aldı su ve ayak
Suyu ağızına götürüp içti
Ağzına çekmese de yağ gitmiyor
Abılay acıdı elini sokmadı.

Abılay ayağı aldı yere koydu
Yağ yere düştü suya doydu
Hayatta böyle işi görmeyen han
Abılay orada düşünüyor.

Abılay o arada bakıyordu
Abılay böyle sırrı hiç bilmiyordu.
Tepsem gitmeyen yağ oldun öpsem gelmedin
Yağı aldı ayağıyla yere vurdu.

Jantar bunu gördü kesemedi
Ayağı onlar da ele almıyor
Bu sırrı söylemek için Kaldan Seren'e
Abılay'ın yanından bunlar gitti..

(53.s) Bu ikisi Kaldan Seren'e geldi
Tere batarak koştu söylemek için
Gördüklerini baştan sona anlattı
Düşman bize teslim olmuyor...

Kaldan Seren bu iki adam sözünü bildi
Duydu kafasını sallayarak güldü..
Abılay'ı daha da test edeceğim diye
Tüm beglerini topladı ve konuştu...

Tüm beglerini toplayıp söz söyler
Hepsini ordada hemen topladı..
Abılay belki budur Biliyorum
Koki'a bin şükür gösterdi bize..

Ey halkım, ben konuşurum sözümü dinle
Ordadaki Abılay'ı buraya aldır.
Abılaya söylemeden beni tanır
O zaman inanırım Abılay'a...

Toplanan beglerime hayvan kesin
Kapıdan bir yeri boş koyun...
Ben kendim Abılay'dan söz isterim
Başkaları tek söz demeden ayağa kalkın...

Çağırırsak Abılay han buraya gelir..
Abılay olursa korkmadan girer
Geldiğinde boş yere oturursa
O zaman Abılay değil kesiver.

Böylece söyledi o zaman Kaldan Seren
Cesurların hepsi gitmişti..
Kazaktan bir cesuru tutuklamış
Hapiste Malaysarı o da kolda..

Aldırdı eşiğe bağladı
Oturmadı Kaldan Seren taht boş oldu.
Ordaya bütün kalmak toplanıyor
Abılay o anda girdi içeri..

Abılay girdi içeri han ordaya
Orada farketti kapıyı..
Kapıda bir kişilik yer gördü
Oturmadı han baktı etrafına...

(54.s) Abılay han şaşırarak bakıyordu
Boş yer yok han ordası kişi dolu
Kapıda zincirle bağlı Malaysarı
Abılay orada onu farketti..

Han geldi gördü o an Malaysarı
Yöneticisi Kaldan Seren ve herkes
Abılay'ı gördüğünde Malaysarı yolunu verdi
Ve yattı Malaysarı

Bu sırrı bütün Dalmak gördü
Kılıçla iki vezir hazırda durur..
Abılay kapı tarafa oturmadı
Kaldan han onun için ayırmıştı..

Malaysarı tam üstüne oturdu
Bu işine tüm kalmak şaşırdı
Kaldan Seren Malaysarı'ya söyler
Düşmanının kalçasına neden yattın..

Malaysarı Kaldan'a söyler bir söz
Dişini sıkıp, ateş gibi yanan o iki göz
Kazakın Abılay han
Bir rütbesiz boş yere oturmaz..

Altında Abılay'ın ben ölürüm
Bu hanım emrine ben isna olurum
İkimizi tutukladın, tutuyorsun
Sonunu bela kalmak ben görürüm..

Ey kalmak, bir şey yapmazsın Oljabay var
Dünyayı bela kalmak kılarım dar
Bu hapisten Oljabay bizi alır
Bizi öldürecek kalmak neyin var..

Oturdu Abılay han kuyruğunu koydu
Malaysarı sözüne itaat etti.
Boş olan Kaldan Seren tahtını gördü
Han Abılay atladı ortayı yardı..

Abılay direk gitti tahta oturdu
Bu iş için bütün kalmakın içi yandı..
Yasa var tahtta oturan emir söyler
Burada Abılay'a büyük baht kondu..
(55.s) Abılay düşmanın tahtını aldı
Boyun vurarak etrafına bakındı..
Bir kalmak Abılay'a konuşmadı
Orada Kaldan Seren düşündü..

Kaldan Seren'in cevabı:

Ey düşmanım neden altın tahta oturdun
Bizim tarafta tutuklusun..
Bugün öleceksin yerin hazır
Söyleyeceğin imanını kendin topla..

Abılay hanın cevabı:

İstersen öldür beni ben ağlamam
Kalmaklar senden tahtı istemem
Boş olan hansız tahta ben oturdum
Ne kadar desen de bu tahttan kalkmam..

Altın taht her gün, kalmak, boş mu kalır
Kalmaklar, benden bugün taht istemeyin
Ya Kaldan, ya Abılay oturmasa
Dedenin kötöleri mi otursun..

(56.s) Kaldan Seren'in cevabı:

Abılay gerçek söyle Saru nerde
O Saru'ı nerede öldürdün

Han Abılay, Saru'ı öldürmeseydin
Bugünkü gün sana fayda olurdu..

Abılay hanın cevabı:

Savaşta durmak yoktur öldü Sadu
Bizim silah karşı çıkmam demedi..
Karşılaşan iki erin biri ölür
Cesurlar kan savaşta canını korumak.
Dört gün gibi Oljabayla savaşarak
Oljabay'dan yenildi öldü Sadu..

Kaldan Seren'in sorusu:

Abılay, ülkende hangi hayvan çok
Ekin ekerek kazaklar ot biçer mi.
Neyle kazaklar hayat devam ettirir
Kaldan Seren böyle sorar...

Abılay han'ın cevabı:

Kazak'ta en çok olan yıldı ve koyun
O kadar çok ki yetiştiremiyor..
Ot biçmedik, ekin de işimiz değil
Kazakım başka işe yol almaz..
O hayvanların sayesinde bizim halkta
Oluyor her gün düğün her gün oyun..

Kaldan Seren'in cevabı:

Sana çok söz söyleyeyim han Abılay
Sarıarka'nı almaya geliyorsun
Kımız ve atın eti sebep olur
Kazakta çok oluyormuş kişi ölümü..

“Koyun hırsız, çoban yalancı” dene söz var

Geceleyin tamamen hırsızlığa başlarmış..

Yer memesi otla diyorlar

İnsana hayat yoktur meme emmeden

Gerçekte Sarıarka’yı Ruslar alır

Yerini senden gelip onlar alır

Soruyorum Sadu nerde, Abılay han

Nasıl senden akraba kardeşim öldü?

Abılay’ın cevabı:

Ey Kaldan, kendini görüyor musun?

Öldü Saru, daha çok söyler misin?

Altındaki tahtından diri ayrıldın

Onu da Kaldan ben bilir misin?

Hansan eğer tahta otur yerde olma

Ey Kaldan, sana derim söze durakla.

Ölüp giden Saru’yu konuşma artık

Kendi başına sahip çık..

Kaldan Seren’i söylemeden tanımişti

Kaldan Seren utanötan ölecekti

Kaldan’ı ölmeden mezara girdirmiş gibi

Abılay Kaldan’ın sırrını açtı..

Kaldan Seren’in sinirle Abılay’a söylediği:

Abılay düşman seni öldüreceğim

Kızıl kandan sel akıttın

Abılay benden kendin ne istersin

Aklında nasıl hayalin var söyle.

Kana kan er Saru’a sen durursun

Eceline kendin geldin Sır taraftan

Abılay, Şimdi benim tahtımdan in
Senin istediğini veriyim..

Abılay'ın cevabı:

Ey kaldan, sorun yoktum var hayalim
Sarıarka'nın yerlerini almıŐtıñ.
Sarıarka'nın her yerine yerleŐtin
Kazağıma elimden veremedim..
Bir zaman gökteki kuş gibi uŐtum
Farketmedim bir anda yakalandım.
Saru gibi kan savaşta lmedim ben
Gcmn tadını çıkaramadım..

nc bir hayalim oğulum yok

En azından Oljabay var gönlüm tok..

(57.s) Ey Kaldan beni öldürürsen düşünerek öldür

stne ordanın çağırma top

Oljabay benim kanımı almadan bırakmaz

Senin akerin ot olmazsa...

Kaldan Seren'in Abılay han'ın çocuğum yok yalnızım dediğinde söylediği:

Abılay inadını bırakır mısın?

Sözüm yalan değil, gerçektir

Ben baş azabını görüyorum

Benim yalnız Kbeken gibiymiŐsin

Vezirler abuk bunu öldürün

Kebeken bunları görmesin..

Abılay'ın sen beni ldremezsın, sen beni tek ocuğun Kebekenle denkleŐtirdin, ben çocuğun oldum diye tahttan inerek söylediği söz:

Kaldan Seren kendine tahtı boŐaltıyorum

Bundan böyle ben yabancı olmam
Yalnızın Köbeken'ı ağızına aldın
Beni şimdi öldürürsen sana ayıptır..

Bunu söyledi ve Abılay han tahttan indi
Kalbi korkmuyor kendisi güçlü
Kulak, burun kesilmiş birisi girdi
Kaldan Seren'e ilginç olayı anlatır...
Kulak burnu kesilen adamın sözü:
Hanım, Oljabay'a gönderdin
Yakalayıp Abılay'a eklemek istedin
Bin erin Oljabay'ın elindedir
Ayak kolu bağlı derin kuyuda..
Üç vakit erken ve geç dövüyor o
Han'ım canımız zorlandı, acımak nerde
Kudurmuş kurt gibi dövüyor o
Akıyor beglerinin götten kanı
Beglerin hepsi orda zahmet çeker
Bin erin Oljabay'a yakalandı
Oljabayın dengi yoktur çok güçlü
Kendisi bana Abılay'ı getir dedi
Kulak burun herşeyi kesti..
Hanım, eğer Abılay'ı göndermezsen
Siz de görürünüz böyle işi
Gece gündüz uyumuyor dinlenme yok
Atın üzerini yatak yapmış
Gelen kalmak bu sözü söyledi ve
Hanın önünde düştü...

(58.s) Kaldan Seren'in Abılay'a söylediği:

Kaldan Seren kendi tahtına oturdu
İki dudağı hareket ediyor ama sesi çıkmadı
Etrafına bakındı
Abılay han'a ne diyeceğini bilemedi
Abılay han'a söyledi: bahtın çok
Ben sana bir şey diyemem
Benim bin erkeğimi serbest bırak
Ben sana tek kızımı veririm

Oturan tüm Kalmak şaşırıldı
O da aklını kaybetti
Malaysarı Batır'ı salıverdi
Kazak- Kalmak hanlarına danıştılar.
Töbeş güzel genç kızı verdiği için
Kaldan'a Abılay han güvey oldu.
Malaysarı, Abılay, Kaldan Seren
Böylece sorun anahtarını buldu..
Yurt kurarak Töbeş güzel çağırdı
Abılay, Malaysarı adım attı
Kazaktan kötülük gidip baht geldi
Abılay orda su gibi taşıtı
Töbeş ve Abılay oturduğunda
Kalmaklar bakmak için can verişti
Altın ev oturduğu pamuk yatak
İkisi oturduğunda çok yakıştı...
Abılay, Kaldan Seren Oljabay'a Malaysarını göndermesi...
Dinlenip güvey, dünür orda geceledi
Her türlü söz söylendi farklı farklı.
Malaysarı, yurduna dönmek istedi
Döndürmek için hapisteki 1000 esiri.

İki han mektup yazdı Oljabay'a
Nasılsın, sağ salim misin diye.
Aramız Kazak kalmak yakınlaştı
Bir büyük ulu düğünle karşılaştık.
Biri dede, birimiz çocuk olduk
Elindeki esirleri çok zorlama.
Sağ salim serbest bırakınız
Oljabay kendim sağlam, sinir bırak.
Döneceğim ondan sonra Töbeş'i alıp
Oljabay her işinin sonunu düşün.
Mektubu alıp yola çıktı Malaysarı
Dünür oldu selamlaştı genç ve yaşlı
Han ve cesur hırsını aldıktan sonra
Bindikleri ak boz atla yola çıktı.
Oynayarak ak boz atla yola çıktı
İkinci zamanı girdiğinde ulaştı.
(59.s) O anda Oljabay dövüyormuş
Gördüğünde yaşını döktü...

Nasılsın, can arkadaş nereden geldin?
Sen yokken yalnızlığı ben de çektim.
Ben seni görmeyeli çok gün geçti
Malaysarı batırım nerdeydin?

Söz söyledi Malaysarı baştan sona
Elindeki duran demir dayak
Kalmak'ın gösterdiği şiddeti duyunca
Daha dövdü acımayarak.

Oljabay bir Kalmak'ın burnunu kesti
Kulağını dibinden daha kesti.
Selam söyle çabuk git Kaldan Seren'e
Abılay han ve Töbeş'i göndersin

Kalırsa eğer, yarın öğlen kendim giderim
Elimdeki bin esiri yok ederim
Abılay, Töbeş kızı getirmezse
Bu sözümü yerine getirirm.
Ordasını² bozup, yerini kanla boyarım
Kaldan'ın altın tahtını kırarım
Böylece Kalmak'ı serbest bırakıyor
Kaldan'a benden selam söyle diye.

Serbest bırakılan +Kalmak hikayesi:

Kaçtı kalmak kurtuldu
Esirlikten çıktı.
Tüm vücudu yaralı
O yarayla birlikte.
Bir günde geldi ulaştı
Burun kulak kesilmiş.
Geldi Kaldan Seren'e
Geldi Kalmak ağladı

Oljabay'ın esirinde
Olduğu için pişmandı.
Oljabay'ın selamını
Söyledi ona anlatıp.
Vermezsen eğer kızını

² Orda: her kavimin ya da her soyun yerleştiği mekâna denir.

Savaş olur çok büyük
Abılay'ı gönderirsen
Bize zarar dokunmaz.
Göndermezsen Abılay'ı
Bin esirin ölecek.
Oljabay'ın elinde
Yarınki gün tek sana.
(60.s) Kız alırım diye gitmişim
Kıza gerek yok Kaldan
Abılay'ı çabuk gönder
Ben almam kızını
Buna da kanaat.

Bunu duyan Kaldan Seren'in rengi kaçtı
Ne yaparın bilemedi, aklımı kaçırdı.
Abılayla Töbeş'i yanına alarak
Orda Kaldan Seren danıştı.
Ben veririm Abılay'a yalnız kızımı
Tattığım tuzu aklarsan.
Abılay, sen bana çocuk gibi oldun
Kızımı çiftin olarak verdim sana.
Çabuk gidip bin esiri salıverin
İnsansan bana böyle iyilik yap.

Kaldan Seren, Töbeş kızını uzattı³
Kız verdi, Abılay'ı öyle avuttu.
Dünürümüz Oljabay'a benden selam
Gönder diye Abılay'a o söyledi.

³ Uzatmak: Kazak örf adetlerindendir. Kızı evlendirip, kocasının evine uğurlama âdeti.

Abılay ata bindi, Töbeşle yola çıktı
Biri güneş, birisi ay gibi parladı.
Abılay han Töbeş gibi güzeli aldı
Yalnız geldi, ama kazançlı çıktı..

Tam o gün Abılay han geri döndü
Dinlenmeden gitti gece gündüz.
Öğlen zamanında Oljabay'a ulaştı
Kaz gibi gıklayan sesi çıktı.

Oljabay acımadan dövüyormuş
Bayanauıl, Ermektas'ı mekân yapmış.
Abılay'ı gördükten sonra ata bindi
Abılay'ı karşıladı.

Çabuk gidip önüne karşıladı
Abılay gidelim diye baktı.
Abılay o da geldi attan indi
Kucaklaştı, hasret giderdi.
Geldin mi, sağ salim Han'ım dedi
Siz yokken gördüğüm gün kötü dedi.
Malaysarı ikinizden ayrıldım
Benim için kıyamet koştuk dedi.
Bağladım bin erkeği dilsiz kalmak
Üç kere acımadan döveceğim
(61.s) Eğer bugün de gelmeseydin
Esirdeki bin kişiyi öldürürdüm.

Ben şimdi sağ salim gördüm sizi
Bundan böyle kendinizde tüm yetki.

Han'ım eğer bana izin olursa
Kaldan'ı bağlardım tam bu anda.

Abılay sözü:

Aslanım Oljabay,

Allah'ım iyilik versin.

Sen olmazsan ölürdüm

Senin öldürdüğün Saru gibi.

Ben çok zorluk çektim

O zaman da dilimi çekmedim.

O zaman da güç sendin

Kader böyle yazılmış.

Seni sağ salim gördüm de

Şimdi kendimi topladım.

Kalmak Kazak dost olduk

Ne yapsan da kendinde

Yengenle kendin selamlaş

Töbeş'cim benim güzelim

Ondan sonra sen salıver

Elindeki bin cesuru

Sinirini sen dindir

Ben geldim iyi Oljabay.

Ondan sonra Oljabay öfkesini basarak, Kalmak'ın bin cesurunu serbest bırakarak, Kladan Seren'e kendim gideceğim, dünür olduk, eğer Kazak kalmak dostuk hayat sürdürmek istiyorsa Sarıarka'nı bana versin, yoksa aramızca bir daha kılıç geçecek, bunları Han'a söyleyin demiş. Şiddet gören Kalmaklar kaçmışlar ve Oljabay'ın söylediklerini Kaldan Seren'e iletmışler.

Oljabay'ın gitmesi:

Oljabay Telkök'e binerek kambur kılıcını alıp direk Kaldan Seren'in ordusuna izin almadan girdi. Kaldan seren Oljabay'ın heybetine dayanamayıp yerinden kalkıyor.

Oljabay bir diziyle selamlaşarak, ordunun ortasını aşmadan selamlaşarak:

Kaldan han, bem size selam için geldim, gideceğim, söyleyecek sözüm var: Sarıarka'nı bana boşalt, eğer boşaltmazsan yarın ordunun üzerinde savaş olacak, dayanırsan otur, olmazsa sen bilirsin, diyip çıkarken, Kaldan Seren:

Ey, cesur, boynunu dön, dedi. O anda Oljabay dik durup bakacak. Eğer erkeksen Kazak halkına benim bu sözümü ilet, dedi. Orada söylediği söz:

(62.s) Abılay'ın kalçası altın, göğsü çinko, senin gibi cesur han olarak erkek doğacak. Oljabay senin göğsün altın, kalçan çinko, kendin gibi arkandan erkek doğmaz, cesurluk kendinle birlikte gider. Bu sözleri ilet. Tamam. Sarıarka'yı boşaltacağım, ama bir anda Kazak halkı başka bir halka bağlı olacak. Günlerden bir gün benim bu sözlerim tarihte yazılacak diye Oljabayla vedalaştı. Han Abılay'ın aldığı Töbeş güzelden Kasımhan doğduğunda elinde kan tutarak tek başına doğar. Ondan sonra Sarı Naurızbay doğacak.

(63.s) Abılay Han Hikâyesi

Kazak'ın ilk hanı Abılay han,
Bahsedeyim şimdi ben onlardan.
Rahat hayat görmeyen Kazak için
Allah'ın emriyle tek doğan can..
Her yere yetişen han'dı..
Üç yüzün⁴ evladına hizmet veren.
Babası Abılay'ın Uali idi,
Kırgın olup hanlık için yer değiştiren
Dayısı Kayıp han'ın yanına giden
Orda durakladı sessizlik bulup.
Yetim kaldı Uali han
Kayıp han'ın yurduna Kalmak girdi
Aktaban şubırındı⁵ açlık oldu
Halk gitti her tarafa kayın sağdı.
Yetim çocuk Abilmansur ağlar

⁴ Kazaklar kendi araların 3 yüze ayrılırlar: büyük yüz, orta yüz, küçük yüz.

⁵ Aktaban şubırındı: 1723-25 yılları arasında gerçekleşen Kazak tarihindeki çok acıklı olay.

Yurduna gidemiyor tekrar bulup.
Öyle olsa da yurdunu arar
Zorluk tehlikeden korkmayıp
Büyük yüz Üysün Töle bi'ye geldi
Arayıp kendi yurdunu ve soyunu
Üzeri yırtık, yama
Kapıdan selamıyla girdi içeri.
Ondan sonra Töle baktı buna
Buraların insanına benzemiyor
Baktığında yüzü soğuk sert biriymiş
Bu kim olabilir diye Töle baktı
O çocuk üzeri yırtık yama
Arada nefes alır ağır ağır
Parlak yüz soğuk dik bakışlı gri kişi
Ak Teala yaratmış özel bunu
Koyun yün, yırtık örtü, başında tımak⁶
Saçı düşmüş gözünü kapatarak.
(64.s) Oturuşu şahinin yavruları
Töle bi oturuşunu çok beğendi
Bundan Töle adı ve soyunu sordu
Var mı sende abi kardeş diye
Han soylu musun, kuşta şahin
Farkettim öyle gözüküyorsun.
Kuşsan eğer ak şahinin yavrusu
Eğer insan kazaksan han soyundan
Evladım, halktan mısın handan mısın?
Baştan sona güzelce anlat bana.

Adım yok soyum da yok bir çocuğum
Kaybolan gezinen çaresizim
Ey dede, yurdum da yakınım da yok
Adımı ne koysanız da kabul ederim..

⁶ Tımak: bir tür şapka.

Saçı çoktan kesilmemiş uzamış
Kirlenmiş siyah tımak farkedildi
Üzeri kirli yırtık olduğu için
Bunun adı Sabalak⁷ olsun dedi.

Tole'nin koyunlarına baktı korjın⁸ asıp,
Hiç çocuklar gibi oynayıp gülmez
Çocuğu her taraftan gözlemledi
Töle, farketmişti önemli olduğunu..
Sabalak deve sürdü koyundan sonra
Hiç kendine acımıyor..

Töle bir yere gitmişti
Çocuğu sınamak için sarkıt⁹ getirdi.
Eve geldi, çocuk uyuyormuş,
Dört tarafa yayılmış bir şekilde
Söylüyorum bu çocuk asildir
Sonunda dört tarafı yönetecek
Arkadaşına başı verdi
Uyandırdı, sağ tarafından kalktı
Kıbleye bakarak düzeldi
Sonra dostlarını çağırdı
Onlara gözünü kulağını verdi
Kafa derisini ve ağız tarafını kendisi yedi
Töle bi'in arkadaşı sordu ona
Neden böyle yaptın, Sabalak'ım
Bir gözü ve bir kulağı verdim dostuma
Yoksa onların gönlü yarım olurdu.
Tölebi'in dostu eve döndü
Gördüklerini anlattı Töle bi'ye
(65.s) Çokçuluk padişah işi denir
Padişah soyluymuş diye içini çekti.

⁷ Sabalak: üzeri yırtık yama, kendisi de kirli anlamına gelir.

⁸ Korjın: içine yemek eşya konulabilecek çanta, torba.

⁹ Sarkıt: misafirlığe gidince sofrada kalan yemeklerden kendi evine getirmek.

Deveden çıktı da at bakmaya başladı.
O büyük gücü göstermeye başladı.
Tölenin tüm görevi ondaydı.
Bir gün atların arasında oturuyordu
İki baran¹⁰ bir kızıl atı gördü
Yaşı büyük kişini gördükten sonra
Abılay edeple selam verdi.
O gelen ihtiyar Bögenbay
Bi'e gelip üç gün konuk oldu
Kalmak'a gidiyormuş
Bundan sonra ne kadar yol var dedi
Gece gelip Bögenbay'a katıldı.
Ben de böyle şeyleri seven birisiydim
Böke¹¹ beni bu sefer bırakma
Yanında yol öğreneyim
Yarıda Böken yanına aldı
Üçü geliyorlar hızla
Gece gündüz Kalmak'ın izinden
Halk yattığında ulaştılar
Çocuk Böken'in atını tuttu
Cesurun kendisi girdi

Çocuk söyler: Böke şimdi ben gideyim
Bahtım açılır, Allah verirse mal (hayvan) alayım
Birazcık atımı tutuverin
Çalışıyım Tanrım verirse ben alayım.
Çocuk atını Böke'ye bırakıp gitti
Eğilerek gitti kendi sürüsüne
Körbala değil gibi yattığı yer
Geç kaldı, karanlık sabah girdi
Gözüktü yürüyen 2-3 kişi
Böke kaldı, arkadaşı kaçtı

¹⁰ Baran: siyah kahverengi at rengi.

¹¹ Saygı amaçlı isimleri kısaltarak söyleme: Bögenbay – Böke, Böken

Sonunda sabırlılık cesur işi
Yabancı değilmiş bu çocuk
İşini yarı yoldan bırakmamış
İki deve alarak
Cesurun yaptığı işine bak.
Geç kaldım bu deve ve yükü aldım
Deveden atanlarını seçtim
İlk önce sizin hakkınızı aldım
Ve yengeye evden yükü çıkarttım
Sonra da yurda döndüler.
Öğlen sağ salım geldi yurda
(66.s) Böken söyler çocuğa: hakkını al
Ben kaç zamandır kazanca doymuşum.

Böke ben mal da almam, fayda almam,
Ne yapacağım, dünyaya göz dikmem
Eğer ihlasla bata¹² okursan,
Bata kabul olursa kazançsız kalmam.
El açıp bata okudu ihtiyar Bögenbay
Ve söz dinlemeden atını verdi,
Narkızıl atların arasında tulpardı
Evladım ben yaşlandım sana göre.

Evladım gözün ateşli çocukmuşsun
Karakterin Kazak'ın hanıymışsın
Kalmak'a bahar günleri ben gideceğim
O zaman lazım olacak insanmışsın.
At karatil¹³ olunca yüz koyarız,
Evladım, Narkızıl'ı temiz tut

Git Böke, bu sözünü Töle'ye söyle
Bi'den izinsiz ben nasıl giderim

¹² Büyüklerin küçüklere söylediği dilek, dua şeklinde.

¹³ Atlar ota doymaya başladığında (bahar mevsiminde) karatil denir.

Eğer bi'den izin alırsan
Ben duraklamam.
Töle'ye Böken geldi
Kazanca saf cesur kanarak
Sabalak'ı göndermek için yolculuğa
Evine Biyle anlaşarak döndü.
Yaz geldi yeryüzü de güzelleşti
Bögenbay haber göndermiş
Narkızıl'ı iyice hazırlayıp
Geliyor on bir kolla¹⁴ karşılaştı
Başlarına tımak bağlayan genç çocuklar
Gece gündüz beyaz mızrak eline alır
Kâfir elinden ölürsek şehit oluruz diye
Hiç bir şeyden korkmuyorlar
Kalmak'a karşı gitmişler
Kalmaklar da karşı çıkmışlar
Sonra da jekpe jek¹⁵ diye değiştirdi
Kavga oldu, dövüştüler
Bu sefer Kazak intikam almak istedi
Evlerinde kimse kalmadı
Aktaban Şubırındı'da halkı basan
Kontajı Seren diyen kalmak idi
Kalmaktan bir cesur çıktı kaska atlı
Müslüman cesurlarını çok öldürdü
Şimdi önden gider mi jekpe jekte
Ona karşı çıkacak can kalmamış.
Kazak'ın bir zorlandığı durum
(67.s) Kalmak'ın jekpe jekten yendiğidir.
Abilmambet kola bakarak bağırıldı.
Şerik'in kalmadı mı bir dâhisi
Bögenbay'ın sadece bedeni gibi
Sadece yaşlanmış göğsü gibi

¹⁴ İnanlar topluluğu

¹⁵ Jekpe jek: dövüşme şekli, sadece iki kişi bir birine karşı durur.

Sabalak giyinerek hazırlık yapar
Bu yolculuğa Allah diyip
Bağladığı tımak ve gri şekpen¹⁶
Önceki gibi deve baktığı günler yok.
Döndürüp iki gözünü yan bakarak
Yanına padişahın geldi çabuk
Sürükleyip attan inip Han'a geldi
Gencecik çocuk halk gözle gördü
Allah'a ruhlara sığınayım
El açıp fatiha ver bana dedi.
İki gözün karartıp, ağzın çiğneyip
Sağ elini boşaltır belin bağlayıp
Atı da yer tepinip
Söz bağlayıp çabuk gidelim der gibi
Göz gitti bozularak karanlık oldu
Öylesine oynuyora benzemiyordu
El açıp bata okur Abilmambet
Halk da âmin diyor Allah deyip
Elde mızrak, belinde hançeri var
Abılay diye gruptan çıkıp yürüdü
Kaska atlı kalmak da buna karşı çıktı
Kişi imiş bir kişiye bu da ağırlık
Bu da kalmaktan daha üstün cesurmuş
Hilesiz sadece güçle yenmek zormuş
O anda sırasız kavga eder
Ne olsa da birisini kan dürttü
Kalmak'a sırasını verdi çocuk
Cesurum güçlüysen kaybetme.
Öyleyse acımadı direk koydu
Allah'a Abilmansur ağladı
Zırhının bir katını kırdı da
Melekler korudu, geçmedi

¹⁶ Şekpen:şapan, kaftan gibi erkeklerin dış giysisi.

Sırasın o da verdi, sabretti
Yularının başını döndürdü
Sonra da acımsız dövüştüler
Eldeki tüm silahlar kırıldı da
Allah'a yalvardı güçlenerek
Mızrağın taş vurdu sertleşerek
“Destek ver katillerin ruhu” diye
Kalmak'ın öndişekten vurdu
Kalmak'ı yere koydu
Yıkıldı tüm bedeni kana battı
Kemiğe kalmak taraftan kişi vurdu
Davul çalıp kuralca ses çıkarıp
(68.s) On kişi Kalmak geldi dövüştüler
İki kol uran söyleyip seslendiler
Kurtulamadığını anladığından
Aydarından¹⁷ tutarak kafasını kesti
Aydarından beline bağladı
Adını çıkartmadan
Önceki Sabalak diyemeyiz
Bakarsak heybetinden insan ürker
Kemiğe bir şey yapamadan kâfir döndü
Bizim cesur geliyor
Kolları ve üzeri kan olmuştu
Kafayı da yanında getiriyor
Kafayı getirdi ve han'a önüne koydu
Halkı da toplanarak seyrettiler
Aydarı kazan gibi uzun imiş
Dudağı da deve dudakları gibi
Kafasını Hasbatır'ın Han'a verdi
Böyle yiğide kim saygı duymaz ki
Yanına cesurları alarak
Kalmak'a tekrar girdi.

¹⁷ Aydar: erkeklerin kesmeyip uzamaya bıraktığı küçük saç.

Yanında çokça kişi gitti
Cesurluğuna gúvendikleri için
Kalmaklar biraz sonra kaçtılar
Kazaklar koyun gibi kovaladılar
Askerin kazancı çoğaldı.
Genç ve yaşlı sevinerek güler
Kalmak'ın mal mülkünü alarak köyünü bastı
Köyüne yarın öğlen hepsi geldi

Çağırdı Abilmambet Sabalak'ı
Halk geldi etrafını sardı.
Toplanan insanların ortasında
Çocuklar baştan sona soru sordu.
Evladım neden "Abılay" diye seslendin
Abimi düşünerek gönlüm soldu
Evladım, adın, soyun hangi rudansın
Soyunu baştan sona anlatsana
Çocuk söyledi: bu Kazak kalmak tartışması
Böyle durumda yiğit yerinde duramaz
Zorlandığımda ağzıma düştü
Abılay dedemdir, ben onun torunuyum.
Kendi adım Abilmansur babam verdi
Kendi babam savaşta başını kaybeden
Babam adı Uali'dir sorarsanız
Gözden gittikçe gönülden de gidermiş..

Evladım, kesin Abilmansur musun?
Çok özlüyordum
Halkım bu sözler gerçektir
(69.s) Abilmansur olacak türündendir
Bir çocuğun kaldığını duyuyordum
Sana kurban olayım evladım benim
Babanın istediği pay idi

Hanlığı sana vereceğim Şimdi benim.
Cemaat bu hanlık onun payı
Kudayım iyi insan olarak yaratmış.
Ben tembel olarak yaŐlanmıŐtım
Sahibe Őükürler olsun, bize verdi

O anda attan inerek koştu
Çocuğu çok sıkı kucakladı.
Han'ın çok ağladığını gördükten sonra
Onun da gönlü yumuŐadı attan indi.
Seslenerek halk razı olsun dedi
Kardeşe ruhların gelsin dedi.
Kendi eliyle tacını giydirdi
Yolu baht bereketle dolsun dedi

Halk seslenerek söylüyor bataların
Han boynuna notasını astı
Halk geri döndü uran söyleyerek
Yeni padişah ilan ederek
Genç çocuk tahta oturdu giydi tacı
Denk bildi, aynı gördü çok ve azı
Genç çocuk din düzeltti
Oruç, namaz, zekât, haccı öğretti
Şakşak Janibek o zaman Kazak'ın belli kiŐisi
Kendi dana, kendi er, molla kişi
Kazaktan o zaman direk koymuş
Er sahibi olmuş
Ona gidip bata alsın gelsin dedi
Naymanla Argın'dan altı kişi
İkisi Kerey uzak olsun dedi.
Gidiyor sekiz olarak Janibek'e
O zamanda küsmek kırılmak yokmuŐ
Taç ve tahtın kutlu olsun evladım dedi

Yolculuğun çoğunluğa mübarek olsun dedi.

Söyledi üç türlü akıl ona:

Gelmesini doğru buldu.

Çocuğum sana üç çeşit akıl söyleyim

Bunları anla gençliğinle boşa çıkarma

Geçmiş işe pişman olma,

Düşünürsen hiç bitmez.

İkinci emek vererek halkını yönet

Halk sana tembel demesin.

Üçüncü her zaman adaletli ol

Yorulan yorgunların durumun bil.

(70.s) Kazak birçok sene güzel yaşamış

Bunun hepsini Abılay han yapmış.

Benim de duyduğum uzun hikâye

Kazak'ın ulu hanı Abılay Han

Herkese aynı bakan ayırım yapmadan

Abılay bu kişinin dedesidir

Düşünürsem bu sözümün yanlışı yoktur

Han, halk ve padişahara

Herkese aynı bakardı.

Gerçek ismi Abılay'ın Abilmansur

Hançerdir genç yaşından

Nesli bugün de farkederseniz

Hepsi de er olduğu yüzündedir.

Yetim olup Abilmansur deve sürdü

Bu olaydan hepiniz haberdarsız

Kalmak'a karşı çıktığında "Abılay" deyip

O sözden Abılay diye adlandırılmıştı

Judalı'nın soyundandır nesili

Suçlunun her yere kanını döktü.

Abılay dediğiniz bu kişidir

Çocuğu Abilmansur Uali'nin..

Abılay çalışkandı deve srd
Mekânı Karaul ve Atıgay'dan
Rus oktur Orta yz aldđında,
Mekânı Karaul'dan biraz geçti.
O gnlerde at stnde er yđgittir
Geçtiğine çok zaman olmadı

Abılay er olsa nadan değil
Seferde olsa da sabırlık tanıtır
Er Gani'nin misali gibi
Kâfirle hiç durmadan savaş yapar
Beyaz kemik ak padişahın en değerli
Szden yanlış giderse
Her ne kadar adaletli olursa da
İnsana ilk baştan akıl lazım.
Drt kşe etrafı gezinen
Yanında olmasa da iki kanat
Gençliğinden aradığı dşmandı
Bir tane sigara gibi grmedi canı
Sart, Kırgız, Çin ve Kalmaklara
Gstermiş çok yerlerde gsteriyi.
Ruhlarına beyaz kemiğim selavat
Kazak'ın hem destekçi hem iyiliği
Padişah olarak Abılay Han tahta bindi
Bu hayatta kimden cn almadı?
Kendi zamanında onu açan bir iyi yok
Onun gibi halkına emeği geçen
(71.s) Âlemden Abılay'ı stn tutmuş
Kt dşncesi hiç yoktu.
evrilen kaleye karşı koşar

Kalmak'ın çok donanımını bozmuştu.
Herkes talepkarın yoldaşı oldu
Askerî yüzünü gizlemiş.
Taat ve ibadetini bırakmadan
Nereye giderse seferi açılmış.
Kırgız ve Çin halkına müddet vermez
Kovalayarak Alatav'ı aştı
Yüzüne hiçbir han bakmadı
Doğu ve batıyı almasa da
Padişah olarak Abılay tahta bindi
Gönlünde hiç hayal kalmadı.
Bin yedi yüz yetmiş yedi senesinde
Geldiğinde yetmiş bire vefat etti.
Geçmiş kader tekrar gelmez
Halk için canını kıyarak çalışan
Yılında bin yedi yüz yetmiş yedi
Üysün'e yolcu olarak gitmiş.
O ülkede hastalandı yatağa düştü
Hastalığının türünü tanıyarak korktu.
Öleceğini bilse de
Kimseye göstermedi sır vermedi.
Etrafla vedalaştı öylesine
Öylesine grip der insanlara.
Han'ın kötü olduğunu duyunca
Gelmiş görüşmeye Buhar jırav
Kapıdan Buhar girdi ağlayarak
Nasılsın sağ mısın diye sorarak
Arpa içinde bir tane buğdayımsın
Seni çok mu gördü Kудay dedi
Jıravla vedalaşmaya hali yoktu

Halk otur ağalayak akıl durdu
Gelir gelmez şarkıyla vedalaştı
Başka kimseyle işi olmadı.
Geri döndürmeden at sürdüren Han'ım ay
Başlıksız kadın aldırın Han'ım ay
Kaygısız uyku uyutan Han'ım ay
Üç yüzden üç yüz kişi söylesem
Canın kalır mı ki?

Bunun Buhar olduğunu biliyordu
Dünyadan gönlü kaymıştı.
Şiirini şimdi durdur demiş gibi
Kafasını sallayarak işaret etti
Abılay bir an gözünü açtı
Buhar mısın dedi ve selamlaştı
Peygamberden kalan fani dünya diye
(72.s) Uh dedi. Buhar jıravın gönlünü dindirdi
Bağırarak söyleyen de durduramazdım
Ben seni geldiğinden tanıdım
Gönlümü açan destekçim ay
Benden kalarak kime jırşı olacaksın.
Söylediğinde kafamı sallıyorum
Bir şeyi gönlüne aldın mı?
Buhar kaldı gidemedi hanla birlikte
Şimdi han olacak diye Kazak halkına
Kelime-i şehadati söyledi ve
Sonra han tekrar dile gelemedi

Abılay o yerde vefat etti
Cenazeye toplandı hoca imam

Abılay'ın vefatından sonra
Çocuğu Ubaydulla han oldu.

O da adil oldu ki olduğu günde
Rus bir gün içerisinde onu götürdü
Kazakta tüm hanları yok edeceğim diye
Onu da içeri alıp yok etti.

Çocuğu Abılay'ın Kasım idi
Başkalardan farklı asıldı
Kasımdan Kenesarı, Sarjan doğdu
Hepsinden daha üstün Esengeldi idi.

Kadını Karakas da han kızıydı
Boyunda akılı da var kızdı
Öbür üçü baybişeden¹⁸ doğmuştu
Tokaldan¹⁹ doğan cesur Nauan tekti.

Cesur Sarjan han olmaya niyet etti
Yiğide han olmak ucuz gelmezdi
Hanlığı Ruslar vermedikten sonra
Dünya, mal gözüne görünmezdi.

Bir birinin sözüne ikna olmadılar
Bir birinden de razı olmadılar
Şehirden Sarjan töre gitti
Ruslarla beraber durmadılar

¹⁸ Baybişe: ilk eş

¹⁹ Tokal: ikinci eş

Katildir Abıay'ın dede soyu
Töre'nin gerçek asil Karakök'ü
Kokan'a töre göç ediyor
Müslümanın yardımından umutlu.

Gelirken çok askerle karşılaştı
Büyük yüz, Üysünmüş bunun soyu
(73.s) Akmeşiti düzeltmeye geliyormuş
Taşkenti yönetecek beylerbeyi.

Konuşup ileri geri yürürler
Şimdi de durumların sorarlar
İnsanlık konuşana kadar diyor
Konuşarak şimdi de anlaşılırlar.

Sözlerine insan kalmış gibi
Sırlarını kimseye söylemezler
Ruslarla dedemiz düşman oldu
Müslümanlara katılmaya geliyoruz.

Korunmak için göç ediyoruz
Kokan'ın amiri Balahan'a
Durumunu öğrendim, Beg söyledi
Maalesef yolda karşılaştık
Adı var Kokan'ın da büyük şehir
Gitseniz de size mekan olmaz.
Akmeşit'te yaşasanız olur
Azıcık toplanıp yerleşene kadar.
Eğer de tad nasip olup yerleşirsen
Biz de töre olarak sizi konuk ederiz.

Yüzü var Sarjan'ın da
Naurızbay genç çocuktı şiir söyleyen
Yönetip Akmeşitte durakladılar
Öyle böyle dese de İkna oldu
Birleşti iki değerli kıymış gibi
Törelere sözlerine uymuş gibi
Her gün kıymetli bir şapan veriyor
Kâfir sartın²⁰ hediyesi nasıl.

Üsün, sart toplanır töre çok olur
Askerle her gün oynar kaç grup olur
Sarjan'ın sözlerini hiç bozmaz
Begler begi beg değil, Sarjan beg olur.
Her gün begten şapan alıp dönüyor
Tabi ki beg de çok sever
Akşam hanımına gelip söylüyor
Zenginde büyük yüksek değil mi?

Hanımı hanımdı akıllıydı
Şapanı beğenmiyor gelen yerinden
Eskiden sart surt diye söz vardı
Ya hediye, ya adı sana veren.
Sarjan da asil sultan adaletli
Bu hediyesi kendine zarar oldu.
(74.s) Kaçak töreye yöneltirdi diye
Büyük yüzün iyileri şikâyet etti.

Büyük yüzün önde giden iyileri
Önceden halktan hurmet görenleri

²⁰ Orta Asya şehir sakinlerine verilen adlandırma.

Nasıl düşman yaparız diye
Danıştılar oturup kalanları.

Üysün de Sak da düşman oldular
Düşmanlık yapıyorlar biz düşündük.
Düşünüp törelerin mektubu gibi
Rus padişahına mektup yazmış

Törelerin mektubu gibi yazmışlar
Her yerden yalan sözler ekleyip
Beglerbeginin tüm sırrını yazarak
Sarjanın adını imzasını atmış.

Şu kadar asker gönder şu sayıda
Rusa tekrar tekrar selam yazmış
Şu günü şu suyun boyuna gel
Eğer orayı alma niyetin varsa.

Tek başına bu mektubu vermiş gibi oldu
Sonunda birisi farketmiş gibi oldu
Yazılan mektup ve beglerbegi
Dışarıdan tutup getirmiş gibi oldu

Cevabı hana yazılan mektubu
Beglerbegi gerçek söyle diyip zorlar
Ruslara beni Sarjan gönderdi diye
Yüzü kara o adam öyle söyler.

Okudu, Ruslara yazılmış mektup
Her türlü dedikodudan söz edilmiş

Kendime dost bildiysem düşman imiş
Soğuk kardeş, tohumu yabancıymış.

Ondan sonra beglerbegi oldu düşman
Ona gelip tüm üsün katıldı
Farkettirmeden töreleri öldürmeye
Toplanıp iç dıştan hazırlanıyorlar.

Çare yok bu Allah işi
Silahla 80 kişi hazırda
Sarjan'ın yardımcısı Nogaymış
Para verip onu da kandırdı.

(75.s) Asil cesur ölmezdi sinirlense
Bir savaşta savaşırsa
Bize gel narkeskeni²¹ getir bize dedi
Getireceğim diye o nogay söz verdi.

Narkeskeni üzerinden bırakmıyor
Onu çalmak istediklerini bilmiyor
Nogayına önceki gibi güveniyor
Nerden bilecek onun vazgeçtiğini

Misafirliğe ikisini çağırmış
Cesur da nerden bilsin, kanmış
Begleri içki bira vermiş
Önceki gibi çok hediyeye vermiş

²¹ İki yüzü olan kılıç.

İkisini çareyle konuk eder
Biri bilirse cana eziyet ederdi
Kapıdan seksen kılıç sesi çıktı
Cesuru kırk kırktan topladılar.

Nogay da yatırıp çıkmıştı
Tam zamanı yatsı vaktiymiş
Nogay kılıcını çaldı
Kalçasının altına gizlemiş.

Yavaşça kılıcını çaldı
Kazasın iletmi mi Tanrı
Kılıcını çaldım boş yatıyordu
Yavaşça Nogay gelip söyledi.

Birisi gelip çağırıyor ikisini
Beglerbegi çağırıyor: çabuk gelin!
Han demişti, sarjan diye çağırıldıktan son
Hançerinin yerini yokladı.

Baktı hançeri yok koyduğu yerde
Gidelim diye bağıyor bir sargerde
Sayjan der, sonunda bir Müslümansın
Sabır, beyan su ile sabır ver de

Sabır et iki rekat namaz kılıyım
Allah'a yalvarmanın nesi pahalı
Önceden okuduğun yetmez mi deyip
Su vermedi ters konuştu dalga geçip.
Uyandı Esengeldi kalk deyip

Allah tanrım iman ver deyip
(76.s) İkişi pişman oldu maalesef deyip
Aniden düşman aldık deyip

Bir biriyle vedalaşmışlar
Gönlünün kırıyla gitmiş
Kapıya Bismillahla adım attı
Tayyam yapıp diliye namaz kıldı

Cellatlar hazır durdu kılıçlarla
Esengeldi akılımı kaybetti yere düştü
Kırk kılıç aynı anda değıdiktikten sonra
Sarjan şehit olmuş cennet kılıp.

Ölümün avına yakalandım diye
Ölüme gittiğini anlayıp
Aklını toparlayıp geri atladiğında
Kalenin öbür tarafına düştü.

Dışında kırk kılıçla sart hazırmış
Asil cesuru gözetliyorlarmış.
Öldürdü bir cesurunu tek koluyla
Bir hayalsiz olmadı

Tek eliyle boynundan tuttu
Yerden yukarı kaldırdı
Nefes borusunu çıkarttı koyun gibi kesti
Kara yere tekrar tekrar vurdu.

O sart da çok cesurmuş
Bir kolla kalmış ne yapsın
Düşmanı gördü imana geldi
Sonra da bakıp durdu ve silahsız.

Cellatlar kılıçlarla hazır durdu
Şehit oldu o anda cennet buldu
Nefes borusunu çıkarttı, koyun gibi kesti
Gençliğini alıyorlardı.
Bu şekilde şehit oldu cesurlar
Pişman oldu adını duyanlar
Günleri bitti ecel indi ölüm geldi
Dünyaya adları yayılan dahiler.

Böylece beglerbeg erkeği yok etti
Üsünün gönlü doydurdu
Hepsinin erkeğini yok ederek
Kadınları köle olarak verdi.

Canı korktu hanımlar çok ağlıyor
Törelere böyle durumla karşılaşmış.
(77.s) Fakirlerin de köleliğe almış
Üsündeki Sağındık bi.

Naurızbay 9 yaşında genç çocukmuş
Sonunda düşmanların kanını saçar
Koymadı onu zindana
Küçük çocuk 9 yaşta nereye kaçar.

Annesi Naurızbay'ın hanım idi
Kasım onu tokal olarak almıştı
Nereye gitse de yanından bırakmıyor
O zaman kadınla gezmek ayıp idi.

O kendisi kadının töresi idi
Kasımın en sevgili cemaati
Nereye gitsede yanından bırakmıyor
Çok akıllı ve düşünceli olduğu için.

O Balahan'a gideyim diye düşünüyor
Ona şikâyetini söylemek ister
İlk önce Balahan diye gelmiştik
Ağzınızdan bir cevabını duymak için.

Kadından daha üstün yaratılmış
Yöneticisi asil, nesli ulu büyük
Naurızbay'ı elinden tutarak
Kokan'a gizlenerek gitti.

O tarafta yanında destekçisi yok
Bize sıra gelecek mi?
Kokan'a Hazret'ten yaya geldi
Padişahın Kasım gibi sevgilisi

Kokan'ın şehrine geldi
Kimse kimsin diye sormuyor
İzinsiz kapıdan içeri girdi
İltifat etti öfkeli simasına

Bir çocuk bir kadınla girdi
Hana layık edeple elini tuttu
Padişah kendi yanından yer verdi
Simasını hana layık gördü

Hala kimsin diye adı soyunu sormadı
İlk önce dinlenin yemek yiyin dedi
Nerden kaygılanıp geldin hanım
Bana söyleyeceğin söz bana görev

Han'ım içmek yemek genişlikte olur
İnsan hayatında ne yaşamaz ki
(78.s) Sizin gibi Han'ın hanımı idim
Bu günde zorluk içerisindeyim

Soyum Kanışer Abılay'dan gelir
Üç yüze padişah oldu elini açtı
Abılay'ın çocuğu padişah Kasım
Söylemezsem siz nerden bileceksiniz.

Mekke'nin yolunu o kişi açmış
Dedeniz Gumar hanla dost olmuş
İkisi iki tarafta Kazak oldu
Kâfirin eziyeti için birleşmişler

Dedeniz Gumar han'a yardım idi
Müslüman'ın hakkını yememiş
Kâfirden zarar gören müslümana
İkisi iki tarafta sebepti

Han'ım size söyleyecek bir sözüm var
Dedene dedem çok destek çıkmıştı
Abılay'ın çocuğu Kasım idi
Siz onu da tanıyorsunuz.

Kâfir köpeğe dizi batmıştı
Müslümana siyaseti çoktu
Önüne söz söyleye yaya geldi
Padişahın Kasım gibi cemaati.

Kader geldi dünyadan o da göçtü
Saltanatı çok hanan daha çoktu
O öldükten sonra
Öz asil abisi padişah oldu

Kayın abim Gubaydulla han olduktan sonra
Ruslara yaptığı işi meşhur oldu.
Rus bir gecede götürdü

Çocuklarım Sarjan ve Esengeldi
Kâfirle il olamayız biz şimdi
Canlıysam kâfirden intikam alacağım diye
Bir padişaha dayandı kendim gibi.

Sonra da size doğru göç etmiştik
Kâfirle aramızı bozmuştuğuk
Bir büyük müslüman padişah
Dayanak olur diye düşünmüştük
Yolda beglerbegi karşılaştı
Bi yardımını olur diye düşündük.

(79.s) İnandık kal dediler durakladık
Yoktur diye müslümanın bizde intikamı

Dost gördü azıcık gün saygı duydu
Sonumuzu getirdi Hurmet ve hediyesi
En başından düşünürsem böyle olmaz
Ne yapıyım tanrının yazdığına.

Dost olarak ikisini yanlarına aldı
Bir dedikodu geziyor olmalı
Ne test etti ne de size gönderdi
Bir gecede ikisinin başını aldı

Kalanımı zindana hapsettiler
Böylece dinle benim hayalimi
Çağırıp Beglerbeği adalet kıl
Alacak din müslüman fermanını

Atınız kırbaçsız da koşuyor
Yüzünüze vilayetten kimse dayanmaz
Han'ın hakkını Han sormazsa
Han'ın kanı sudan daha ucuz olur

Balahan sinirlendi ve emretti
Sabır etmeden Beglerbegi çabuk gelsin
Beni arayan gelen müslümana
Nasıl aptalca eziyet etmiş

Beni arayıp gelen müslüman
Dinlenmek için sende duraklamış

Hiç suçsuz han neslini harap ettin
Canından umudunu kes diye

Kendi ayıbın kendinde kendin kaldır
Allah vuran aptal köpek diye
Hayvanı götürüp asın diye
Kahraman bir cellata emir verdi.

Genci gördüğü zaman ona acıdı
Naurızbay'ı yanına çağırıldı
Babası Balahan'ın Gumarhan'ın
Beglerbegi üvey çocuğuymuş

Annesi çıktı öbür evden
Üzeri altınla sarılmış
Baglerbegine dayanamadı
Doğurmazsa da süt verip yanaktan öpen

Abinin hatasını söyle
Kızmadan çocuğum şimdi yavaş söyle
(80.s) Bir hata yapmıştır insandır o
Çocuğum annen için sözünden vazgeç

Ey anne karışma yaramaza
Suçsuz düşmanlık yapmış kardeşe
Benim değil şariat hükmüdür
Cezalının işine karışma

Kişi kanını dökme çocuğum
Annene tek kişi çok mu çocuğum

Eğer beni dinlemeden zulmedersen
İki mememi göğe sağacağım. (burda sütüm helal olmaz anlamında)

Şariatın hükmü anne beklemek
Zamanı gelmeden kaderde rızkı bitmez
Böylece beglerbegi azad oldu
Annesini üzmemesi lazımdı.

Zindandakileri çabuk çıkar
Malını toplayacak kişi ver
Hiçbir şeyini bırakmadan toplat
Kendine nereye giderse yardım ver

Hepsi gelip Beglerbegi salıverdi
Aksüyekter serbest kaldı emek verip
Ev çocuk eşya mal hayvanların
Sagındık'a garantiye verdi

Önceki hançer çalıp veren Nogay
Onun da yaptığı kolay iş değil
Beglerbegi rütbe vereceğim diye söz vermişti
Padişah Allah iyilik yaptırmaz

Nogay'a Allah vuran beg söylüyor
Sana söylediği sözünün hepsi yalan
Uzak git ben de senden iyilik görmem
Tuzun tattığın (ekmeğini yediğin) hanına ne yaptın sen.

İşi haram nereye gitse
Beni neden Allah vurdu

Tekrar girerim alışan eski yerin diye
Keneye yalakalık yapar

Zindandan çıktı ile doğru
Aksüyekler sağ salim serbest kaldı
Sagındık, Kenesarı ve Nogay
Üçü geliyor başka kimse yok

Üçü geliyor köy tarafa
Bir akarsuya durakladı
(81.s)Zamanı ikindi vaktiymiş
Abdest aldı namazını kılmak için

O akarsuya gelirken durakladı
Namazın vakti geçecek mi diye
Sagındık namaza koyulduğu zaman
Nogayı kandırdı öyle böyle
Bir şey Allah Allah dedi de
Arkasından bir şeyin sesi duyuldu

Namazını okudu meraklandı
Arkada ne oldu diye kaygılandı
Nogayı bitirmiş de oturuyor
Kurdun korkacak durumu yok ki

Ayırmaya vakit gitti arasını
Sagındık bakıyordu gözlemliyor
Beyaz beyaz kırmızı kırmızı oldu
Hançerinin ucunu yalıyordu

Bağımsızlığın lütfunu az gördün
Töbeni çıkmadan unuttun
Çaresizin ne suçu vardı
Evladım bu yaptığın ne?

Bu kendisi suçlu birisiydi
Kâfirin yaptığı iş kötüydü
İki abimin hem yedisi²² hem kırkı²³ geçti
Tam kırkı öyle geçmiş abim değil ki

O gün akşam Nogay dışarıda kaldı
Ev durum hazırmış bunlar geldiğinde
İr birinden korkmuyorlar
Onları kurt derse olur

Kene abim şimdi ne yapacağını biliyor
İçinde güç kaynıyor
Kubakan'ın tayından seçip biner
Evdekiler hazırlamıştır.

Kıbakan'ını hazırlayıp bindi
Canını bir tane sigara gibi görür
Nasıl soracağını bilemiyor
Sarjan'ın Esengeldi anlamını

Evini bırakıp Arkaya göç etmek istedi
Allah bağışlayıp on cesuru iletirse
Elinde olan mala deve almış
Tüm cesurlar deveye değiştirmiş

²² Yedisi: insan vefatından yedi gün sonra.

²³ Kırkı: insan vefatından kırk gün sonra.

(82.s) Sabahleyin Kubakan'a bindi de
Köyünün sağlını bildi de
Akşama kadar deve sürüyor (deve bakıyor)
Bileğine bir tane soyılı²⁴ alıyor.

Beğenene tamam dedi bir yolculuğa
Bir araya gelip toplanana
Kirekeş yapacağım diyormuş
Deveni ne yapacağın diye sorana

Kene abinin annesi (babaanne) Bopay hanım
Gençken onun kocası vefat etmiş
O köyün Kazısı el koymuş
Kene abin bu hakkında haberdar imiş

Bu Kene abine dert oldu
İçinden bir yapmayan sert veriyor
Bununla kaygısı iki oldu
Etekteki bit başa çıktıysa

Yiğit çürse altındaki at düşünür
Uzaktaki adını bilen yabncılar düşünür
Kulan²⁵ kuyuya düşerse
Kulağında kurbağa oynar

Ağzını önceden basıyormuş
Bir yapmaya ace ediyormuş

²⁴ Ağaçtan yapılan yanında taşımaya uygun olan dayak.

²⁵ At yavrusu.

Kazını kırbaçla bir vurdu da
Yarışıp Kumalak oynadıklarında.²⁶

O kazının gönlünde intikam oldu
Bu yaptığını gösteririm gibisinden
Sinirlenip beg'e adam gönderdi
Bir anda karakterini azarlayarak

Kene abinin bünusunu içi bildi
Dışarıdaki hayvanlarını topladı
Ne olsa da yalnız gideyim
Öğlen vakti evini toparlayıp gitmek istedi

Dışarıdaki hayvanları topladı
Evini yıktı, eşyalarını topladı
Kenesarı göçünü gönderdi de
Beni aradıysan Şu'ın boyundan bul

Beglerbegi kadınsa kendisi bilir
Gelirse canlı dönmez, gelip ne yapsın
Önceki kandırarak vurması cesurluk değil
Ansızın yaparım hazırlansın

(83.s) Göç ettikten sonra deveni dinlendirmeden
Bir yerde sabredemedi, duraklamadı
Altında Kubakan, elinde mızrak
Kendisi koymaz önüne oturur.

²⁶ Kumalak: oyun çeşidi.

Gece gündüz durmadan Şu'ya ulaştı
Kendi sözünden geri kalmadan
Şu'ya köyünü kondurdu ata bindi
Eline mızrak beline hançer aldı

Koşturdu Sabaha kadar tekrar koydu
TaykeŐu'ye geldi güneŐi doğdurdu
Rüstem Keneyle torun idi
Onun gücü çoktu.
Üsün'ün bir tarafındaymıŐ
Bir kişinin elinden ne gelir.

Önceden onunla haberleŐiyormüŐ
Kimseye sırnı söylemeden
TaykeŐu'yin boyunda Şu gün içerisinde
BuluŐmaya söz veriŐtiler.

Kenesarı düsmena bakar
Düşman olmazsa yavaşça su veriyim diyor
Rüstem de arkadaŐıyla gelmişti
Onlar da konuşuyor

Rüstem bağırarak görüŐüyor
Kendi kendini durdurdu
Sarjan'ın kanını sarttan almadan önce
Hayattayken neden ađlaŐıyoruz

Sarttan iki yiğidin kanını alana kadar
Bir Kuday'ın gösterdiğince devam et

İki abini düşünürsen yerinden kalk
Yalnız kalana kadar savaşalım

Öyle dedi, geri döndü ve gittiler
İkisi ters döndü ve gittiler
Rüstemin arkadaşı ve Kenesarı
Azıcık durakladı ve konuştu... .

Çok duraklamayalım dedi ve gitti
Gelirken azıcık tartıştılar
Altında bir yükseğin baş eğiyor
Köyüne yakın gelip eğildi

Köyüne yakın gelip baktı
Atları da dinlendi biraz durup
(84.s) Köyü gözükte
Arkasından Sart da geldi

Başında kazı, arkada seksen sart var
Üsünün başında Sagındık ondan üstün
İki ev ayrı güzelce dikiliyor
Aklında bir şey yok nargile içen

Kaşkar'a çay kaynatıp pilav yaptık
Bir birine baba baba diyorlar
Et yaptı, kaç kazan at kesti
Gönlü taşıtı oyun yapıyormuş

Rüstemin bir dostu üsünmüş
Sarjan'ın katili o duruma düşsün

Abılay diye koşalım
Biraz saf bir cesurmuş

Bir arkadaşı en büyüğü yaşlı kişi
Kene söyler, bunun nesi var deme diye
Hileyle kandırmayalım, alalım
Bunun da konuşması bizdir

Sart ağzını kapatır mı?
Giyimine çok zor sığıyor
Bu gün nargileri içiyor
Bir birlerinin canlarını kıyıyor
Silahı gidip alır mı?
Ayrı toplayıp dışarı koyuyormuş

Bu sözü Kene cesur dinliyor
Cesurum bu da akıl bulmuş
Kene üç kişiyle geldi
Silahı söylediği gibi dışarıda

Dışarıda olan silahı topladı
Sart neden cana kıysın ki
Çok silahtan bir silah kalmadığı için
Kuday vurdu duruyor

Sart köpeğin birisi evde birisi dışarıda
Kene gelip ortasına attan indi
Kene söyler giyimimi çıkartıyım diye
İlk önce iyi bi'in kendisini tut

İlk önce iyi biyi tuttu
Mirza'yı koyamadı
Haçerle bir kere vurdu
Sıvı kanını yuttu

(85.s) Dağınık saçları kan oldu
Ağzı-baiından kıp kırmızı kan gözüktü
Sağ kol tarafı çıplak kaldı
Bakışları koyuna saldıran kurt gibi

Ölen sart kesilen koyun gibi gözüüyor
Hayvan kesmek at koştumak zengin işi
Sartın kafası odun gibi dönerek
Koşan at ayağına engel oldu

Sart birinden sonra biri yıkılıyor
Haçeri herhangilerine saplanıyor
Hiçbiri karşı gelmeyi bilmez
Sart tarafı ortasına gizlenir

Dışarıyı bitirip eve gelir
Salırsa canlı kalmaz
Öylesine sessiz sedasız öldürüyor
Böyle kişiler yüz göstermez

Öylece gün akşam oldu
İnsanlarda akıl kalmadı korktuğu için
Yanına cesur Rüstem geldi
Ahiret tohumu bir karakteri benzer.

Şimdi durakla sbair hile
Sinirin mevsimi yok neresi fayda
Kendi kardeşinin hepsini öldürdün
Nereye gitsen de yalnız olacaksın

Kene'ni yanına gelerek durdurdu
Kendi etini neden yiyiyorsun ki
Cesur Kene oturdu ufleyerek
Düşmanı bitirdikten sonra gönlü taşıtı

Uyanıp gelecek yerde Kene durdu
Başını toparlayıp toplantı yaptı
Genç olsan da bir işe yararsın diye
Naurızbay'a beşli sur'u²⁷ bindirdi

Çok danışarak aklını yönetir
Sırını söylemeden gece taşındı
Gece gündüz yürüyüp Arkaya gelmiş
Şimdi Gubay'ın intikamını alacağım diye
Bundan da canlı kalmam ölerim diye
Nauan'a Kene söyler ata bin diye
Ben sarttan iki abimin intikamını aldım
Gubay han ruslar sana görev

(86.s) baban Kasım abisi Gubaydulla
Gubay'ı bilmiyor mu kim diye
Akıllı er bu söze akıllanır
Ölüme direk hazır olup

²⁷ At çeşidi

Yanına sadece 3 kişi alarak gitti
Bundan acınacak ne can var
Abılay'ın çocuğuna bakın
Gubaydullan bisine dayanamadan
Arada 2 kerek sadece geceleyerek geldi
Ortau ve Akatu şehrine

şehir tarafına bakınır
Yeni piri bedeni yumuşayıp
şehiri kck değil büyükmüş
Oyun oyanıp eğleniyormuş.

Genç de olsa koşmaya niyet etti
Besti sur yere vurarak ses çıkarır
Kanışer Abılay'dan buraya doğru
Tüm ruhlara sığınarak

Zurhlarını dğmeleyerek, pantolonlarını giydi
Eğilenlerin düzeltmeyle uğraştı.
Atını tekrar hazırlayarak
İki tarafını tekrar düzeltti

Cebinden kılıcı aldı
İnsanın sesi geçti kulağından
şehire Abılaylayarak girdi
Uyanık uandan eksik kalmadı.

Çok koyuna bir kurttan gelir
Aşına kalkan tuttu zırh giydi

Dışarıdakinin hepsini yok ettiği için
Kimse dışarı çıkmadı

Cesur Nauan dediğinden dđnmiyor
Gđrevimden kurtulacağım diye sđz verdi
Sokağa hiçbir kimse çıkmadığı için
şehrin bir tarafından yangın koyar

Kurtuldu yalnız ayak kaçan kaçtı
Yurttaki yaşlıları kaldı basıp
Dđrdünü canlıyken gđturdüler
Kalanını yok etti yere bastı

Dđrt rusu getirdi abisine
Ortau şehrine gittim diye
(87.s) Bir şehri koyun gibi kestim
Sadece Gubay han için

Kene sđyler cesur saftır gđreři gđlđ
Dđřman azım diye çoktan kormaz
Saflıkla dđřman elinde gitmezsen
Bizim soydan senden üstün erkek doğmaz

Hepsine aynı bu vicdan değerlidir
Bu vicdanın değerı insanlara Pazar
Dđrdünü Buharanın Hanına gđtür
Bunlara zarar dokundurmadan gđtür

Dđrdünü Buhara'nın Han'ına gđtür
Önceki sanatındır bu baht aar

Bunlara zarar vermeden götürüp
Git ve padişahın duasını al

Dörd Rusu Buharaya götürdü
Yolda her türlü zorluk görür
Gün oldu kaç zamandır dinlenmeden
Bir günü Buharaya geldi

Getirdi padişaha hediyesini verdi
Duyanlar Buhar halkı toplandı
Akıllı padişahın çocuğu diye
Hanın evini Nauan'a hazır kıldı

Han söyledi canım sana rahmet yağsın
Bunu bana hediye olarak getirmişsin
Kolumdaki istediğini al götür
Elimden gelirse elini geri çevirmem

Ben mal da almam fayda da almam
Ne yapacağım dünyada gözüm yok
Naurızbay gücünü sattı mal aldı diye
Bu insanların dedikosunda olmak istemem

Elindeki atların seçtirip aldırtıyor
Kimse ona karşı çıkmadı
Nauan'ın kırmızı ağızlı o atıymış
Kavgada onu altından bırakmayan

At bindi kırmızı ağız tekejaumit
İpek şider²⁸ ve gümüş ipi
Götüren o dördünün tohumundan
Buharda da var diyorlar.

Bu işte cesurların kıldığı iş
Sonrakisini söylemeye de olmaz
Cemaat el kaldırıp bir dua yap
Kokbay'ın söylemesine göre bu sonudur.

(88.s) Abılay han

İyinin kendisi ölürse de sözü ölmez
İyiliğin kökü kesilmez
Cesuru, akıllıyı
Şairler, şecereler belirler

Kazak hanı olan cesur Abılay
Adı dünyaya yayıldı
Cesur ve akıllı hanlığından
Azıcık konuşuyum yalan katmadan

Abılay'ın gerçek ismi Abilmansur
Sabalak diye adlandırılmış
Abılay diye düşmanını yenerek
Sonraki nesle yır bıraktı

Eskiden taşınmış dedeleri
Sırdaryaya yerleşmişler

²⁸ Şider: atın 3 ayağını bağalayacak şey.

Sonraki zamanlarda
Orta yüz yeri Sariarka'da yaşadı

Eskiden Kazak Kalmak yer kavgası
Saldırarak, öldürerek düşman olmuş
Bazen onlar, bazen bunlar yenilerek
Bu kavgadan ortada halk zararda olur

Her işin kendine uygun sebebi var
Sebepsiz etrafı dar iş olmaz
Eskiden azıcık konuşayım
Bunun ne anlamı var demeyin

Doğuda bir han vardı Şingis denen
Kahraman kan kusturup ülke yöneten
Gökyüzü altını hep elde ederim diye
Kan tutan, çok sinirli görünen

Eski adını Temuçin diye duyduk
Kendisini Mongol olarak biliriz
Zülüm, hile yolunu bularak
Saltanatını böylece üstünleştiren

Kendisine Şingis diye hitap ettirdi
Yolunu buldu, yolunu genişletti
Doğuda Şingis diye han var dedi
Bundan böyle yeryüzünü ben yöneteceğim dedi

Saldırarak gittiği yeri elde etti
Acıkarak gittiği zaman fazlasını aldı

(89.s) Tüm halkın bereketini kaçıarak
Böylece biraz yere kadar gitti

Şingis'in 4 oğlu var sonundan giden
Joşı, Şagatay, Ugedey ve Tole
Hayattayken at ayağının değdiği yeri
Bu dördüne bölmüş

Bunlar tarafları yönetmek istedi
Kaç bin diye ev saydılar
Sadece dünyanın dört tarafını
El altlarına aldıklarında razı olurlar.

Birisi sağ, birisi solu yönetmek ister
Tüm dünyaya kollarını uzattı
Altın ordu, Ak ordu hanlık kurdu
Mal, zenginlik, altın, gümüş topladı

Jongar'da Kuba Kontayşısı kalmak
Bir tarafı bunların nesli
İndi'da gelen düşmandan koruyan
Yöneticisi Barkıtbelde duruyordu.

Daha bit tarafı Galdan denir
O da bir zamanlar han olmuştu
Tuttuğundan kan alan birisiydi
Durduğu yerden ateş çıkardı

Galden'in sonundan gelen Suanrabdan
Huzurlu halkı bozarak övünen

Kanlı ayaklarıyla kurt gibi
Sır boyunda yatan Kazak'ı kesti

Oğul dededen, kız anneden ayrıldı
Evler, kazandaki yemek kaldı
Dağları aştı, kayın sağdı çıplak kaldı
Sır boyundan Kazaklar Arka'ya gitti.

Ölenler çıplak kalır gömülemez
Hayatta kalanlar aç yemeksiz gezdiler
Beden eskidi bembeyaz oldu
Yaya çıplak gezdiler

Yaya yürüyüp Suyu gelip toplanmışlar
Büyükleri, halk abisi böyle demiş
Dünyada kulak duymayan göz görmeyen
Aktaban şubırındı dönemi gelmiş

Geçen iş gözden kaybolmuş, gönülde tam
Kalmak Aktaban Şubırındı yaptı
(90.s) Gençler büyüdüğünde fakir zenginleştiğinde
Nesiller intikamını alacak

Şıngıs Han Joşı adında büyük oğlunu
Hanlık kurarak Kazak halkını yönetti
Joşı oğlu Batu geniş sahraya
Altın ordu halk bayrağını astı

Ertis'in iki tarafı geniş arazi
Etrafı Oral dağı, aral denizi

Kaspi ve Sariarka'da Tyan- Şyan'da
Joşı han halk başı oldu.

Joşı'nın sözüne Kazak dayanmaz
Daha da inatlaşmaya başlar
Kazaklar kendi zamanında han olmuşlar
Başını eğemeye devam ederse ruhlara (dedelerine) ne der.

O anda hanlardan biri Kerey'di
Üç yüze de buyruk söyleyen biriydi
Sırttan cesur aslan gibi
Halkını halkla denkleştirmişti

Altı alaşa Kerey olarak tanındı
Her nüsha adaletten yayıldı
Hanın adil olması halkın bahtı
Yazın kışın karakteri değişmez

Halkın başını topladı, eri topladı
Çağırıldı berekete ihlasını
Her işi erkenden düşünerek
İşin başını danışarak başlardı

İlk önce hayali uzak, hayatı sınırlı
Dünya o durmaz o da geçti
Kerey Han dünyadan gittikten sonra
Yerine han olarak Janibek geldi

Janibek Han oldu onun yerine
Sanatı Kerey Han'dan daha büyüktü

Halk durumunu, yer durumunu eline aldı
Halkına adaletle örnek oldu
Çok zor meselelere çözüm buldu
Aklılın kapanan gözünü açtı

Arkasından sonundan geldi Murındık Han
Üç yüze yöneticiliği güzel yapan
Kasım Han, Mamaş, Tahir, Buydaş, Tokım
Haknazar Han oldu, Şıgay, Salim...

(91.s) Adalette Kasım Han'dan daha ilerisi yok
Deden özel olarak önde doğmuş
Kasım Han'ın özel yolu denen şey var
Sonrakilere nasihat olarak kalmış

Halk içinde önde gelen erleri toplayıp
Örnek oldu, bereketli halkı sevdi
Dışarıdan gelen düşman varsa ceza yazdı
Tauekel han kötülüğe engel oldu

Bilen kişi gerçeği söylemesi lazım
Konuşmaya söz sırası daha yeni geldi
Fazla güç, akıllılığıyla
Han oldu Esim han denen kişi

Halk söyler:
Uzun boylu er Esim han
Halk durumunu derinden düşünür
Her halkın han olan iyileri
Bu kim diye kötü konuşamadı...

Esım han da sıradan kişi değil
Her işin durumunu zekilikle bilen
Dili keskin, keskin zekâ, işe usta
Allahım onu fazlasından yaratmış...

Kasım han'ın özel yolunu yürüttü
Esım han'ın eski yolunu yürüttü
Düşünceli, zekidir bu zenginlik
Kendi yerini alarak yaşadı...

Yaşı geldiğini anladı
Tahtı çocuğu Salkam Jangir aldı
Babası esım han'ın yolunu aldı
Jangir han da tahta güzel oturdu...

Jangir han iki kadınla evlenmiş
Birisi Kazak, birisi kalmak imiş
İkisi erkek çocuğu dünyaya getirdi
Az tauke, Ualibakı adılarını koydu...

Bu ikisi jangir'in kendi çocuğu
Sadece anneleri farklıdır
Az Tauke'nin annesi kalmak kızı
Baybişe tokalla yok yarışları...

(92.s) Kayıp han Uali'nin dayısıdır
O da halk ağzında iyi kişi
Kız çocukları varsa da
Erkek çocuğu yoktu...

Jangir han Uali'yi öylece vermiş
Yaşlı kişi diye gönlünü kıyamadı
Kendime başka oğullarım yeter dedi
Büyüdüğünde sığmazsa gelir dedi..

Uali'yi götüren şimdi dayısıdır
Hayali gerçekleşti işi bitti
Oğul destek, kız boya der kazaklar
Kız konuktur, erkek bağlı derler...

Jangir han kendi verdiği için
Çocuğum diyemedi onun için
Jangir han vefat ettiği zaman
Az Tauke han oldu tahta bindi...

Tauke han olarak halkı yönetti
Ayrım yapmadan zengin fakir o yönetti
Fazla güç, keskin zekâ olduğu için
Kimse eksik yönetti diyemedi

Ualibakı dayısında büyüdü
Kendi denginden değerliydi
Halkına kıymetli oldu
Han da olsa kara²⁹ olsa saygı duydu

Dayısı da kayın tarafı da yurt erkeğe
Etrafıyla güzel geçinirse eğer
O yurdu benimsedi, mekân yaptı
Eksikleri varlara destek oldu

²⁹ Kara: sıradan halka denir.

Birkaç zaman güöülü olarak yaşamış
Dışarıdan gelen düşmana karşı çıkmış
Savaşmış Kazak kalmak bir savaşta
Ualibakı düşman elinden ölmüş

Tek çocuğu vardı yetim kaldı
Doğduğunda Abılay diye adını koydu
Heybeti yetimliği hissettirmedi
Gençliğinden çok yaramaz oldu

Haka yaramaz, düşmana sert oldu
Düşman derse tek başına kale bozar
“Hançer Abılay” diye halk ad verdi
Sinirlenirse kimseye acımaz

(93.s) Düşman derse öne çıkan cesur oldu
Önümde ölüm var diye sabretmeyen
Kalmakla olan bir savaşta vefat etmiş

Meşhur cesurmuş halkı koruyan
Ölüm gelecek diye düşünmeyen
Savaşta eceli geldi vefat etti
Abılay’dan tek çocuk kalmış

Ölenlerin arkasında ölmek yoktur
Yetiştı oğlu da bu durumda
Adlandırdı çocuğu Uali diye
Babam adı aklımdan çıkmasın niyetiyle

Duyan da gülümsüyordu
Baba adını çocuğuna koymuş diye
Halk koydu daha bir ad ona da
Desek de “Körkem Uali” olacak dedi

Kendi de adına layık güzel idi
Bir iyi kişidir dedeleri
Arısta altı alaşa yol vermeyecek
Kalın kolu yönetecekti

Bakarsa şahizade güzelliği
O da sekiz sanatlı yiğit oldu
Değerli kıymetini soyundandır
Gören halk şaşırıyor

Yönetici hem cesur düşmana sert
İnatlaşırsa düşmandan kat katıyla alır
Kalmak Kazak savaşan bir tartışmada
Körkem Uali düşmandan vefat eder

Kalmaktan Kazak zor işi gördü
Zorlandı açlığı daha gördü
Düşman basarak halkı da
Etrafa farklı yerlere dağıldılar

Savaşta Körkem Uali vefat etti
Genç kadın dul kaldı
Genç kadın hem güzeldir oturur mu?
Biriyle Taşkent tarafta evlendi

Alacak başka kardeş olmadığından
Yaşayacak evi de kalmadığından
Kalsa da içinde altı aylık han nesli
Ölmek için evlenmişti

(94.s) önceki içte kalan çocuk doğdu
O tarafı mekân yaptı kaldı orda
Onun ismini Abilmansur diye koydular
O da büyüdü yaşı 14'e geldi.

Üvey baba ona gün göstermez
Gözünün önünde yara gibi oldu
Herbirinden söz çıktı
Kazakın yetim çocuğu diye

Bu çocuğun sıfatı başkalarında farklı
O ülkede ona denk gelecek kimse yok
Sabırlı, derin düşünceli, sözü baskılı
Görenler bu kim diye şaşırıyorlar.

Babası Kazak derse şaşırırlar
Bu Kazak nerde diye istekli olur
Baba hakkında anneden sorarak
Günlerden bir gün çocuk sorar

Annesi bildiklerini anlattı
Bu tarafa nasıl geldiklerini
Babası, dedesi ve büyükdedesi de
Savaşta kalmaklardan öldüğünü

Annesi söyledi: Soyunu bilmem diye
Duydum Sarıarkada yaşadı diye
Kaburgaların sertleşmeyen genç çocuksun
Yurdumu arayacağım diye sen gitme.

Ey anne beni böyle kandırmasan
9 ay taşıdım diye ağlamazsan
Büyüyüp akıl topladığında bıraktı diye
Ters bata okumazsan, veddua etmezsen

Burda bağlasan da duramam
Türkistan'a sultan olarak oturtsa da
Hayalim olmaz kendi ülkemde kul olsam da
Her gün sininrli olmaktansa da

Annecim bana burda kal demezen
Yetime başka ülkede fayda yok
İl yurtsuz, babasız ve kemiksiz
Burda sözden kırılarak gezemem

Ne olursa olsun o tarafa gideceğim
Verilen bahta kim mücadele edebilir ki
Hayatta olduğum sürece intikamımı alırım
Üç dedemi öldüren o kalmaktan

(95.s) Annesi karşı söz söyleyemedi
Çocuğu gideceğim demesinden vazgeçemedi
İlden ile gezerek gitti çocuk
Annesi ondan haber alamadı

Abilmansur durmadan gitti
Konuk yürüyüşüyle yavaşça gitti
Ülkesini soyunu bilmek için gelirken
Büyük yüz Töle bi'yi buldu

Töle bi'yi görmemeiş duymamış
Birisinden sordu öğrendi
Bi olursa yurdun durumunu bilir diye
Evine selam vererek geldi

Çocuğa bi gözünü dikti baktı
Sıradan birisinde doğmuş değil diye
Eski timak ve yırtık şapan giyse de
Gözü ateşli gücü üstün genç çocuk dedi

Kuş olursa beyaz şahin yavrusu
İnsansa zatı üstün, canı asil
Sağ salim büyürse ata binse
Yurdunun aslanı olacak.

Evladım, kara³⁰ mısın töre misin?
Adın ne, soyun nerden bilir misin?
Nerede yaşadın ve büyüdün nerden geldin
Sen soysuz olursan böyle gezer misin?

Saçı büyüse de kulaklarını kapatarak
Geniş alın ateşli göze yakışır
Bakışı parıltılı korkutuyor
Birisıyla yarışıyor gibi.

³⁰ Sıradan halka kara halk denir.

Biyim cihanı gezen bşr çaresizim
Babam öldü annemiz eziyet çekti
Onu bana söyleyecek akrabam yok
Adımı ben bilmem ne olduğunu

Doğduğum yer, bilemem ben yurdumu
Bilmeyeni çok soru meşgul eder
Kendime de bilinmez adım zatım
Sizin bana isim vermenizi dilerim

Farkedersem yüzüne bakarsam
Bir işe yarayacağına emin değilim
Saçın uzamış dağılmış
Bu durumuna Sabalak adı layık.

(96.s) Çocuk da hayır demedi, başını eğdi
Bi, bu sıradan biri değil diye düşündü
Bazen de kaygılanır düşünür
Ondan başka bilgi çıkaramadım diye

Bu isim bana ayıp demiyor
Sabalak derse hemen a³¹ diyor
Gören güldü duyan da şaşırıyor
Görünüşüne Sabalak tam geliyor.

Çocuğun fikri uzakta, gönlü farkı
Kimseye sırnı söylemez
Töleye yardımcı olmaya devam etti
Başkasin toparlandıktan sonra bakarım dedi.

³¹ Kazaklarda efendim anlamında kullanılan sözcük.

Gücü fazla akli derya genç ocuğun
Her işte de dostlarından üstün oldu
Gerçek resmi padişahın çocuğu
Farkedersen her işaret nüshasından.

oban oldu, dayak tuttu koyun sürdü
Geç yattı erken kalktı odun yaktı
Önüne gelen her işi yaptı
Sabırlı karakteriyle bi'ye yakındı.

Koyundan sonra deveye çobanlık yaptı
Neye çobanlık yapa da o hayvana sahip çıktı
Odun aldı yük taşıdı, irkit³² yaptı
Tay bağladı, toplayarak Kısarak sağdı

Bi ise bu çocuğa gönül ayırır
Gizli olarak her işte de dener
Eğer kendi eşim böyle ocuk doğurursa
Allahtan başka isteğim olmazdı.

Sabalak yaptığı işten sıkılmaz
Zor işle karşılaşırsa zorlanmaz
Yaptığı işlerin hepsi düzenli
Başkalarından farklı işinin uzmanları

Sabalak derin uyur
Yatığını diğerlerinden yüksek koyar
İki ayağı iki tarafa gider
İki eli iki tarafta kucağını açarak

³² İrkit: süttten yapılan yiyecek eşidi.

Başını neden yukarı çekiyor
Dört tarafı dört tarafa doğru uzanır
Uyuması, yatması da diğerlerinden farklı
Bilemeden Töle'nin başı ağırır.

(97.s) Bir yerde o günlerde düğün olmuş
O düğüne Gitsem diye çocuk düşünmüş
Mal da sahibin, köy de sahiibin, sen de gidersen
Bi söylemiş, gitme sana sarkıt getiririm.

Bir zengin ihtişamlı düğün yapmış
Töle'ye düğün hayvanının başını verdi
Bir kesti ağzını tabağa koydu
Kalanını bir örtüyle kapattı

Sarkıt diye Sabalak'a vermek istemiş
Töle daha bir kere denemek istemiş
Yanında birlikte gittiği yardımcısına
Sarkıt olarak Sabalaka gönder demiş

Sarkıt olarak götür Sabalak'a
O anda yaptığı harekete nazar koy
Duyduğun gördüğünü bana gel söyle
Bir kelime bile yalan katmadan söyle

Bu düğünden sarkıt diye götürdü
Sabalak hayvandan gelmiş uyumuş
Dört tarafa doğru, başı yüksek uyuyordu
Yatmasına hayranlıkka baktı

Sabalak uyandığında korkarak
Etrafına bakmıyor
Neden o kadar korktun dediğinde
Böylece cevap verdi sözünü dizgineyip

Çok kalmak gelmiş ili basmış
Ben kalmaklarla engel oluyorum
Gerçek diye kaltığımda rüyam imiş
Ondan dolayı korkarak uyandım

Yardımcı bi göneren başı verdi
Düğünden veren sarkıtı bu dedi
Akarsuya gitti yüzünü yıkadı
Dost arkadaşlarını çağırđı.

Dostlarını sarkıt ye diye çağırđı
Doymazsan da düğünün tadına bak
Bi düğünden sarkıt diye getirdi
Gitmesen de düğün durumunu burdan bil

Onlarda birlikte çok oturdu
Göz, kulağını onlara kesip verdi
Kalanını kendisi, beynini yedi
Düğün bayram olsun diye denk bölüştü

(98.s) Yardımcı Sabalak'a şaşırđı
Yetime yakışmayan cömertliğe
Kendin doymazken başkasına verdin
Bu cömertlik kendine layık mı?

Biri göz, biri kulaktır bunlar bana
Elinde olandan insana vermek iyidir.
Yemeğin varken ver ve il tanı
Bu söz vardı bizde önceden.

Onlar benim arkadaş, yoldaşlarım
Onlar yanımda oldukları için sıkılmadım
İnsanın günü insanla olurmuş
Tek başına yaşayan birisini gördün mü?

Yardımcı şaşırđı gördüğüne
Güzel de cevap verdiğıne
Gördüğünü duyduğunu atlamadan
Hepsini Töle bi'ye ilette

Töle bi çok zamandı beri farketmişti
Yardımcının söylediğı yalan değıl
Halkına değırlili birisi olur diyor
Sağı salim hayatta kalırsa

Dört tarafa yayılarak yatması
Dört tarafı yöneteceğıim demesi..
Başı yüksekte yatarsa eğıer
Halkının bilgesi olur mu?

Bu çocuğun karakteri bilmece gibiydi
Yakında nasıl bir sanatları ortaya çıkar
Çocuk bir şey göstermese de
Töle bi gizli sırrı anlamıştı

Deveyi geçti ocuk at baktı
Güzel atı bakım yaparak bindi
Hala öğretilmemiş atları
Öğreterek bağırtarak bindi

Yiğit at bakımcılığı yapar
Töle bi kendisi izin vermişti
İstediğin atı binebilirsin diye
İyi koşan tulpar atları

Atı kışın sürüye götürür
Yazın da köyde kısrak bağlar
şarış başlayan Kalmak halka karşı savaş açtı
Kazak'ı tamamen için

(99.s) Ata binen yiğit yola ıktı
Namuslu yiğit savaş yerine gitmeden duramaz
Sabalak da gitmek için hazırlandı
Sen gitme gençsin gibi sözleri dinlemeden

Sen gençsin, düşmana gitme
Mızraklara yem olarak gidersin
Köyde ol, savaşmakla denk gelir
Hayvanları düşmandan korursan

Böyle dendiğinde ocuk çok düşünür
Ecel yetişirse kaçmakla kim sağ kalır
Aradığım baba düşmanı geldiğinde
Savaşmadan nasıl canım dayanır

Annemi kinim için bıraktım
Canımı avucumda sakladım
Baba dede kanlı öcünü almayacak
Kalmak'a kul olmak için mi doğdum

Bayraktan geri kalsam olur mu?
Halkım hakkındaki sözden geri kalsam olur mu?
Halka dalga konusu, yiğide namus olmaz mı?
Tavşan gibi üzgardan korkan başımı eğsem

Ondan sonra yaya yola çıktı
Binmek için at istemedi
Töle bi at yemek al demedi
Gitme dese de gitmesi hoşuna gitmedi

Bi düşünür: büyürse yiğit olur
Gücüyle akılı denk olur
Hala büyümemiş çocuk idi
Gençken vefat edecek mi?

Büyürse halka faydası dokunmaz mıydı?
Yiğit biner halktan bir tay doğmaz mıydı?
Dinlerse 10 bin ylık onunkidir
Bi dedesi bir tayı kıymaz mıydı?

Dinlemeden giderse kendi bilir
Binsin bir tay yakalayıp yabinmesin
At, silahsız gitmiş gibi
Gidecekse düşmana kendi gitsin

Sabalak ondan sonra gitti
Çok zorluklar çekti
Binecek at, giyecek giyim, silahı yok
Savaş tarafa kulağını verdi

(100.s) İsteği Kalmakla bir savaşmak
Eski baba düşmanı diye öcünü almak
Altında at, elinde silah olmasa da
Amacı Düşman var denen tarafa gitmek

Sabalakın o fikrini kim biliyor
Kim buna silahla at veriyor
Baş ayaksız yürüyerek geliyorsa
Önünde zengin köyü çıkıyor

Köyün tarafından geçiyordu
Atına su veren birisinden sordu
Temirbay'ın köyü demişti
Su içiyim diye uğradı

Eve girdi yavaşça selamlaştı
Oturmuş zengin ve eşini gördü
Tanımadığı genç çocuk olunca
Temirbay: ben görmeyen bu kim dedi

Temirbay selamını aldı, halin sordu
Babasını ve ırkını sordu
Nereden geliyorsun, gittin nereye
Adını söyle diye sordu

Çocuk söyledi:

Dünya gezen ben bir yetim
Kişiyeye destek olan yakınım diye
Halkım nerde olduğunu bilmiyorum
Böyle bir yetimim ne yapıyım

Babamın adını bilmiyorum
Bana da halk Sabalak diyor
Babamın koyduğu at mı yoksa halk mı verdi
O tarafını bilmiyorum
Başımı kim okşasa o babamdı
Kaşını çatarasa korkarım
Önde abi, arkada kardeşim yok
Bu hayata farklı gelmiş dibiylim

Temirbay şaşırdı sözlerine
Şimşek gibi parlayan gözlerine
Cevap veremedi biraz durdu
Çocuğa baka kaldı gönül böldü

Destek olacak yakınım Yoksa
Halkı gezecek işin yoksa
(101.s) Yemek de var giyim de var sana yeter
Yapabilirsen hayvan da var baksan yeter

Birkaç gün misafir ol bizde kalıp
Gideceğin yeri hatırla
Sen için kazan koyup ot yakmayız
Yaya gelmişsin karnın da acıkmış

Sabalak başını eğdi onayladı
Düşündü bir hafta gibi duracak
Sabalaka işittirmeden koca, karı
Halka yaymadan konuşurlar

9 ay hamile olursan yüklü
Böyle çocuğu doğuramazsın
İnsanlar içinde asili imiş
Evlatlık edinirsek ne olur ki

Kendi kanımdan çocuk yok
Tanrımdan görmezsem kimden göreceğim
Kendinden doğsa çocuk bundan fazla olmaz
Farketsem bu çocuğun farkı var

Baybişe zengin sözünü geri itmedi
Çocuğu gördüğü an gönlü tok
Gökten istediğim önüme geldi
Arkama kalacaksa böyle olsun

Baybişe de erkek doğmuş gibi sevindi
Çocuğu beğenmiş gibiydi
Temirbay çok konuşma sonunda
Başladı böyle bir konuşmaya

Ey çocuk, seni görüp çok beğendim
Bir çocuktu istediğim
Yanımda akrabalarım az değil
Ama evden birlikte çıkmaz

Sana söylemek istediğim budur
Bana çocuk olarak kalırsan nasıl olur
Bu mala benden sonra sen sahip çıkarsın
Ölürsem temizleyip yürüsen yeter

Sabalak da başka fikir söylemedi
Temirbay baybişeyle memnun kaldılar
Savaşa gidecek düşüncesi de var
Düşündü eğer olursa geç de olmaz

Böylece Temirbay'a çocuk oldu
Temirbay bu çocuğa destek oldu
(102.s) Her işi akılla yöneterek
Sabalak tam on sekiz yaşına girdi

Temirbay'ın Baybişe ve tokalı var
Cemaat halkın bazen kıskançlığı var
Sabalak tokalla birlikte diye
Kıskananların dedikodusu var

Bu dedikodu zengine kadar ulaştı
Sabalak böyle yapıyor diye
Bu konuşmayı Sabalak da duydu
Her yerde bir konuşulan bu sözü

Sabalak bu söze dayanamadı
Halkın gözüne çok görünmedi
Sinirlendi gimeye karar aldı
Duyulmayan görülmeyen uzak yere

Ağzından çıkan sözü durdurmak zordur
Yayılan dedikoduyu da durdurmak zordur
Bazıları ağızım var diye konuşur
Onların ağızını iple dikmek zordur

Bir gün Temirbay'a böyle dedi
Burda siz baba ben de çocuk oldum
Kazak kalmak savaşı varmış
O savaşa gitmek isterim

Boşuna iftira arasında kaldım
Kime gideceğim beni akla diyip
As verdin, at bindirdin saygı gösterdin
Arkaban kıskandı içi yandı

Kalmak'ın Kazak'tan gücü fazla
Her savaşta Kazak'a dişi battı
El namusunu kovalamayan er olur mu?
Ev yatıp sabredemedim

Düşman denildiğinde yanacak canım var
Kalmak'tan alınmayan büyük kinim var
Ya öleyim ya da öldüreyim
Ya dede bana izin ver

Temirbay aşağı baktı düşündü çok
Düşündü gönlü mü incindi çok
Dedikodu ailenin bitmeyecek
Akraba düşman gördü kıskandı çok

(103.s) Akraban baht gelirse kıskanır

Yok olursa vermez, yardım edemez

Duyumuştum soğuk söz, dedikodu

Akrabam bizi ayırmadan duramaz

Sen bana çocuk oldun Kудay veren

Dede- çocuk saygı duyduk birbirimize

Sana kendi payını bölerek

Evlendirmek istedim zamanı gelince

At ayaktan, er kulaktan zayıflar

Kötünün sözü çok can acıtır

Aramıza ateş koyup bölmek ister

Ayıptan, insanlıktan ayrılanlar

Hayalime ulaşmadım düşünsem de

Bundan fazlasına gitmedim istesem de

Söz oldu, dedikodu seni incitti

Bundan sonra duramazsın burda zorlasam da

Bir günde çocuğum ol istemiştım

Öz olmasan da öz olarak sevmiştım

Mal dünyadan istediğini al

Hayatta olursan beni aklında tut

Gitmeye karar kıldın dön demeyeyim

Dönüp de tekrar gelsen git demeyeyim

Lazım olan şeyleri götür lütfen

Elini hiçbir şeyden çek demeyeyim

Ey dede duyurmasan da iyiliğin tatlı
Dedikodu araya sönmez ateş yaktı
İlk önce duanı et izin ver
Ondan sonra Sarıbesti atı isterim

Kendi ellerimde öğrettiğim
Çok yıldıktan yakın gördüğüm
Er yiğidin kanatı at diyorlar
Ondan başka bir şey istemem

Sabalak dua aldı ata bindi
Eline de parlatarak silah aldı
Genç cesur parlayan aslan gibi
Kazak kalmak savaşan yere geldi

Orta yüz küçük yüzle bir olmuşlar
Çok cesur var birbirinden güçlü
Yakın diye derecesi özellikle
Sabalak Bögenbay'ı aramış

(104.s) Sabalak geldi Bögen'e selam verdi
Er Bögen hemen baktı bu kim dedi
Genç çocuk sarı at binen
Saygı göstererek önünde durdu

Sorarsanız Sabalak benim adım
Temirbay'ın köyünden binen atım
Halk kini, er namusu evde oturmadı
Kalmak'tan kinimi almak emanetim

Bögenbay tekrar cevap vermedi
Cevabına gönlü tok olmuş gibi
Sözüne, karakterine, görünüşüne
Güzel cesurluğuna baktı

Ey evlad benimle gelirsen iyi olur
Farkedersen seni beğendim
Yüzün düşmanı korkutur gibi
Düşmanı yenersen ben razı olurum

İlk önce atımı tut yanımda ol
Bazıları konuşmada iyi olur
Dış görünüşün düşmandan korkmaz
Ne olursa da savaşı kendi gözünle gör

Sabalak Bögenbay diye duyardı
Bu kadar yanına yakın gelmemişti
Şaşırarak ona çok baktı
Gözüyle Bögenbay'ı yemişti

Bögenbay büyük kişiymiş boyu uzun
Kara büyük, düz burunlu, düşünceli göz
Keskin bakış, yüksek kabak
İri beden görünce göze doldu

Yuvarlak olan uzun parmak
Ağır yük bedenini ata salacak
Gür sesinden yer titreşir
“Mayanbay” diye çağırır

Bedeninde cesurluktan her şey var
Yaptığı hiçbir işte eksik yok
Altında da kırmızı at öğretilen
Böyle at binen kimse yok

Sabalak yardımcı olarak devam etti
Kendisi aldığı için atcılığa
Bögenbay çok bakar ona
Bir büyük işe yarar mı diye

(105.s) Kazak Kalmak 2-3 sene savaşmış
Bir birini yenemedi devam eder
Birkaç kere dinlenip savaşa da
Kazak için zor oldu Kalmak'ı yenmek

Kalmak'ı yöneten Kaldan seren
Kendisi hem han hem de cesur
Kazak'a yasa söyleyen Abilmambet
Onun da bulamazsın eksik tarafını

Kalmak'ın en cesuru Şarış denen
Kaldan han ona ayrı saygı duyar
Kalmak, Kazak toplanıp söz söylese
Şarış'a denk düşecek kimse yok

Büyük beden, soğuk kara kişilik
Farkedersen 100 kişilik güç var gibi
Bilek gibi beline takmış silahı var
Dulıgası minareye benzer

Gücüyle akli fikri denk gelir gibi
1000 güçlük siyah taşı çevirir gibi
Kesecek başı 1000 kişiden daha fazla
Yerin kolu olursa eğirir gibi

Büyük doğmuş Kalmak imiş büyük beden
Buna denk diyecek kimse yoktur.
Bundan dolayı da övünür durmadan
Namı dünyaya yayılmış
Altında kara atı öğretilmiş

Kendisine uygun beş silahı hazırda
Sinirlenirse kimse kurtulamaz
Jekpe jek³³ diye ortaya çıkıp bağırsa
Ortaya çıkmak için Kimse bulunmaz

Kazak tarafından çok çıkmışlar dövüşmeye
Kalmak her seferde yenerik övünmüşler
100 kişilik cesurum diyenler de
Mızrak ucuna saplanarak yere düşmüşler

Bögenbay, Kabanbaylar yönetenler
Abilmambet hanın danışmanları
Cesur Bögen tekli dövüşe çıkmak isterse
Han Abilmambet oldu karşı

(106.s) Yönetici kendisi çıksa olmaz
Adam ayarlar, bayrak tutar

³³ Jekpe jek: dövüşme şekli, sadece iki kişi birbirine karşı durur..

Yönetici yenilirse bayrak düşer
Yenilmenin simgesidir bu

Bögenbay sinirlendi rengi kaçtı
Ateşli gözünü kabak bastı
Şarışla jekpe jeke çıkmak istedi
Kalmak'ın bu işi canını sıktı

Abilmambet sert çıktı beğenmedi
Sen ölürsen bayrak düşer yeniliriz
Grubunda çıkacak yiğit yok mu?
Eğer varsa onlardan seç ve çıkar

En güçlüyü çıkar diye Şarış durdu
Erken günü geç mi kılacaksın
Yoksa bayrağı yık, yenildim de
Seni bekleyeceğim diye atımın beli yoruldu

Bögenebay çıkacaktı sırasına
Abilmambet sözünü beğenmeden
O anda izin sordu
Ben gideceğim dedi
Sabalak Bögenbay'a geldi sordu

Ey çocuk sen çıkmazsın yaşın küçük
Onun gücü senden 10 kat fazla
Önceden savaş görmemiş genç çocuksun
O uyanık, çok savaşmış bundan önce

Yenemezsin boş ona vefat edersin
Ben kalırım boşuna kaygılanıp
İlk önce ben gidiyim sen bekle dur
Ben gelene kadar da bayrak tut

Ben ölürsem bir çocuk ölür çok askerden
Ölmezsem de kaygını hafifletirim
Bu savaşta Sabalak'ı bir dene
Kinim var bitmeyen 4 dedemden

Halkın tamamı hemen baktı
Sabalak çıkacağıym diye tutturmuş
Kaburgası sertleşmeyen genç çocuğu
Er Bögen kıyamadı göndermiyor

Birileri dedi:
İzin veriniz, dedi
Genç çocuğun gücünü görün dedi
(107.s) Güçlü, keskin karakter genç çocukmuş
O kendi başına ölüm aramaz

Bögenbay izin vermeye karar kıldı
Çok kişi gösteriyi şimdi görecekti
5 silahını hazırladı, kendi hazır oldu
Sarı besti atına binerek gitmek oldu

Sabalak grup arasından Abılay diye çıktı
Şarıştı nerdesin diye gözü parladı
Şarış hiç ciddiye almadan durdu
Bir çocuğun eceli geldi dedi

Ey çocuk dedi Şarış dalgayla
Bizim kalmaklarda böyle adet yok
Yok muydu destekçin sahip çıkacak
Ana savaşmak erkendir biraz düşün

Senin gibi çocuk mollada okur
Ev yanında taya binerek yarış yapar
Grubundan yiğit değil çocuk çıktı
Kalanı erkek değil kadın mı?

Kazak'a senin gibi çocuk cezalı mı?
Yoksa benimle dalga mı geçiyorlar
Dayanamazsın gibi gazabıma

Ey Şarış, çocuk görüp pişman olma
Bana acıyarak gençliğimi hatırlama
Güç dedesini tanımaz hatırlarsan
Hayatta kalacağına emin misin?

Ben daha on sekize yeni girdim
Bana bak öldürürüm sana dedim
Bedendeki tüm güzünü kullan bana
Tekrar söylerim pişman olma

Ey çocuk savaşırken ölmez misin?
Savaşırsan büyüdüğünde gelmez misin?
Hiç görmeyen çocuğu savaşmaya
Gönderen halkın akıllı der misin?

Benimle bu Kazaklar dalga geçti
Dünyada bundan fazla zorluk olmaz
Sırayı ilk önce sana veririm
Sonra boynunu

(108.s) Ey Şarış, Kalmak'ın sırası ilk
Önceden gelen bu yolu bozma
Hayalini söyle, sen öleceksin
Ne desen de ecel bugün seni bekler

Ey çocuk seninle uğraşamam
Söz söyleyen arka tarafıma düşersin
Savaşta 19'umda usta oldum
Bağırırsam dayanamazsın azabıma

Eteğe dağ taşı düşmüş gibi
Şıraş sözden yenildi dayanamadan
Atına kırbaşla vurdu başladı
Denedi güçlü kol, keskin mızrak

Tükürdü iki eline gücünü toplar
İki gözü kızardı ateş gibi yanar
Öne alıp ööö geliyormuş
Arkasından yarmak istiyor

Sabalak Abılay diye bağırdı
Eğrilen mızrağı direk aldı
Sarı bestiyi kırbaşla vurarak
Akın gibi geldi de sırasını aldı

Şarışın başı ilk yere düştü
Görenler inanamadılar
Kavak ağacı gibi bedeni kaldı
Dulıga parlayarak yere düştüğünde

Bu hıza kimse yetişemedi
Bu ne kadar hız görülmedi
Dulıga parlayarak attan düşünce
Beden de yere düştü

Şarış'ın düştüğünü iki taraf da gördü
Kalmak taraf ağlayıp zırladı
Atını tekrar döndürüp giden Sabalak
Şarış'ın düştüğünü gördü

(109.s) At üzerinden eğilerek başı aldı
Aydarından ayağına sertçe bastı
Attan diye Abılay diye skerlerle
Kalmak'a tam öğlen karıştı

Kalmaklar kaçmaya başladı
Kaçmaktan başka elden ne gelir
Önünden Kazak çıkıp karşılarsa
Koçsuz koyunlar gibi duraklar

Kalmaklar kaçmaya devam etti
Yakalananın kanını Kazak saçtı
Bazıları ölmüş gibi yaparak
Yerlere yatmaya başladı

Kalmaklar kaçıyordu duramadı
Bir araya gelip toplanamadı
Her birine kendi hayatı tatlı oldu
Kim öldü kim hayatta bilmez oldu

Kalmaklar ondan sonra kaçtı giti
Arkasına bakmadılar çok korktular
Batıda Tarbagatayı geçerek
Dönerek Barkıtbel'e doğru gittiler

Böylece kaçan düşmanı Kazak kovalamaz
Eskiden dede yolu kimse bozmaz
Kalmak'ın bu görünüşünü görerek
Düşündü bundan sonra düşman olmaz

Kazakar düşmanını yendi geri döndü
Şimdi de bir tepede toplandılar
Kim öldü kim kaldı diye sordu
Tevbe kılıp bir Allah'a sığındılar

Hanları Abilmamabet hepsini topladı
Cesurlarına saygı ve kıymet gösterdi
Bögenbay'ı çağırıp soruyordu
Sarı atla tek çıkan kimdir diye

Bögen dedi: O cesur Sabalak'dır
Kendisi babam yok yetimim der
Yanımdaki yardımcım birlikte gezen
Dede yolunu söylemez bilmiyorum der
Abilmambet dede yolunu öğrenmek ister

Bu çocuk sırada birisi olamaz
Bögen cesur yardımcını çağır
Sarı atının yüzünü kendim göreyim

(110.s) Çağırıldığında Sabalak çabuk geldi

Kazak gibi kara kafayı bıraktı
Bilek gibi aydarı var
Gören insanlar korkarak irkildiler

Kesip alınan Şarış'ın kafasını gördü

Bu çocuğun cesurluğuna şaşırın
Durakladı Abilmambet danıştı

Ey çocuk senin uranın³⁴ ne Abılay
Böyle bir uran kimsede yok
Abılay kimdir anlat bakalım
Önceden duymadığım urana şaşırdım

Sen kendin genç çocuksun yeni talep
Cesurluğuna hayran hayran baktım
Adın ne, babanın adı, halkın kim
Senden razı oldum, anlat baştan

Çocuk söyledi:

Abılay benim büyük babam
Kendisi meşhur düşmanına sert
Savaşın kıymetli bir perisi
Çağırdım diye düşmanımı yenecek miyim?
O dedem cesur imiş halktan çıkan

³⁴ Uran: her boyun söyledikleri ve yardımcı olan söz.

İnatlaşan her düşmanını yere koyan
Düşman dendiğinde hiç korkmaz
Halktan “Kanışer Abılay” diye duydum

Kendisi bir savaşta düşman elinden öldü
Bu dünyada kısa hayatı oldu
Kendi adını kendisi uran yapmaz
O yüzden bu uranı halk bilmedi

Sonraki dedeme Ualibakı derler
Önceki dedeme Kanışer Abılay derler
Kendi babam Kırkem Uali denen kişi
Kendi adımı da Abilmansur derler

Bunların hepsi cesur olmuşlar
Savaşta her biri 1000 kişiye denk
Babam, dedem, hepsi de düşmandan öldü
İçimde hiç bitmeyen kaygım var

Çocuğun sözünü Abilmambet dinledi
Söylediklerini başını eğip onaylıyor
Uali'den bir çocuk var demişler
O çocuk buymuş diye kabul etti

(111.s) Abilmambet çouğa böyle dedi
Senin önceki dedene Esim Han denir
Eskiden Esim Han'dan Jangir doğmuş
Jangir'den Ualibakı, Az Tauke

Tauke'den Abilhayır, doğdu Bolat
Bolat'tan Sameke ve Abilmambet
Abilmansur sen bana kardeş oldun
Hatırla dede yolunu unutmadan

Kebin değil kebenek giymişsin
Dede yolunu bilmek iyidir
Bağırına kardeşim diye alıp
Kucaklayıp yaşını döktü

Sıfatın, cesurluğun da harika imiş
Doğduğun, büyüdüğün yer Alaş imiş
Çocukluğunda anne tarafı götüren
Büyük abimin çocuğuymuş

Kanımız da sanımız da aynıymış
Evladım gördüğüm işin büyük iş
Atın dışarıda doğmuş gibi

Ben kendim Az Tauke'nin torunuyum
Sen ise Ualibakı küçük torunu
Ualibakı, Az Tauke birlikte doğmuş
Ben tahtımı veriyim sahibi ol

Aklın yetişene kadar yanımda ol
İşi öğren, tanı bil dilimde ol
Senden kısanacak hiçbir şeyim yok
Ondan sonra kendin yönet tahtımı kur

Çekinmeden Abılay diye düşmana karşı geldin
Bu genç çocuk ne yapar diye düşünmüştüm

Genç çocuk namus için ölecek diye düşünmüştüm

Sana Abılay diye ad koydum
Yaşı büyük dedelerden dua aldı
At ayağı halktan halka yayıldı
Cesurluğu tüm halka yayıldı

(112.s) Abılay denen namı dünyaya yayıldı
Cesurluğunu herkes anladı
Şarış ölerək çok zorluk çekse de
Kalmaklar tamamen saklanmadı

Kalmaklar Abılayı yok edersek dedi
Kazaklardan bize başka kim dayanır
Dediler kendi cesur, kendi gençtir
O ölmeden bize belki gün doğmaz

Kaldan seren gece gündüz çare düşündü
Şarış'ın öcünü almak için düşündü
İstedığı hayvanları istediği miktarda
Abılay'ı öldürürse bedava verecek

Birisi sağda olursa birisi solda
Dünya kimi yanlış yola koymaz ki
Namusu satarak yaşayan birisiyle
Bazen konuşuyormuş selamlaşıp

Birkaç zaman geçti aradan
Şarış ölünce Kalmaklar kinli olmuş
O kini tekrar alacam diye
Kaldan insanlar toplamış

Gizli gizli adam gönderdi
Abılayı her şekilde arattı
Bir gün Onlardan bir haber almış
Bugün Abılay ava çıktı

Abılay gençliğinden avcılık sever
Kansonarda³⁵ ava çıkar
Her hayvanı arkasından kovalayıp
Bazen de evden uzaklara gider

Bir gün de Ötegenle ava gider
Av kovalayıp evden uzak hafta gider
Salburın yorulunca bozkırda
Dinlenerek at bağlayıp uykuya gider

At bağlayıp kendisi de uzandı
Çok uyukusu gelmiş derin uyudu
Kalmak'ın 20 kadar askeri
Tam burada onu bağlamışlar

Abılay'ı sert bağlayıp götürdüler
Kaldan Han'ın önüne getirdiler
Abılayı götürdü diye haber
Tüm halk arasında yayıldı

³⁵ Kansonar: ilk kar yağın zaman.

(113.s) Kötü haberi Abilmambet de duydu

Han ordasında “uf”leyip kaygılandı
Ne olsa da öldürmeden göndersin diye
Kaldan’a özel elçi gönderdi.

Elçiden iki çeşit söz bağlamış
Verirsen 20 yiğide denk olur
Sözümüzü tutacağız ayak direyip
Ne kadar mal alacağım dese söylesin

Daha bir sözüm budur andım gibi
Vermezse savaşacak günü söylesin
Erkek bitene kadar savaşacağız
Kim bilir kim kazanır, kim yenilir

İki andın birisini kabul etsin
Yoksa söylesin dileği nedir?
Kaldan han 7 dede han oluyorsun
Biliyorsun halk birlik istediğini

Abılay’ı sağ salim vermezsen
Bu işin sonu zor olur
Han başını güreş için çağırırım
Halk durumunu da kendi durumunu da düşün

Kaldan sözünü atlayamam dedi
Savaş şstersen kaçam dedi
Tüm Kalmak ölerек yok olsa da
Su bastırsan da geri gitmem dedi

Kaldan han asla ikna olmam dedi
Öldüreceğim, sağ vermem dedi
Şarış'a nasıl 20 kişi denk olur
1000 kişiye denk diyorum

Kaldan Seren durmadan inatlaştı
Abilmambet kaygısını yuttu
Etrafa yarlık söyledi haber saldı
Abılay'ı kurtarmak zordu

Kaldan han Abılay'ı tutukladı
Etfarına övünerek haber saldı
Kol ayağını cincirle bağlayıp
Yeri kazarak kuyuya koydu

Abılay biraz zaman kuyuda yattı
Beş altı gün olunca yemek yedi
Zindanda yerden kazılan demir kapı
İnsanları görmek mümkün değildi

(114.s) Bir günü zindan çıkarttılar
Etrafını güçlüler sarmıştı
Önünde Kaldan'ın döz çöktürecek
Tüm zahmeti çektirerek öldürecek

Çok Kalmak Abılay'ı ortaya aldı
Eline ayağına kisen saldı
Güneş göremeden yer altında 3 ay yatmış
Vücudu sararak solmuş
Yüzü daha fazla sertleşmiş

Büyük vücudu duranlardan daha fazla
Ateş yanan gözleri içine girse de
Çok Kalmak vücuduna bakakalmış

Yakışan güzel vücut iri kemik
Biri önden çekerek biri itip
Han ordasına zorla götürdüler

Kaldan hanın ordası 14 kattır
Güzelce dikilen bir ihtişam
Ev içi örneklerle süslenerek
Üzük³⁶ de manattan yapılmış

Kaldan han tam ortada tahtta otur
Bir tercüman, iki vezir yanındadır
Kaldan hanın hanımı kızıl güzel
Önemli bir baybişe kıvamındadır

Farkederse bir erkek oğlu var gibi
Yaşı da Abılaydan küçük gibi
Daha yeni büyüyen bir kız vardı
Han, hanım, bir oğul, bir kız 4 kişi gibi

Ordaga esiri alıp 4 kişi girdi
Kalanı kılışlarla dışarıda kaldı
Hanlarına baş eğmek farz imiş
Girenler eğilerek başını eğdi

Birisi Abılay'ı dürtüverdi

³⁶ Üzük: Kazak evinin bir bölümü.

O ne oldu demiş gibi hemen baktı
Sen de hana başını eğsene dedi
Anlasa da anlamamış gibi yaptı

Ordada hiç ses yoktu çok sessizdi
Girenler ağzını açmadan buyruk bekledi
Konuşmayı ilk önce han başlasın
Ayıp etmek saygısızca olur dedi

(115.s) Han ordanın kuralı böyledir

Kimin itibarı hanla denk gelir ki
Bu kuralı bozan kişiye vezirlerin
Kılıç ve okları hazırdadır

Han Abılay'a göz kıyısıyla baktı
Böyle birisiyle buluşmamış gibiydi
Aslan gibi cesurluğundan çekindi
Övmeye çoktan layıkmış dedi

Saçı uzamış, giyimi kirlenmiş ve zayıflamış
Kol ayağı yaralı kisen salınmış
Ona bakmaksızın hiç kaygıya yenilmedi.

Kimsin sen, dedi Kaldan, Kazak düşmanımdır
Boynunda senin bizim tuzak var.
Şarışım'ı öldürerek halkı yok ettin
Sana cehennemi göstererek öldüreceğim

Neden bu kadar Kalmak'a düşman oldun
İt Kazak seni ecelin kovalamıştır

Ölümün kapısından atlayacaksın
Bundan sonra sana iyilik yapamayız

Seni öldürerek Şarış'ın öcünü alırım
Düşünme sen bu sefer diri kalırım
Dengine hayvanla hesaplaşmam
Bire bir ilk senin başını alırım

Şarışımı sen boşuna öldürdün
Önde tutar aslanımı öldürdün.
Bizim yol öldürürde dilek sormak
Söyleyeceğin varsa söyle

Bunu söyledi ve durdu Kaldan Seren
Abılay'a söz sırasını vermiş gibi
Dinleyin bıkmazsanız dinleyiciler
Abılay'ın ne dediğini söyleyim

-Esim han altıncı dedem han olmuştur
Üzülmeden Bize kadaar ulaşmıştır
“Abilmansur, Sabalak” önceki adım
Şimdi halk bana Abılay der

Doğduğum yer değerli Sariarkadır
Kandaşım Abilmambet destekçimdir.
Babam da, dedelerim düşmandan öldü
Ondan da Kalmakta kinim vardır

(116.s) Şarış'ın kendisi jekpe jek'e çıkmıştı
Biriniz çıkın diye bağırmıştı

Namusum dayanmadı direk çıktım
Eski kin yeni kine eklendi

O ilk sırasını aldı, mızrak saldı
Mızrağı eğildi hiç girmedi
Ben sonra sıra aldım kılıç soktum
Kafası yuvarlanarak önüme düştü

O istediği kadar savaştı
Savaşta da hiç yenilmedi
Beni uyurken bağlayıp götürdün
Burası benim hayalim olacaktır

Hırsızlıkla uyku üzerinde bağladın
Hayalim savaşmadan kaldım
Hırsız da değilim, kişi öldürmedim
Nasıl sen Kaldan bana kızdın

Halkıma bela dileyerek Şarış vardı
Benim halkım Şarış'ın nesini aldı
Jekpe jek'e çağırıldı gücü yetmeyip
Kan diledi, kanını döküldü öldü

Halkım benim zahmet çekmekte
Bozkıra şehir yapamayıp, dağa ekin
Sen Kalmak'ın hücumu olmasaydı
Halkım benim gelişip zenginleşirdi

Aklımdaki hayalim gerçekleşmiyor
Senin gibi düşman her sene halkıma savaş açıyor

Aklımda yerini dolduramadığım pişmanlık
Sen düşmanı yok etmektü düşündüğüm

Şimşek çakmış yalnız ağaç gibi
Köksüz yok olurum eğer ölürsem
Yalnızlığın zahmetini çok çektim
Bunun için kaygılanıp pişman olurum

Dört dedemden şimdiye yalnızım
Beni öldürürsen sülale tükenir
Evlenmedim, çocuk sevmedim
Dediğinde han hanımı direk baktı

Hanım böyle dedi, sözünü kesti:
-Dört dededen tek çocuk gelmiş
Senin de sülalen tükenmez mi?
Yalnız oğlun Amirsana ölürse

(117.s) Dediğinde Kaldan Seren düşündü
Hanımına bir sinirli baktı
Abılay yerinden hemen kalktı
Hanımın Kalmak'a söylediği sözünü anladı

-Yerinden neden kalktın dedi Kaldan
Söylenen Bir söz için sevinme
Ben seni öldürmekten vazgeçmedim
O boş hikâye kadın söyledi destek kime?

Akıllı diye düşündüm senin hanımını
Söylenen gerçeği akılla anladı

Hanım sözü serbest bırakılmakla denkti
Ben yalnızı yalnız oğulla denk gördü

Güçlüler dağ kaldırır, taş kaldırır
Güç bitmez baş kaldırır
Akıllı dağ kaldıran güce engel
Buza gül, taş üzerine altın eker

Kara güç o insandaki güçtür
Fakat Uzaktan akıl kandırır
Bilek kalın olursa birisini yeter
Akıl da inandırır bini yener

İmza attım bu sözler boş değildir
Boşuna ve Öyle kolay değildir
Bu kazakı öldürmeden gönderirsen
Benimle tekrar karşılaşır

3 hayalim var dediği söz de gerçek
O hayal ikisi de benimle aynı
Boşluğumda yakaldın dediği
Cesurlarda önceden de olurdu

-Dört dedenden tek çocuk kalmışsın
Ben de dört dedemden tek kalmışım
Tek oğulum var yalnızım Amirsanam
O ölürse hiç belirti kalmaz benden

Şimdi seni ölüme kıyamam
Yalnızlığa düşmanlık yapamam

Ölene kadar yalnız oğulla arkadaş ol
Bu sözden tekrar dönemem

Kaldan han Abılayla çok danıştı
Sözü akla yendirmeye çalıştı
Abılay'ı ölümden kuratarak
İlk baştaki karşılaşmayı durdurdu

(118.s) Kaldan han halk durumunu sordu

Halkın iç dış durumunu öğrendi
Her çeşit konularda söz söylüyor
Kendi hayal amaçlarını da söylüyor

Abılay'ı Kaldan han beğendi
Memlekette koyun çok mu dedi
Abılay koyunumuz çok demişti
Kaldan han böylece düşündü

Ev hayvanlarından biri koyundur
Çobanı yalancı, koyun hırsız
Halkında ufak kavga bitmeyecek
Böyle bir halkta bereket olmaz

Kaldan han:

Çok mudur inek ve at?

Ev hayvanlarından dört çeşit de var

Dört çeşit hayvanı olmazsa

Halk içinde ihtişam olmaz

Han söyledi:

Yılkı bakarak kımız içen

Dört çeşit hayvan bakıp ayran içen
Öyle halk emekten uzak olur,
Ortak berekeli işten uzak olur

Kaldan dedi, halkın ekin eker mi?
Abılay dedi:
Ekin ekip ter dökmez
Senin halkın hiç boş bırakmadığı için
Her yerde göçüp durup hayat sürer

Kaldan han Abılay'ı test etmek istedi
İstedığı yerlerden sorular sordu
Aklılla büyük gücü denk olan
Derin düşünceli, bilgili birisi idi

Kaldan Abılay'ı beğendi,
Birkaç akşamı birlikte geçirdi
İki ülkenin arasında olanları
Danışıp çözmeye kararlaştı

Öylece Abılay'ın işi bitti
Abılay hayat yolunu tekrar kurdu
Kaldan han yalnız kızı Güldejau'ı
Abılay'a yar olarak verdi

(119.s) Abılay sağ salim eve döndü
Boş değil han kızını da götürdü
Abilmambet kendisi karşıladı,
Olanların tamamını anlattı

Kara güçle kale fethetmedi
Her işe akılla çare buldu
Güç yaramz kazan bozar, akıl ağa
Gücüne güvenen akıla köle olur

Ateşe koysa yanmayan, suda batmaz
Kuyuda kırk sene yatsa da kararmaz
Kırk sene su altında yatsa sahipsiz
Saf altın sarı rengini kaybedemez
O anda Abilmambet hanın başı
Sevindi gençleşmiş gibi han ordası
Üç yüzün tamamına haber saldı
Büyük düğün planı yayıldı

Üç yüze at gönderdi hepsini topladı
Dış ülkelere de düğün haberi söyledi
Bir ay önce at göndererek
Halk büyüklerini ve iyilerini getirdi

Han tahtını vereceğini söylemek için
Üç yüzün iyilerini topladı
Düğün yapıp Abılay için dua ister
Han seçecek, halktan dilek ister

Yaşı altmışı geçtiğini söyler
Aklı gücü azaldığını söyler
Abılay'a han ol denen sözün
Bugün günü geldiğini söyler

-Yüksek makamdan mezarım daha yakın
Sağ geldin eksiğim tamamlandı
Hayattayken kendi elimle veriyim
Hanlık tahtım olsun senin

Kendimin oğlum da var kızım da var
Fakat onlar sana denk olamaz
Halkım da ruhlar da razı olsun
Dedenize borcum var

Gubaydolla çocuğumu sana verdim
O da sen gibi özel olur
Arkanda kardeş, bağrında çocuk olsun
O zaman yalnızlığın hissedilmez

(120.s) Abilmambet böylece han tahtını verdi
Abılay han oldu büyük görev
Herkes, halk iyileri razı oldu
Abılay'a saygı gösterdiler

Bundan böyle Abılay hep han oldu
Çok fazla Muhteşem akıl buldu
Aklın kapanmış gözünü açtı
İyilerle hep yakın oldu

Halk arasındaki cesurlardan ordu kurdu
Halkını dış düşmandan hep korudu
Hayali bir yere yerleşerek şehir yapmak
Amacı Toplanıp yer memesini sağmak
Kereyden Janibek'i yanına çekti

Arkabası yandan ayrı, özel biri
Nüshasını Görenin gözü doyar
Boyun ve demir vücut kalın güçlü

Genişliği kapı gibi iri göğüs
Geniş omuz, kapak arka, kazan kafa
Kol ayak kasları da bölük bölük
Kol değse taş gibi görünür

Kap kara küçük gözlü, geniş yüzlü
Düz burun, geniş ve kalın etli
Bem beyaz diş elle dizilmiş gibi
Bıyıklı kalın dudak, biraz sakallı

Gençliğinden cesurlara yardımcı
Daha bakırşısı da olmuş
Kara ulan, kara bala derlermiş
Kendi adını düşmandan gizlemeye

Bineceği: kök dönen seçtiğidir
Arkabadan isteyip aldığıdır.
O hayvanı seçtiğine
Hiç pişman olmamıştır

Kova burun, dağ rüzgârını yutar
Üfleyince nefesinden ev düşer
Bağırı geniş, ayaklar yumur
Ona karşı koyabilecek kimse çıkmaz

Geçerse basacak Jelmaya'yı
Bozkır tepe dağ farketmez
Dağlar arasından geçersen
Ter çıkıp mayıştığı farkedilmez

(121.s) Binerse güçlü hayvandır
Atladığında adımı altı kulaştır
Geçliğinden can yoldaşdır
Jake'nin dönen yaşınadan yanındadır

Bögenbay on sekizde cesur oldu
Cesurluğu duyulunca şaşırır
İnsana dik bakarsa çekinirsin
Kara kaş diktir kişi korkutur

Parmakları iri ve uzundur
Kasları kalın etli ayırır

Güçlü bel, salahlı el farklıdır

Kara gri kişi imiş rengi soğuk
Heybeti yakın gelsen korkutur
Gücüne akli denktir akıllıdır
Dededen önde doğan çocuğudur

Halkın içi sakın olursa sakın gezer
Düşman dese uran söyler ata biner
Belinde beş silahı her zaman hazır
Düşmanına kale bozarak tek gider

Düşmanla jekpe jeke çok çıkmıştı
Bin kolu isterse yere batırırdı
Mayanbay diye bağırip düşmana karşı çıksa
Düşmanı korkarak yere yatarđı

Narkızıl at ne kadar da güzel at
On sekiz bin arasından seçilen at
Kuş gibi kanatlı idi kovalasa yakalar
Akıllıdır sahibini sözsüz anlar

Abılay Bögenbayla çok danışır
Halk ve düşman durumunu tanır
Han Abılay Bögenbay'a saygı duyar
“Üki Batır” derdi ona

Cesurluk eğlenceyle gezer imiş
Süsleyip güzel atı biner imiş
Ondan dolayı Üki batır (tüylü cesur) demişler
Tüy takıp başına tımak giyer imiş

Cesurların meşhuru er Kabanbay
Karakerey, uranı Tölegetay
“Konır auliye” savaşında ad verilmiş
Han cesur Daraboz gibi olmuş

(122.s) İri vücud, orta boylu, çok güçlüdür
Bürkit göz, biraz esmer, sıcak yüzlü
Zeki ve namuslu, önün görür
Abılay ortak işleri danışır

Tobılgı torı atı var gönlü toktur
Öyle hayvan naymanda yoktur
Dudağı, boynu ve gözü
“Yokluk zaman kesecek başta keser et yok”
Diyormuş Kabanbay’ın yalnız atı
Dinlersen bu hakkında masal çoktur

Altay ve Aktamberdi, er Esenbek
Meşhur Malaysarı, er Şenbek
Bunlar da Abılay’ın cesurları
Halk koruyan başkalardan farklı

Kengirbay, Boranbay halk örneği
İzbastı, Buhar jirau söz örneği
Dua ağızlı Şakşak Janibek daha da var
Abılayın can dostu bolla kişi

Bunlardır aklımda kalanları
Her ru’ın cesurları aslanları
Daha da bey ve sultan töreler var
Han ordanın destekçi aslanları

Abılay’ın ordası orta yüzde
Büyük yüzle küçük yüzün tam ortası
Büyük yüz küçük yüzün han ve beyi
Özellikle buraya gelip yerleşmiş.

Orda on dört kanat³⁷ güzel dikilmiş
Beyaz ev manatla bezenmiş

³⁷ Kanat: Kazak evinin boyutu

Taşlarla atrafı sarılan Kazak evi
Güneş ve ay gözü kamaştırır

Keregenin başını gümüşle yapmış
Jelbauı güzel, şanırak³⁸ yukarısında
Kapıdan töre doğru halı serilmiş
Şileri ipekten yapılmış

Sandık üzerinde körpeler³⁹ dizili
Yastıklar var kucağına sığmaz
Hanlığın farklı belirtileri
Altınla bezenen sıraya koymuş

Bir tarafla kemiş yatak örneklenen
Kaplanların derisini sermiş
(123.s) Duvara beş silahını asmış
Sırasıyla güzelce dizmiş

Örneklerle bezenen kürk asılı
Gümüş kemer lazımsa o da asılı
Genişçe tımak dört köşeli
Takya⁴⁰ altın ipli yanındadır

Ordanın dışı güzelce korunan
Gece olursa fenerler yanan
Abılay'ın bayrağı dikilen
Gece gündüz bayrak orda duran

³⁸ Şanırak: Kazak evini çatısı

³⁹ Körpe: üzerinde oturulmak amacıyla yere serilen battaniye...

⁴⁰ Takya: şapka türüdür.

Kişi idi geniş alın, yuvarlak göz
Düz burun ve esmer yüz
At dişli, kara kaşlı, koyu sakal
Heybetin belirtisi yüzündedir

Kaşlarını çatarsa eğer kime
O ya dine girer ya da ine
Cesurun yemeği et, suyu da kurt⁴¹
Bizim gibi kırmızı çay içmez

Abılay'ı bilmeyen kimse yoktu
Herkes adaleti ister.
Kaleye silah alıp karşı çıksa
Kızıl kan kılıcında damlar

Kalmak zamanından konuşursam
Kemerden at gitmedi, silah candan
Kazak halkı her zamanki cömertlikle
Temmuzda konuğuna tayını kesen

Kazak'ın bu zamanda ruhları fazla
Yanına şeytan yaklaşamadan kaçtı
Yaramazı sözüne inandırarak
Ağlayan canların gözünü açtı

Hanımı Abılay'ın Kaldan kızı
Halk arasında olmayan bir kırmızı
Hanımla yakışarak birlikteliği
Halkın iyi annesi oldu

⁴¹ Kurt: kurutulmuş peynir.

Güldejau adı değişti Karakız oldu
Han'ımıza güneş oldu ay oldu denk oldu
Başka kimsede olmayan güzelliği var
Halk ve yurda kıymetli ve değerliydi

(124.s) Karakız hanım olarak doğmuş
Aklı derya gibi taşıyormuş
Allah'im niyetine baht vererek
Çok geçmeden bir oğul doğurmuş

O çocuk o zamanda özel doğdu
Düşmanların gönlünü basarak durdu
Annesinin karnından kan akarak
Kızarıp iki gözün açarak doğdu

Çocuğa Kasım Han diye at koydu
Altı alaşta olmayan bir asil idi
Halkıma destekçi çıkacak diye
Abılay çocuğundan gönlü toktu

Abılay sağ ve sola gidip geldi
Doğru gitmeyen durumları düzelitti
Bereket ve birliği nasihat etti
Gittiği yerlere aklını söylüyordu

Her işi öncesinden düşündü
Kazak'ın geleceğini düşündü
Ekin sal, sanat yap, şehirli ol
Sen kimden aşağısın ki?

Beylerine nasihat akıl söyledi
İlımlı yüzüne bakıyordu
Abılay ortadaki altın kazık
Sözlerini tamamen dinliyordu

Halk önünde kendinizi denk tutun
Ayrım yaparsan halka sevimsiz olursun
Yalandan dedikodudan uzak ol
Düşmana dar, halka geniş kıl niyetini

Rüşvettir, harsızlık var, tecavüzden
Uzak ol, faydası yok, kötü attan
Sabırlı ol, görmüşlüğün çok olsun
Her zaman ayıp şeyler yapmayın

Söyleyecek bir de sözüm var
Kalmak, Kazak, Kırgızlar düşman olmayın
Başkalar o an geldi diyecek
Yer için, dul için savaş açmak

Ecelden beri bölünmedi aramız
Bir dağda yerleşen akrabamız
Kiyiz örtünerek şekpen giydi
Geniş bozkır saharanın sakiniyiz

(125.s) Üç akraba berekeyle bir olursan
Savaşmadan çatışmadan halk olursan
Düşmansa dışarıdan gelir,
Onlara yeri vermez dost olursan

Geliyor bir düşman bize doğru
Boynuna nokta salacağız diyor
Doğu tarafta Çin adında bir han varmış
Halkına destek çıkan biri varmış

Tehlike beklemeden o hana gidelim
Uzak değil yolu bulalım gidelim
Onunla Arkadaş dost olalım
Onlar kapısını kapatmazlar

Halk beyiyle konuşup danışarak
Aksarbas keserek konuşarak
Elçiyi hazırlayıp göndermiş
Eline kâğıt yazıp

Böylece gönlünde hayal vardı
Yükselmek için gönlü vardı
Yıldızı gökteki yere düştü
Kasım Han tek oğlu vefat etti

Bu kaygı Abılay'ı çok yıprattı
Kasım han'ın dört oğlu yetim kaldı
Gelini genç Karakas dul kaldı
Yıprandı ve çok kaygılandı

Kaygını heybet bastı yanılmadı
Kaygının dibine saklanmadı
Hanlığın ihtişamını geliştirdi
Altı alaş yöneticiliğe bir şey diyemedi

Abılay kendi düşüncesine sert oldu
Altın gibi bir hayali aklına aldı
Üysün tarafına bir uğrayım diye
İzbastı'nı yanına aldı yola çıktı

Ondan sonra duraklamadan gitti
Ülkeleri gezerek zaman geçti
Dönerek Samarkan'a gittiği gün
Bir ısındı bir soğudu hastalandı

Öksürürse kan döküldü ağzından
Farketti hastalığın yüzü kötü
Bu dünyalık payım bitti diye
O günü hayatından umut kesti

(126.s) İki üç günü öyle yatarak geçirdi
Dördüncü gün de dili bağlandı konuşamadı
Beşinci gün cumada ulu günde
Geri gelmeyecek oldu, gitti

Kimse de öldü demeye kıyamadı
Kazılmış kara toprağa gömmeye
Alaş'ın altı asili uhledi
Ülkelere soğuk haber tez dağıldı

Canı da çabuk uçtu duman gibi
Çabuk düştü Altınlanmış bayrak gibi
Yapılan iş, geçen hayat gönüllerde
Bütün halkı destan gibi söylüyordu

Boranbay bey gelmiş
Halk iyileri kimse kalmadan toplandı
Sadece Buhar jırav gelememişti
İzbastı duyurmaya gitti

Buhar jırau evinde yatıyormuş
Yaşı yüze yaklaştığı için
İzbastı selam vererek girdiğinde
Gönlünü kaygı bastı

Esselamunaleykum Buhar jırau
Hiç kimseye söz vermezdin
Kötü bir Rüya gördüm yorumlar mısın?
Rüya tilkinin boku diye söz döndürme

Bir ağaç vardı yükseğe tırmanmış
Yüksekliği gökyüzüne kadar yetişmiş
Dalları meyve doludur
Tüm ülkeye gölge olmuştur

Rüyamda o ağaç düştü yere
Kalkmadan kara toprakta yattı
Ey, Buhar bu rüyamı yorumla
Benim gönlüme bakma, acıma

Argın'a İzbastı isin adın çıkmış
Yanına yaklaşan nasihat almış
Abılay'dan ayrıldın mı?
Kaygılı rengin kötüdür

Abılay halkın büyük ağacıdır
Halkına dağ gibi destekçidir
Cesurluğu halkı koruyan gölgesidir
Aklı çok, danadır

(127.s) Buhar jırav konuğu

Konuğuırken ağladı
Nuru sözmüş gözünden
Yaşını akıtarak ağladı

Daha dün gezen Han'ım
Hanlık
Halkına kapı olmuğuun
Herkesi razı kılmığuın
Abılay diye uran var
Tekrar kaçtı düşmanın
İnatlağuandan
Yolunu bulurdun
Bir sinek kadar canına
Tedavisinin bulamadık
Sen ölene kadar ben ölseydim
Doksan beş yaşına geldiğimde
Han'ım senden ayrıldım
Yeşil renkli belime
Kaygı geldi erime
Sahipsiz hayvan sürdürmek
İstemığuın halkıma
Başlık parasız kadın aldırmaq
İstemığuın dengine

Nasip olmadı ne yapıyım
Hayalin gerçekleşmedi
Ekin ekip şehir yapmak istemiştin
Bahar ve güzlüklerine
Halka zenginlik verecek
Zamanına da ulaşamadın

Han'ım hayallerin gerçekleşmedi
Hayallerine yetişememiş insan var mı?
Meleğin önünden çıksın
Kıyamete gittiğinde
Buluialım Han'ın
Cennette mahşer sabahında

Tanrının işini kim bozar
Başından öyle yazılır
Senin gibi cesur zeki han
Bize nerden bulunacak

Gördüğümde şaşırmıştım
Töle bi'de olduğunda
(128.s) Sabalak sarı çocuktun
Türkistandan geldiğinde
Ona da razıydın
Sabalak adı verildiğinde
Yardımcı çocuk dediler
Bögenbay'a geldiğinde
“Abılay” diye bağırdım
Kalmak jekpe jek dediğinde
Kalmak'ı sözden kazandın

Sen dengim değilsin dediğinde
Bir Allaktan diledim
Şarış'a sıra verdiğinde
Şimşek gibi çabuk oldun
Şarış'a doğru geldiğinde
Vücudundan ayırıp
Omzundan kafa bölündüğünde
Dulıgası kırılmış
Yerden kafasını aldığında
Abilmamabet sevindi
Düşmanı yendiğinde
Gözüne yaş gelmişti
Akrabalığını öğrendiğinde
Halkı toplayıp düğün yaptı
Kalden'den sağ geldiğinde
Bütün halk razı oldu
Han tahtını sana verdiğinde
Kendinden ayrıldım
Yetmiş üç yaşında
Halka mum gibi oldun
Aklın bir derya gibidir
Sen gibi cesur örnek olacak
Han bize nerden bulunur
Başında öyle yazılı
Allah emrini kim bozacak
Başı yumur insana
Ölüm hak gelecek
Hakına razı ol
Canın cennette olsun
Allah destekçin olsun

Cennetten bir yer versin
Çok ağladı ve
Buhar jirau durdu.

Bey ve sultan toprağı kucakladı kaygılandı
Cesurun morali düştü
Böyle olayları şair ve şecereciler
Kaygıyı dombıra ve kobıza katar

(129.s) Ondan beri biraz zaman geçti
Genç büyüdü, fakir zenginleşti
Şiir masal, masal şiir oldu
Abılayın masalı bize kaldı
Ölmüş vücut gözden irak gider
Okyanusa çökmüş gemi gibi
Her zaman iyi iş halkla birlikte
Vücut ölürse, nasihatı ölmez

SABALAK + ABILAY HAN

Tarih yaşlı aksakal çoğunluğa geldi
O sizi tanıştıracaktır çoğunluğa
Geçmiş hayat ölçülü, iyi örnek
İbret kılıp her işe sın verecek

Birçok iş geçmiş insan hayatında
Neler yanlış neler ilginç sırasıyla
İnsan başı bazen mutlu bazen kederde
Hayatın basamaklı yollarında

İnsanlık bazen mutlu bazen değil
Bunun hepsini yapan bizim hayat
Kandırmak dediğin iyi değil
Yalansa ruğyası iyi olur mu?

Gönlü geçmişte olduğu sürece
O da arkadaşı öyle seçkin olur
İnsanın hayatında önemini
Tarihin gösterdiği örneği bu

Tarih sizi geçmişle tanıştıracak
Kaybolmaz insanlık yoluna koyacak
Örnek alacak biri varsa
Gösterilen örnek yolla gidecek

Her zamanda farklı farklı insan geçti
Hikâyesi kaybolmadan bize geldi
İlginç ve yanlış olan işlerini
Kitaba tarih olarak yazdı

(130.s) Kazak denen türkün bir ru'ıdır
Altın orda kol altında yaaşıyordu
Cengiz han torunu Bereke han
Edil'de büyük ülke kurmuştu
Tokay Temir, Bereke bir akraba
Rus halkını baktırıp yerini ekleyen
Emir – Temir yöneten yerd
Türkistan, Hindistan ve Bilujstan
Sultan Beyazıt – Türklerin sultanıydı
Bütün Balkanları o yönetti

Toktamıs altın orda'ya han olduĝunda
Türklerin önemli altın çağı idi
Beyazıt Emir temir Toktamıs Han
Bütün Türklere sultan olmuş
On dördüncü yüzyılın mevsiminde
Türk yurdunun yükseliş i idi
Her kalenin
Dinî islam hepsinin kanı türük
Savaşta bir birini öldüren gün
Güçsüzleştirip, bir birini her gün öldürdü
Çok güçlü Emir temir iri oldu
Altın orda çöktü ve yokoldu da
Rus halkı kölelikten kurtuldu
Her üke kendi başına hanlık oldu
Öylece Altın orda gücü bitti
Kırım- Tatar, Kavkaz ve Başkurdistan
Nogaylı, Kırgız, Kazak, Barba halkı
Şerim, Meşer onlar da hanlık aldı
Kazan'da Tatar hanı oldu kaldı
Her ülke kendi başına
Her tarafa gittiler
O gidenlerden biri biz Kazak idik
Arka'ya göçmen olup dağılmış tık
Ortadan bir han çıkararak
Üç yüz'ün çocukları ona baktık

Üç yüz demek- üç halk olduğundan
Han kaldırır zamanı geldiğinden
Üç halkın çocuklarıyız
Kazak halkı tek bir dedeniz

Yakınlarda Abılay han olmuştur
Kökşetau'a yerleşmiş
Yanında cesur beyler arkadaşmış
O zaman Kazak halkı birleşmiş
Bin yedi yüz otuz beşinci yıl han oldu
Cesur bey her yerden dost olmuş

(131.s) Süyindik Buhar jırav veziri idi
Atı Kazak Abılay'ın arkasından gelen
Bey oldu Karakesek Kazıbek Bey
Hem cesur Koşkarulı Janibek
Kanjıgalı Bögenbay da bir cesuru
Karakerey Kabanbay Nayman dedesi
Küçük yüz Aral cesur kete'den
Tama Eset o da cesur olmuş
Bögenbay, Tabın ruından çıkmış cesur
Abılay han hayatında hepsi olan
Büyük yüzde Töle Bey olmuştu
Janıs cesur Boltay'dan çıkmıştı
Üç yüzün çocuğuna ortak han oldu
Abılay han onun yanında olmuştu
Abilmansur, kendi ilk adıydı
“Abılay” diye savaştığından Abılay dedi
Yirmi birinci dededen eklenecek
Cengiz han neslinden idi
Kendi babası KÖrkem Uali idi
Hançer meşhur Abılay dedesidir
Ualiyle tartışarak hanlığı alan
Abilhayır küçük yüze han olmuş
Uali gitti han olamadı Türkistan'a

Kayıp han'a hağası han oldu
Ayuken'in ağır kolu savaşı
Kalmak kolu etrafı çevirdi
Uali hanı o savaşı öldürdü
Kanı düşman çok kan döküldü
Yakaldıkları erleri öldürdüler
Mal ve baş için kötü gün oldu

Abilmansur yaşı yürmiye gelmemişti
Herkesten kaçarak kendini korudu
Abilmansur savaştan kaçıp çıktı
Yaya ve tek gitti aç çıplaktır
Büyük yüz Üysğn denen bir halka
Birkaç ay yorulak tek başına
Ulaşmış kalın köy çok Kazak'a
Ortadaki bir eve toplanmış halk
Biri girdi biri çıktı kaynadı yurd
O eve gireyim diye düşündü ve
Öylesine bir ev değildir diye irkildi
Selamvererek kapıdan giriverdi
Ev içinde ağlayanlar herkes gördü
Üstü ırtık başında eski tımak
Kırlemiş saçlarıuzamıştı
Geldiği ev Üysün Töle ev idi
Büyük yüzün orda yaptığı bir evdi

(132.s) Ev içi herkes çocuğa baktı
Herkes sustu şaşırıp kaldı
Geniş omuz, uzun boyu vardı
Düz burun ve alını da geniş onun

Parlayan göz, dik bakış gri sarı
Vücudu kıran kuş gibi hazırda
Töle bi bu çocukla selamlaştı
Bozkırdan geldiğini farkettiler
Buranın insanına benzemezsin
Adın ne, hangi nesil, hangi şehir?
Adım da yok soyum da yok bir çocuğum
Yemek arayan bir biçareyim
Anne babam, halkım ve akrabam yok
Adımı kim dersiniz kabullenirim
Duydum, Üysün Töle Bey diye geldim
Kazaktaki ordası, evi diye geldim
Elinizde çocuk olarak kalacağım
Kazak halkı, halkım diye arayarak geldim
Çoktan beri saçları uzamış
Sabalak siyah şapka farkedilen
Üzeri hiç düzensiz olduğu için
Bunun adı Sabalak osun dedi

Sabalak çocuk olarak devam etti
Hayvan sürdü, beyin gönlüne girdi
Oturması kalkması yabancısıdır
Bunasıl birisi diye bakıyordu
Baybişesi beye söyledi: farkettiler mi?
Bu çocuk sıradan birisi değil
Bir gece uyanık olursa hiç mayışmaz
İki gözü hiç kapanmaz etrafa bakar
Sıcak günler hayvan sürmeden gelirse
Yemeği bitirmez az çok verse
Altına bir şey koymadan oturmaz

Evdeyse hiçbir yere gezmez
Bey bir yere yemeğe gitmişti
Çocuğa sarkıt getirdi test etmek için
Sabalak o zaman uyuyormuş
Dört borbayı dört tarafa yayılarak
Bey geldi uyumasına bakıyordu
Sıkılmış İki yumruğunu gördü
Dört borbayı dört tarafa yaymış
Sonunda sağ ve solu yönetecekmiş
Buçocuk sıradan değil asil soydan
Çoktan beri farkedşyordum
Uyandıktan sonra koyun kafasını eline ver
Öyle söyleyip arkadaşına bıraktı
Sabalak uyandıktan sona başı gördü
(133.s) Yanına yardımcını herkesi topladı
Birisine kulak birisine gözünü verdi
Kafa dersininden bir bölük kendisi yedi
Töle beyin yoldaşı soruyordu
Başlarına her şeyi verdin
Bey sana yesin diye getirmişti
Kendin yemeden aç kalman kimin hoşuna gider
Sabalak bey yoldaşına söyledi
Ben beyin getirdiğine doydum
Yoldaşın birisi kulak birisi göz
Onlara kıymasam doğru olur mu?
Onlara güvenerek uyudum
Baktacı, o da bir meslektir
Sadece kendini düşünmek arkadaşlığa yakışır mı?
Sadece kendimin karnını doyursam
Bey yoldaşı gördüğünü beye söyledi

Bey sözünün gerçeğini buldu
Hayvanları, canını ona güvendi
Gün geçtikçe Sabalak'ın kıymeti arttı
Sabalak bir günlerde sürüye gitti
Baktaşılar görüşerek mutlu oldu
Sabalak'ı herkes seviyor
Kardeşi gibi görüştü ortaya aldı
Dışarıda oturuyorlardı
Silahlı üç yolcu yanlarına geldi
İki kırmızı bir baran ata binen
Kişiler ve atlar da yabancı idi
Gelen iç cesuru Sabalak gördü
Siyahgri, kalın burun büyük olan
Altındaki Narkızıl fil gibidir
Dulğa, silah, kılıç ve okları
Mavi demir kaldırmış gibi
At ağızlı, geniş alın, sarışın göz
Geniş omuz, uzun kollar, sırtı yumru
Bu adam, Bögenbay diye cesur idi
O anda elli yaşını aşmıştı
Ertis'ten geliyor olan Kalmak koluna
Karşı çıkmaya geliyordu
İkinci at mavimsirenkte idi
Kısa boyun, uzun kafası var
Gözü parlayıp ağzından köpük dökülen
Yar kapak, siyah renkli, dz burunlu
Dik göğüs, keskin bakış, geniş dudak
Bunun da silahları her şeyi tam
Mavi demirle kaplanmış
Bu adam kanjıgalı Jantay cesur

(134.s) Niyaz, Abız soyundan çıkmış asil
Bögenbay, Töle bey'e selamlaşmaya
Çok kolu arkaya bırakıp geliyor
Üçüncü at karakter at gelmiş o da
Sırtı kısa, bağırı geniş
Beyazsarı, kırmızı biraz şişman
Bu kişi, Mambetuli cesur Atan
Baktaşlar bunlara selam verdi
Tanıştı, hâl durumun soruşturdu
Bögenbay hakkında Sabalak duymuştu
Onu Töle bey'e getirdi
Töle beyde oturdu misafir olarak
Halk meclise toplandı
İki gündür Töle Bey göndermedi
Dinlendirdi cesuru at kesti
Halkı gördü kalbi coştı Sabalak'ın
İnsalah düşmanı yenerek öcünü alacak
Böken'den rica etti
Beyden izin alırsa birlikte gidecek
Gidecekken Böken beyden sordu
Ben geldim buraya uzak yerden
Bana Sabalak'ı yardım için ver.
Cesur çocuk gibi dedi
Töle bey çaresizce yanına verdi
Sabalak Çocuğundan daha sevimliydi
Selamaştı, dua aldı beyinden
Sabalak bögenbay'ın sonundan gitti.

Sonra hazırlanan kola geldi
On bin civrında kolmuş seçilen

Kol yöneten Janibek, Malaysrı
Geliyormuş boynu eğilerek uzak yerden...
Yolda gelen Kazak kolunu kalmak hissetti
Buluşup savaşmaktan kalmak kaçtı
Hissettikten sonra kalmak kaçtı
Talkı'dan geçerek Kulja'ya doğru gitti.
Tarbagatay, Altay, Saur, Ertis başı
Talkı, Kulja güney tarafı
Öbür taraf Kalmak'ın halkı
Oraya ulaşmak kaçanların amacı.
O kaçan on bin civarında kalmak imiş
Kol yaparak toplanana kadar
Çok kalmak koluyla denk gelmişler
Kazak kolu karşı çıktı.
İçinde sabalak var yeni asker
Talkı –Kulja'dan geçerek
Yakaladığı kalmak'ı öldürüyordu.
(135.s) Sabalak kale bozdu meşhur oldu
Zor yerlerden öne çıkıyordu
Girdiğiyer kapı olarak kalır
Kanlı gözü kıran gibi keskinleşir.

O savaşa katılan Bögenbay cesurun şair veziri Ümbetey cesurun bu savaştan sonra Bögenbay'ın ölümünde:

Narkızıl atı altında
Bögenbay Talkı'dan geçtiğinde
Kuljanı geçtiğinde
Mambet'in oğlu er Atan
Kendi kolunu kendi düşman gördü
Hanbaba töre kaçtığında
Kalmak'ı aldın Bögenbay diye söylemiş...

Kalmak'ı yerle bir kılarak yendi
Kalın kol çok olcayı elde etti
On deveye kazançlarını bağlayarak
Sabalak Böken'e getirdi..
Bu on deveyi size getirdim,
Kazancım, yengem ve gelininizedir
Ben kazancı almayacağım, bana bata oku
Bir yolculukta sonundan geldim
Böken söyledi: ben kazanca doymuş birisiyim
Ondan bir şey olmadıher şeyi gördüm
Bu sefer emeğin başkalarını aştı
Kendin al, düşman yendin emeğindir.
Sabalak: almayacağım diye söyledi
Daha gencim, hâla gelir bana sıra
İlk seferime bata oku,
Çoğunluğun batası lazım bana..
O zaman Böken elini açarak bata okudu
(Çoğunluk kabul olsun, amin dedi)
O zaman Bögenbay'ın söyledikleri
“Atların içindeki en hızlıydı Narkızıl”
Evladım, bu atı sen bin dedi.
Evladım delikanlı çocuk muşsun
Karakterin ter temiz dana imişsin
Baharda üç yüz toplanırız
O toplantıda lazım olan kişi imişsin
Bin yüz otuz beşinci sene idi.
Bu sene “Aktaban şubırındı” oldu...
(136.s) Kalmaklar Kazakları koyun gibi kesti
Usa Seren diye Kontaycı vardı.

Usa Seren Kaldan'ın kardeşi idi.
Kalmakta en önder bir kişidi
Uyuyan kişi zehirli yılanı ısırtacak
Kazak halkı Seren'i denk gördü..
Kontaycı, kalmakçada han demektir.
Kalmak geldi dağıldı Kazak halkı
O yılda dağılan halka jut⁴² geldi...
Karıs, Hozar yürüyerek gittiği yer
“Aktaban şubırındı” olduğuna
Sekiz sene durumun yer aldığına
Kalmak'tan bu öcü almak için
Gelecek sene toplanırız bu araya...
Abilmambet hanımız kendisi gelecek
Üç yüzden bütün kişi sonundan gelmek
Kıl kuyruklu atı olan can kamasın
Üç yüzün çocuklarına haber verecek...
Evladım, iyi besle Narkızıl'ı
Hatırla öğ alacak gelecek yılı
Bütün Kazak tüm gücünü birleştirecek
Tanrı sahibim yolumuzu açarsa
Dedi Böken elleri açarak...
Böken Töle bey'e tekrar geldi
Sabalak'ı yeterince övdü
Sıradan çocuk değil bu, iyi bak
Kendin de farketmişsindir bu durumu.
Kalmak'a karşı çıktığımızda bu kalmasın
Böyle güç götsrecek erler kalmasın
Gelecek sene çocuğuna izin ver
Kazak halkı niyetini bildiriyor...

⁴² Jut: hem açlığın hem evsizliğin yer aldığı durum.

Gelecek sene gitsin diye söz verdi
Bökenle selamlaşarak kaldı
Abilmambet cesurlara haber dağıttı
Altı ay kışa hazırlık yaptı.

At karatil olduğunda hazırlıyıp
Silahların, atların halk hazırlar
Ulutav'a üç yüzle buluşmak için
Üç yüzün kişileri söz verişti...
Orta yüzden Bögenbay, Jnaibek'i
Koşkarbay, Jantay ve Kazıbek'i
Tolıbay, Malaysarı, bayan cesur
Tölek, Tulak, Kabanbay – Nayman soyu
Küçük yüzden önderi Aral cesur
Tama eset kol yönetiyor
Büyük yüzden janıs da kol toplayarak
Ayaköz nehrine çadır kurdu
Orta yüzden on bin kol, hepsi uyanık
Küçük yüzden on bin kol seçilerek
(137.s) On bin kol Büyük yüzden Janıs önünde
Silahları üzerinde herkes hazır...
Balkaş'ta cesur ve han toplandılar
Atlarını dinlendirdi, sonrakileri bekledi
Kalmak'ın durumunu öğrenmek için
Bir uyanık yiğidi gönderdiler...
Sabalak Böken'e gelip toplandılar
Nazrkızıl tam kıvamında hazırda
Demir giydi üzerine silahı belde
İki gözü ateş gibi parlıyordu.
Barlauşı'ya uyanık birisini koydular

Böken Sabalak'ı istedi
Toplanılardan kırk önde gelen eri
Sabalak aralarından seçti...
Kalmak öğrenmeye birisi gitti
Talkı Kulja etrafına ulaştı
Talkı'da kalmakların bekçisi var
Başka tarafa döndü....
Gizlenerek zor dağı aştı
Yüksek dağdan halkı baktı
Kalmak'ın bekçi on adamı
Yolda denk geldi ve direk kaçtı.
Kırk cesur yakalamaya çalıştı
Kalmaklar canlarını koruyarak kaçtı.
Narkızıl şu (atları coşturma sesi) dediğinde önde gitti
On Kalmakla savaşarak geliyor..
Mızrağı arkasındakine saldı
Birisi yaya geliyor ağaca girdi.
Öleni öldü, kalanı yakalandı
Kırk erkek sağ olanını bağladı
Kalın askere tekrar döndü.
Yaya Kalmak halkına haber verene kadar
Talkı'nın tepesini aştı.
Kalmak da haber alıyormuş
Kazakların toplanıldığını biliyormuş.
Kalamkların hanı olan Kaldan Seren
Askeri toplayıp Turpan'a gitmiş.
Yakalanan Kalmak'ı getirdi..
Han ve kara kalmak durumunu bildi.
Asker gücünü kaldan Seren toplayana kadar
Savaşmayı daha doğru buldu..

Bin askeri binbaşıya emanet etti
Abimambet han kendisi birlikte geldi.
Her bayrağın altında bin kişiden
Otuz bin asker birlikte ilerledi.
Talkı Kulja tepesinden geçti
Bekçi kalmaklar halkına doğru kaçtı
Kale yapıp toplanan kalmak kolu
(138.s) duvarlarını kendileri kurdu
En uzununu yirmi üç şakırım (ölçü birliği) kale
Öbür tarafta Kalmak'ın kolu vardır.
Çevirilen kalenin kendi tarafı açık
İki açık tarafa güçlülere koymuş..
Kaleye karşı çıktı Kazak kolu
Bu sefer tam kıvamında savaş
Savaşmaya jekpe jek'e er çağırıldı
Kalmak'ın bir cesuru çıktı ortaya.
Büyük yüz, ağa halka sıra geldi
Janıs'ın şahan adında kardeşi idi
Kendisi cesur, çok savaşa giden
Cesurluk adını almış bir kişiydi.
Dua aldı ve gitti şahan cesur
Kan savaşa canını kıyarak geliyor..
Karakaska atı var, sakallı at
Kalmakla jekpe jek'e çıktı..
İkisi sırasıyla mızraklaştı
Kalmak'ın Şahan'dan silahı güçlü
Kılıçla o Kalmak vurduğunda
Yere kafasını yuvarlattı..
Kafasını kalmak götürdü mızrakla

Bağırdu mutlu oldu sevinçle..
O kalmak daha bir cesur çağırdu
Kazakların cesuru öldü çekindiler.
Hiç kimse gitmeyeceğini görünce
Sabalak bata istedi Böken'e geldi.
Bata ver, han ve halkım, ben gideyim
İnşallah, Kalmak'tan öç alırım..
Ölsem şahid olurum
Kazak'ın namusu için canımı kıyayım...
Kazaklar seslenerek bata verdi
İki cesur savaşta karşılaştı
Mızraklarla savaşta sağ sollu...
Kan kaynadı, vücut kızdı, gücünü topladı
Heybetli aslan gibi gözü parladı
Mızrağı üzerine koydu ve Kalmak attan düştü.
Kalmaklar kemiğinden vurmuştu
Sabalak ayağından almıştı
Uzun boyundan canı çıkmadan
Kalın grup ortasına tekrar gitmişti.
Sabalak jekpe jek'e tekrar çıktı
Siyah atlı bir kalmak tekrar geldi
Yakın yerden sadakla Kalmak attı
Sauttan oku geçmişti..
(139.s) Göğüsün etine gelip girmişti
Sabalak da sadakla atıyım diye
Oklarını almaya çalışmıştı.
Sinirlenerek ok attı
Ok sauttan geçerek sert değdi.
Göğüsü delerek geçti
Yüz adım arkadaki taşa battı...

Kemiğini götürdüler kalmak tarafı
Allah yardımıyla erin bahtı sönmedi
Sarı atlı, daha bir kalmak eri geldi.
Bu gelen, Usa Seren kardeşi idi
Kalmak'ta cesur denen birisi idi
Yürmesine yeni giren Sabalak'a
Bunu yenmek bir güç idi.
Ben, Usa'nın kardeşi Şarış denen
Savaşa doğru diyen bir çocuksun.
İki cesur öldürdün kan çoşuttun
Güçlüysen benimle çıkış dedi.
Alacağını it kalmak Allah bilir
Kan savaşta nefesi tükenen ölür
Usa Seren kardeşi Şarış isen
Kazakları çok öldüren sensin o er..
Şarış cesur çok sinirlendi
Bindiği atla mızrağını hazırladı
Mızrağı vurdu geri, sokturmadı
Mavi mızrak ortasından kırıldı..
Kılıcını hazırladı keseceğim diye
Abılay'ı nasılsa alacağım diye.
Kılıcını kılıçla ittiğinde
Kılıcı da ortada ikiye bölündü.
Sadakla atamaya çalıştığında
Narkızılla engelledi attırmadı
Atının arka tarafıyla itti
Sarı atın yıkılmasına az kaldı.
Kalmak'ın kafası yuvarlandı.
Ses çıkarıp kalmak halkı ağladığında
Kazak halkı "aruak" (ruhlar) diye bağırdı..

Kemiğini tekrar Kazak aldı..
Jekpe jek'e kimse çıkamadı.
Kaleden kalmak tekrar çıkamadı.
Sabalak kalın kola tekrar gitti
Kazak halkı teşekkür etti
Sabalak'ın rengi değişmişti.
İçine kanını çeken boz rengini..
Bir Cuma Kazak halkı orda yattı
Kaleye kimseyi yaklaştırmıyor..
(140.s) Ne kadar çok çare kullansa da
Kimse de kaleyi bozamadı
Yaklaşırsa taşla atıyor
Çok cesur çok atları okla attı..
Kazak şimdi geri dönerse
Yenildi diye heryere yayılır
Kaleyi bozmaya çare aradılar
Eceli görseler de çekinmediler.
Bir dönelim, birisi farklı söyler
Bir birinin sözünü dinlemediler.
O zaman Sabalak Kazak cesuruna söyledi:
Veriniz çoğunluğun aklına
Bugün sağ bırakırsan yarın gelir
Tekrar kalmak işgaline maruz kalırız.
Kuday isterse kâfir kalmak karşı çıkmak lazım
Eski öcü bu sefer almak lazım
Tekrar dönsen de, onlar tekrar gelir
Savaşırsan sonuna kadar kalmak lazım.
Cesurlar, nerde sizin namusunuz?
Öldürülen haklı aklınıza alınız..
Aktaban şubırındı da ölenler

Herkese uzak değildir..
Kazak namusu için canımı kıyayım
Kalenin öbür tarafından döneyim
Otuz bin kol önüne beni koyarsan
Yönetici olarak karşınıza ben gideyim
Kaleyi çevreleyerek ortaya alırsak
Karşı çıkan hangisini bitirecek
Cezasını vermeyecek miyiz sağ ulaşırsak
Hiçbiriniz geri dönmeyecek
Bu sözlere halk ikna oldu
Bütün halk Sabalak'ı yönetici yaptı
Ne derse de yapmaya söz verdiler.
Yarın karşı koymaya anlaştılar
Bin askerden kolu bölüştürdü
Ad söyledi, dua etti, diledi de
Hepsi de bir Kuday'a ağladı..
Erken kalkıp etrafına bir bakındı
Hangi taraftan düşman gelir ona baktı
Sabalak beyaz bayrak aldı "abılay" diye
Bütün kol Abılay diye bağırdı..
Gökte Abılay, yerde Abılay, hepsi Abılay
Herkes Abılay diye bağırdı..
Narkızilla gitti tam önüne
Ak bayrağı elinde ağzında uran
Hiç kimse bu sestem geri kalmadı
Bağırış, ses göğe çıktı..
Açık olan iki taraftan
(141.s) Kalmaklar akıl bulmadılar, direk kaçtılar
Önlerindeki kaçtı, arladakiler kaldı..
İki taraf bir birlerine karıştılar

Kaçan düşmanda silahlı güç olur mu?
Kafalar yerde yuvarlanıyordu..
O kesmekle durmadı devam ettiler..
Atı koşanlar kaçmaya devam etti.
Sabalak önden arkadan kesti biçti
Narkızılı böylece çalıştırdı...
Kalmak'tan kurtulanlar çok azdı
Hepsi azap gördü.
Kalmak'ı akşama kadar öldürerek
Bir yere bayrak dikti kolu topladı.
Kazaktan altı yüz gibi kişi ölmüş
Kalmaktan on bin kişi daha ölmüş
Kalede kimse kalmamış
Hepsinin gözü bugün yok olmuş...
Kazak kolu kırk bin kişi götürdü
Sağ olanını köle yaptı
Ölenlerin atını güyüm silahını
Herşeyini Kazaklar topladılar.
Sevindi öcümüzü aldık dedi kazaklar
Talkı'dan Arka'ya doğru geldi..
Cesurlar han önünde toplandılar
"Abılay" diye seslenmelerinin anlamını söyledi
Gökte Abılay, yerde Abılay hepsi yürüdü
Abılay denen adı nerden buldu..
Sordular, anlamını kimse bilmez
Kim söyledi diye bakiştılar
Bayrak dikip Abılay diyen Sabalaktır
Çoğunluk Sabalaktan anlamını sordu
Sabalak'ın ne diye cevap verdiğine bak:
Kalmak'ın yaptığı Aktaban Şurındı

Kalan mal Şu boyunda haram öldü..
Bu sefer gördüğü aklından çıkmadı
Öcünü almak için otuz bin kol topladı...
Sonrasında Kazak geri dönmek oldu
Geri dönerse Kazak'ın namusu öldü
Kazak için canımı kurban kıldım
Ak bayrağı önüme koydu bana verdi.
Körkem Uali törenin çocuğı idim
Yetim kaldım, gezerek bozkıra geldim
Töle Bey yanında çocuğı oldum
Hayvan sürdüm, kıymetinde oldum.
Benim adım ilk başta Mansur idi
Töle bey "Sabalak" diye ad verdi
Bökenden önceki sene bata aldım
Nazkızılı ondan dolayı bana verdi....
(142.s) Dedem benim meşhur hançer Abılay
Ruhlarımı çağırarak ses çıkardım.
Tevekkül ettim kaleye girdim
Vücutta hiç his kalmadı..
Kuday yardımıyla kazaka şans geldi
Eski öcü coşturup gönül dindi
Bundan böyle kalmak bize başkaldırmaz
On civarında kişinin Kazak kesti...

Sabalak bunu dedi sırrını açtı
Üç yüzün kişinin başını biriktirdi
Kazak halkına öcünü geri veren
Kendisi han, adı Abılay olsun dedi...
Bu söze razılığını verdi halk da
Gelecek sene gelmeye söz verdiler

Bayanauıl Sabındı göl başında
Üç yüze Abılay Han han oldu
Bin yüz kırk altıncı yılında idi
Üç yüzün başını biriktiren toplantı idi
Meclis beklediği şey, kıymet verdiği yer
Kanjıgalı Abız, Şomak köyünde idi
Altı dede Ajıbay'ın Şomak biri
Zengin idi mal mülkü çoktur..
O toplantıda doksan at kesmiş
Kazaklar düğün yaptığı o ulu gün
Demir sandık ağzını açtı
Cömertliğin o gün çığına ulaştı..
Üç yüzün çocuğuna hediye vermiş
O hediyeden hiç kimse boş kalmadı
Kendini itibarıyla gösterilen
Üç yüzün baş kişileri tartışmışlar..
Bu yoldan boş kalmak doğru değildir.
Şomak dedi: erken aldım bu kıymeti
Bana hiç gerek yok bu hediye
Boş kaldı diye düşünme iyilerim
O aldıklarım sonsuza kadar yetti..
O zaman insanlar: o neydi aldığınız
Onu aldıktan sonra doyduğunuz
Bir ağızdan soru sordu bilmek için
Dediler: bilmek bizim hayalimiz..
Şomak dedi: Kazak halkı birleştiler
Üç yüz olarak her taraftan toplandı
Han yapmışlar Abılay'ı bir ağızdan
Kimler tanışıp buluşan...
O zamanki köy, Şomak'ın köyü idi

Ne kadar hayvan kesti, at sağdı..
Bu ad sonsuza dek aldığım hediye
Zenginmiş denen ad kalırdı...

(143.s) Abılay'ın hikâyesi bu imiş
Kazak için emek veren kişiymiş
Rus padişah ve Çin arasında
Hiçbirine boyun eğmeden yaşayan..
Sarıarka'yı kalmaktan temizleyen
Kazak düşmanlarını yaralayan
Kazak halkı kaygısız yaşadı
O zaman hayvan ve mülk çok olan...

Kazak'a kemal olan o da bir zaman
“Dolmuş şey dökülür” denen söz var
Bağımsız büyüyen, nazlı olan o zaman gibi
Daha da olur mu tam öyle an...

2. TARİHÎ JIRLAR ADLI ESERDEKİ MANZUM KISIMLARIN LATİN HARFLİ TRANSKRİPSİYONU

(26.s) ABILAY TUŪRALI JIR

Men bir jırdı jırlayın
Jırlasam ne dep jırlayın?
Ertede ötken Abılay
Han iyemi jırlayın.
Onı menen koymayın
Onıñ atışkan jauŷın jırlayın.
Ūosŷan malın jırlayın
Mingende atı ker edi
Eseñgul men Er Sädır.
Ūırğızda dañŷı bir ŷıŷŷan er edi
Anau bir Sädır atandı.
Attandı da baplandı
Ūazaŷ bir oyğa tükende
Tınış uyıŷtap jatpadı.
Attana kele sarttı aldı.
Ūara da ŷuŷıs ŷuŷıñkırdan
Semiz nayman ŷabıldı.
Sonıñ işinde
Ūoñıratıñ jaman ŷabıldı.
Aŷsu menen Kōrsuŷda
Sayŷalterek tūbinde
Muzdıbulak basında
Suŷ ŷaŷŷan ŷozı men laŷ tabıladı.
On bes jasar jas bala
Jauŷğaş bir sonda jılaydı.
“Sen Sädırge ŷılmasam
Kōtiñnen sürgi salmasam
Arŷadağı Abılay hanıma barmasam

Söytip bir kegimdi almasam. ”
Tağı bir mezigil bolğanda
Jauvğaş bir atqa mingen kün
(27.s) Beline sadağ salğan kün
Qara qandı qolına
Ortağa ala qonğan kün.
Tüs uykığa barganda
İjir közdi alğanda
Şalbar säalde bolğanda
Tiyip bir jılkı alğan kün.
Tört kisini bassı alıp
Bes kisini kosşı alıp
Arqadağı Abılay hanğa kelgen kün.
Aldiyar dep bas urğan kün
Han Abılay surağan kün:
- Joldar bolsın, Jauvğaş jan,
- Han Abılay, taqse han.
Täjiri berse mol bersin
Qara da quvıs, Şuñqırdan
Semiz Nayman şabıldı.
Sonıj işinde meniñ
Qonıratım – jaman şabıldı.
Aqsuñ menen Köksuñda
Sayqalterek tübinde
Muzdıbulak basında
Suñ qaqqan qozı laq tabıldı.
Oynap bir jürgen qurbısın
jauvğaşın jaman sağındı.
- Ay jauvğaşım, jauvğaşım
Sen bara tur, bara tur.
Sümbile tüsin jıltıyıp
At semirsin qıptıyıp.
Men Sädirge qılayın.

Bayağıday bolayın..
Pana bergey udayım.

Tağı bir mezigil bolğanda
Sümbile tuǵdı jıltıyıp
At semirdi untıyıp
Jüz oyğa alğan ulaşa at
Jürektey bolıp semirdi.
Jılanday bolıp jaradı
Han Abılay, taqsır han.
Ulı bir jüzden ol jıydı
Kışı bir jüzden ol jıydı.
Äsirese onıñ işinde
Uǵak penen Kereyden
Rabaysız mol jıydı.
Kök böridey jeldi han
İytelgidey ildi han.
arşığaday aqtı han.

(28.s) Turımtayday ondı han

Toalterek tübinde
Attanıp keñes sürdü han
Bäsentiyp ulı Barlıbay
Omırauǵlap söyleydi
Kisi ırına könbeydi.
- Sen kök böridey jeldiñ han
Toalterek tübinde
Attanıp keñes ıldıñ han.
İymanday olğa tüsemiz
Kel aytalık dedi han.
Sonda Abılay jılaydı.
Abılay ne dep jılaydı?
- Kerey menen Uǵaqtıñ
Nayza ustağan batırdıñ

Birde biri joŋ boldı.
Men nelikten boŋ boldım.
Jana tösip ōoŋ boldım
Sonda kedeyşilik minderiŋ
Sol mezgilde bar eken
Kereydiŋ ulı Tursınbay
Kön sadaŋtı demeseŋ.
- Köpke tiyer sözüüm bar
Kök ōolaŋ attı demeseŋ.
Olja da alar jayım bar
İyman ŋılıp alamız
Kel ōabalıŋ dedi han.
Abılay hanım jüruvşi eŋ
Ųazday bolıp ŋarŋıldap
Börideyin burŋıldap
Say suvınday sarŋıldap
Jay tasınday jarŋıldap
(Tilinip jauvdıŋ) bauvırı
Ųolŋa da toldı solŋıldap.

Ųabındıŋ işinde
Ųos aydarlı ul ketti
Ųos tulımdı ŋız ketti
Sonıŋ jaman ayı ötti
İyman ŋılıp alamız
Kel ōabalıŋ deydi han.
Süyeginde bar Abılay
Ųart buvraday ōabındı.
Jüz ŋoyŋa alŋan ŋulaŋa at
Tört ayaŋın ŋaŋındı
Jauv atınday sabıldı.
Sabılŋanın bilgen soŋ
Abılayday taŋsır han

Ayıl-turman tağındı.
(29.s) Arğımağın tozdırdı
Bayauñ jatқан қırғızdı
Saribelde tozdırdı.
Қалмақşıday қaldırdı
Қırғızdıñ belin sindırdı.
Şaptı da қayttı Abılay
Abılay şauñıp қayтқан соң
Sädir bala keledi.
Say suñınday sarkırap
Jay tasınday jarқırap
Abılay hannıñ қorıққанı
Қorıққанı emey nemene.
Töre bir қaldı таңırқап
- Ay Jauñğашım, Jauñğашım
Oñ қолımda laşım
Sol қолımda Jauñğашım.
İzdesem de tabılmas
jauñğаш jan sindı қubaşa ul.
Mingen de atı ker edi
Esenğul men er Sädir.
Қırғızda da dañқы bir şıққан er edi
Bar Sadirge bara gör
jauñlaspaymın Sädirmen
Eldeseyik Sädirmen
Talastıñ boyı tar jaylauñ
Talasa barıp jaylayıқ
Keñestıñ boyı keñ jaylauñ
Keñese barıp jaylayıқ.
Қазı menen қartanı
Қıya kesip şaynayıқ.
- Sädir batır tura tur.
Arқadağı Abılay

Hanım meniñ jiberdi.
- Bar Sadirge bara gör
Mingende atı ker edi.
Eseñgul men er Sädir.
Kırğızda da dañkı bir şıqqan er edi
Jauñlaspaymın Sädirmen
Eldeseşik Sädirmen
Talaştıñ boyı tar jaylauñ
Talasa barıp jaylayıq
Keñestıñ boyı keñ jaylauñ
Keñese barıp jaylayıq.
Kazı menen kartanı
Kıya kesip şaynayıq.

* * *

(30.s) – Koқи! Eldespeymın onımen

Jauñlasamın ol kılmen.
Talaştıñ boyı tar jaylauñ
Talasa barıp jaylaymın
Keñestıñ boyı keñ jaylauñ
Keñese barıp jaylaymın.
Kazı menen kartanı
Kıya kesip şaynaman, Koқи!
Abılay degen kári kıl
Üş şaptı meniñ üyimdi.
Onımenen turmadı
Abılay degen kári kıl
Arağın işip esirdi
Tastap ketsin jesirdi
Bir kılmadı, mıñ kıldı, koқи!
Jabağımdı jün kıldı
Jas kayısımdı üy kıldı.
Bozbalamdı kıl kıldı.

Aķ otauvım kün ıldı
Onımenen tınbadı, oı!
Abılay degen kări ul
Endi maĝan da arap ılındı, oı!
an ılmay Şeşsin kiyimdi
Bölek-bölek etermin
Bözdey jırtıp ötermin
Duvlıĝasın kiyermin.
EŐsesine minermin.
Keudesine enermin.
Elimdi Şapan sol uldıŋ
Süyegin dön üstüne
Munara ıp üyermin.

- Mıngen de atı ker edi

Eseŋul men er Sädır.
ırĝızda da daŋı bir Şıan er edi.
ElŐıge barĝan JauĝaŐ jan
Sädır batır ne dedi.

- Oy, Abılay degen tasır han.

Sen ne etesiŋ, ne etesiŋ?
Anau bir turĝan Sadirdiŋ
Ülkensiger sözi bar.
udaydıŋ bizge berer ebi bar.
Sen kelgensiŋ, kelgensiŋ
Kelip ırĝız Őapansıŋ
Tegin de olja tapansıŋ.

(31.s) – oı, eldespeymın sol ulmen

Endi maĝan arap alĝanda.

Sonda Abılay:

- JalaŋaŐ ajım sen bolsaŋ
Anau turĝan Sadirdi at-sana
arı oljaĝa bat-sana
Ol Sadirdi atpasan

Sadir seni aladı,
At kötine saladı.
Tañdayıñdı tesedi
Janğan otqa öziñdi
Şırkıratıp basadı.
Alladan ükim kelgen soñ
Bir şıbınday, köke jan,
Auñ, kay jaqqa qaşadı.
(Attım dep eki uñıs topıraқ tastadı)
Қоңıраттıñ көп mergen
Küyinde bolğan ol bayğus.
Orama jara mıltıqtı
Tizege ala otırdı.
Auñzın bir oқqa toltırdı.
Attan bir қорған soғıstı
Oқşantayın қағıstı
Basın bir basıp қalıstı.
“Allalap” Abılay şanışқан күн.
“Қоқılap” қırғız қаşқан күн.
Қazaqtı dauñlet başқан күн.
Қırғızdan aruñaq қаşқан күн
Arğımağın ozdırdı
Bayauñ jatқан қırғızdı
Saribelde tozdırdı
Şaptı da kayttı Abılay.

(Sol jılда Ateke - Jırıqtı) öltirgen, sonıñ қızınıñ joқтаuñı.

Mergenniñ bası miylliyon
Daraniñ jolı seruñen
Mına bir қазақ kелuñin
Ätekemniñ öluñin
Sadir kirdi қамısқа
Ätekem şıqtı namısқа

Qızıl Şekpen bürkenip
Qızdarmenen bul Sădir
Qara Şekpen bütkenip
Qatınmenen bul Sădir
Abılay hannıñ nayzası
Qolda bir bolıp qayıstı.
Ätekemniñ nayzası
(32.s) Qarağay bolıp mayıstı
Qurım toqım Abılay
Qurdasıñmen Ätekem
Teri toqım Abılay.
Teñdesiñmen Äteke-auñ
Basıñdı qoydı älekke
Qanıñdı kuydı Őelekke
Ötiñdi aldı kerekke
İŞip qanğa toymadı
Abılay degen has ayğır
Ejelgi kegin qoymadı.

Abılay han.... Aq atan

Al bir qıssa bastayın,
Qulağın sal köpşilik
Mergenşe atıp tastayın
Tursa tilden oq Őığırp.

Bosqa alıp qaşpayın
Asauñ attay osqırıp.
Tizgindi mıqtap ustayın
Tıñdauñşımıdı hoş qılıp.

Eski emes tım arğı
Eki jüz jıl Őaması.

Ötken eken sandarlı
Çazaqtıñ bir balası.

Özi hannıñ ulı eken
Äkesin jauñ öltirgen
Ömiri bir jır eken
Erlikpenen jetilgen.

Jetim ılalıp jasında,
Çağırbaspın dep özin,
Jalba-julba pişinde
Jarıldatıp közderin.

Kezip jürip jasınan,
Aralaptı köp jerdi.
Köp iş ötip basınan,
köp tıñdaptı muñ-şerdi.

(33.s) Jıraluñlardan tıñdaptı,
Şejiresin Alaştıñ.
Kökeyine jıynaptı,
Tarihın köp talastıñ.

Özi çağırıp jürse de
Umitpaptı öz elin.
Basıma ne tönse de,
Deydi eken tözemin.

“Örgenişte ılaldı üyim
Türkistanda ordam da
Emes mağan ol buyım
Boyda janım turğanda”-

Dep beizpti dalağa,
Attap beldi, belesti.
Jolamaptı alağa
Oyđa ap ırđın elesti.

Jüre-jüre aňđırıp
Töle biyge kelipti.
arap turmay aňırıp,
Kirip sälem beripti.

Atı jönin surasa,
Bilmeymin depti bir sözben.
Alba-julba arasa,
araptı ottı jup közben.
“Bolsın atığ Sabalak,
alay deysiğ arağım?
Osında bol tüye bağ
Jağsın balam tayağığ.”

Degen eken Töle bi,
Mağul depti ol külip.
Eňbegimen etip sıy,
Bağıptı tüye mol jıyıp.

On bes jasđa tolđanda,
Alpamsaday ösipti.
As pen ulı toylarda,
Arısđa da tüsipti.

Küreskenin lađtırđan,
Tartısđanın auvdarıp.
ılığın el jađtırđan,
Küşine onığ taç alıp.

(34.s) On altığa şıkkanda,
Bögenbay batır kelipti.
Sabalaq sırım uqqan ba,
Töle bi oğan beripti.

Batırğa erip Sabalak,
Töbesi kökke jetipti.
Qaratat, İle jağalap
Köp özennen ötipti.

Kök nayzalı köp jasaq,
Eldiñ küyin şertipti
Aqtaban bop şubırğan,
Azaptı künin estipti..

Estip tartkan azaptı,
Eldiñ qamın jeydi eken.
Sansırağan qazaqtı
Biriktirsem deydi eken.

Osınday bir armanmen
Üyrenipti erlikti.
Şıñdaptı özin parmenmen
Mıqtap baylap beldikti.

Bilekterin türinip
Batır bolsam deydi eken.
Jauñ tiyisse suğınıp
Qırıp-joysam deydi eken.

Östip jürip sabalaq,
On jetige şığıptı.

Köñili ösip, küşi artıp
Alışkanın jıǵıptı.

Osıkezde jonǵarlık
Jauñ taǵı da tap bergen.
Tozǵan elge köp zorlıq
Mal tonaǵan artqa ergen.

Qarakerey qabanbay,
Espenbektı ap qasına.
Qanjiǵalı Bögenbay
Bäri kepti asıǵa.

Ayla, jospar jasasıp
Jasaqtarın saylaptı.
Jauñdı jeksen etüñge
Beldi bekem baylaptı.

(35.s) Jelbiretip tuñların
Jüzden, mıñnan top bolıp.
Keşip özen suñların
Uyısқан köp şep bolıp.

Tasıp küşi, aybarı
Bola qaptı qurış şep.
Äbilmambet sardarı
Bolǵan eken jurt tilep.

Jonǵarlıkka janadan,
Qaldan-eren han bolǵan.
Qaruñ tüspey qolınan
Qazaqqa qas jañ bolǵan.

Jürip äke jolımen,
Joymaq bolğan qazaktı.
Şaŭıp kalıñ qolımen
Elge salğan azaptı.

Qandı qolı qaldannıñ
Bar eken bir jiyeni.
Atı Şarış, Qaldannıñ,
Deytin özin kiyeli.

Osı bastap şepterin
Keñ aŭmaqqa qırıptı
Qayrap jasak kekterin
Jer jerlerdi torıptı.

Jaŭlaşqan soñ tura ma,
Keŭdesi onıñ aşqınbay
Bası túspey urağa
Tınbas-tı ol qas qılmay.

Äsili saltı – aybarşıl,
Ses kıp kalıñ kosının.
Jekpe-jekşil maydanşıl
Tastamas bul josının.

Şebin jayıp bökterge ol
Kelsin depti qazaqtı.
“Körsetemiin osı jol
Eñ soñğı aŭır azaptı.”

Äbilmambet bas bolğan,
Kelgen qazak qosını.

Kektenip as jaına
Joysaq au deyt osını.

(36.s) Osılaya bastalan,
Eki jatı sayısı.
Talay – talay bastı alan
olimi – mir jarısı.
Bir kni sol arıtı
zi tsken maydana.
ara asa at mingeni,
olına alan kk nayza.

A degende ol sumnı,
K aylası basım kp.
Talay azak erini,
anın iken, basın jep.

Bunımen ol kerdende,
Aykay salan azakka.
“kelgeni kel lem ” dep,
Alan sayk - mazaka.

Bunı krip Sabala,
Kekti jasın aızan.
Men ıam dep “aalap”,
Sardarına jalınan.

bilmambet bata kıp,
Erik bergen barın dep.
Kerdenegen kas jadı,
Basın aıp alın dep.

Kerbalakpen erkindep,
Qıranşa uşkan Sabalak.
Qarsı şapkan “kelşi” dep
Şarış ta atın sabalap.
Tüste ekevi nayzamen,
Älsin –äli sayısıp.
Aldırmaydı aylamen
Qalqandarın qağısıp.

Et pisirim ötti vâq,
Jür ekevi alısıp.
Keyde attardıñ tuyağı,
Keted jerge jabısıp.

Şarış noyan sezindi
Qaldı qolı qarısıp.
Ävelgi arın mülde joq,
Alqınadı tartısıp.

(37.s) däl osınday kezeñdi
Sabalak ta añdığan.
Aldına nayza kezenip,
Qılış oğan par qılğan.

Kerbalakpen taqımdap
Qalqanın qağıp nayzamen.
Qılıştı kezep alqınğa
Şavıp qalğan aylamen.

Şarış attan qulağan,
Şaıdı qavıp sereyip.
Jañ jaq qattı şuvlağan
Qazaqtıñ ösken mereyi.

Sabalak bul soğista,
Körsettii alğaş erligin.
El küyzegen ol tusta,
Al qamasın erdi kim?!

Şaşaktı nayza sumandap
Kiygen temir sañıttı.
“Abılay!” dep urandap,
Sabalak jañğa şañıptı.

Uranına qosılıp,
Soñınan el eripti.
Akkan seldey josılıp,
Jañğa jaza beripti.

Qarsılaskan jañınıñ,
Qanğa batқан belşesi.
Osıdan soñ qazaktıñ
Köterilgen eñsesi.

Jeñisten soñ Sabalak
Atı-jönin aytıptı.
Äbilmambet sardarı
Oğan tartuñ tartıptı.

“Abılaylağan uranı
Atası eken keşken qan
Abilmansur öz atı
Äkesi eken Vñali han.”

Abilmansur sodan soñ
Sultan boptı jurttı tilep.

Orta, ulı, kişi jüz
Ŗaraptı oğan birtelep.

(38.s)Keñ taralđan atağı,
Jaũ seskenip, el Ŗorđap.
Kũnderi ötip jatadı.

Ŗazak Ŗamı Abılaydıñ
Tırnaydı onıñ jüregin.
Erte turıp ärdayım
Tileydi eken tilegin.

Östip jürip bir küni
Aralaptı tüyeni.
Bozdağanday tım munlı
Estilipti tüye üni.

Jan jağına Ŗaranıp
Alđa jüre beripti.
AŖ köbigin jalanıp
AŖbas atan eripti.

“Ŗaņtar ayı bolmasa
Buũra nege jaraydı.
Bir kiyesi bolmasa
Bozdap nege Ŗaraydı.”

Osı oymen Abılay
Kep tüsipti üyine.
Akbas atan birge kep
Jatıptı Ŗiy tübine.

Keser moyın bası appaŖ

Ços örkeşi adamday.
Köbik şaşıp maljanđap
Közinen ot janğanday.
Az jayılp, köbirek
Jatadı eken mañkıyıp
Key keşteri emirep
Bozdaydı eken çañkıyıp.

Ketpeydi eken alışka
Üydiñ mañın aynalıp.
Tesilip bir bağıtka
Jatadı eken jaylanıp.

Abılay han jüripti
Ağ atanğa sap salıp
Bir küni tüs köripti
“Eren ğayıp” çarsı alıp.

(39.s) “O Abılay aldında
Askar asğar baldar tur.
Tar jol tayğak çabırğa.
Özen tolı seğder tur.”

Ötseñ sodan irkilmey
Kök çuraqtı köl jatır.
Köl boyında mereydi
Iristırğın el jatır.

Ağbas atan ünemi
Jağka jürseñ jetesiñ.
Çayşı kelseñ sen oğan
Baqtı başka tebesiñ.

Қол bastasaң жорыққа
Батırlарға сеніп сен.
Жүрсең сол бір бағытқа
Ораласың жеңіспен.

Ақ атанды қорласаң
Көретінің жеңіліс.
Сабак ал сен осıдан
Айтты deme ibіліс.

Eren-ғайып мен болам
Muhtaj jaңға jәrdemші.
Desең eger er болам
Bolma eliңe aldamşı.

Batıriң bar par болған
Ақılı mol бәрінің.
Eliң саған jar болған
Tiregi қуәvat – әлінің.

Ötken күni esiңnen
Eş vақıtta ketpesin.
Ömir-arқан esilgen
Tilin öziң terсеңsiң.

Türegelse Abılay
Körgeni bir түs eken.
(40.s) Depti işinen “ә, қудay,
Ataңıң bahıt қусı eken.”

Şıǵıp tısқа қараса
Aқbas atan jatıptı.

Kökpen jariş talasa
Araylap tañ atıptı.

“Şubırındı aqtaban”-
Küyzelistiñ jarası.
Äli künge ayıqpağan
Baytaş kazaş dalası.

Osındayda kekti jañ
Oray izdep kezengen.
Şapqılatқан jan jaқka
“Jansızdarın” bezengen.

Қоқан hanimen astasıp,
Jañlamaқ bop İleni.
Tañir tañdıñ üstinen
Sañlañ közdep жүredi.

Bir jılı jaz İleniñ
Tasıғanda özeni.
“Körkildektiñ basınan”
Şabuñılға kezeңdi.

İgerip jañdıñ añқımın,
Abılay saқ жүretin.
Urmalı alıs şetterge
Қoyıp ketken күzetin.

Ustap jañdıñ jansızın,
İşki sırın bilgen ol.
Bermek bolıp jazasıñ
Kürkildekke tarttı jol.

Budan burın Abılay
Er serkesin jınatқан
Batır, şeşen biylerdiң
Bas қосуѝin unatқан.

Şaқırtқан соң Abılay
El қорғaytın кеңeske.
(41.s) Er қabanbay, Bögenbay
Espenbetter kelmes pe?

Kelgen bäri aybınmen
Jaraқtarın қолға alıp.
Bir-birine say kelip
Aқıl aytқан oylanıp.

Köp кеңespen қурdı olar
Jaѝğa қарсы odağın.
Osı odaқта turdı olar
Birikkendey köp aғın.

Boz biyeni şuralap
Қurbandıққа şalıptı.
Keѝdelerge қuran ap
Қoldarın қанға malıptı.

(Öytkeni odan az burın
Bülinipti kişi жүз.
Şar patşası azğırған
Körsetken bop jılı жүз.)

Sonımenen orısқа
Äbilhayır қараған.

Erip buğan köp esek
El işine tarağan.

Jurt köñili ala bop
İritki túsken arağa.
Çosılğanday bir şemen
Ayıqpağan jarağa.

Sol sebeptı Abılay
Aşıp osı jıyındı
Şeşpek bolğan birlikke
Şeşilmey kelgen kıyındı.

Batırlar bastap söz aşıp
Barmaqtarın kesipti.
Çandı çanğa şılasıp
Bäri bılay desipti.
“Atağı zor Abılay
Üş jüzge teñ hanımız.
Kim jürse eger bağınbay
Tögilet soğan kârimiz
Bosağanı buzğandı
Ustap otqa çaktaymız.
Çupiya çakpan çurğandı
(42.s) Tapsaq jerge taptaymız
Çaldannan kek alamız.
Çaramaymız orısça
Jorıç dese baramız
Bärin atap soğısça.”

Bul joldağı kömekti
Çasterleyimiz eriktep.

Bildirmeydi jaṽğa derekti
Qorğaymız eldi müsirkep.

Jıynağanşa el esin
Biylar salıq salmasın.
Eski alası - beresin
Eşkim qulap almasın.

Sözimiz söz osılay
ṽademiz -ṽäde
Jürse bireṽ qosılmay
Basqa oymen mubada
Şeşsin onı hanımız
Öz ämirin jürgizip
Qoldaymız biz bärimiz
Sertimizdi ülgı qıp.

Bastan ötken keşkendey
Qasam ettik qarap şıq.
Opasızdıq etkendi
Boz biyenıñ qanı atsın.

Däl osılay serttesip
Jadırasqan köp köñil.
Köp aqılmen ekşesip
Köp tergelgen ötken kün.

Köptiñ oyın aqılın
İylep beyne qamırday.
Qasına ap barlıq batırın
Ayıptı oyıp Abılay.

“Şığıstan kep Çıyanluŋ han
Joymaŋşısı sum juŋğardı.
Säykeselik biz oğan
Ūday bizdi oŋğardı
Senderge aytar bir sıırım
Bar edi bir atanım
Bastap jür sol bir ırım
Tastap alıs otarıp.

(43.s) Jaŋında ol öristen
Kelgen edi bozdatıp.
Jar boldı ma perişteŋ
Tüs körippin men jatıp.

Aŋbas atan ŋarağan
Jakŋa jürseŋ jetesiŋ.
Ūayşısı kelseŋ sen oğan
Baŋtı baŋka tebesiŋ.

Eren ğayıp men bolam
Muhtaj jaŋğa järdemşi.
Desen eger er bolam
Bolma eliŋe aldamaşısı.

Dedi birev̄ sıbırlap
Tursam taŋğı tüs eken.
Şıŋsam atan ŋımıldap
Jatŋan jerde tur eken.

Aŋbas atan anā sol
Bir baĝdardı küzetken.
Sol baĝıtka tarsaŋ jol
Bolar ma eken biz erten?

Dedi Abılay sır Şertip
Körġen tűsin joritip.
“Tänir kökten kögertedi”
Desti bäri ųoritip.

Ųol soĳıp köp batırlar
Ųuptadı ayĳay süren sap.
Artılıp ųos ųatırlar
Tiyeldi azıĳ ųazan ųap.

Saűıt kiyip batırlar
Saylandı tez jorıĳĳa
Ųabit berip aĳındar
Jırın aytĳan el jurĳĳa.

Är top nayza, jebeninĳ
Uűın tasĳa egepti.
Ųılıű semser degendi
Naĳ almaųĳa teųepti.

Mın jasaĳĳa bir batır
Ųolbaşılık etipti.
Biri ilgeri, biri aĳır
Attanıűıp ketipti. ”

(44.s) aĳbas atan osı kel
Ųalıĳ ųolĳa eripti.
Ųayĳaĳ ųaĳıp basıp tez
Ųalmay ere beripti.

Abılaydınĳ ordası
Kelip ųonsa ųay jerge.

Aqbas atan 6z bası
Jaqm jatqm sol jerge

6stip qosın Emilden
K6rkildekke jetipti.
Javmen ta7day e7kiygen
Soğıs jasap ketipti.

Abılaydıñ ordası
Keñ jazıqqa ornaptı.
Bayan degen qol bası
Orda mañın qoręaptı.

K6rkildektiñ basında
Soğıs qattı bolıptı.
Uqsap saydıñ tasına
Qır6n bop ja7 6lipti.
Atqa minip Abılay
Alęı septen qalmaptı.
Eki jaq tik soqığa
Sadaqsını taldaptı.

6mir etip 6jetpen
Mıñdap sadaq tartqızgan
Keş bolęanda keketken
Bir oq tiygen däl ustap.

Dulığası 6bılaydıñ
Anadayęa t6sıpti
Qağazı bar bir jebe
Mañdayşasın tesıpti.

Ƙorġaŵşısı tez alıp
Dulıġanı usınġan
Jebe hatın Ƙolġa alıp
Abılay tez oġıġan.

“Senimdi bir kŷzetşin
Bŷgin tŷnde ltired.”
Dep jazıptı ol hatta
Ketti Abılay selkildep.

(45.s) İlezimde kŷn batıp
Ƙıġın soġıs toġtadı.
Abılay da tez Ƙayıtp
Kŷzetçilerdi joġtadı.

z baldızı Jantas pen
Mlik eken kŷzetşi
Senimdi bop rġaşan
İstep kelgen kŷzetti.

Sergektenip Abılay
Orda işinde aynaldı.
Jantastı Ƙoyıp ol bılay
Mlikke oyın bayladı.

“Ƙorlıġ körip Ƙoġannan
Ƙaşıp şıġtıġ ekeŵmiz.
Eŋbek etip sizderge
Jandı Ƙurban etemiz.”

Dep kelgen-di bul Mlik
Segiz jıl burın sert berip

Soğısta nayza olğa alıp
Kelgen jaǵdı eņserip.

Körsetken-di köp ret
El taņ alar batırlı.
Sondıtan da Abılay
Etken oğın jaındı.
Üş jıl bolğın ordağın
Senim etip alğalı.
Körilmegen äste bir
ıymılında jalğın.

Osı bir jan däl bugün
Öltirmek pe meni şın?
astandıtan ölgenşe
“Ölsem edi aǵ el üşin.”

Osını oylap Abılay
olğın aldı semserdi.
Maşı ıp üy işinde.
Arlı berli teņseldi.

Suǵıldadı a semser
Kölden üyrek uşqanday.
Mälik sırttan sığalap
Bilip te jür tuspalday.

(46.s) Aņdıy basıp üyge enip
“Uyıktaııaysız” dey saldı.
Abılay işten jiyrenip
“İä, solay” dep aldı.

Çayta Őıkķan Őaęında
Kördi Abılay ęan jorıp.
Küzetsige ol ęanŐa
Aytķan ęaruŵ almaŵın.

Bunısınan iş jıydı
Öz kümânin durıŐap.
Jantas ta onığ ęıymılın
Bir Şetinen tur sınap.

Aņdısuŵmen osılay
Tün jarımnan ketti aŵıp.
Dedi Abılay: “apırmay”
Çalay bolar bul ęaŵıp.

Şam jakķızbay ordağa
Tünlikti keğ aŐķızęan.
Jarķıldatıp semserge
Ay säŵlesin Őakķızęan.

Taç ęaraęęı bolęanda
Tüzge Őıķtı Abılay
Kökte juldız jıltıldap
Tarķlaıptı jamıray.

Kele jattı ayaņdap
Aķbas atan bar jerge
Artınan bireŵ ęaraņdap
Keled toķtap är jerge.

Burılıp Őuęıl artına
Çarap edi kenetten.

Mälük eken qolınan
Almas qanjar jarketken.

Aqbas atan piş etip
Atıp turdı ornınan.
Abılay da lıp etip
Ötti sıypap qonınan.

Däl osı kez Mälük sum
Tüye sanın daldalap.
(47.s) atıp edi qanjarın
“Ya, pirim” dep alalap.

Tevip qladı aq atan
Ketti qanjar iyrendep.
Salıp avzın Mälükke
Bastı astına iylekten.

Bozdap atan vildep
Ezip jadır Mälükti
Qalıñ jasaq dürildep
Jaqtı ar jerden jarıqtı.

Aqbas atan bozdasa
Ot jaqtatın salt edi.
Jañ şabuvil qozgasa
Sağ turatın şart edi.

Tañ atқан soñ Abılay
Batırların şaqırdı.
Aqbas atan jayğağan
Körsetti Mälük batırdı.

ayran aldı krgender
Jaaların ustasıp.
Bul ne hiykmet desti olar
lekseni nusasıp.

ısaa ayttı olara
Bolan isti mn jayın
Bri ayran alısp
Taıldattı tadayın.
Abas atan maıyıp
Kpilikke arap tur
Kp alısın jadırap
Batıra onı balap tur.

zdetkizdi Abılay
Dulıa atan mergendi
alsın aytip tabılmay
Apkeldi onı birdemge.

aa saal ke ıyık
egir kzi jaynaan.
Adam eken bojbyan
Alpıs jasa barmaan.

(48.s) syleyin dese tili jo
Aytan szdi uadı.
ayta ayta o olın
altasına suadı.

Alıp ol bir arında
Jazar aaz suradı.
Berip edi aaza
Mınaday sz uradı.

“Sağ turıpsız Abılay
Körıp sizdi quvandı
Jarılqay kör a Kuday
Qayırın qıl duğamnı.
Keşe kelgen qoqannan
Eki jansız jasırıp.
Mälikpenen söylesip
Baylastı söz aqırın.
Oray tañıp öltirsın
Abılaydı tezdikte
Töze almaymız endi biz
Segiz jıldıq ezdikke.
Degen eken qoqan han
Mälikke buyırık hat jazıp.
Mälik berip qosamın.
Dedi: ketpeyim men azıp.
Senimdimin ordağa
Küzet etem bugün tün.
Abılaydı öltrip
Bas qosamız birsügün.
Äkel qoldı qapşağay
Tabısar jer bolsın ol
Osımen olar kelisti
Mälik qaldı berip sert
Men oylandım köp isti
Kürkildekke şığıp kep.”

Elge qılğan opañız
Köz aldım tizildi.
Qoqan hanı satqızğan
Zorlap ul men qızımdı.
Baylap turıp kestirgen
Söz söyletin tilimdi

Esime kep osılar
Tura almadım men şıdap
Atka minip tezdetip
Jetken topqa men şırqap
Mâlik bağıın alıstap
Añdıp jürgen ol meni.
(49.s) Sondıqtan bir hat jazıp
Atqam sizge jebeni.

Qastıgım joq, vâ taqsır
Habarım edi ol meniñ
Qan ağızıp közimnen
Berem sizge şın senim.

Jazuvdi oqıp Abılay
Quşaqtadı älsizdi.
Közden jası jamıray
Şın dostıgın bildirdi.

Batırlardıñ bari de
Quşıp onı alqadı.
Közderine monşaqtap
Köp jasa, dep aytadı.

Aqbas atan eñbegin
Ertip barıp körgizdi.
Ezilip jatқан Mâlikke
Qaқırıq ton kiygizdi.

Batırlarmen ordada
Aqıl qosıp Abılay
Şalğa berdi mıñ dildä
“dos batır” dep şın sıylay.

Altı arıstan şıǵarıp
Altı batır şaşkızdı.
Ketken eki jansızdı
Qapşaqaydan tapkızdı.
Jañırının tañbalap
Qulaǵına en salıp.
Qoya berdi ekeñin
Handarına hat jazıp.

Qastandıqtan aman qap
Jeñdi jauñın Abılay.
Köp jasaqpen qayttı elge
Köñilderi jadıray.

Qaldı elge añız bop
Abılay han.. aq atan
Aytıp bergen qıyssa edi
Nurlıq deytin öz atam.

(50.s) QALDAN SEREN ABILAYDI TUTQINĜA ALĜANI

Qalmaqtıñ hanı edi Qaldan Seren
Qazaqtar tartıp aldı barlıq jerin.
Ordasın Edireydiñ Qaldan tigip.
Qazaqtıñ qaştı qaldan kündi keyin.

Qalmaqtar qaşqan tömen qoyday josıp
Mıñ ermen qaldan Seren turǵan tosıp.
Abılay añǵa şıǵıp uyıqtap qaptı.
Abılay qpalandı qolǵa tüsip.

Qızıltav ontıstik jaq qaq qasında
Abılay qolǵa tüsti tav basında.

Soğıska Abılay han ol jiberip
Jo edi almaq ıran soısında.

A izdep Abılay han uyıtap aptı
Mı batır ız alatın munı taptı.
Mı batır jolı bolıp Abılaydı
Tanımay sol arada jn suraptı.

Sol jerde han Abılay oya aldı
Jan-aa artın oylap kzin saldı.
Soıstı ne bolanın bilmeydi han
Arttaı aza halkı nesiz aldı.

Oylaydı men ınımdı aytayın dep
Ustaan Abılaydı sonda ja kp.
El iyemiz apılısta aıp aldı
Jasırmay ının ayttı Ablay dep.

Ja almaq tanımasa men Abılay,
ııp pe e ustamaa maan aray.
Al meni osı aradan jıldam aet
Keledi osı jerge er Oljabay.

uandı Abılaydı ustap almaq
Hanına aldan Seren alıp barmaq.
(51.s) aldana alıp eklip habar berdi
Alızdı Abılaydı ızın jaldap.

Aılmen Abılaydı alızadı
Or azıp Abılaydı salızadı.
Bul zi Abılay ma, jo basa ma dep
ırık kez tere ordı azızadı.

Sınydy Abılaydy ęaldan Seren
Zındanda jattı Abılay däl jetti kün.
Usta dep Oljabaydy ęol jiberdi
Körgeñ joğ Abılaydıñ ęaldan türin.

Ustaŵęa Oljabaydy mıñ ęol ketti
Dändegen ęızıltaŵęa kelip jetti.
Oljabay Abılaydıızdep jür eken
Mıñ ęolęa er Oljabay duşar kepti.

Oljabay Abılaydy eş bilmeydi
Soęısęa er Oljabay erinbeydi.
ęalmaępen köre sala Oljabaylap
Mıñ ęolmen saldı soğıs jiyrenbeydi.

ęalmaętıñ bir jaysañın ustap aldı
Moynına er Oljabay şınjır saldı.
Suraydy Abılaydy bildiñ be dep
Abılay ęolda ekenin bilip ęaldı.

Sol jerde er Oljabay doldanadı
Oljabay tüsi ęaşıp surlanadı.
Bilgen soñ Abılaydıñ uŵaęiyęasın
Tekökpen zıręıratıp ęolęa bardı.

Bardı da mıñ ęalmaęka aralastı
ęalmaę ta bettey almay jan talastı.
ęalmaętar soğısa almay ęaruŵ tastap
Sol jerde tügel ęalmaę attan tüsti.

Oljabay ęalmaętı aydap eki keldi
ęazaętan şılıbır aręan bärin jydi.

Basında Sabındıköl Ermek taşka
Çalmaқты baylap sonda batır üydi.

Oljabay baylap qoydı köp çalmaқты
Abılay sol vaxıtta ne bop jattı.
Çaldannıñ Abılayğa ne çılğanın
Söyleyin endi özım aldan jaқты.

(52.s) söyleyin ne çılğanın Seren çaldan
Jeti kün or tübine handı salğan.
Sınaydı sol arada Abılaydı
Eki adam çılışpenen hanğa barğan.

Aytadı çladan seren jendetine
Çaraytın men bolmadım el betine.
Eger osı Abılay bolsa jaqsı
Bolmasa men şıqspın jer betine.

Abılay jattı köp kün tereñ oyda
Toñ may sal bir ayakka sudı çuy da.
Aparıp Abılayğa beriñdersi
Başka zat ol ayaqka eşbir koyma.

Tobiqtay sıyır mayın salıñdarşı
Çılıştı dayarlanıp alıñdarşı
Suvdı işpey maydı çolmen alıp jese
Çılışpen bir söz demey şabiñdarşı.
Abılay bolsa çolımen may jemeydi
Senderge bir aız söz ündemeydi.
Aytadı suv men mayğa bir aız öz
Çaldan ämir etip soly dedi.

Jantar aldan Seren tilin aldı
Bir ayak aytan suğa maydı saldı.
olına ılış alıp eki adam
Aytanday Abılayęa alıp bardı.

Abılay olęa aldı suŵ men ağay
Suŵdı içti aŵzına zi tayap
Aŵzına tartpasa da may irkilmeydi
Tıpadı suŵęa olın Abılay ayap.

Abılay ayağtı alıp jerge oydı
May aldı jerge tsip suŵęa toydı.
miri munday isti krmegen han
Abılay sol arada oylaydı oydı.

Abılay sol arada arap turdı
Abılay eş bilgen joğ munday sırdı.
Tepsem ketpeytin may ediņ, pseņ kelmediņ dep
Maydı alıp ayağımen jerge urdı.

Jantar munı körip şaba almaydı
Ayağtı olar dağı olęa almaydı.
Bul sırdı aytpağ uşin ladan Serenge
Janınan Abılaydıņ bular taydı.

(53.s) Keledi bul ekeŵi aldan Serenge
Jgirip aytpağ uşin batıp terge.
Krgeenin bastan ayak tgel ayttı.
Bağınbay jatrı duşpan bizdiņ jerge.

aldan seren bul eki adam szin bildi
Estip basın şayap aldan kldi.

Tağı da sınavmın dep Abılaydı
Jıymadı barlıq begin aşpaq sırdı.

Jıynap ap barlıq begin aytadı söz
Ordağa jıynap aldı barlığın tez.
Abılay mümkün bilem osı bolar
Qoqığa mıñ bir tävba körsetti köz.

Äy, halkım men aytamın sözim tında
Ordadağı Abılaydı aldır mında
Aytpayaq Abılay bolsa meni tanır
Senemin Abılayğa özim sonnda.

Jıynalğan begterime mal soyındar
Esikte bir orındı bos qoyındar
Men özim Abılaydan söz suraymın
Basqa adam bir söz aytpay tik turındar.

Şaşırsaq Abılay han munda keler
Qorıqpay Abılay bolsa kirip keler.
Kelgende bos orınğa otıra ketse
Ol kezde Abılay emes şavıp jiber...

Osılay kaldan Seren ayttı sonnda
Batırlar ketken edi bări jonğa.
Qazaqtıñ bir batırın tutқан eken
Baylavda Malaysarı tağı qolda.

Aldırıp bosağağa baylap qoydı
Otırmay qaldanseren taq bos qoydı.
Ordağa barlıq qalmaq jıynaladı
Abılaysol vaxıtta kelip kirdi.

Abılay kelip kirdi han ordağa
Sol jaқта közi tüsti bosağağa
Esikte bir kisilik orın kördi
Otırmay han qaradı aynalağa.

(54.s) tañırqay qarap turdı Abılay han
Bos jer joq han ordası tolğan jan.
Esikte şinjırlaılı Malaysarı
Abılay kördi sonda torda jatқан.

Han keldi kördi sonda Malaysarı
Bastığı kaldan Seren sonda bari.
Körgeñ soñ Abılaydı jonın berip
Tuğır bop jata ketti Malaysarı.

Aştıkka Abılay han jasığan joq
Qalmaqqa meni qolda dep bas urğan joq.
Üstine Malaysarı otırdı han
Bos turğan bosağağa otırğan joq.

Bul sırdı kördi otırğan tügel qlamaq
Qılışpen eki jendet tur jolañdap.
Abılay otırmadı bosağağa
Qaldan han qoyğan edi soğan arnap.

Otırdı Malaysarı däl üstine
Tañaldı barlıq qalmaq bul isine
Aytadı Malaysarığa qaldan seren
Duşpanıñnıñ nege jattıñ böksesine.

Aytadı malaysarı Qaldanğa söz
Tisin qayrap ot bop janıp ol eki köz.

Қазактың Абылай һан ақ суңқары
Бос јерге отырмады бир туғырсыз.

Астында Абылайдың мен өлемин
Бул һанның амирине мен көнемин
Тутқындап екевмизди устاپ турсың
Артқыды бәле қалмақ мен көрермин.

Әй, қалмақ түк қылмайсың Олјабай бар
Дүниени бәлем қалмақ қылармын тар.
Тутқыннан ер Олјабай мені алادی
Өлтирер бизди қалмақ қай артың бар.

Отырды һан Абылай қуырығын қойып
Сөзине Малaysары турды уйып
Бос турған Қалдан Серен тағын көрип
Қарғыды һан Абылай ортаны ойып.

Абылай тура барып отырды тақ
Бул иске іші күydi барлық қалмақ.
Заңы бар таққа мingen әмир аytар
Бул јерде Абылайға қонды үлкен бақ.
(55.s) Абылай душпанының тағын алды
Јан јаққа moyн бурып көзин салды.
Бир қалмақ Абылайға сөз аytпады
Sol јерде Қалдан Серен ойға қалды.

Қалдан Serеннің аytқан jaвaбы:
Әй, душпаным неге отырдың алтын таққа
Тутқын боп отырғанда биздин јақта
Өлесің бүgingи күн орнын dayар
Іymanың аytатуғын өзин јатта.

Abılay han jaǵabı
Öltirseñ öltire ber jılamaymın
Qalmaqtar senen taqtı suramaymın
Bos turǵan hansız takka men otırdım
Qanşa aytsañ osı taqtan men turmaymın.

Altın taq, künde qalmaq bos tura ma
Qalmaqtar menen bugün taq surama
Ya Qaldan, ya Abılay otırmaǵanda
Atañnıñ qaqbastarı otıra ma?

Qaldan Serennıñ jaǵabı:
Abılay şınıñdı aytsı Saruǵ qayda?
Öltirdiñ sol Saruǵdı qaysı jayda.
Saruǵdı han Abılay öltirmeseñ
Bügin kün bolar edi saǵan payda.

Abılay hannıñ jaǵabı:
Urısta turıs bolmas öldi Saruǵ
Şappaymın dep aytpadı bizdiñ qarıǵ
Eregesken eki erdiñ biri öledi
Batırlar qan maydanda janın baǵuǵ
Tört kündeñ Oljabaymen köp urısıp
Jeñilip Oljabaydan öldi Saruǵ.

Qaldan Serennıñ suraǵı:
Abılay, elderiñde qanday mal köp?
Egin salıp qazaqtar şaba ma şöp.
Nekäsippen qazaktar kün köredi?
Suraydı Qaldan Seren osılay dep.

Abılay hannıñ qaytarǵan jaǵabı:
Qazaqtıñ eñ köp malı jılqı men qoy
Köptikten baǵa almaydı bermeydi boy
Şöp shaǵıp, egin salıp körgemiz joq.
Qazaǵım basqa iske barmaydı oy.
Sol maldıñ arkasında bizdiñ halıq
Boladı künde jıyın künde ülken toy.

(56.s) qaldan Serenniñ qaytarǵan jaǵabı

Aytayın saǵan köp söz han Abılay
Almaqqa kele jatırısın Sariarqanı ay
Qımız ben jılqı eti jelik bolar
Qazaqta köp boladı eken kisi ölimi ay.
“qoy urı, qoyşı ötirikşi” degen söz bar
Urılıqqa jüredi eken jappay tünde ay.
Aytılar jer emşegi şöppen eken
Adamǵa tirşilik oq emşek embey.
Şınında Sariarkanı orıs alar
Jeriñdi tartıp alar ol bosatpay
Suraymın Saruǵ qayda Abılay han
Tuǵısқан inim öldi senen qalay?

Abılaydıñ jaǵabı:

Ey, qaldan,öz öziñdi köremisin
Öldi Saruǵ köp ayta beremsin.
Astındaǵı taqtıqtan tiri ayrılıp
Onı da Qaldan menen köremisin?
Han bolsañ tahta otr, jerde buqpa
Äy, qaldan saǵan aytam szöge toqta.
Ölip qalǵan Saruǵdı ayta bermi
Öytkenşe öz basınđı öziñ joqta
Tanıdı aytqızbastan qaldan Serendi
Uyalǵannan Qaldan ölmey turdı.

Qaldandı tiridey aq korge tıgıp
Abılay qaldan hannan aştı sırdı.

Kaldan serenniñ aşuvmen Abılayğa aytqanı:

Abılay öltiremin seni duşman
Ağızdıñ suvday qılıp köp qızıl qan
Abılay menen öziñ ne suraysıñ
Aytıp qal oyında bar qanday arman.
Qanğa qan, er aruvğa sen turasıñ
Keldik qoy ajalıña öziñ Sırdan
Abılay endi qazır tağımnan tıs
Bereyin tilegiñdi sen surağan.

Abılaydıñ jaǵabı:

Äy, qaldan, surağım joq, bar armanım
Jerlerin alıp ediñ Sariarkanıñ
Är jerin Sariarqanıñ qonıs qılıp
Qolımnan qazağıma bere almadıñ.

Bir kezde aspandağı quştay uştım
Añdamay qapılısta qolğa tüstim
Saruvday qan maydanda ölmedim men
Qızığın köre almadım kayran küştiñ.

Üşinşi bir armanım ul balam joq
Äytevir Oljabay bar köñilge toq.
(57.s) äy qladan meni öltirsen oylap öltir
Üstine aq ordañnıñ şaqırma top.
Oljabay meniñ qanım almay qoymas
Bolmasa seniñ tilin äskerin şöp.

Qaldan Serenniñ Abılaydıñ balam joq jalğızbın degenine aytqan sözi:

Abılay qoyamısıñ sen egesip

Sözim şın ötirik emes ol kekesin.
Men dağı bas azabın körüp jürmin
Däl meniñ jalğız Kōbekenđey sen de ekensin.
Al munı jıldam jendet öltirinder
Kōbeken jalğız balam eş kōrmesin.

Abılaydın meni öltire almaysın, meni jağız ulıñ Kōbekenmen teñediñ, men sağan
bala boldım dep taqtan tüsip Abılaydın aytқан sözi:

Қалдан seren, bosatamın öziñe taқ
Bolmaspın munan bılay men dağı jat.
Jalğızın Kōbekendi aǵzına aldın
Öltirseñ meni kazir sağan uyat.

Munı aytıphan äbılay taqtan tüsti
Jüregi қорıқpaydı özi küşti
Қулақ, murın kesilgen bir қалмақ kirip keldi
Aytadı kaldan serenge қızıқ isti.

Қулақ murnı kesilgen adamnıñ aytқан sözi:

Jiberdiñ taқsır hanım Oljabayğa
Ustap apa қospaқ ойın Abılayğa
Mıñ erin Oljabaydın қолında tur
Baylaǵda ayaқ қолı tereñ sayda
Üş mezigil erte keşi düre soғıp
Тақсır han jan қıynap tur ayaǵ қayда?
Қутırған қасқırday bop ketse soғар
Buraған үş sim temir somбі қолда
Ағıp tur begteriniñ көттен kanı
Қор болıp bekter jatır бәри сонда
Mıñ erin Oljabayға torға түsti
Teñi жоқ Oljabaydın asa küшти.
Äkeldep Abılaydı özi maған
Sımpıytip қулақ murın бәрин kesti.

Taqsır han Abılaydı bosatpasan
Sizdağı köresiz munday isti.
Küni-tüni uyıqtamaydı bir damıl joq
Tösek kıp otırğanı attıñ üsti.
Ayttı da osı sözdi kelgen qalmaq
Talıqsıp han aldında murttay uştı.

(58.s) Qaldan serenniñ Abılayğa aytqanı

Otırdı öz tağına qaldan Seren
Şıqpay davsı qozğaar eki erin.
Jaltaqtap jan jağına qaray berdi
Bilmedi Abılay hanğa ol ne derin.
Aytadı Abılay hanğa baqıtıñ köp
Men sağan söz aytpaspın eş pälän dep
Bosat dep mıñ erimdi ayttı Qaldan
Abılayğa jalğız kızım beremin dep.

Otırğan barlıq qalmaq jaman sastı
Ayrılıp aqılınan ol adastı.
Malaysarı batırdı bosatadı
Handarı kazaq qalmaq aqıldastı
Qaldanğa han Abılay küyeñ boldı
Bergen soñ Töbeş suluñ kırsın jasta
Malaysarı, Abılay, Qaldan Seren
Bitimniñ sol arada kiltin aştı.
Üy tigip Töbeş suluñ şaqırğan soñ
Abılay, alaysarı qadam bastı.
Qazaqtan kırsıq ketip, baqıt jetip
Abılay sol arada suñday tastı.
Töbeş pen Abılayhan tırğanda
Qalmaqtar köremiz dep jan talastı.
Altın üy otırğanı, mamıq tösek
Ekevi otırğanda qup jarastı.

Abılay, aldan Seren Oljabaya Malaysarını jibergeni:

Tınııp k yev uda sonda ondi
Ar t rli söz aytıstı ondı soldı
Malaysarı eline aytpa boldı
aytarma tutındaı mıday oldı.
Eki han aaz jazdı Oljabaya
J rmisi aman-esen jaksı jayda?
Aramız aza alma jaındastı
Kez keldik biz bir  lekn toya.
Biri ata, birevimiz bala boldı
olındaıbegteridi endi soyma.
Bosatıp aman esen aytarıız
Oljabay  zim aman, auv oy da.
Kaytamın sodan keyin T beti alıp
Oljabay ar jumıstı artın oyla.

Hattı alıp j rip ketti Malaysarı
uda bop amandastı jas pen k ri
Mingeni boz arıma j rip ketti
anan so han men erdi ol umarı.
Oynatıp aboz atpen j rip ketti
Bolanda namazdıger kelip jetti.
(59.s) Oljabay d re soıp jatır eken
Körgen so er oljabay jasın t kti.

Aman ba jan joldasım, kaydan keldi?
Jalızdı sen joında men de kördim.
Men seni k rmegeli k p k n boldı
Batır-a Malaysarı ayda boldı?

S z ayttı malaysarı bastan ayaq
olında temir sombı turan taya

Çorlığın lamağ ılđan estigen soğ
Tağı da soğtı dre ayamayağ.

Oljabay bir almağtığ murnın kesti
ulağın ağ tbinen tağı kesti.
Slem ayt jıldam barıp aldan Serenge
Jibersin Abılay men ız Tbeğti.
alsa eger erter tste zim baram
oldağı mığ batırdığ brin ıram
Abılay Tbeğ ızdı akelmese
Sertimde osı aytđan zim turam.

Ordasın buzıp hanđa jerin boyap
aldannığ altın tağın talđan ılam.
Osılay almağtı aytıp bosatadı
aldanđa osılay ayt menen slem.

Bosatđan almağ okıyđası:

ağtı almağ utılıp
Buğavınan sıtılıp.
ne boyı jaralı
Sol jaramı kterip.
Bir knde kelip jetti,
ulağ murnı kesilip.
Kelip aldan Serenge
“Lağı” dep kalmaç kirip
Ol jabayınđ olına
Aytıptı hanđa jginip.
Uzatpasanđ ızınđı
Soğıs bolar keremet
Abılaydı bosatsanđ
Bizge ılmas ıyanat
Bosatpasanđ Abılaydı

Mıñ batırınj öledi.
Oljabaydınj qolında
Erteñgi kün bir sağan.
(60.s) Qız alam dep barıp em
Qızınj qursın Qaldan aŭ
Abılaydı tez jiber
Men almaymın qızınjdı
Osı da mağan kanağat.

Munı estip Qaldan Seren tüsi qaştı
Adasıp aqılınan jaman sastı.
Aldırıp Abılaydı Töbeşpen
Sol jerde Qaldan Seren aqıldastı
Abılayğa men beremin jalğız qızım
Aqtasañ munan bılay tatkan tuzım.
Abılay bala boldınj öziñ mağan
Qızımđı juptılıkqa berdim sağan.
Tez barıp mıñ batırım bosatındar
Opa qıl munan bılay bolsañ adam.

Qaldan Seren Töbeş qıdı uzatadı
Qız berip Abılaydı jubatadı.
Qudamız Oljabayğa menen sälem
Ayta bar han Abılay dep aytadı.

Abılay atka mindi Töbeşti alıp
Biri ay biri kündeý bolıp jarıq
Alğan soñ Töbeş suluŭdı Abılay han
Qayıptı jalğız kelip oljalanıp.

Qaytadı Abılay han däl sol küni
Tınbastan jürdi Abılay küni-tüni.

Säskede kelip jetti Oljabayğa
Sanşıldap kaytkan kazday şığıp üni.

Oljabay düre soğıp jatır eken
Bayanañılda Ermektestı kılıp meken.
Körgeñ soñ Abılaydı atqa minip
Aldınan Abılaydıñ jürgeñ eken.

Tez barıpqarsı aldınan tüse kladı
Abılay jüreyik dep közin saldı.
Abılay o da kelip attan tüsti
Kuşaqtasıp birn biri suvsın klandı.

Keldiñ be taqsırhanım aman dedi
Siz joқта körgen künim jaman dedi.
Ayrılıp Malaysariekeñiñizden
Basıma aqır zaman bolğan dedi.

Bayladım mıñ batırın saqañ kalmak
Üş ret düre soğam barlap barlap.
(61.s) Kelmeseñ bügingi kün taqsır hanım
Baylañda mıñ kalmaktı özim kırmaq.

Men endi aman kördim jüziñizdi
Bar biylik taqsır hanım öziñizde.
Ägerde mağan hanım bosatsañız
Kaldandı baylar edim osı kezde.

Abılay sözi:
Arıstanım Oljabay
Amandıq bersin bir Kудay
Sen bomasañ ölip em
Sen öltirgeñ Saruñday.

Talay orlı men krdim
Tartpadım sonda tilimdi –ay
Sonda da uat sen boldıı
Tadırdıı jazanı osınday.
Aman seni krgen soı
Jıynadım azir boyımdı ay.
Kalma- azaq dos boldı.
Ne ılsaı da ziıde ay.
Amandas ziı jengeıe
Tbeıtayım suluay.
Sonan keyin sen bosat
oldaı mıı batırdı.
Aıuııdı sen aldır
Men keldim aman Oljabay.

Sonan keyin Oljabay aıuın basıp, almatıı mıı batırın bosatıp, aldan serenge at erin salıp, zım baramın, uda boldı, sonıı araında azak alma tatu ttti turam dese Sariaranı maan bersin, eger bermese aramızdan ılıı taı jredi, osını hana ayta bar degen eken. orlı krgen almatar at tonın ala aııp, aldan serenge kelip Oljabaydıı slemin aytadı.

Oljabaydıı barpanı:

Oljabay erin Telkkke minip, bkir ılııın alıp tup tura aldan Serenniıı ordasına kelip suramastan kirip keledi. aldan seren Oljabaydıın aybarına ııdamay trekeledi. Oljabay bir tizerlep amandasıp ordanın ortasınan aspay otırıp amandasıp:

aldan han men sizge amandıa keldim, al Kaytamın, aytarlı szım bar: Sariarkanı maan bosat, eger bosatpasaı erten ordaıııı stinde soıs boladı, ııdasaaı otır, bolmasa ziı bil, - dep ıııp ketip bara jatkanda, aldan seren:

y, batır, moynındı bur degen. Sonda Oljabay tik turıp araydı.

azaq halkına meniı mına szımdı ayta bar er bolsaı degen. Sondaı aytan szi:

(62.s) Abılaydıñ bökseı altın, keŵdesı mıırıŵ, özindeı batır han bolıp ul tuŵadı, bir atağa ŵın ayrılmas. Oljabay, seniñ keŵden altın, bökseñ mıırıŵ, öziñdeı bolıp artıñnan er tuŵmaydı, erlikmöz basınmenketedi degen eken. Osı sözdi ayta bar, oŵ. Sarıaranı bosatamın, bira azak halı baska halıka baınadı, kúnderdiñ bir kúnde meniñ bul sözim tarihta almaq, oŵ Oljabay dep oŵtastı. Oljabay aytıp ketedi. Han Abılay alan Töbeŵ suluŵdan asımhan tuŵanda ak ustap jalız tuŵadı, onan keyin Sarı Naŵırızbay tuŵadı.

(63.s) ABILAY HAN ÄDGİMESİ

azaqtıñ ävelgi hanı Abılay han
Söyleyin ötken ketken men solardan.
Rahat azaq üŵin körmey ketken
Allahtıñ ämirimen bir tuŵan jan.
Han edi azaqtaı olı jetken
Üŵ jüzdıñ balasına eñbek etken.
Äkesi Abılaydıñ Uŵalı edi
Mkpelep handı üŵin aŵıp ketken.
Naaŵı ayıp hana baıp aŵıp
Turıp kladı sonda tınıŵtı taŵıp
Jetim jesir bop aldı Uŵalı han.
Elimen ayıp hannıñ almaq ŵaŵıp
A taban ŵubırındı aŵtı körip.
El ketti bet betimen ayıñ saŵıp
Jetim bala Abilmansur jılaydı endi
Eline jeter emes ayta taŵıp
Sonda da talap ılıp el izdeydi
ıyın jer aterlerden ılmay aŵıp.
Ulı jüz Üysin Töle bige keldi
İzdenip ata tegi tuŵan elin
Jırtılan üsti bası dalba dalba
Esikten sälem berip kirip keldi.
Munan soñ Töle arap kördi munı.

Bul mañniñ adamına uqsamaydı
Çarasa tüsi suvıķ surgult kisi
Oylaydı äle kim dep Töle munı.
Sol bala üsti bası dalba dalba
Kürsinip demaladı anda sanda
Jırtıl jüz tikireygen surgılt kisi
Jaratkan erekşe haķ tağala.
Çoy jüni jırtıķ körpe sensen tımaķ.
Közine şaşu tüsip ketken tım- aķ.
(64.s) otırısı suñķardıñ balapanı
Otırısı Töle bige ketti unap.
Suradı ata jöniñ Töle munıñ
Bar ma dep, ey şırağım ağa iniñ
Han tekti adam bolsañ ķusta suñķar
Adamnıñ ķazaķ bolsañ nağz hanı.
Şırağım, ķaramısıñ, töremisiñ
Jöniñdi bastan ayaķ aytşı ķäne.

Atım joķ, jönim de joķ bir balamın
Däm ķosıp tentiregen bişaramın.
Ey ata, eli jurtım tupanım joķ
Atımdı siz kim ķoysañ da ķup alamın.

Alınbay köpten beri şaşu ösken
Sablaķ ķara tımaķ közge tüsken
Tapşı bolıp üsti bası otırğan soñ
Sabalaķ munıñ atı bolsın desken.

Töleniñ ķoyın jaydı, ķorjın ilip
Eş jürmes bala bolıp oynap külip.
Balanıñ är jerinen oymen sınap
Ol Töle zattı eken dep jürdi bilip.
Sabalaķ tüye jaydı ķoydan şığıp

Qalmaydı janın ayan jaŵdan ıǵıp
As bolıp ketip edi biy bir jaqqa
Balaǵa sarqıt aldı sınamaqka
Üyge kelse bala uyıqtap jatır
Jayılıp tört borbayı tört tarapqa
Biykelip tamaşa qıp buǵan baqtı
Bul bala aytamın ğoy asıl zattı.
Jayǵanı tört borbayın tört jaǵına
Teginde biyleydi eken tört taraptı.
Söytti de joldasına bastı berdi
Oyatıp oñ jambastan türekeldi.
Qıbılaǵa qarap turıp kerilip ap
Şaşırdı qurbı qudas jar joldasın.
Olarǵa kesip berdi köz, qulaǵın
Quyqa men özi jedi ezuŵ jaǵın.
joldası Töle bidiñ suradı endi
Mırzalıq munıñ qalay Sabalaǵım
Bir köz ben bir qulaǵın joldasıma
Beruŵge osı boldı qolda bardı.
Ustatıposılarǵa uyıqtap qaldı
Äytpese bolmas pe edi köñli jarım
Joldası Töle bidiñ üyge qayttı.
Körgeñin, bilgenderin Tölege ayttı.
(65.s) Köpşilik patşanıñ isi degen
Patşa zatı eken dep işin tarttı.
Tüyeden şıqtı daǵı jılqı baqtı
Ol körsete bastadı köp qayrattı
Töleniñ bar mindeti onda bolıp
Bilimpaz, maytalmın bop babın taptı.
Bir küni jılqı işinde otır edi
Eki baran, bir qızıl attı kördi.
Jası ülken kisini körgennen soñ
Sabalaq ädeppen salem berdi.

Ol kelgen anjıǵaı art Bogenbay
Biyge kep onak boldı uş kun uday.
almaka attanısıp baradı eken
Jol dedi şerik anşa munan bılay.
osıldı tunde kelip **Bogenbayǵa**
Mende umar jan edim osındayǵa.
Boke meni tastama osı jolı
asında uyreneyin amal ayla.
Joneldi erte Boke asına erteip
uşevi kele jatır ekpindesip
almatı kuni tuni izmenen
El jata kop şeruve keldi jetip.
Bokenı bala turdı atın ustap
Batırđı ozı kirdi ayrat ıstap.
keldi bir top attı jırıp ana
Barin de keimdegen alamıştap.

Bala aytadı: Boke endi men barayın
Ba aşar uday berse mal alayın.
Turıız atımdı ustap biraz ana
ıymıldap berse taırim amdanayın
Bokene atı tastap bala ketti.
Bukedep otanına barıp jetti.
Korbala emes sekildi jatkan jeri.
Ketedi jumpırılıp tım a epti.
Keşikti tanı boldı araǵısı
Korindi dursildesken eki uş kisi
Boken turdı joldası kaşıpketi
Akır a şıdamdılı batır isi.
Koringen boten emes eken bala
Tastamay kelgen eken isti şala.
Sınaptı eki tuye bastırıp ap
Batırđı ılıp jurgen isin ara.

Keşiktim mına tüye jükti qarmap
Tüyeden atandarın aldım tañdap
Äveli sizdiñ sıbağan dedim dağı
Şığardım üyden jükti jeñgeyge arnap.
Sonan soñ qayttı sañlap elge taman,
Säskede el şetine keldi aman.
(66.s) Böken ayttı balağa, süyinşinđi al
Toyğanmın men oljağa talay zaman.

Böke, men mal almaymın payda almaymın
Neğılam dünyege köz salmaymın.
Egerde ıqılaspen bata bersen
Sol batañ qabı
I bolsa qur qalmaymın.
Qol jayıp bata berdi qart Bögenbay
Jäne atın tüsip berdi sözge bolmay
Jılqınıñ tulparı edi Narqızılım
Qarağım men qartaydım sağan oray.

Qarağım, köziñ ottı bala ekensiñ
Mineziñ qazaktağı han ekensiñ
Kalmaqqa jazğıturım attanamın
Soğan bir kerek bolar jan ekensiñ.
Bastığı han bar oğan Abilmambet
At karatil bolğanda qoyamız bet
Qarağım Narkızıldı taza saқта
Jer edi el büliner neğılsa jet.
Ket Böke bul söziñdi Tölege aytıp
Biyden men ruhsatsız ketem qaytip
Egerde biyden ruhsat alıp bersen
Onan men toqtalam ba tizgin tartıp.
Tölege **Böken qonđı qayta basıp**
Oljağa añğal batır köñili tasıp

Jorıkka Sabalaqtı jibermekke
Biymenen qayttı üyine v̇ağdalasıp.
Jaz şıqtı jerdiñ jüzi nurı enip
Bögenbay jiberipti habar berip.
Qatırıp Narqızıldı jaratıp ap
Jolıqtı kele jatқан қолға kelip
Baylağan jımıra tımaq bozbalalar
Küni-tüni aқ süngini kolına alar
Käpirden ölsek şahid bolamız dep
Eşbiri körinbeydi jan ayanar.
Qalmakka attanıptı duvıldasıp
Qalmaқ ta kelgen eken қarsılasıp
Sonan soñ jekpe jek dep baskarıstı
Äri-beri қarsılasıp töbelesip
Bul jolı қазақ kegin almaқ edi.
İymenip üyde kisi қалмаp edi
Aқtaban şubırındı da eldi шапқан
Qontajı seren degen kalmaқ edi.
Kalmaқтан batır şıqtı bir қасқа attı
Batırın musulmannıñ köp қıyrattı
Endi aldıjüre me tek jekpejekten
Baruvğa oğan қarsı jan қалмаptı.
Qazaktıñ bir қısılıp қалған jeri
(67.s) Qalmaқtıñ jekpe jekte alğan jeri
Aқırdı kolға қарap Abilmambet
Şeriktıñ қалмаdı ma kemеңgeri.
Qur ğana Bögenbaydıñ sülderi tur
Sekildi egde tartkan kevdesi қur.
Sabalaқ kiyim kiyip қam қıladı
Alla dep bul saparға барayın bir
Baylağan jımıra tımaq, sur şekpendi ay
Küni joқ tüye jayған burınğiday.
Tönkerip eki közin қırın қарap

Ҷасина падишанин jetip keldi
Jetelep attan tuisip hangakeldi
Halayiq jap jas bala kōzi kōrdi
Allaḡa, aruṽaḡḡa sıymayın
Kol jayıp batiyha ber maḡan dedi.
Munartıp eki kōzin, urtın şynap.
Oñ jenin bosatadı belin baylap
Pısqırıp atıdaḡı jer tarpydı
Degendey tez jürelık sözdi baylap.
Köz ketti buzılınḡı munar bolıp
Turḡanḡa uḡsamaydı beker oynap
Ҷol jayıp bata berdi Abilmambet
Jurt turdı aṽmin dep ya ḡudaylap
Ҷolda nayza belinde ḡanjarı bar
Jöneldi toptan şıḡıp Abılaylap
Ҷaska attı buḡan karsı şıḡtı kalmaḡ
Kisi eken bir kisige bu da salmaḡ
Budaḡı ḡalmaḡtan asḡan batır eken
Aylasız ḡıyın eken küşpen almaḡ
Ol kezde kezeksiz urısḡan şam
Bireṽin ne de bolsa türtti ḡoy ḡan
Ҷalmaḡḡa kezek berip turdı bala
Batırım küşti bolsan ḡapı ḡalma
Anturḡan ayamadı tura saldı
Allaḡa Abilmansur zar jıladı
Saṽıttıñ bir ḡabatın sindirdi da
Saḡtadı periştelер ötpеy ḡaldı.
Kezekti ol da berdi şıdap turıp
Tolḡadı şılbırınıñ basın burıp
Sonan soñ sartılatıp töbelesti
Bitken soñ ḡolda ḡaruṽ bāri sımp
Allaḡa jalbarındı ḡayrattanıp
Nayzasın katuṽlandı tasḡa janıp

“Medet ber anışerdin aruağı” dep
almaqtı ndişekten aldı salıp
Jığıldı ne boyı anđa batıp
Süyekke almağ ağtan kisi şaptı
Baraban urıp zağınşa danđıratıp.
(68.s) On kisi kalmaç kelip tbelesti
Eki ol uran salıp drildesti
nđerip utılmastay bolđan soğ
Ustap ap aydarınan basın kesti.
Beline baylap aldı aydarınan
Tastamay atın alıp saymanınan
Burınđı Sabalağ dep aytar emes
arasa jan şoşıydı aybarınan.
Süyekke tk ıla almay ayttı kpir
Keledi drildetip bizdin batır
oldan tek an bolđan üsti bası
Bas janında salpıldap kele jadır
Bastı äkep han aldına tastay berdi
Halayığ tamaşa etip üymeleydi.
Aydarı sala ulaş dl azanday
Tüyenin ernindey tmengi erni.
Basın ap as batırdın hanđa berdi
turadı kim sıylamas onday erdi
asına nşey batır ertip alıp
almağqa jelkildep ayta kirdi
Jöneldi köp ağ adam asına erip
Sengen soğ erligine köñil bölip
almağtar birazdan soğ aşıp bardı.
azağtar ualaydı oyday ılıp
Kbeyip aldı oldın oljaları
Küledi uanısıp jas pen kri
almağtığ halın alıp alın şaıp.

Şaşırdı Abilmambet Sabalaqtı
Jurt kelip jan jaǵınan қамалaptı
Jıynalǵan şarşı toptıñ ortasına
Baladan bastap ayaқ jön suraptı.
Қараǵım nege şaptıñ Abılaylap
Bosadı jüyem қattı aǵamdı oylap
Şıraǵım atı jöniñ қay ruǵdan
Jöniñdi bastan ayaқ aytı jaylap
Bala ayttı: bul қазақ ol қалмақtıñ eregesi
Mundayda erdiñ қозар delebesi
Aǵzıma қısıлǵан соñ түсіп ketti
Abılay atam men onıñ nemeresi
Öz atım Abılmansur әkem қойǵан
Öz әkem Şabındı da basın jойǵан
Ǵalı әkem atın surasañız
Dünya ay köz ketken соñ şıǵadı oydan.

Қараǵım аніқпısıñ Abilmansur
Саǵınıп жүрүǵşi edim сүлderim қур
Қалайық мına szöi тım ақ ras
(69.s) Bolatın Abilmansur түrinde tur
Қалǵanın bir balanıñ estüǵşi edim
Keteyin sadaǵası қалқам seniñ
Акеñniñ esesi edi öкpelegen
Berdim al handımdı қазir meniñ
Jamıgat esesi edi munıñ handıқ
Қудayım jaratıptı jaқsı jan қıp
Mendaǵı қartayıп em erinшек bop
İyege şükür endi jarıқ қılǵан.

Jügirdi sol arada attan түсіп
Balanı қушақтайды қattı қısıп
Han қattı jılaǵanın көrgennen соñ

Ketipty köñili bosap attan uşıp
Şuñıldap jurt aldyar bolsın dedi
İnige aruñaiñ ҡonsın dedi
Kiygizdi täjin alıp öz ҡolınan
Jolına ҡut bereke tolsın dedi.

Jurt şuñıldap aytadı aҡ sarbasın
Moynına ҡan saladı potasın
Jurt ҡayttı urandasıp şuvıldasıp
Jaңdan saylap alıp padişasın
Jas bala taққа minip kiydi täjdi.
Mähkämläp oraza namaz zeket hajdı
Şahşaq Janibek ol zamanda ҡazaқtıñ belgilisi
Özi abzal özi er molla kisi.
Қazaқта sol vақıtта birden ҡoyған
Bolғanda er iyesi ırımdısı
Soған barıp bata alıp kelsin dedi
Naymannan arғınmenen altı kisi.
Akañi kerey vақ bolsın dedi
Baradı segiz bolıp Janibekke
Joқ eken ol zamanda araz ökpe
Taj-tahtıñ ҡuttı bolsın balam dedi.
Saparıñ mubaraktı bolsın köpke
Aytadı bata berip üş түrl, aқıl
Kelgenin ҡup jaratıp ҡıldı maқul
Aytayın üş түrlі aқıl balam saған.
Uғıp al jastıқpenen ҡalma ҡapıl
Ökinde ötken iske ғapu ҡılın
Oylansañ eş bitpeydi oyға salıp
Ekinşi eñbekpenen eliñ biyle
Jürmesin erinşek dep jurtıñ nalıp.
Üşinşi ala körme әdilet ҡıl
Şarşasañ şalıққannıñ küy jayın bil.

Boztorgay oy stinde jumirtalap
(70.s) sripti azaq daren birtalay jil
Osını Abılay han ılan brin.
Meni de estigenim uzun sarın
azaktı ulı hanı Abılay dep
Biylegen ala ılmay janni brin.
Abılay bul kisini arı atası
Oylasam bul szimin jo atası
arasa han ara pataa
Brine birdey edi aziz bası
ın atı Abılaydı Abilmansur
anıer jas knnen adalan sur
Tuımı osı kni krseizder
etinen er ekeni trinde tur
Jetim bop Abilmansur tye baıp
Jrgeni briizge maulımdır.
almaa Abılaylap apaninan
Abılay dep atanan sol szden ur
Tuımı arı tegi Judalını
r jerge anın tkken knlini
Abılay dep jregni osı kisi
Balası Abilmansur Validi.

Abılay paırlıpen tye jayan
Mekeni araıl men atıaydı
Orıs kp orta jzdi alan ata
Mekeni araıldan biraz tayan
Sol knde at stinde er azamat
Kp emes tkenie az a zaman.

Abılay er bolanmen nadam emes
Saparda jrse daı ılan taat
rnei er aniydi mısalanday

Käpirmen damıl tappay ılğan azat.
A süyegi a patşanıñ eñ abzalı
almasa toltıra almay sözden aat
Töreliktiñ sopağı bolğanmenen
Adamға ävel bastan aıl ajet
Tört burış töñirekti aralağan
Janına bolmasa da eki anat
Jasınan duşpan edi añdığanı
Bir şılım temekidey körmey janı
Sart ırgız ıtay menen almatarға
Körsetken talay jerde tamaşanı.
Salavat aruvağında a syegim
azatıñ amori häm meyirbanı
Patşa bol Abılay han taha mingen
Almağan tirşiliktin kimnen kegin
Asarlı öz tusında bir jası jo
Eñbegi ol sıyatı jurta singen.
(71.s) alamnan Abılaydı asırıptı
Oyına almaşı edi asılıtı
amalға aptap turğan arsı şaıp
almaktin talay kebin şasıraptı
Bäri de talapkerdin joldası bolma
Äskeri jerdin jüzi jasırıptı
Tastamay taat penen ıybadatın
Saparı ayda barsa aşılıptı
ırғızға ıtay menen tınım bermey
ualap Alatadan asırıptı
Betine eşbir handar arağan jo
Mağrip pen almasa da maşırıptı
Patşa bop Abılay han taha mingen
almağan köñilinde eşbir arman
Jılında mıñ jeti jüz jetpis jeti
Kelgende jetpis birde dünıye salğan

Kelmeydi eşbir tağdır eşbir kıylap
El üşin eñbek etken jandı kıynap
Jılında mıñ jeti jüz jetpis jeti
Üysinge bargan eken jalañşılap
Sol elde jatıp kaldı nañkastanıp
Şoşındı nañkasınıñ türin tanıp
Ölerin ıñk etkennen körsedağı
Eşbirge sır bermeydi қayrattanıp
Қоştastı tus tus jaқтан anañ-mınañ
Äñseyin jurтқа aytadı deydi tımañ
Hannıñ naşar ekenin estigen soñ
Kelipti körisem dep Buhar jırañ
Esikten Buhar kelip jılay ketti
Köñilin tävir me dep suray keldi
Bir biyday arpa işinde қарағım ay
Seni de köp kördi me қудay – dedi.
Halı joқ қоştasarda jırañmenen
Jurt otır aқıl tappay jırañmenen
Kele sala қоştastı öleñmenen
Eş özge jumısı joқ bireñmenen
Қayıruñsız jılқы baқtırған hanım ay
Қalıñsız қатın қоştirған hanım ay
Қayğısız uyқы uyықtatқан hanım ay
Üş jüzden üş jüz kisi aytсам
Қalar ma eken janıñ ay.

Munıñ Buhar ekenin jattı bayқаp
Dünyeden ketken eken köñili tayқыp
Jırıñdı endi toқtat degendey aқ
Қoyıptı іşaratpen basın şayқаp
Abılay bir ñaқıtta közin aştı
Buharmısıñ dedi de amandastı.
Payüambardan kalған paniy dünya dep.

(72.s) Uh dep Buhar jiraŵdıñ köñilin bastı
Aytsañ da oy demeŵşı eñ ayğay salıp.
Men seni kelgen jerden jattım tanıp
uloyna köñil aar jubanıım ay
Bolasıñ kimge jırı mene alıp
Basımdı ayap oyam atanıña
aldım ba bir nrseni köñilime alıp
Buhar aldı kete almay hanmen birge
Endi kim han boladı dep kaza elge
“Kalima ahadattı” jarıy ılıp
Han edi kele almadı aytıp tilge.
Abılay dñnye saldı sol bir jerde
Jıynalıp janazalap Koja molda
Abılay dñniyeden kökennen soñ
Balası han bolıptı Ğubaydolla.

Ol da dil boldı oy bolğın kñnde
ketti orısustap jalğız tñnde
Joğalttı işkeri aydap onıñ közin
azaktan joğaltam dep andı mñlde.

Balası Abılaydıñ asım edi
Özgeşe tiri jannan asıl edi.
asımnan Kenesarı, Sarjan tuŵıp
Brinen de Esengeldi basım edi.

atımı aragas ta han ızı edi
Boyında talay aıl bar ız edi
Bir tuŵan ana üşeŵi bybişeden
Toğaldan batır Naŵan jalğız edi.

Handıqa talap ıldı batır Sarjan
Jigitke han bolma ta emes arzan.

Handıktı orıs bermey qoyğannan soñ.
Közine körinbeydi dünya mal jan.

Sözine bir biriniñ könise almay
Birine bir razı qayıp salmay.
Şahardan Serjan töre añıp ketti
El bolıp orıspenen turısa almay..

Qanışer Abılaydıñ arğı tegi
Töreniñ şın aqsüyek qarakögi
Qoqanğa töre köşip kele jatır
Tiyer dep musulmannıñ kömek şebi.

Jolıqtı köp äskerge kele jatıp
Ulı jüz, üysin eken munşa tegi.
(73.s) tüzevge Akmeşitti keled eken
Täşkendi biyleytuğın bekterbegi.
Söylesip arı beri jürisedi
Al endi hâl jayların bilisedi
Adamzat söyleskenşe degen bar ğoy
Söylesip endi sırğa kelisedi.

Qalğanday sözderine adam tañğa
Aytpaydı aşıp sırn tiri janğa.
Orıspen atamız jañ el bolman dep
Kırgeli kelemiz de musulmanğa.

Kelemiz qorğalañğa köşip deydi
Qoqannıñ ämirşisi Balahanğa
Bek ayttı jaylarını bildim surap
Jolıqtıq ättegen ay jolda biraq.
Atı bar Qoqannıñ da ülken qala
Bolmaydı barpanmenen sizge turaq

Boladı Aqmeşitte tursañızdar
Jaylanıpornıqkanşa az bas qurap.
Egerde dām buyırıp tura qalsañ
Küter ek töre qılıp biz de dım aq.

Beti bar Serjannıñ da bögelmegen
Nañrızbay jas bala edi öleñdegen.
Biyletip Aqmeşitte turıp qaldı
Jubanıp anañ mınañ degenmenen.
Qosıldı eki asıldı qıyğanday
Sözine törelerdiñ uyığanday
Jabadı künde şapan bir asıldan
Qılğanda kăpir sarttıñ sıyı qanday.

Üysin, sart jıynaladı töre köp bop
Äskerler künde oynaydı neşe top bop
Sarjannıñ aytqan sözün bir buzbaydı
Bekter begi bek emes, Sarjan bek bop.

Qaytadı bekten künde şapan kiyip
Älbette bek te turğan kattı süyip
Aytadı keşke kelip hanımına
Emes pe bayda nävbet ülken biyik.

Hanımnı hanım edi kemeñgerden
Şapandı unatpaydı kelgen jerden
Ejelden sart-surt degen söz bar edi
Älde sıy, älde atañıñ osı körgen.
Sarjan da asıl sultan ädiletti
Tübine os körgen sıyı jetti.

(74.s) bir qaşqın törelerge biyletti dep
Jaqsısı ulı jüzdiñ küñkil etti.

Jaksısı ulı jüzdin bağlandarı
Sıy-sıyapat elden burın alğandarı
Kaytseñ jañ kılamız dep aqıldastı
Tizesinbasa otıra qalğandarı.

Üysin de bolıp aldı duşpanda saq
Duşpandıq qaliskanday biz oylasaq.
Orıstıñ patşasına hat jazıptı
Hatı ğıp törelerdin aqıl jasap.
Jazıptı törelerdin hatı kılıp
Är jerden ötirik ayan datı kılıp
Bar sırı bekterbektin aytıp aytıp
Sarjannıñ qolın qoyıǵptı atı kılıp.

Pälendey asker jiber sanı pälen
Orısqa qayta qayta jazğan sälem.
Pälen künde pälendey suñ boyında
Jat depti sol arada bolsa dämeñ.

Bir özi osı hattı bergen boptı
Aqırı birañ baykap körgeñ boptı
Jazğan hat pen kisini bekterbekke
Sırttan ustap alısıp kelgeñ boptı.

Jañabı hanğa jazğan üyretindi
Qıladı bekterbegi ayt dep şındı
Orısqa sanjar meni jibergeñ dep
Anturğan jüzi qara ol söyledi.

Oqıp körse orısqa jazılğan hat
Öseken är türlerin kılınıp dat
Özime dos bop jürsem qas kılıptı
Eken ğoy suñıq bañır tuqımı jat.

Sonan soň bekterbegi boldı duşpan
Oğan kep tamaq üysin qosılsıqan
Bildirmey törelerdi öltiruŵge
Jıynalıp aňdı sıp jür işi tıstan.

Amal joq bu da bolsa qıday isi
Qaruŵmen aňdı sıp jür seksen kisi
Astırtın aqşa berip soňı azdırdı
Sarjannıñ Noğay eken kütuŵşisi.

(75.s) Asıl er ölmes edi qaharlansa
Soğısıp bir maydanda äserlense
Sert qılğan äperemin älgi nogay
Bizge urlan Narkeskendi äper dese.

Üstinen rastamaydı Narkeskenin
Bilmeydi onı urlap al deskenin
Senedi noğayına ävelgidey
Däm tuzdan qaydan bilsin bazgeşkenin.

Qonaqqa ekeŵlerin şaqırıptı
Asıl er kaydan bilsin qapılıqtı
Bekteri arq sıra basa berip
Sıyların burınğıday asırıptı.

Ekeŵin amalmenen jatır sıylap
Bir bilse berer edi jandı qıynap.
Esikten ersi qarısı seksen qılış
Batırdı qırıq qırıqtan qoydı jıynap.

Jatqızıp noğaydağı şıqqan eken
ŵaqtısı däl anığı qıptan eken.

ılışın urlap alıp oydı noğay
Astıma jambasının tıqqan eken.

ılışın urlap aldı aırındap
azasın jetkizdi me tnir şındap.
ılışın urlap aldım bos jatır dep
Aırın habar berdi noğay ımdap.
Bıraŵ kelip şaırdı ekeŵlerin
Bekterbegi aırdı şapşan keliŵ
Han deŵşi edi Sarjan dep aırğan soŵ
Sıypadı anjarınıŵ oyğan jerin.

arasa anjarı jo oyğan jerde
Jür jür dep aıradı bir srgerge
Sarjan ayttı teginde musılmansınıŵ
Sabır ayan suŵ menen uman ber de.

Sabır ıl namaz eteyin eki raat
udayğa jalınğannınıŵ nesi ımbat
Burınğı oıyğannınıŵ jetpey me dep
Suŵ bermey teris sylep oydı nekep.

Oyandı Esenkeldi tregel dep
uday tnirim ala iyman bar dep.
(76.s) Ekeŵi ttegenay ılısadı
apıda aldırdı oy jaŵdı el dep.

Bireŵi oştasıptı birimenen
Knjiliniŵ ketti apa kirimenen
Esikke bismill dep kadam bastı
Tyim ıp namaz oıp tilimenen.

(77.s) alıptı paqırlardı kepildikke
Aytuvlı üysindegı Sağındıq biy.

Naırızbay jas bala eken toğız jasar
Tübinde tekti jaıvdıñ ıanın şaşar
Zınganğa onı salmay ıoya berdi
Jas bala toğız jasar ıayda ıaşar.

Şeşesi Naırızbaydıñ hanım edi.
ıasım onı toqaldıqqa alıp edi
ıasınan ıayda barsa tastamaytın
Ol zaman ıatın ertpek salım edi.

Ol özi urğasınıñ töre zati
ıasımınñ en süyikti jamağatı
ıasınan ıayda barsa tastamağan
Aqlı mol bolğan soñ parasatı.

Ol oylaydı Blahanğa barayın dep
Aldına arız ayta ıarayın dep.
Ävelde Balahan dep aıp edik
Aızınan bir jaıvabın alayın dep.

Jaralğan urğasıdan asırılıp
Degdarı asıl tuvğan näsili ulıq.
ıolınan Naırızbaydı jetelep ap
ıoқанğa jürip ketti jasırınıp

Ol jaқта ıasında joq jan küyeri
Kezektiñ bolar meken bir tiyeri.
ıoқанğa haziretten jayaıv keldi.
Patşanıñ ıasımdayın naq süyeri.

Қоқанның кіріп келді шаһарына
Кимсин деп жан алмады қәперине.
Сувраҥсыз есігіне кіріп келді.
Ілтипат етіп мүсәпирді қаһарына.

Тақсырай ішпей жемек кеңшілікте
Не көрмес адам пende тиршілікте.
(78.s) өзіңдеу нағыз ханның ханымы еді
Бул күнде түсіп турмын кемшілікке..

Қанышер арғы тегім Абıлайдан
Үш жүзге патша болып қолын жайған.
Баласы Абıлайдың патша қасым
Айтпасам сиз білесіз оны қайдан.

Нар жолын Меккенің сол киси ашқан
Атаңыз Ǵumar ханмен одақтасқан
Екеві екі шетте қазақ болып
Қәпирдің қорлығы үшін тизе қосқан.

Атаңыз Ǵumar ханға көмек еді
Ақисын мұсылманның жемеп еді
Кәпирден зарар көрген мұсылманға
Екеві екі жақта себеп еді.

Айтатын тақсыр сизге арızым бар
Атанды атам талай демеп еді.
Баласы Абıлайдың аты Қасым
Оның да белгилі еді сизге заты.

Тизеси кәпір ітке батып еді
Көп еді мұсылманға саясаты.

Aldıña arız ayta jayaŧ keldi
Patşanıñ asımdayın jamağatı.

Dünyeden tağdır jetip ol da köşti.
Artılğan neşe hannan saltanatı
Ornına ol ölgen soñ patşa boldı
Ağası birge tuŧğan asıl zatı.

ayın ağam Ğubaydolla han bolğan soñ
Orısqa ılğan isi dañ bolğan soñ.
Äketti orıs ustap jalğız tünde
Pendeden apı ötpey me jan bolğan soñ.

Balalarım Sarjan men Esen keldi
Käpirmen el bolman dep endi jöndi.
Käpirden tiri jürsem kek alam dep.
Süyenip bir patşağa özim endi.

Sonan soñ sizge aray köşip edik
Käpirmen at kekilin kesip edik.
Bir ulmen musılmanda patşa ğoy dep
Süyenip sol bolmasa desip edik.

Jolıqtı jolda kelip bekterbegi
Bolar dep biz de oylardıq kömek şebi.
(79.s) iylanıp tur degenge turıp aldıq
Joğ oy dep musılmannıñ bizde kegi.

Joldas ıp az ğana kün urmet etti
urısıp urmet sıyı tüpke jetti
Äŧelden kütingende büyter me edim
ayteyin jazğan täñiri ay apıda etti.

Joldas kıp ekevlerin asına aldı
Bir sek jürse kerek tasımalıdı
Ne teksermey ne taqsır sizge aydamay
Bir tünde ekevinin basın aldı.

Zıdanğa salıp oydı alğanımdı
Osınday tında taqsır armanımdı.
Şaırıp bekterbekti diletke al
Aladı din musulman prmanıdı.

Atınız jügirip tur amşılamay
Betine valayattan jan şıdamay.
Boladı hannın anı suvdan arzan
Jiberse hannın unun han suramay.

Balahan aşuvlandı ıldı mir
Tez kelsin bekterbegi ılmay sair.
Meni izdep kele jatan musulmanğa
alayşa aımatığın ılğan sabır.

Musulman kele jatan meni izdep
Turıptı tınığarğa sağan kez kep
Jazıqsız han tuımın harap ettiğ
Janınnan aıma lağın ümit üz dep.

Öziğ öz obalığ öziğ art dep
Burırıp uday urğan aıma at dep.
aharman bir jendetke mir ıldı
Aparıp hayvandı darğa art dep.

Körgen soğ janı aşıdı jas ulandı
Şaırıp Navırızbaydı asına aldı

Äkesi Balahannıñ Ğumarhannıñ
Bekterbegi balası eken asınrandı.

Şeşesi şıǵa keldi tükpir üyden
Malşınıp üsti bası altın altın kiygen
Turaalmay däti şıdap berterbekke
Tumasa da süt berip betten süygen.

Aǵaınnıñ aǵat ǵılǵan ǵapılın ayt
Urıspay endi balam aǵırın ayt.
(80.s) bir ǵate pende emes pe ötken şıǵar
ǵoy balam anañ üşin söziñdi ayt.
Ey, ana ara tüşpe jaramasǵa
Jazıqsız ǵas ǵılıptı ǵarındasǵa
Meniki emes ükimi şariǵattıñ
İsine jazalınıñ aralaspı.

Jükteme kisi ǵanın tökpebalam
Anaña jalǵız kisi köp pe balam.
Egerde tilimdi almay ǵahar ǵılsañ
Saǵarmın eki emşegim kökke balam.

Ükimi şariǵattıñ ana kütüv
Vıqtısız taǵdırdı joǵ rızık bitüv
Sonımen bekterbegi azat boldı
Anasın mümkün bolmay rejituv.

Zındanda jatǵandarıñ şapşañ şıǵar
Kisi ber tolıp ketken malın jıynar.
ǵladırmañ bir nãrsesin tügeldetip
Özine ǵayda barsa ıqtıyar ber.

Bosattı bekterbegin bāri kelip
Bosandı aqsüyekter mehnat körip.
Üy jayı, bala şağa, mal jandarın
Kepildikke Sağındıqqa tağı berip.

Bayağı qanjar urlap bergen noğay
Onıñ da qılğan isi emes oñay.
Sert qılğan şen berem dep bekterbegi
Jaqsılıq qılğızbaydı patşa quday.

Noğayğa bek aytadı quday atқан
Söziniñ bāri aldañ sağan aytқан
Añlaq jür men de senen rahmet körmen
Hanıña ne qıldıñ sen tuzıñ tatқан.

İsi aram qayda barsa onı şağıp
Yapırmay meni quday urdı nağıp.
Qayta kirem üyrenge eski ornım dep
Kenege jüredi eken jabaq qağıp.

Zındannan şığıp jürdi elge taman
Bosanıp aq süyekter esen aman.
Sağındıq Kenesarı älgı noğay
Üşeñi kele jatır joq başka adam.

Üşeñi kele jatır qışlaq jaqқа
Toqtadı kele jatıp bir bulaqқа
(81.s) vāqtısı namazdıger mezgil eken
Taharat aldı namazın oqımaqқа.

Toqtadı sol bulaqқа kele jatıp
Namazdıñ kete me dep mezgili ötip
Sağındıq namazğa bas qoyğan şaqta

Noğaydı aldandırıdı küybenđetip.
Bir narse alla –alla dedi dağı
Artınan ketkendey bop ęor ęor etip.

Namazın oğıy saldı sasęalaętap
Artında ne boldı dep turdı alağtap.
Noğaydı jayratıp sap otır eken
Kökjal ma ęoręatuęın sasęalaętap.

Aluŵęa ŵaķıt ketti araşalap
Saęındıķ ęarap turdı tamaşalap
Ağı aķ bop, ęızılı ęızıl bolıp
Tur eken ęanjarınıņ uşın jalap.
Az kördiņ bostandıķtıņ tabılęanın
Täŵbenđi şıķpay jatıp jañılęanıņ.
Bar edi ne jazığı biyşaranıņ
Şırağım bul ęılęanıņ ne ęılęanıņ.

Bul özi jazığı bar adam edi.
Käpirdiņ ęılęan isi jaman edi.
Jetisi de ęırķı da ötti eki aęamnıņ
Däl ęırķı ęur ötkendey ağam ba edi.

Dalada Noğay ęladı ol kün keşke
Üy jayı dayın eken bular kelse
Jabıręap bir birine ęamıķpaydı
Solardı äne bolar kökjal dese

Kene aęaņ endi ęılar isin biler
Ķaynaydı mezgili joķ işte jiger
Tayınan taņdap mingen Ķubaęanın
Jaratıp ęoyęan eken üydegiler.

Jaratıp minip aldı ubakanın
Bir şılım temekidey krgen janın
alayşa suravının babın tappay
Sarjannı Esengeldi sarttan mnin.

Araa kşpek boldı yin tastap
Jetkizse o sabazdı uday bastap.
olında bar malına tye alıptı
Atana nkey sabaz ayırbastap.

(82.s) Tanerter ubakanın minedi de
Aılının amandıın biledi de
Ketedi keşke deyin tye baıp
Bir soyl bilegine iledi de.

up krdi bir sapara unaana
Bastarın jıynalısq uraana
Kirekeş uramın dep aytadı eken
Tyeni aytesiq dep suraana.

Apası Kene aanının Bopay hanım
Bayı lip jas kninde alan onı
azısı sol ıstaqtı ol salıptı
Munısı Kene aana bolan mlim.

Munısı Kene aana boldı bir dert
İşinen bir almaa ıladı dert
ayısı munımenen eke boldı
Balaqtaı biyt basa şıamı dep.

Er lse astındaı atı oylaydı
Alıstan atın bilgen jat oylaydı.

Jıǵılsa ulan tayıp ur udıa
urbaa ulaǵında sol oynaydı.

Azuvın jüredi eken burın basıp
Asıǵıp bir ılǵanǵa jantalasıp
azını amşımene tartıp ketti
umala oynap otırıp janjaldasıp.

Kek boldı sol azınıń köñiline
Bul ılǵanı ońdırar ma sekilinde
Jiberdi aşıvılanıp bekke kisi
ılıǵın azar jürip kápelimde.

Munısın Kene aǵanıń işi bildi
Dalada öristegi malın jıydı.
Şıǵayın nede bolsa oñaşada.
Tal tüste üyin jıǵıp köşpek boldı.

Maldarın daladaǵı aydatıp ap
Üy jıǵıp, omın omdap, jükterin sap
Köş jöneltip jiberip Kenesarı
İzdesen meni Şuıdıń boyınan tap.
Bekterbegi atın bolsa kelmey kalsın
Kelse tiri aytpaydı, kelip ne alsın.
Aldıńǵı aldap urǵan erlik emes
ılamın apısız bop dayındalsın.

(83.s) Sol kökennen tüyeniń omın almay
Birjerge sabır ılıp toqtay almay.
Astında ubaanı olda nayza
Aldında otradı özi salmay.

Üderip küni-tüni şuvğa keldi
Çap degen vâğdasınan keyin qalmay.
Şuvğa avılın qondırıp atqa mindi
Çolda nayza beline çanjar ildi.

Jügirtip tañ atqanşa çayta saldı
Şığardı taykeşüvde kelip kündi.
Rüstem Kenemenen nemere edi.
Çayratı onıñdağı kemel edi.
Üysinñ bir şetinde jüredi eken
Çolınan bir kisiniñ ne keledi.

Burınnan jüredi eken habarlasıp
Jibermey eş adamğa sırn aşıp.
Pälen kün dep boyınan Taykeşüvdin
Jolıqpaq boladı eken vâğdalasıp.

Çaraydı Kenesarı jañğa baylap
Jañ joq bolsa alayın deydi suvlap.
Rüstem de joldasımın kelgen eken
Söylesip abır dübir o da savlap.
Rüstem körisedi ayçay salıp
Toqtattı özine özi çayrattanıp.
Jılısamız nesine tiri bolıp
Sarjannıñ sarttan çanın almay turıp.

Eki erdin sarttan çanın alğanınşa
Jüre ber bir Çudaydin salğanınşa.
Oylasañ eki ağanı ornınnan tur
Jalızdin çırısalık çalğanınşa.

Solay dep jürip ketti sırt aynalıp
Ekevi iz şaladı sırt aynalıp.

Rüstemniñ joldası men Kenesarı
Azırağ turıp ǵaldı sözge aynalıp.

Köp turmalık dedi de ketti jürip
Kele jatır az ğana sözge kelip
Astında bir töbeniñ bas baǵadı
Aǵlına jaqın kelip buǵıp turıp.

Ǵaraydı aǵlına kelip juǵıq
Dem alıp attarı da ǵaldı suǵıp.
(84.s) Aǵılı apır-topır körinedi
Artınan kelgen eken sart ta kuǵıp.

Bası ǵazı däl seksen jalañ sartpen
Üysin bası Saǵındıq onan asqan.
Eki aq üy bölek tigip äsemdenip
Oyında eñ närse joq ǵor ǵor tartqan.

Ǵaşqarǵa şay kaynatıp, palaǵ basıp
Bir – birin äke-üke dep ñe-ñelesip
Et asıp ǵanşa kazan biye soyıp
Oyın ǵıp jatır eken köñili tasıp.

Rüstemniñ bir joldası zatı üysin
Sanjardıñ ajaldısı kebin kiysin.
Şabalıq “Abılaylap” dep aytadı
Añǵaldaǵ batır eken küyse tiysin.

Bir koldası estigeri käre kisi
Kene aytadı bar deme munıñ nesi.
Alalıq ǵorlamalıq aylamenen
Munıñ da biz şıǵarmız añgimesi.

Sart ŝirkin otur ma aŭzın tıyıp
Kiyimine kelgen ŝıĝar azar sıyıp.
Tartısıp osı küni qorqorların
Ünemdep bir birlerine janın kıyıp.
Qaruŭıñ eptep barıp alar me edi
Tıŝkanı qoyĝan ŝıĝar bölek jıyıp.

Tıñdaydı mına sözdi Kene batır
Batırım mınaŭıñ da tapqan aqıl
Ertip ap üş kisini Kene kelse
Qaruŭı aytqanınday tısta jatır.

Qaruŭdı tısta jatkan aldı jıyıp
Sart ŝirkin naĝıladı jandı kıyıp.
Köp qaruŭdan bir qaruŭ qalmaĝan soñ
Turadı Kuday urıp Kur ürpiyip.
Sart ittin bireŭi üyde bireŭi tısta
Kene kep ortasına attan tüsti
Kene aytadı kiyimdi ŝeşineyin
Äŭeli jaqsı biydiñ özin usta.

Äŭei jaqsı biydi aldı tutıp
Mırzanı qol almadı äsemsitip
Qanjarmen küresinen bir aq tartıp
Jiberdi suyıq qanın jutıp jutıp.

(85.s) qan boldı ŝaŝaraĝan samay şaşı
Qıp-qızıl qan köringen aŭzı bası.
Oñ qol jaĝı belsengen jap jalañaş
Kasqırday qoyĝa tiygen közqarası.

Ölgen sart körinedi kığan kıoyday
Mal kırğan at şaptırıp baydın isi
Şapқан t ayağına böget boldı
Domalap tomarday sarttıñ bası.

Bir-birlep sart şetinen jıǵıladı
Қанјarı kez kelgenge suǵıladı.
Bilmeydi қарсылıқты eşbir adam
Sart jaǵı ortasına tıǵıladı.

Tıstı taǵsıp keledi üydi aralap
Salsa tiriқalmaydı қur zararlap.
Äñşeyin ün joқ tün joқ kııra berdi
Bolar ma munday adam bet қaramақ.

Sonımen bolıp қladı күn taǵı keş
Janı şoşıp adamda қalmadı es.
Қasına рüstem batır jetip keldi
Aқıret tuқımı bir sır minezdes.

Şer endi toқtasaңşı sabır ayla
Aşuǵdın mezgili joқ nesi payda.
Bärinde öz baǵırındı kırıp tastap
Bolasın barǵanmenen jalǵız қayda.

Keneni toқtattı қasına kep
Öziñniñ ne қılasın etinди jep.
Uǵhlep otıra ketti batır Kene
Duşpandı muқatқан soñ köñili tınıp.

Oyanıp keler tusta Kene turdı
Turǵan soñ basın қарap keñes қурdı.

Bir iske jas ta bolsañ jarasıñ dep
Mingizdi Nañrızbayğa besti surdı.

Akılm baskaradı köp keñesip
Jöneldi sırn aytpay tünde köşip.
Kelipti kün-tün qatıp osı arqağa
Ğubaydıñ endi kegin alam desip.

Munan da tiri jürmey ölemin dep
Navanğa kene aytadı atqa min dep
Men sarttan eki ağanıñ kegin aldım
Ğubay han orınsağı sağan mindet.

(86.s) äkeñ Qasım ağısı Ğubaydolla
Ğubaydı bilmey jür me älde kim dep.
Zerdeli er mına sözge zerdelendi
Ölimge buratola baylap beldi.

Jöneldi üş aq kisi qasına ertip
Ne jan bar ayanarlıq munan endi.
Qarañdar Abılaydıñ balasına
Şıdamay Ğubaydolla ağısına
Arağa eki aq qonıp jetip keldi.
Ortañ men Aqtañınıñ qalasına.

Karaydı şahar jaqqa iyek artıp
Mastanıp jana piri boyı balqıp
Şaharı kişkene emes ülken eken.
Meylinşe oyın oynap jatқан şalkıp.

Şabarğa jas ta bolsa ırım şegip
Esti sur pısqıradı jerdı tarpıp

anıŒer Abılaydan bermen aray
Sıymıp arvıaqtan bärin terip.

Tüymelep saŒıttarın Œalbarların,
Alıstı uyıŒkanın bir ısaartıp.
aytadan er toımın opandatıp
Tüzetip eki ayılın ayta tartıp.

ılıŒım suŒırıp aldı ınabınan
AdamnıŒ daŒsı ötip ulaĒınan
SaharĒa “Abılaylap” kirip ketti
Kem bolmay tilep uŒan ıraĒıdan.

Köp koyĒa bir kök böri jürgen tiyip
Basına alkan ustap saŒıt kiyip.
Bärin de tıstaĒınıŒ ırĒannan soŒ
KöŒege jan Œıpadı avzı küyip.

aytpaydı batır NaŒan bir betinen
Sert ılĒan utılam dep mindetinen
KöŒege eŒbir adam ŒıpaĒan son
ŒahardıŒ ört oyadı bir Œetinen.

utıldı jalĒız ayaĒ aŒan aŒıp
JurtaĒı kempir Œalın aldı basıp.
Tiridey bir törteŒin alıp ketti
Özgesin ırıp joyıp jerge basıp.

Tört orıs aydap keldi aĒasına
Bardım dep OrtaŒınıŒ alasına.
(87.s) Tügesip bir Œahardı oyday ırdı
JalĒız aĒ Ēubay hannıŒ jalasına.

Kene aytadı batır aňgal baluŵan ökem
Azbın dep jaŵ orıpas kalıŵ köpten.
Ketpesen aňgaldıpen jaŵ olında
Ul tuŵmas senen artı bizdiŵ tekten.

Jarıtı köpke birdey Buhar Őarip
Buardıŵ Őarıptıgı jura narı
Törteŵin Buharanıŵ hanına tart
Bularĝa zarar Kılmay aydap barıp.

Törteŵin Buharanıŵ hanına apar
Aldıŵĝı öneriŵ ĝoy bul baŵ aşar
Bularĝa zarar ılmay aydap barıp
Bardaĝı patanıŵ batasın al.

Tört orıstı Buharaĝa aydap jürdi
Köredi jolda mehnat ar bir türli
Kün jürip ana zaman damıldamay
Bir küni Buharaĝa kelip kirdi.

Äkelip pataĝa berdi sıyın
Estigen Buhar halkı boldı jıyın.
Kemeŵger patanıŵ balası dep
Navanĝa dayın ıldı hannıŵ üyin.

Han ayttı rahmet jaŵsın janım saĝan
Tartuŵ ĝıp keltiripsiŵ munı maĝan
Alıp ket alaĝanıŵ ol astınan
Tiliŵdi kayırmaymın kelse Őamaŵ.

Tasır men mal almaymın, payda almaymın
Neĝılam dünjege köz salmaymın.

Naŭrızbay küşin satıp mal aldı dep
Bul jurttıñ ösegine kala almaymın.

At tañdap alğızadı ƙol astınan
Bolmadı eşbir adam ƙoraşsınğan
Naŭannıñ ƙızıl aŭız sol atı eken
Urısta tastamaytın onı astınan.

At mindi ƙızıl aŭız tekejaŭmit
Saldırğan jibek şider, kŭmis baŭlıƙ.
Aparğan sol törteŭdiñ tuƙımınan
Bar deydi Buƙarda da aŭıƙ aŭıƙ.

Mineki batırlardıñ ƙılğan isi
Bolmadı aytuğada endigisi.
Jamiğat ƙol köterip bir duğa ƙ
Kökbaydıñ aytuŭınşa ayağı osı.

(88.s) ABILAY HAN

Jaqsınıñ özi ölsede, sözi ölmeydi
Tamırı zigiliktıñ üzilmeydi.
Batırdı, danışpandı ŭlgi jayğan
Şeşender, şejiireler bederleydi.

Ƙazaƙƙa han bop ötken er Abılay
Atağı jer jüzine şıƙƙan talay.
Batırlıƙ, danışpandıƙ hanıdğınan
Azıraƙ söz söyleyin şındı burmay.

Şın atı Abılaydıñ Abilmansur
Sabalaƙ dep atalıp bolğan bir jır.
Uran sap “Abılaylap” jaŭın jeñip
Keyingi urpaƙtarğa ƙaldırğan jır.

Ejelden irge tepken ata baba
Çonısı bolğan eken Sırdarya
Keyingi dañrendegen zamanında
Orta jüz, turğan jeri - Sariarka!

Ejelden kazağ ıalmaq jerge talas
El şaşıp kisi öltirip jasağan ıas.
Jeñilip keyde olar, keyde bular
Egesten el ortası tappay tolas.

Är istiñ özine say sebebi bar
Sebepsiz jumır is joğ jan jağı tar.
Çozğayın Arirekten az ğana söz
Demeñder munıñ qanday mänisi bar.

Şığısta bir han ötken Şığıs degen
Çaharman qan qaksatıp el biylegen.
Aspannıñ astın tügel alamın dep
Çan vıstap, jının bürkip dürildegen.

Temuşın dep estiyimiz ävelgi atın
Moñğol dep uğınamız nağız atın
Zalımdıq, ayla şarğı amal taşıp
Asırğan sayqaldıqpen saltanatın.

“Şıñğıs” dep atattırdı özin solay
İrge jayıp keñeytti taşıp oray:
“Şığısta Şıñğıs degen hanmın”, - dedi
Jer betin men meñgerem budan bılay.

Tapalap barğan jerin basıp aldı
Aşığıp barğan sayın artıq aldı.

(89.s) ketirip berekesin bükil eldiñ
Çulaştap talay jerge jetip aldı.

Şıñğıstıñ tört ulı bar soñınan ergen
Joşı, Şağatay, Ögedey, Töle degen.
Tiride at tuyağı tiygen jerin
Ölerde osılarğa bölip bergen.

Biylemek boldı bular tarap-tarap
Bölisip ne mıñnan şaşıraç sanap.
Könşimek, köñilderi sonda ğana
Tört burışın dünyeniñ alsa torlap.

Biylemek biri oñdı, biri soldı
Bar älemge keñ çulaştap sozıp çoldı.
Altın orda, Aq orda handıç çurıp
Mal, baylıç, altın, kumis jıydı çordı.

Jonğarda Çuba kalmaç çontayşısı
Tuçımı osılardıñ bir arısı
İyndıda kelgen jaŵdan saçtaytuğın
Turatın Barkıtbelde çolbaşşısı.

Tağı da bir butağı Ğaldan degen
Han bolıp ol da bir kez daŵrendegen
Çan alıp çadalğannan çanğanınşa
Tabanı ört çozdırıp tiygen jerden.

Ğaldenniñ murageri Suanrabdan
Beybit elge bülük sap çılğan maçtan.
Çaşkıır bop çandı balaç çoyday çıydı
Çazaktı Sır boyında jayın jatçan.

Ayrılıp ul atadan, qız anadan
Bastağı üy, aşkan kazan jurтта qalğan.
Tañ asıp, qayıñ sañıp tır jalañaş
Arqağa qazaq añdı Sır boyınan.

Kebinsiz, kömüvsiz bop ölgenderi
Tiri qandı aş arıp sendelgeni.
Tän tozıp, ilinip aşpaq boldı
Qarısıp, jayañ jalpı jürgenderi.

Suñğa kep jayañ jalpı jıyılıptı
El aғası qaryalar bılay depti.
-Dünyede qulaq estip köz körmegen
Aqtaban şubırındı küni kepti..

Ötken iş közden ğayıp köñilde naq
Aqtaban şubırındı qıldı qalmaq.
(90.s) jas ösip erjetkende jarlı bayıp
Urpaqtar borıstarıñ kek qaytarmaq.

Şıñğıs han Joşı attı ülken ulın
Biyletti handıq qurıp qazaq elin.
Joşulu Batuñ baytaq Saharağa
Tigipti altın orda handıq tuñın

Ertistiñ eki jağı keñ dalası
Oraltañ, Aral teñiz aynalası.
Kaspiy men Sarıarqada, Tyan' – Şyan' da
Joşı han bola qaldı eldiñ bası.

Joşımıñ qazaq könbes qaljağına
Tüsedı egerlese ar jağına.

Қазақта һан боп өткен өз тусында
Не айтәр мүлги берсе арувағына.

Сол кезде һанның бири Керей еди.
Үш жүзге биылик айтқан егей еди.
Айдыны арыстандай Сырттан батыр
Есе алып елин елге теһеп еди.

Керей һан боп аталды алты алашқа
Ғадилдиктен тарқады әрбир нусқа.
Һанның ғадил болғаны елдиң бағы
Минези өзгермейди жазы, қыста.

Елдиң basın қурadı, ердиң basın
Шақырып берекеге ықиласын
Ерте оылап Арбир исти, алдын болжап
Кеһесип писүвһши еди елдиң basın.
Адамның арманы алыс, өмири шекти
Дүһне ай турағы жоқ ол да өтті.
Керей һан дүһнеден қайтқаннан соң
Орнына һан көтерди ел Јәһибекти.

Јәһибек һан боп турды орнын басып
Өнери керей һаннан турды асып
Ер жігіт јердиң шетин қолына алып
Һалқына ғадилдиктен үлги шашып
Не қыын мәселеге жаһап тапты.
Ақылдың битип јатқан көзин ашты.

Артынан илип басты Мурындық һан
Үш жүзге биылик аытып келтирген сан
Қасым һан, Мамаш, Таһир, Буыдаш Тоқым
Һақһазар һан боп өткен Шығай, Сәлим.

(91.s) Han ötpes ğadildikte asım hannan
Atadan arnalğan ozı tuvğan
Atalıp “asım hannığ aska jolı”
Mura bop keyingige sodan alğan.

Elevli el işinde erdi jıyıp
Ülgi aytıp berekeli eldi süyüp
Jaıv bolsa sırttan eger jaza berip
Tävekel han kesirdi jürdi ıyıp.

Şındıqtı söylev kerek bilgen kisi
Söylevge jaıa oldı söz jüyesi.
Artı ayrat aıldı zeyinimen
Han bop ötti Esim han degen kisi.

El aytar:
- Eısegey boylı er Esim dep
Alıstan tereı oylar el amın jep.
Är eldiı han saylanğan jasıları
Min taııp ayta almadı mınaıv kim dep.

Jan emes Esim han da arapayım
Är istiı danalıpen bilgen jayın.
Tili ötkir, oyı zerek, iske şeber
Jaratan onı artı bir udayım.

Jürgizip “asım hannığ aska jolın”
Jasağan “Esim hannığ eski jolın”
Özi oyşıl, özi zerek, bul bir davlet
Birtalay dövren sürdi teıip orın.

Boljaydı jası jetip alğandığın
Balası Salkam Jāngir alğan tağın.
Ākesi Esim hannığ jolın uŵıp
Jāngir han da keltiri tahtığ sānin.

Jāngir han alğan eken eki atın
Biri azağ bireŵi almağ zatın
Ekeŵi eki ul taŵıp azan aytıp
Āz Tāŵke, Ŵalibāđı oyđan atın.

Jāngirdiđ bul ekeŵiōz balası
Jalğız ağ ŵeŵe bōlek ayırması.
Az Tāŵkeniđ ŵeŵesi almağ ızı
Baybiŵe tokalmen joğ bağtalası.

Jāngir han eki ulına tāņiri kōņili tolđan
Er jetse muram deydi esen aman.
Saņı aŵıp bireŵine alsam deyтин
uŵtar bop nađaŵısı olđa salđan.

(92.s) ayıp han Ŵalidiđ nađaŵısı.
Ol dağı el aŵzında jağsı kisi.
ız kırđın balaları bolđanımen
Joğ edi mura bolar ul balası.

Jāngir han Ŵalidi bergen solay
“ariya batagōy ” dep kōņilin ıymay.
Özime baska uldarım jetedi dep
Erjetkende kelmey me alsa sıymay.

Ŵāldi alıp ayttı nađaŵısı
Armanđa jetti bōđin bar jumısı

“Uldı arqañ, kıdı boyañ” deydi qazaq
Qız qonaq, ul baylañlı bop ırısı.

Jañgir han bergennen soñ özi kıyıp
Balam dep ayta alğan joq añzın tıyıp
Jañgir han dñniyeden ötgen kezde
Äz Täñke han bop qalğan taqqa minip.

Atalıp Täñke han bop el biyledi
Ayırmay jarlı bay dep teñ biyledi.
Artık qayrat, tapqır oy bolğandıqtan
Eşkim de ayta alğan joq kem biyledi.

Er jetti Ñalibağı nağasıda
Artık bop öz teginen bağası da.
Eline qurmettiniñ boldı
Hanı da, ayalaytın qarası da.

Nağası qayın da jur er jigitte
Sıymdı bolsa eger töñirekke.
Sol eldi bañır basıp meken etti
Qorğan bop Ñalibağı kem ketikke.
Birtalay mıqtı bolıp dāñren sürgen
Tayğarğan talay jañdı şetten kirgen.
Soğısқан qazaq qalmaq bir soğısta
Qapıda Ñalibağı jañdan ölgen.

Bar edi jalğız ulı, jetim qaldı
Tuñğanda Abılay dep atın qoydı
Jigeri jetimdikti eletken joq
Jasınna aşқан tentek sodır boldı.

Bolğanmen elge tentek, jaŵğa ҡatal
Jaŵ dese jalğız özi buzar kamal.
“Ҙanıшер Abılay” dep el atadı
Ҙatuŵlansa janı aşıp demeydi olar.

(93.s) jaŵ dese toptan ozğan bolğan batır
Aldımda ölim bar dep ҡılmas sabır.
Bir tomar jüyrikke de degendeyin
Ҙalmaqpen bir soğısta ölipti aқır.

Ataқtı batır edi el ҡorğaған.
Keled depoylamaydı ajal kaydan.
Soğısta ajal jetip ölip ketip
Jalğız ul ҡalğan eken Abılaydan.

Ölgenderdiң artınan ölüŵ ҡayda
Er jetip ul da jetti osı jayda.
At ҡoyған Ŵali dep ätey atıp
Jürsin dep äkem atı şıқpay oydan.
Estigen jüriŵşi edi külimsirep
Äke atın balasına ҡoyған ne dep.
El ҡoydı layıқtap bir ҡosımша at
Desek te körkem Ŵali boladı dep.

Özi de atқа layıқ körkem edi
Bir jaқsı adam bolar artқıtegi.
Arısta altı alaşқа jol bermeytin
Bastaytın kalıң ҡoldı serke edi.

Ҙarasa Şahizada körkemdigi
Jigit bop ol da jetti segiz ҡırlı.
Tukımı ҡaraköktiң bir degdar bop
Taңırқap tamsanadı körgen eli.

Қолбасшы ари батır јаѵѓа шебер,
Егесе есе алады јаѵдан нелер.
Қалмақ, қазақ соғисқан бир соғиста
Қайыспай көркен Үали јавдан өлер.

Қалмақтан қазақ көрди қиын исти
Қırılıп асаршılıқ күйге түсти.
Јаѵ талап, јап-јадағай јуртї калıp
Јан- јаққә јаяѵ қаңғıp tentiresti.
Соғиста көркем Үали өлип ketken
Јас әyel јесир қалıp қаңғıp ketken.
Јас әyel өзи suluѵ отıra ma
Бираѵге Тәшкен јаққа tiyip ketken.

(94.s) Bayağı işte қалған бала туѵıp
Sol јақта мекен etip kaldı turıp.
Dep қoydı Äbilmansur onıñ atın
Er јetip ol da on törtke keldi јuѵıқ.
Kün bermey ögey äke tabaşı bop
Süyeldey köz aldında јarası bp.
Söz шıқtı ärbireѵden күñkildegen
Қazaktıñ јetim қалған балası dep.

Sıypatı bul balanıñ elden bölek
Bala жоқ sol bir elde aytar тең dep.
Sabırlı, tereñ oylı, sözi batım
Körgeñ јan таңırқaydı mınaѵ kim dep.

Äkesi қазақ dese қayran kalar
Bul қазақ қay јerde dep bolar қumar.
Suraѵ sap ake јönin şeşesinen
Bir күni bala bozdap saladı zar.

Şeşesi bayan etti bilgelerin,
Bul jaqqa qalay kanıp kelgelerin.
Äkesi, atası men babası da
Soğısta qalmaqtardan ölgelerin.
Şeşe ayttı:
- Arğı tegin bilmeymin dep
Estigem Sariaqada mekeni dep.
Qatpağan qabırğan da jas säbisiñ
El-jurttı senqanğıma izdeymin dep.

- Ey şeşe, meni bulay aldamañ,
Toğız ay köterdim dep zarlamañ.
Er jetip es bilgende tastadı dep
Bermeseñ teris bata karğamañ.

Bul jerde tura almaymın qoysañ baylap
Qoysa da Türkistanğa sultan saylap.
Arman joq öz elimde ultan bolsam,
Jürgenşe zığırdanım künde qaynap.

Şeşe-tay qal demeşi munda turıp
Jetimge irgeli elde tiymes qurıq.
El jurtsız, äkesiz bop süyeksiz bop
Bul jerde jğre almaymın sözden sımp.

Ketemin ne bolsa da sol el jaqqa
Kim talasar täñirim bergen baqqa
Kegimdi tiri jürsem ketirmespin
Ötirgen üş atamdı sol qalmaqqa.

(95.s) Şeşesi qayırıp söz qıla almadı
Balası ketüv oyun bura almadı.

Jağalap elden elge ketti jürip
Anası qayıp habar ala almadı.

Taqtamay äbilmansur ketken jürip
Jaylap qonaq jürispen el qıdırıp.
Bilmekke eli jönin kele jatıp
Ulı jüz Töle biydi alğan tañıp.

Körmegen, estimegen Töle biydi
Birevden jayın jürgen surap bildi.
Biy bolsa ediñ jayın biledi dep
Üyine izdep kelip sälem berdi.

Balağa biy qaraydı közin tiktep
Tuğan jan jay adamnan bul emes dep.
Kiygenmen köne tımaq, jirtiq şapan
Közi ottı, jigeri artıq jas tülek dep.

Qus bolsa aq suñqardıñ balapanı
Adam bolsa, zatı artıq asıl janı
Er jetip aman esen atqa minse
El-jurttıñ bolatınday arıstanı.

- Şırağım qaradıñ, töremisiñ
Atıñ kim, ata tegiñ bilemisiñ.
Qayda tuñıp, qayda östiñ, qaydan keldiñ
Sen teksiz bolsıñ östip jüremisiñ?

Şaşı ösip ketse dağı qulaq basıp
Keñ mañday ottı közge tur jarasıp.
Janarı jalt-jult etip seskentedi
Jürgendeñ älde kimmen baq talsıp.

- Biyeke, jiyhan kezgen men bir sorlı
Äkem ölip, şeşemiz qorlıq kördi.
Bildirer onı mağan tuvısım joq
Atımdı men bilmeymin nedep qoydı.

Tuvgan jer bile almaymın qay elimdi
Köp surav ävre qlar bilmegendi.
Belgisiz özime de atı zatım
Tileymin öziñizden at qoyudı.
- Bayqasam nazar salıp ajarıña
Jetpeydi közim iske jararıña
Ketipti şaşın ösip şuvdalanıp
Däl layıq “Sbalax” at bul jayıña.

(96.s) bala da joq demedi, qaxtı iyegin
Emes dep biy oylaydı mınav tegin.
Ah urar qayğılanıp anda sanda
Şığarmay ondan özge eşbir jöñin.

Oyı joq bul at mağan ar deytuğın
“Sabalax” dese boldı “a” deytuğın.
Körgen külip estigen tañ qalsa da
Sıyqına “Sabalax” at däl deytuğın.

Balanıñ oyı alısta, köñili erek
Sır şertip eş adamğa aytpas derek.
Tölege qolqanat bop jüre turdı
Baqanı es jıyğan soñ keyin körmek.

Küşı artıq, aqılı darya jas basınan
Är iste artıq turdı qurbısinan.
Paşanıñ şahzadası şın beynesi
Bayqasañ ärbir belgi nuskasınan.

Malşı bop, tayağ ustap qoyın baqtı
Keş jatıp, erte turıp otın jaqtı.
Buyırğan ärbir isti köñildi istep
Bayıptı minezimen biyge jaqtı.

Qoydan ötip, onan soñ baqtı tüye
Ne baqsa sol malğa bolıp iye.
Otın alıp, jük artıp, irkit pisip
Kulın baylap sañğızdı jıyıp biye.

Biy dağı bul balağa köñil böler
Qupıya ärbir iste sinap körer.
Tapsa eger öz qatınım osınday ul
Qudaydan bolmas ed dep baska tiler.

Sabalaq ister isten jalıqpaydı
Kezikse qıyın iske tariqpaydı
İstegen isteriniñ bari baptı
Elden erek isiniñ pariqtarı.

Sabalaq qattı uyıqtaydı meyiri qanıp
Jastıñın baska jannan biyik salıp.
Eki ayaq eki jaqqa keter alşaq
Qos qolı eki jaqta qusaq jayıp.

Joğarı basın nege trtadı eken
Tört jaqta tört borbayı jatadı eken.
Uyqısı jatuñı da jannan bölek
Bile almay Töle bası qatadı eken.

(97.s) bir jerde sol künderi toy bolıptı
Barsam dep bala toyğa oy bölıpti.

“Mal da iyen, aıl da iyen sen de kesen
Biy barma sarıt äkep berem dedi.”

Toy kılan bir bay adam saltanattı
Tölege toy malınıñ basın tarttı
Bir kesip ezüvinen tabaa sap
alanın oramala orap aldı.

Sarıt dep Sabalaa bermek boptı
Töle biy taı sınap körmek boptı.
Kasına erip baran atosıa
Sarıt dep Sabalaa apar depti.

“Sarıt” dep aparıp ber Sabalaa
Nazar sal ıymılına sol bir ata.
Estigen, körgeñiñdi maan kep ayt
Ötirik bir aız da osıp aytpa.

- Mına, dep toy sarıtı alıp baran
Sabala maldan kelip uyıtap alan.
Tört jata dört borbayı bası biyik
Kerilip jatisına ayran kalan.

Sabala oyananda sasalatap
araydı tönirekke közi alatap.
orıtıñ sona nege dep surasa
Bılaya jaap berdi sözn baptap:

- Köp alma kelip aptı eldi basıp
Men jürmin almatarmen jaalasıp.
Öñim dep atıp tursam tüsim eken
Ayandım sol sebepten sasalaktap.

Atqosşı biy jibergeren bastı berdi
Sarqıtı toydan bergen osı – dedi.
Aldı da bulaq barıp betin juvıp
Şaşırdı qurbı qurdas serikterdi.

Sarqıt je dep şaşırdı joldastarın
Toymasañ da aız tiy toydıñ dāmin.
Biyekem toydan sarqıt dep ākeldi
Barmasañ da sodan bil toydıñ jayın.
Olar da kōp otırdı tizelesip
Kōz, qulağın olarğa berdi kesip.
Qalğanın ōzi mūjip mıyın jedi
Bolsın dep toy-mereke teñ kulisip.

(98.s) Atqosşı qayran kladı Sabalaqqa
Jetimge jarasımsız mirzalıqqa
Ōziñ toymay jürgende elge berdiñ
Ōziñe bul jomarttıq layıq pa?
- Biri kōz, biri qulaq bular mağan
Adamğa bergen jaqsı qolda bardan.
“El tanı asıñ barda berip jürip”
Degen söz burınşıdan bizge qalğan.

Zamandas olar mağan seriktesim
Bolğan soñ bular janda zerikpedim.
Adammen adam küni boladı eken
Jalğız ōmir sürgen jan körıp pe edin?

Atqosşı tañırkadı körgenine
Tanımdı javap aytıp bergenine.
Körgenin, estigenin buljıtpastan
Jetkizdi Töle biydiñ endi özine.

Töle biy kpten beri nazar salğan,
Aytkanı atqosşınıñ emes jalğan.
Elge tutqa bir adam bolar deydi,
Dünyede tiri jürse ölmey aman.

Tört jaqqa tört borbayın körgendigi
Meñgerem tört taraptı degendigi.
Qasqayıp bası onıñ biyik jatsa
El-jurttıñ bolar ma eken kemeñgeri.

Bir jumbağ bul balanıñ qılıqtarı
Şıǵadı qanday öner juvıqta äli.
Sır berip bala pälen demegenmen
Töle biy onan ğajap sır uqqandı.

Tüyeden ötip bala jılqı baqtı
Jaratıp baptapmindi äsem attı.
Tiymegen jügen qurıq asaıları
Şıñğırtıp, jaıvsıtıp noqta saptı.

Töle biy özi bergen ruhsattı
Bağadı jigit jılqı parasattı.
Mine ber köñiliñe jaqqandarın
Joğa- jüyrık, jürisker tulparlardı.

Jılqını qısta barar otarğa aydap
Aılda jazda jürdi biye baylap.
Qalmaqtı Şarış bastap elge şaptı
Qazaktılmaq bolıp tügel jaılap.

(99.s) attandı atqa mingen jigit kalmay
Toqtamas namıstı er şepke barmay.

Saylandı Sabalaq ta baramın dep
Sen barma jassıñ degen sözge unamay.

- Sen jassıñ jağalasar jañğa barma
Ketersıñ jemtik bolıp nayzalarğa.
Teñ bolar soğıskanmen añılda bol
Saqtasañ it qus jañdan maldı amanda.-

Degende bala qattı oylanadı
Jetse ajal kaşkanmenen kimqaladı.
Özdegen ata jañım kelgende özi
Şaykaspay janım kalay töze aladı?

Şeşemdi kegin üşin qıyıp keldim
Janımdı şüberekke tüyip keldim.
Almaytın ata baba qandı kegin
Kalmaqqı qul boluñğa tuñıp pe edim?

Bola ma jelkildegen tuñdan qalsam
Elimniñ er qosını duñdan kalsam
Bolmay ma elge külki, erge namıs
Qoyanday jelden qotıqqan buğa qalsam.

Jöneldi japa jayañ sodan bılay
Minüñge kölik eter at suramay.
Töle bit at, azıq ta al degen joq
Ketti dep barma degen sözge unamay.

Biy oylaydı eseyse er bolar dep
Küş-qayratı aqılı teñ bolar dep.
Qatpağan buğanası säbi qalpı
Qıyılıp qırşınan sorlar ma dep.

Eseyse elge septik ılmas pa edi
Er miner elden bir tay tuvmas pa edi.
Til alsa on mı jılı sonıki oy
Bir tayın biy atası ıymas pa edi.

Til almay ketem dese zi bilsin
Minsin bir tay ustap, ya minbesin.
At, aruvsız toyşılap barganday bop
Baram dese jaına barıp tursın.

Sabala sol ketkennen ketip kaldı
Arkalap talay azap kp sandaldı.
Miner at, kiyer kiyim, aruı jo
El kezıp soıs jaa ulak saldı.

(100.s) Intası kalmakpenen bir soıspak
Ejelgi ata ja dep kegin almak.
Astında at, olda aru bolmaa da
yteir ja bar degen jaa barmaq.

Ol oyın Sabalatı kim biledi
Kim buan karu ilip at beredi.
El kezıp bas ayaqsız kele jatsa
Aldınan bir bay aıl kez keledi.

Aıldı kele jatıp sırtın janap
Biraden at suaran aldı surap
- Aılı Temirbaydı degen edi
Burıldı keteyin dep bir susındap.

Bayıppen yge kirip salem berdi,
Otıran bybişe men baydı krdi.

Jas bala tanımaytın sırtı kirbeñ

Temirbay:

- Tanımaytın bul kim? Dedi.

Temirbay sälem alıp jön suradı

Akesin, eli jurtın teñ suradı.

Barasıñ qaydan kelip, qaysı jaqqa

Atıñ kim bayan etşi dep suradı.

Bala ayttı:

Jihan kezgen men bir jetim,

Bilmeymin qayda ekenin eli jurtım.

Kisini esirkegen jaqınım dep

El kezgen jetimekpin osı sıyqım.

Bilmeymin äkem atın bälense dep

Atımdı el aytadı Sabalaq dep.

At pa eken, äkem qoyğan el qoydı ma

Bilmeymin bul jerin de äli tekten.

Basımnankim sıypasa sol bop äkem

Alayıp qabaq şıtsa qorqıp ketem.

Alda ağa, artta ini janaşır joq

Jandaymın bul ömirge tuğan böten.

Temirbay kayran kaldı sözderine

Jarq etken najağayday közderine.

Qayrılmay kayta javap az kidirdi

Balağa karay berip köñil böle.

- Joq bolsa jan aşırın panalaytın

Jumısıñ bolmasa eldi aralaytın.

(101.s) tamaş ta kiyim de bat sağan jeter
Mal da bar şaman jetse bağa alatın.

şonak bol birneşe kün deminđi alıp
Turaştap barar jerdi esiņe alıp.
Sen üşin kazan asıp ot jaşpaymız
Jayaılap kelip şapsın aşıp arıp.

Sabalak bas iyzedi unağanday
Oy soştı ayalaydı bir jumaday.
Sezdirmey Sabalakęa bay, bayışe
çupiya söyleseği elge jaymay.

- Toğız ay ekikabat bolsaņ jükti
Balanı taba almassın munday tipti.
Adamnıń asılı eken mına bala
Bala ğıp bağıp alsak nemiz ketti.

Bala joç bir şır etken kindigimnen
Körmesem kimnen körem täñirimnen
Öziņnen tuısa bala munday bolmas
Bayřasam bul balanıń turkı töten.
Bayıře baydıń sözın řayırған joř
Balanı körgen sayın köñili toř.
Temirbay köp aņęşme ayağında
Bastadı may tamızıp sözdi munday:

- Ey, bala köñilim toldı seni körip
Balağa bir şır etken edim jerik.
Janımda tuıstarım az da emes
Işpaydı biraş üyden birge erip.

Aytatın buyımtayım mınaŵ sağan
Bala bop turıp kalsañ ayted mağan.
Mal janđa menen keyin sen iyesin
Ölsem oy taza aruŵlap jürseñ aman.

Böten oy Sabalağ ta bildirgen joğ
Temirbay bäybişemen aldı mäz bop.
Soğıska barar oyı tağı da bar
Dep tüydi säti tüsse erte keş joğ.

Sonımen Temirbayđa bala boldı
Temirbay bul balağa pana boldı.
(102.s) baskarıp ağılmenen ärbir isti
Sabalağ däl on segiz jaska toldı.

Bäybişe, Temirbaydıñ toğalı bar
Jamağat el ağayın keyde işi tar.
Sabalağ toğalmenen köñildes dep
Köre almas küñşilderdiñ ösegi bar.

Bul ösek bayđa jetti emis-emis
Bar desip Sabalağta suŵıđ jüris
Estipti Sabalağ ta bul ösekti
Är jerde söz ılışқан sıbıs sıbıs.

Sabalağ şıdamadı mına sözge
Köp tüspey namısı kep el közine
Doldanıp beln, buŵdı keteyin dep
ulağ estip, köz körmes alıs jerge.

Aŵızdan şıqqan sözdi jıyu ıyın
Taraq ketken ösekti tıyu ıyın.

Aŭzım bar dep söyleydi keybireŭler
Olardıń aŭzın jippen tigüŭ kerek.

Bir küni bılay dedi Temirbayğa:
Siz äke men bala bop jürdim mında
Soıısıp azaq kalmaq jatireken
Keledi meniŭ barğım soğıs jayğa.

Jalağa aldım beker sözge ilinip
Aқта dep kimge baram men jüginip.
As berip at mingizip ardaqtadıń
Tuŭısıń köre almadı işi küyip.

almaqtıń tur azaqtan küşi artıp
azaqqa soğıs sayın tisi batıp.
uŭmağan el namısın er bola ma
Sabır ıp tura almadım üde jatıp.

Janım bar jaŭ degende jalındağan
almaqta keğim aŭır alınbağan
Ne ölip, ne öltirip oralayın
Ey, ata, ruhsat ber endi mağan.

Temirbay tömen arap oyladı köp
Bir ayaŭ köñiline keldi me dep.
Ösegi otbasınıń tügemeydi
Ağayın köre almadı aŭ “beldaŭ” jav dep.

(103.s) Ağayın bağıń artsa köre almaydı
olda joğ bolsa bölip bere almaydı.
Estip em eske kirmes suŭıq ösek
Tuŭısım bözdi bölmey tura almaydı.

Sen mağan bala boldıñ ƣuday kosıp
Bop jürdik ata bala ƣurmettesip.
Bas ƣurap, enşi berip otañ tigip
Bereyin dep jür edim mezgil tosıp.

Arıydı at tuyaƣtan er ƣulaƣtan
Ösegi köp jamnıñ janğa batƣan.
Ot jağıp aramızğa bölmekşi eken
Bezgender adamdıƣtan, ar -uyattan.

Armanğa jete almadım ylağanmen
Barmadım budan äri boljağanmen.
Söz erip, ösek kañlap sağıñ sınar
Turmassıñ endi munda zorlağanmen.

Bir künde bala bol dep kalağanmın
Tuvğanğa tuñmasağ da balağanmın.
Alıp ket mal dünüyeden kalañıñdı
Esiñde tiri jürseñ men bolarmın.

Ketüvge niyet burdın kayt demeyin
Aylanıp ƣayta kelseñ jat demeyin.
Alıp ket keregiñdi tağı ötinem
ƣolıñdı eş narseden tart demeyin.

- Ey ata tuñmasağ da meyiriñ tätti
Arağa ösek sönbes otın jaƣtı.
Äveli batañdı ber, ruhsat et
Suraymın sodan keyin Sarıbesti attı.

Üyretip öz ƣolımnen noƣta sağan
Añsarım köp jılƣıñnan soğan añğan.

Deytuğın er jigittı at kanatı
Eş nãrse kalmaymın sodan başqa.

Sabalak batasın ap atka mindi
Kõlına jarkıldatıp karuñ ildi.
Jas batır jalañdağan arıstanday
Soğıkan kazaq kalmak jergekeldi.

Orta jüz kişi jüzben birigipti
San batır bat bir birinen mıqtı
Jağın jer dep dengeyi ädeyi kalap
Sabalak **Bögenbaydı izdep kepti**

(104.s) böhenge sälem berdi Sabalak kep
Er Bögen jalt aradı mınañ kim dep.
Jas jigit jana öspirim sarı at mingen
İzet kıp tura kladı köldenennen.

- Sabalak surasañız meniñ atım.
Añlınan Temirbaydıñ mingen atım.
El kegi, er namısı üyde qoymay
Kalmaqtan kek kaytaruñ amanatım

Böhenbay kayta jañap qaytarğan joq
Bolğanday jañabına köñili toq.
Sözine, minezine, kelbetine
Ajarlı aybatına karadı köp.

- Ey qaraq qup boladı mağan ersen
Könilim toldı sağan baykap körsen.
Kelbetiñ jañğa jasıl tüsirgendey
Jañımnan men razı ese äpersen.

Äveli atımdı ustap asımda jür
Key jigit kara sözde boladı dür.
Jasımas jaıvdan kaytpas dırtı beynen
Sonda da soğıs jayın köziñmen kör.

Sabla estüvşi edi **Bögenbay dep**
Körmegen munday jaın asına kep.
Tananıp örli ırlı aray berdi
Baradı eki közi Bökenđi jep.

Bögenbay däv kisi eken uzun boylı
Kara sur, ır murındı, oylı közdi.
İyegi uzun, közi ötkir biyik kaba
Kesek dene körgennen közge toldı.

Salalı uzun kelgen jumır saısa
Aıır jük zor denesi ata salma.
Aybarlı dävısan jer silkiner
aırsa uran salıp “mayanbaylap”.

Bäri bar batırılıtıñ müşesinde
Olı jo özi istegen är isinde.
Astında nar ızıl at alan baptap
Topta jo munday jılı mingen pende.

Sabala atosşı bop jürdi janap
Alan son atşılıa özi kalap.
Bögenbay Sabalaa köp araydı
Dep oyap bir zor iske alar jarap.

(105.s) soğıskan eki üş jılday kaza kalma
Jene almay birin biri jügen arbap.

Tınığıp birneşe ret soğıssa da
Qazaqqa kıyın boldı qalmaqtı almaq.

Qalmaktı bastap jürgen qaldan Seren
Özi han özi batır aytsañ tegin.
Qazaqqa ämir aytқан Abilmambet
Onıñ da taba almaysıñ kemtik jerin.

Qalmaqtıñ eñ batırı Şarış degen
Qaldan han onı erekşe qurmettegen.
Jıylıp qazaq qalmaq köz jiberse
Şarışka ten keler joq jalpaq elden.

Zor dene, tüsi suvıq şoyın kara
Baykasañ jüz kisilik barday şama.
Bilekтей belge orağan aydarı bar
Uqsaydı dulıǵası munaraǵa.

Küşı men ädis ayla teñ kelgendeı
Mın buttıq qara tastı öñgergendeı.
Asıp tur mıñ san qoldan keser bası
Tutkası bolsa jerdı iyirgendeı.

Zor tuvǵan kalmak eken juvan kevde
Jan şıqpas teñ dep aytar buǵan mülde.
Maqtanıp eskekteydi jeldengendeı
Dañkı da ketken eken elden elge.

Astına qara qaska mingen baptap
Ayılın şandırlata tartkan şaptap.
Quyıskan ömildirik ayşıqtı ermen
Soktırǵan som altınnan bärin naqtap.

Taňdaŭlı bes aruŭı azine say
anday jan katuŭlansa utılmas jay.
Jekpe-jek dep toptan űođıpaykaylasa
Kalın ol bir tolıydı adam tappay.

Kp űıan jekpe-jekke azak atan
Brin de almaq jeŭip kılđan matan.
Batırımız jz kisilik dep jrgender
Tyrelip nayza uűına uladı attan.

Bgenbay, abanbaylar oldın bası
Abilmambet hannıŭ olar aıldası
Batır Bgen jekege űıđam dese
Unamay Abilmambet boldı arsı.

(106.s) Jo josı bası jeke űıđam deŭge
Adam saylap tuŭ ustap turar belde.
olbasıűı joğılsa tuŭ jığılar
Jeŭilgenűiŭ belgisi krer kzge.

Bgenbay sup sur bolıp tsi aűtı
Ayaŭdap ottı kzin aba bastı.
űarıűka jekpe jekke űıpa boldı
orlığı bul almatıŭ janđa battı.

Unamay bilmambet ataŭ turdı
-Sen lseŭ tuŭ jığılıp ol utıydı
Tobıŭda er kezekke jo pa jigit
Bar bolsa taŭdap sodan űıđar birdi.

- Eŭ mıtındı űıđar dep űarıű turdı
Keű ılıp turamıűıŭ erte kndı

Bolmasa tuvııdı jik jeñildim de
Seni tosıp atımnıñ belı taldı.

Bögenbay şıķpaķ boldı kezegine
Unamay Abşlmambet haķ sözine.
Suradı sonda ruhsat:
-men baram, dep
Sabalaķ Bögenbayğa köp jüğine.

- Ey bala sen şıķpaysıñ jasıñ kişi
On ese senen artıķ onıñ küşi.
Körmegen burın sğıs jas balasıñ
Ol- saykal köp soğıskan bar ädisi.

Ķalasıñ beker ölip jene almaysıñ
Men kalam ķayğıtartıp kele almaysıñ.
Äveli men barayın sen tura tur
Tuvdı ustap men kelgenşe ķozğalmaysıñ.

- Men ölseñ bir bala ölerköp ķolıñnan
Ölmesem serpiltermin azabıñan
Sınap kör Sabalaķtı bul maydanda
Kegim bar tügemeytin tört atamnan.

Tamam jurt jalt ķaradı bir burılıp
Sabalaķ şığamın dep tur jüginip.
Ķatpağan ķabırğası jas balanı
Er Bögen jibermey tur közi ķıyıp.

Birevler ayttı:
-ruhsat berseniz- dep
Ķayratın jas ķırşınıñ körseniz dep.

(107.s) Kayrattı öjet minez jas bala eken
Şıqpas ol öz basına ölim izdep.

Bögenbay ruhsattı boldı bermek
Qalıñ qol tamaşanı endi körmek.
Adaqtan bes qaruvın baptap alıp
Minip ap sarı bestini boldı jürmek.

Sabalak toptan şıqtı “Abılaylap”
Şarıştı qaydasıñ dep közi jaynap.
Pañsınıp Şarış turdı közine ilmey
Keled dep bir balanı ajal aydap.

- Ey bala, dedi Şarış kaljaqtama
Munday ädet joq bizdiñ kalmaktarda
Joq pa edi janaşırıñ ayalaytın
Sağan erte soğıspaқ oylap kara.

Oqıydı sendey bala moldasında
Tay minip jarısadı üy kasında.
Tobıñnan jigit şıqpay bala şıqtı
Kalğanı erkek emes urğası ma.
Qazaққа sendey bala jazalı ma
Bolmasa mağan qılğan mazağı ma?
Moynıñdı şılşa burap laktırayın
Turğanday şıdayalmay ğazabıma.

- Ey, Şarış balasınıp қаpi kalma
Meni ayap jastığımdı esiñe alma.
Tanımas küş atasın esinde me
Jeteme köziñ tiri kalarıña.

Men özim on segizge keldim jana

Öltiremin dep turmın beri ara!
Boydağı udıratiñdi tñgel jumsa
Aytamın tağı da apı alma.

- Ey bala soğısam dep òlmeymisiñ?
Soğıssañ er jetkende kelmeymisiñ?
Top kòrmegen balanı soğıska aydap
Otırған el minezin jòn deymisiñ.

Yapıray, meni aza ıldı maza
Òtpes ay dñnyede munday azap.
Kezekti aldımnen saған berem
Sonan soғ moynıñdı ùzemin şılşa burap.

(108.s) – ey , Şarış almaqtiki kezek burın,
Ol joldı ertedeqi burma ırın.
Aytıp al armanıñdı sen òlesiñ
Tosıp tur ne bolsa da bñgin òlim.

- Ey bala, kòne almaymın ıljağına
Tñsesiñ sòz sòyleseñ ar jağıña.
Soğısta on doızda boldım şeber
Aırsam şıdamaysıñ zardabıma.

Etekke tadıñ tası ulaғanday
Utılған sòzden Şarış şıday almay.
Atına amşı basıp tura umtıldı
Küşti ol òtkir nayza sınaғanday.

Tùkirip eki olға күşin janıp
ızarıp eki kòzi ottay janıp.
Betke alıp òndirşekti kele jatır
Şıғarma tu sırtınan bira janıp.

Çattı kol tönip kelgen ötkiz nayza
Jarç etti aq saıtka qadalğanda.
Özine özi senbey qaldı turıp
Nayzası däl uşınan mayrılğanda.

Sabalax “Abılay” dep uran saldı
Nayzanı mayrılğan julıp aldı.
Çuaştay sarı bestige çamşı salıp
Ağınday şavıp kelip kezek aldı.

Umtıldı sarı bestimen oqtay bolıp
Atılğan sarı moynaç ottay bolıp.
Jelkeden ötkir çılış sart etkende
Şarıştıñ bası tüsti doptay bolıp.

Şarıştıñ bası tüsti ävel jerge
Közi jetpey sene almay tur körgen pende.
Muçıl terek sekildi dene çaldı
Dulığa jerge tüsip jarç etkende.

Tezdikke joç eşkimnin közi jetken
Sağımday netken tezdik bolıp ötken.
Dulığa jarç etkende attan tömen
Tolıqsıp diyu dene çulap ketken.

Şarıştıñ kördi eki jaç çulağanın
Ökirip kalmaç jağı jılağanın
Ağındap ketken atın çayta burıp
Sablax kördi Şarış sulağanın.

(109.s) Eñkeyip at üstinen ildi bastı
Aydardan taçımına mıçtap batı.

Attandap äbılaylap oldı bastap
almaqa alkar tüste aralastı.

Sırılıp alma aşıp jöneledi.
olınan aşıpağanmen ne keledi?
Kes-kestep aza tosıp aldın alsa
Serkesiz öoy sekildi bögeledi.

almaktar sol aşıqannan aşa berdi
Jetkenni aza anın aşa berdi.
Bupalap keybirevler ölgen bolıp
alkalap say jıranı jata berdi.

almatar sol aşıqannan ketti aşıp
Artına bir burılmay attı sasıp.
Batısın Tarbaatay köktey ötip
Aynalıp Barıtbelge jöneldi asıp.

Ökşelep aşıkan javdı azak uvmıas
Ejelgi ata jolı ärkim buzbas.
almatı abden körip mına sıyın
Dep kayttı endi bizge jav bola almas.

azatar javın jeip aytıp keldi
Jıyıldı bir töbeni basına endi.
Kim ölip, kim alanın surastırıp
Tävba ıp bir allaa sıyındı endi.

Handarı Abilmambet jıydı bärin
adirlep asterleydi batırların
aırıp Bögenbaydan surap otır
Sarı attı jeke ıan kim dep aytıp.

- Ol batır Bögen ayttı Sabalaq dep
Äkem joq özi aytadı jetimmin dep.
Atqosşım janımdağı ertip jürgen
Aytpaydı ata jönin bilmeymin dep.

Bilmek bop Abilmambet ata jönin
Jan emes mına bala jürgen tegin.
Şaqrışı atqosşındı Bögen batır
Köreyin sarı attınıñ özim betin.

(110.s) Sabalaq şaqrğan soñ jetip keldi
Qazanday qara bastı tastay berdi.
Bilektey aydarı bar qulaş jetpes
Seskenip körgeñ adam betin burdı.
Şarıştıñ basın kördi alğan kesip
Baykalğan qanjığadan bergen şeşip
Kayran qap bul balanın erligine
Ayaldap Abilmambet tur keşesip.

- Ey bala, uranıñ ne Abılaylağan
Elde joq munday uran taptıñ qaydan
Kim özi Abılaydı uğındırşı
Uranğa estimegen kaldım qayran.

Öziñ bir jas balasıñ jaña talap
Tañ qalıp erligine turdım karap.
Atıñ kim äkeñ atı el jurtıñ
Razı boldım sağan ber bayandap.

Bala ayttı:
Abılay degen ülken äkem
Ataqtı özi batır jañğa bekem.

Sođıstıñ asıyetti bir perisi
aırdım dep jaımdı jener mekem?

Sol babam batır eken elden ıan
Egesken talay jaın jerge tıan
Jaskanıp jaltatamas ja degende
Kanıer Abılay dep elden uan.

Ol özi bir soğısta jadan ölgem
Jalğanda ısqıa ğana ömir sürgem
Özi atın özi urandap aırmaydı
Sondıtan bul urandı el bilmegen.

Deydi eken alıbaı argı atamdı
anıer Abılay dep bergi atamdı.
Öz äkem körkem alı degen kidi
Dep oyған Abilmansur öz atımdı.

Bulardıñ bäre tügel bolған batır
Soğısta är birei mıñğa tatır
Äkem, atam, babamdar jadan ölip
İşimde tügemeytin kayğım jatır.
Balanıñ Abilmambet sözün tıñdap
Bas izzep aytқан sayın otır ındap
Bir urpaқ aliden bar deşi edi
Soltuқım osieken dep tur moyındap.

(111.s) balağa bılay dedi Abilmambet:

Ataydı arğı ataңdı Esim han dep
Ertede Esim hannan Jäңgir tuған
Jäңgirden alıbaı, äz Täke dep.

Tävkedən äbilhayır tuvdi Bolat
Bolattan Sämeke men Abilmambet
Abilmansur sen mağan bañır boldıñ
Esine al ata jöndi umıtpay jat.

Kiyipsiñ kebin kiymey kebenekti
Bilgen jaqsı teginde ata tekti
Bañırına bañırım dep kattı basıp
Közinen jorğalatıp jası tökti.

Sıypatıñ erligin de tamaşa eken
Tuñılıp ösken jeriñ Alaş eken.
Jasında nağası alıp ketken
Nemere ülken ağan balası eken.

Eken ğoy qanımız bir sabımız bir
Qarağım körgeñ isiñ bir ülken jır.
Qulanniñ tüzde tuvğan qulınıday
Kelipsiñ tuñıp ösip elden qıyır.

Men özim äz Tävkeniñ nemesi
Sen bolsañ Vñalibağı şöberesi.
Vñalibağı, äz Tävke birge tuvğan
Bereyin men tağımdı bol iyesi.

Jetkenşe jas aqılıñ qasımda tur
Tağılıp ap, tanıp bilip tilimde jür.
Ayaytın meniñ senen eşnärsem joq
Onan soñ öziñ bas bop tağımdı qur.

Tartınbay jañğa şaptıñ Abılay dep
Oylap em bul jas bala ne qılar dep.

Buqaday murındıqsız kiygen jaŭdan
Qırşın jas namıs üşin qurıdı aŭ dep.

At qoydım endi sağan dep Abılay
Sabalaq Abilmansur qalsın bılay.
Atañnıñ Abılay degen atı sönbey
Jaynasın aspandağı ot juldızay.

Sabalaq sodan Abılay atalıptı
Jası ülken qarıyalardan bata alıptı.
Añız bop ata ayağı elden elge
Erligi bükil lege taralıptı.

(112.s) abılay degen dañkı ketti şıǵıp
Erligin sayıpqıran tügel uǵıp.
Şarış ölip köp qırǵın körsedağı
Qalmaqtar qalğan joq mülde buǵıp.

Qalmaqtar joǵaltsaq dep Abılaydı
Qazaқта bizge qarısı kim şıdaydı.
Dep oylap özi jas, özi batır
Ol ölmey bizge sirä kün tuŭmaydı.

Köp qayla Qaldan seren ylap är kün
Şarıştıñ almaq bolıp ülken kegin.
Üyirlep tört tülükten mal aydatıp
Öltirse Abılaydı bermek tegin.

Biraŭ oñda barǵanda, birav solda
Düniye kimdi salmas burañ jolǵa.
Arın satıp kün körgeñ älde kimnen
Turıptı til alısıp anda sanda.

Birtalay aralıқта zaman ötti
Қалмақтар Ғарыш өліп болған кекті.
Sol кекті қайта барып қайтaram деп
Қалдан han adam жыйып көп жиікті.

Jiberdi көрнеў adam jasırın da
Ўздетіп Abılaydı әr porımда
Solardan әyteў bir күн til алып
Ketti деп Abılaydı бүгін аңға.

Abılay jas күninen аңға қumar
Bürkit sap қansonarda аңға ығар.
Қуўalap түрлі аңды қızıқ көріп
Key kezde тipti аlistan elden ығар.

Bir күni Ötegenmen аңға ketken
Аң қуўып elden алыс juma keyken
Salburın ғаршаған соң en dalada
Dem алып, at ottatıp қалғып ketken.

Jantayıp attı tusap jatıp kaptı
Uyқыға әbden kelgen қатıp қaptı.
Қалмақтың жыйырмадаy jasaўılı
Bas salıp соı jerde baylap aptı.

Әketip Abılaydı baylap mıқты
Aldına Қалдан hannың алып jetti.
Әketti Abılaydı degen habar
İlezde бүkil elge tarap ketti.

(113.s) Estigen Abilmambet sum habardı
Uhılep han ordada kayğılandı.

Öltirmey ne alsa da aytarsın dep
aldenge ätey arnap eşi saldı.

Elşiden söz baylaptı eki türlü
Jıyırma erge jaraydı bersen unı
Turamız sertimizde taban tirep
anşa mal alam dese aytsın ındı.

Tağı bir sözim mınañ sertim sındı.
Bermese soğısatın aytsın kündi.
Bitkenşe erkek kindik soğısamın
Kim biler kim jeñilip kim jeñedi.

Toqtasın eki serttiñ birevine
Bolmasa aytsın oyar tilegi ne?
alden han jeti atañnan han bp öttiñ
Bilersiñ el tınıstı tilerin de.
Bermesen Abılaydı tiri olğa
Aynalar istiñ artı şını zorğa.
Şakıram han basıñdı jekpe jekke
El jayın öz jayıñmen osıp oyla.

Sertiñe, depti aldan basa almaymın
Soğıssañ kele bergiñ aşa almaymın.
ırılıp бүkil alma tügesse de
Topan suñ aptatsañ da taysalmaymın.

aldan han jatıp aldı köbeymin dep
Öltirem, tiri aytıp bermeymin dep.
Şarıstıñ unı alay jıyırmaı
unına mıñ kisiniñ teñ deymın dep.

arısıp jatıp aldı aldan seren
Abilmambet sarğayıp juttı erin.
Jan-jaa jarlı aytıp habar saldı
utaruŵ Abılaydı boldı ıyın.

ladan han Abılaydı ustap alğan
Matanıp maayına daŵrık salğan
ınjırmen ol ayağın ats ıp baylap
Jer kazıp tirideyin krge salğan.

Abılay biraz zaman krde jattı
Bolğanda bes altı kn bir dm tattı.
Zındanda jerden azğan temir esik
Krŵge bolmaŵşı edi adamzattı.

(114.s) Bir kni zıندانınan alıp ıtı
Saylaŵıt orağandar tgel mıtı.
Aldına aldan hannı bas iygizbek
Krsetip ltirmeki bar orlıtı.

Kp kalma Abılaydı ortağa alğan
Bekitip ol ayaa kisen sağan.
Kn krmey jer astına űş ay jatıp
Sarğıtan kesek dene solğındağan.

Sonda da aarı artı atuŵlanğan
Artı tur zor denesi turğan jannan
Kirgenmen kzi iine ota janıp
Kp kalma msinine ayran alğan.

Sımbattı suluŵ dene iri syek
Tulğası jumır birken beyne dıgek.

Biri aldınan jeteep biri iyterip
Kırgızdı han ordağa ären süyrep.

qaldan han däl törinde tağında otr
bir tilmaş eki vâzir janında otr.
Hanımı Qaldan hannıñ kıızıl şıray
Mañızdı bir bâybişe babında otr.

Bayqasa bir azamat ulı barday
Kışilev Abılaydıñ jası barday
Endi ğana boyjetken bir kıız otr
Han, hanım, bir ul, bir kıız tört adamday.

Orda da jum jirt dıbıs joq ızın etken
Kırgender avzın aşpay buyırık kütken
Avveli hanı keñes bastamasa
Qurmetsiz bolar dep ayıp kesken.

(115.s) osılay han ordanıñ erejesi
Kimniñ teñ bolmaq hanmen terezesi.
Şarttı buzğan pendege jendetterdiñ
Dayın tur kılış pen dar jerebesi.

Qıyılıp han qaradı Abılayğa
Kezigip körmegendey munday jañğa.
Qaymıǵıp arıstanday aybatınan
Layık aq eken dep maqtağanğa.

Şaşı ösip, kiyim kirlep jüdev tartқан
Jaralı qol ayağı kisen qaqqan
Sonda da sağı sımbay jaynañdaydı
Emestey şımbayına qağı batқан.

- Kimsiň sen dedi aldan jaım aza
Moynına salınıptur bizdiň tuzaq.
Öltirip arıımdı eldi ırdıň
Körsetsp öltiremin saған tuzaq.

almaa nege boldıň sona dupan
İt aza ajalıň ғoy seni ısqan
Ölimniň bosaғasın tursıň ttap
Biz saған ıla almaymız endi bostan.

arıtıň seni öltirip kegin alam
Oylama dep bul jolı tiri kalam
unına mal esepetp otirmaymız
Birge bir ävel seniň basıñdı alam.

Arızsız sen öltidiň arıımdı
Jal uyrı alға ustar arısımdı
Bzidiň jol öltirerde tşlek sura
Ayt ane aytatuғın arızıñdı.

Toktadı osını aytıp aldan Seren
Bergendey Abılayға szö kezegin
Tıñday tur jalıpasañ estigender
Söyleyin Abılaydıñ ne degenin

- Esiim han altını atam han bop ötken
Üzilmey tuım uıp bizge jetken.
Abilmansur, SabalaK burıñı atım
azir el Abılay dep atap ketken.

Sarıarka asiyetti tuған jerim
andasım Abilmambet asar belim.

Äz äkem, ata babam javdan ölip
Qalmaqqa sol sebepti aşkan keгим.

(116.s) Şarıştıñ özi şığıp jekpe jekke
Biriñ şıq dep aykaylap turdı köpke.
Namısqa şıday almay sodan şıqtım
Köne kek aralasıp jaña kekke.

Ol alıp ävel kezek nayza saldı
Nayzası mayırılıp batpay qaldı
Men alıp keyin kezek qılış şaptım
Domalap bası aldıma tüşip qaldı.

Soğıstı ol maydandasıp armanı joq
Soğısta eşbir qapı kalğanı joq
Meni uyıqtap jatqnada baylap aldın
Ketedi aŭ osı jeriñ armanım bop.

Elime päle tilep Şarış bardı
Şarıştıñ menşñ elim nesin aldı.
Şaqrıp jekpe jekke küşi jetpey
Qan tilep qanın tögip ölip kaldı.

Keledi orındalmay oyda armanım
Şapkan soñ jılda elimdi sendey javım
Oyımda ornı tolmas ökiniş sol
Sen javdı joğaltuŭ ed oylağanım.

Jay tüşken jalğız ağaş sekildenip
Tamırsız Kuriymın ğoy ketsem ölip
Zardabın jalğızdıqtıñ tarttım qattı
Osğan qayğılanam tağı ökinip.

Jalğızbın tört atamnan beri qaray
Meni öltirseñ qurıydı tuqım qalmay
Ketpedim katın lıp bala süyip
Degende han hanımı qaldı qaray.

Hanımı bılay dedi sözdi bölip:
Tört ata kelgen eken jazğız bolıp
Tuqımınñ seniñ dağı qurımay ma
Jalğız ul Ämirsana klasa ölip.

(117.s) degende qaldan seren kaldı oylanıp
Bir qarap hanımına közi alarıp.
Abılay ornınan uşıp turdı
Hanımınñ qalmaqqa aytқан sözün uğıp.

Ornıñnan Qaldan ayttı turdıñ nege
Qıvanba jalğız añız aytқан sözge
Men seni öltirüvden kaytқанım joq
Ol bos söz qatın aytқан medev kimge.

Aqıldı jan dep kaldım ahnımındı
Tüsindi zerektikpen aytkan şındı.
Teñ boldı bosatқанmen hanım sözi
Teñedei meni jalğızğa jalğız uldı.

Qol qoydım mına sözi tegin emes
Mıñ batpan oñay ospaq jeñil emes
Öltirmey bul qazaqtı qoya bersek
Kaytadan menimenen qılar eges.

Bar degen üş armanım sözi de naq
Ol arman ekevi de mağan ortaқ.
Qapıda qaldım degen bir armanı

Bolatın batırlarda burınnan aq.

Ekensin sen de jalğız tört ataınan
Kelemin men de jalğız tört atamnan.
Jalğız ul jar degende Ąmirsana
Ol ölse urpağımnan belgi qalmas.

Ölimge endi seni qıya almaymın
Qastandıq jaldıqka qıla almaymın.
Dos bop t legnişse jalğız ulmen
Bul sertten kayta moyın bura almaymın.
Kaldan han Abılaymen köp keñesti
Toqtatıp sözdi aqılğa döp teñesti.
Ölimnen Abılaydı şın qutqarıp
Alğaşqı katuǘlanğan qoydı eğesti.

(118.s) Qaldan han köp suradıel jağdayın
Eminip işki sırtqı köp män jayın.
Ąrtürli tüyindi söz söyep otır
Jetkizip özinin de armandarın.

Abılay Qaldan hanğa unap kaldı
Elinde qoy köp pe dep surap qaldı.
Abılay qoyımız köp degen edi
Kayırıp Qaldan munday oyğa kaldı.

Qoy degen tört tülükte köptin biri
Qoyşısı tirikşi, qoyı urı
Elinde usaq janjal basılmaydı
Munday el bolmasa edi berekeli.

Qaldan han:
Köp pe edi sıyır jılqı?

Tört tülük elimizdiň tügel mülki
Bolmasa tört tülige qatar ösken
Bolmaydı saltanattı eldiň sıyqı.

Han ayttı:

Jılqı bağıp kımız işken
Tört tülük maldı bağıp irkit pisken
Keledi eñbeksizdeñ onday halıq
Alıstañ berekeli ortağ isten.

Elderin Qaldan ayttı sala ma egin

Abılay dedi:

Egin sap tökpes terin
Tınıstıq senin elin bermegen soñ
Ar jerde tolqıp jürüp körgen künin.

Kalden han Abılaydı sınap kördi
Jerlerden köñilge alğan surap kördi.
Aqıl men alıp küşi ten toğısқан
Bilimdi tereñ oylı bir jan edi.

Qaldennin Abılayğa köñili tüsti
Sırlasıp ötkizdi olar talay keşti
Eki eldiñ ortasında eger bolsa
Kenespen bitispekke vadelesti.

Sonimen Abılaydın isi tındı
Abılay ömir jolın qayta qurdı
Qalden han jalğız qızı Güldeajaıdı
Ömirlik Abılayğa qosağ qıldı.

(119.s) abılay aman esen elge qayttı
Qur qaytpay hannın kızın alıp qayttı.

Aldınan Abilmambet özi şıqtı
Basına keşken isti tügel ayttı.

Kelgen joq qara küşpen buızıp qamal
Är iske aqıl aya tapkan amal.
Küş tentek, qazan buzar aqıl aqa
Küşke sengen aqılğa bolar doqal.

Otko salsa küymeytin suvğa batpas
Qudıqta qırıq jıl jatsa daq ta baspas.
Qırıq jıl suv tübinde jatsa iyesiz
Naq altın sarı tüsin qubılta almas.
Sol kezde Abilmambet hannıñ bası
Quvandı jasarğanday han ordası
Üş jüzge tıtas tügel habar joldap
Aytıldı ulan asır toy jobası...

Üş jüzge at şaptırıp jıydı bärin.
Aytıptı sırt elge de toy qıların
Ay burın qos atpenen aldırıptı
Eldegi ulı qarya jaqsıların

Üş jüzdiñ jıyıp aldı jaqsıların
Aytpaqqa han tağını tapsıların.
Toy qılıp Abılayğa bata surap
Han saylap halqı atınan baq tilerin.
Aytadı jası alpıstan ötkendigin
Azayıp aqıl qayrat ketkendigin
Han bol dep Abılayğa aytқан serttiñ
Mölşerli küni bugün jetkendigin.

- Törimnen körim juvıq endi meniñ
kenlettiñ tiri kelip toldı kemim.

Tiri künde bereyin öz olimmen
Mineki handı muram bolsın seni.

zimni ulım da bar, ızım da bar
Bola almas bira olar bir saan par.
El jurtım razı bolsın ara ta
Teginnen babııza arızım bar.

Babamdı ubaydolla berdim saan
Boladıol da zidey sayıp ıran
Artta ini baırında bala bolsın
Bilinbes jalızdıı bolsa aman.

(120.s) Han taın sytip berdi Abılmambet
Abılay han bop aldı alıp mindet.
Arısı altı alatı razı bolıp
Jasadı Abılaya lken urmet.

Abılay han bop tti sodan bılay
Keremet aıl taptı talay talay
Aıldı bitip jatan kzin atı
Jasımen jaın jrip janasa almay.

oljıyıp elindegi batırlardan
oradı elin sırtı javdan
Armanı otırıtap kala salu
Toptasıp jer emegin embek bolan.

Kereyden jana tarttı janibekti
Tuısı jannan blek zatı tekti.
Nuskasın krgen jannı kzi toyar
oy jelke oyın dene juan mıtı.

Atqosşı jastayınan batırlarğa
Baqırşı atanıptı ol tağı da
Qara ülken qara bala dep te aytadı
Öz atın aŭ aldında jasıruŭğa.

Mineri: kök döneni taŭdap alğan
Qolqa sap nağasıdan surap alğan
Salkı tös oraq moyın tomağa köz
Jok edi köñili qlğan januŭardan.

Şelek tanaŭ, taŭ jelin taŭıtsa jutar
Isqırça ekpininen üy kulatar.
Keŭ sala, baŭırı jazıq, jumır tuyaq
Jan şıqpas jaŭıp ketse oğan şıdar.

Jelip ketse bosadı jelmayanı
Ör eñis talğamaydı taŭ, dalanı
Adır adır taŭlardan şaŭıp ötsen
Terdi qoyıp bilinbes busağanı.

(121.s) “Minse mıqtı januŭar juŭan juŭan”
Adımı attağanda altı kulaş
Jan serigi jasınanjanğa jaylı
Jäkene döneninen bolğan sırlas.

Bögenbay er atanğan on segizde
Taŭdanğan erlikterin estigende.
Adamdı tik qarasa seskintedi
Tik bitken qara qası edireye.

Baqanday saŭsaqtarı sala sala
Bulşıq et juŭan siñir dara dara.

Tutqası bolsa jerdi iyirgendey
Mıqtı bel, qaruvlı qol elden ala.

Qara sur adam eken tüsi suvıq
Aybatı şoşıtaraday kelse juvıq.
Küşine aqılı say tım kemeñger
Atadan jaralğan ol üzdik tvıp.

El şeti tınış bolsa jayın jürer
Jañ dese uran salıp atqa miner
Belinde bes qaruvı qaşanda say
Jañına qmala buzıp jalğız kirer.

Jañıña jekpe jekke talay şıqqan
Japırıp mıñ san qoldı jerge tıqqan
Uran sap “Mayanbaylap” jañğa şıqsa
Duşpanı japırılıp jerge buqqan.

Par edi narqızıl at şımqay jiyren
Jılqıdan on segiz mıñ tañdap mingen
Qanattı qustay edi quvsa jeter
Aqıldı iyesiniñ imın bilgen.

Abılay köp keñeser Bögenbaymen
El jayın, jañ jayın da tanıy bilgen.
Qurmettep Bögenbaydı han Abılay
Ataytın “üki batır” ol teginnen.

Batırlıq serilikpen jüredi eken
Äsemdep jorğa jüyrik minedi eken.
Atağan sol sebepten üki batır
Ükilep başqa tımaq kiyedi eken.

Batırlar ataqtısı er abanbay
arakerey uranı Tölegetay
Atalğan “oñır ävliye” soğısında
Han batır sıñğır batır Darabozday.

(122.s) som dene, orta boylı alıp küşti
Birkit köz aratorı jılı tüsti.
Tapır oylı, namısqor, aldı boljar
Abılay köp keñeser orta isti.

Tobılğı torı atı bar köñiline to
Onday öal köp tañbalı naymanda jo.
Salpı erin, ora moyın, tomağa köz
Kez jarım keser basta kesim et jo
Deydi eken abanbaydıñ uñbas atı
Tıñdasañ bul tuvralı ertek te köp.

Altay men Aqtamberdi, er Esenbek
Ataqtı Malaysarı, er Şenbek.
Bular da Abılaydıñ batırları
Äygili el orğağan elden erek.

Kengirbay, Boranbay biy el ülgisi
İzbastı, Buhar jırañ söz ülgisi.
Duğaday Şaqşaq Janibek tağı da bar
Jan dosı Abılaydıñ molda kisi.
Osılar mine esimde alğandarı
Batırı är ruvdiñ bağlandarı
Tağı san biy men sultan serkeler bar
Han orda olğanatı tarlandarı.

Ordası Abılaydıñ orta jüzde
Teñ orta ulı jüzben kişi jüzge.

Ulı jüz kişi jüzdiñ han men biyi
Çondırğan ädeyi arnaposı öñirge.

Oradını sänmen tikken on tört kanat
Aqboz üy dödegesi oyğan kanat.
Terme bañ, marjan közdi jaqut jibek
Kün men ay şağılısıp közdi şağad.

Bastarın keregeniñ şapқан kümis
Jelbañı jez şañıraқ, küreñ püliš
Esikyen törge deyin jayğan kilem
Şiyleri şim jibekten tügel şırış.

bav sandıқ, mañlıқ körpe қoyған jıyıp
қus jastıқ қушақ jetpes жүк te minip
Handıқtıñ aluñan түrli belgilerin
Altındı adalbakanğa koyған ilip.

Bir jaқта süyek tösek oyulanған
Jolbarıs tarlanınıñ teri jayğan.
(123.s) Asuñlı bes қaruñı irge jaқта
Birқатар retimen ıñğaylanған.

Kesteli orman işik ilüñli tur
Kiseli kümis belbeñ özi bir tur.
Jalpaқтаñ arğın tımaқ tört töbeli
Taқıya altın zerli janında tur.

Bilmeytin el bolmadı Abılaydı
Bäri de ädildikke jorğalaydı
Kamalğa қaruñ alıp қarsı şapsa
Қızıl қan қılışınan sorğalaydı.
Söylesem қuba kalmaқ zamanınan

Belbeŵden at ketken joŵ aruŵ jannan
Sonda da azaŵ eli jomarttıkpen
Ŗildedede onağına tayın soyđan.

Kazaktıŵ osı kezde aruvağı astı
Maŵına jolay almay Ŗaytan kaŖtı
Tentekti tezge salıp iylandırp
Momınnıŵ zar jılağan közin aŖtı.

Hanı mı Abılaydıŵ alden ızı
Elde joŵ asıp tuŵđan bir ırmızı
Jarası p hanımmenen ıntımağı
Aynaldı anasına eldiŵ izgi.

Göldejaŵ atı őzgerdi araŵızđa
Say keldi kün bop ay bop hanımı zđa
Janda joŵ suluŵlıđı bir asıl zat
urmeti artıp turdı el men jurta.

(124.s) araŵız hanım boldı asıp tuŵđan
Aılı daryaday tasıp tuŵđan
udayım pıyđılına bağıt berip
KeŖikpey jükti bolıp bir ul tuŵđan.

Ol bala sol zamanda asıp tuŵdı
Kőjilin duŖpandardıŵ basıp tuŵdı.
arnınan anası nıŵ an Ŗeŵgeldep
ızartıp eki közin aŖıp tuŵdı.

Balağa asım han dep oydı bir at
Bolmağan altıalaŖta bir asıl zat.
Abılay balasına kőjili toldı
El jurta boladı dep bir olđanat.

Abılay oñ men solğa barıp jürdi
Alalıq bolsa jönge salıp jürdi
Bereke men birlikti ösiyettep
Barğan jerde aqılın jayıp jürdi.

Är iske küñş burın boljañ kıptı
Qazaqtıñ keleşegin eske alıptı
Egin sap önerge örle, qalalı bol
Sen kimnen qor ediñ dep jar salıptı.

Önege keñes aytıp biyelerine
Qaraydı jılı şıray jüzderine
Abılay ortadağı altın altın qazıq
Qup tıñdao qulaq salar sözderine.

Teñ başkın el aldında üzeñgiñgi
Bolasañ alalasañ elge mindi
Añlaq bol ötirkten ösekke erme
Jañğa tar, elge keñ qıl pıyğılıñdı.

Paraqor urlıq zorlıq kıyanattan
Alıs jür paydası joq jaman attan.
Bayıptı baysaldı bol, köregen bol
Är kezde attamañdar ar uyattan.

Aytatın tağı da bul sözim mınañ
Qalmaq qazaq kırğızdar bolmañdar jañ.
Özgeler boldı kezi dep oylaytın
Jer üşin jesir üşin barımtalañ.

Ejelden bölınbegen tuñısımız
Bir tañdıñ mekendegen buğsımız.

Kiyiz ama jamılıpekpen kiygen
Ke jayla saharanı jemisimiz.

(125.s)  tuıs berekemen te bop tsek
Jalaspay, jaalaspay el bop tsek.
Ja bolsa sırttan keler ırın salar.
Taptatpas solara eldi dp bop tsek.

Keledi bir ja tnıp temir nota
Moynına salam deydi oyda jota.
iy attı ısı jata han bar deydi.
Ke tusa uzun arka elge tuta.

Sol ıla syenyik ılmay aıp
Bara alsaq alıs emes joldı taıp.
Odaqtas tatu kri dos bolayık
Kakpasın olar daı almasjaıp.

Keesip el biyimen aıldasıp
Asarbas aytıp soyıp mauldasıp
Elige adam saylap jiberipti
olına aaz berip mrin basıp.

Osılay jreninde arman rbip
ıua bir biyikke kjil blip
Judızı aspandaı aıp tsti
Kasım ahn jalız ulı kaldı lip.

Bul ayı Abılaya attı battı
Trt ulı asım hannı jetim aptı.
Kelini jas araas jetim alıp
Burıldap os abaın ırav bastı.

Abılay öz oyına bolğan mıqtı
Altınday bir armandı oyğa bükti.
Üysindi bir aynalıp keleyin dep
Ertip ap İzbastını jolğa şıqtı.

Kidirmey sadan Ari jürip ketti
Bir talay el aynalıp künder ötti
Aynalıp samarğanğa barğan küni
Bir kızıp bir suvınıp avırıptı.

Jötelse ılan tögildi avızınan
Baykadı avruvınıñ beti jaman.
Däm tuzım dğnyeden tavsıldı dep
Sol kün aq küder üzdi şıbın jannan.

(126.s) ötkizdi suvılık jatıp eki üş kündi
Sözden kap törtinşi kün til kürmeldi.
Jumada besinşi kün ulı besin
Kelmeske ketti sabaz jumdı közin.

Eşkimnin avzı barmay öldi devge
Eşkimniñ avzı barmay öldi devge
Alaştıñ altı arısı ühledi
Sumanıdap suvıq habar elden elge.

Şıbın jan biraq uştı buv sekildi
Jıgıldı altındağan tuv sekildi.
Qılğan is, ötken ömir köñilde artıq
Joqtadı bükil eli jır sekildi.

Kelipti bavırım salıp biy boranbay
Jıynaldı el jaqsısı tutas qalmay

Çalıptı Buhar jıraŵ kele almağan.
İzbastı estirtüŵge ketti solay.
Üyinde jadır eken Buhar jıraw
Jası asıp bolğannan soñ jüzge tayaŵ.
İzbastı sälem berip kirgen kezde
Selt etip köñiline tüsti qayaŵ.

- Assalavmağaleyküm Buhar jıraw
Bermeŵşi eñ tiri janğa sözden buraŵ
Jorıp ber bir tüs kördi öte jaman
Boğı dep tüs tülkiniñ burma şındı aŵ.

Bar edi bir bäyterek biyik ösken
Mäŵelep biyiktigi kökke jetken
Miŵalı bıtaqtarı tügel jemis.
Sayasın barlıq elim köleñke etken.

Tüsimde sol bäyterek ketti qılap
Turmastay kara jerge jattı sulap
Ey, Buhar jorıp berşi bul tüsimdi
Çaramay köñilime meni sınaq.

-Arğında İzabastı ediñ atıñ şıqqan
Janıña jaqın kelgen önege uqqan
Ayrılıp Abılaydan kalğan bısıñ
Çayğılı tüsiñ jaman qabaq şıtkan.

(127.s) Buhar jıraŵ jırladı

Jırlap turıp jıladı.
Nuri ketken köziniñ
Köldetip jasın buladı.
Appaq qarday sakalğa
Nöser bop jas quyadı.

-Keşegi jürgen hanımay
Keltirgen handıq sänin ay
Elge tutqa bolıp eñ
Razı etip bärin ay.
“Abılaylağan” urannan
Qayta qaştı javıñ ay
Egeskkennen ese alar
Tabıvşı ediñ jolın ay
Bir şıypasın tappadıñ
Bir şıbınday janına ay
Sen ölhense men ölsem
Razı edim bärine ay
Toksan bes jasqa kelgende
Ayrıldım senen hanım ay
Jasıl tüsti belime
Qaygı tüsti erime
İyesiz mal baqtırmaq
Bolıp ediñ elime.

Jete almay qaldıñ qayteyin
Armanıñ altı örine.
Egin sap qala qurmaqşısı eñ
Köktem men küzev jerime
Dävletke eldi kenelter
Kelmey de kettiñ kezime.
Kettiñ hanım armanda
Armansız bolğan jan bar ma
Aldıñnan şıqsın perişteñ
Qıyametke barğanda.
Kezigejik hanım ay
ujmaKta mahşar tañında.

Täjirdiň isin kim buzbağ
Äwde solay jazılmağ.
Sendey batır danişpan
Han bizge qaydan tabılmağ.

Taň qalıp edim körgende
Töle biyde jürgende
(128.s) SabalaK sarı bala ediň
Trkistannan kelgende
Razı boldıň oğan da
sabalağ at siňgende
“Abılaylap jöneldiň”
- Jekpe jek qalmağ degende.
Sözden uttıň qalmaktı
Sen emes teñim degende.
Bir Qudaydan tiledim
şarışka kezek bergende.
Sağımday tezdik istediň
Şarışka taman töngende
Denesinen ayrılıp
Jelkeden basın bölgende.
Duwlığası sınıptı
Basın jerden ilgende
Abilmambet quwandı
Jawdı jeñip kelgende.
Jas alğan edi közine
Tuwıkanın bilgende
Jetpis üş jas keziñde
Elge boldıň bir şırak.
Aqılıñ darya bir bulağ
Sendey batırülgi aytar
Han kaydan tabılmağ
Äwde solay jazılsa

Ämirin Alla kim buzbaķ.
Bası jumır pendege
Aķırı ölim bir bolmaķ.
Razı bol eliķe
Torka bolsın topıraķ.
Ķayģırdı biy men sultan jerdi Ķuşıp
Batırdıń belı bosap kabaķ tüsip.
Mundaydı şeşen menen şejiyeler
Zar muńdı dombıra, Ķobız küyge Ķosıp.
(129.s) Birtalay sonan beri ötken zaman
Jas ösip jarlı bayıp el jańarģan.
Jır ertek, ertek jır bop birden birge
Ķıyssası Abılaydıń bizge Ķalģan.
Boladı közden Ķayıp ölgen dene
Muhiytķa sekildenip şökken keme
Ķaşanda ülgili si elmen birge
Dene ölse, negesi öldi deme.

SABALAĶ ABILAY HAN

Talih käre aķsaķal kelgen köpke
Ol sizdi tanstırar talay kepke.
Ötken ömir ölşeŵli jaķsı ülgini
Ķıybrat Ķıp är iske oķıp bermekke.

Talay is ötkenadam balasına
Neler buzıķ, neler Ķızıķ bas basınan.
Keyde sor, keyde baķtı pende bası
Turmıstıń neşe aģım talasınan.

Amadzat keyde şattı, keyde muńdı
Munıń bärin isteytin ömir jındı.
Ķuŵlıķ sumdķdegenniń jalģan isi
Jalģan bolsa bola ma jaķsı tüsi?

Ötkenge deyin sayın köñil hoşı
Ol da bir tağılımsıl bolar dosı
Adamnıñ ömirinde қanday bolған
Tarihtıñ körsetetin jobası osı.

Tarih sizdi ötkenmen tanıstırmaq
Adaspaytın adamdıқ jolğa salmaq.
Ülgini ala bererlik uғım bolsa
Körsetilgen jaқsılıқ jolmen barmaq.

Är zamanda är түrli adam ötti
Oқıyғası joғalмай bizge jetti.
Ne қзақ, neler buzıқ jumıstarın
Kitapқа tarih қılıp jazıp ketti.

(130.s) қзақ degen түrikтіñ ruвı edi
Altın orda қаравında turıp edi.
Şıңғıs han nemesesi Bereke han
Edilde zor memleket қurıp edi.
Тоқай temir, Bereke bir tuвıskan
Orıs halkın karatıp basın қosқан.
Ämir Temir biylegen jeri edş
Türkistan, ündistan men Bijuвstan.
Sultan Bayazıt, түrikтіN sultanı edi
Bükil Balқан patşalıғın ol biyledi.
Тоқtamıs Altın ordaға han bolғnada
Tүrikтіñ дәvirlegen mezgili edi.
Bayazıt, әmir Temir, Тоқtamıs han
Birtutas түrik ruвға bolған sultan.
On törtinşi ғasırdıñ mezgilinde
Tүrik jurtı дәvirlep ösip turған.
Är қamaldıñ zaвалı tolған күnde

Üş қоşқардың сүлүсі толған күнде
Dinî islam бәринің қаны түрік
Maydanda birin biri қырған күнде.
Älsiretip қыратып birin biri
Küşі ашқан әмір темір болған ири.
Altın орда сөгіліп бітсіт болып
Құтылды құлдық еткен орыс елі.
Äр ult бөлек бөлек han бop кетті
Sonımen Altın орда күші битті.
Қырым татар, қапқаз мен Başқурдистан
Noғaylı, қырғыз қазақ barba ultı
Şerim meşer olar da handıқ алған.
Қазанда Tatar halқ болып қалды
Bıtırap bet betimen әрбір ult.
Öz erki öziңde bop kete bardı
Sol ketkeniң biri biz қазақ edik.
Arkaға көşpeli bop tarap edip
Alaşanı ortadan han köterip
Üş жүзdiң balası oған қарап edik.
Üş жүз demek үş taypa el болғандықтан
Han köterer mezgili толғандықтан
Asılı үş arıstıң balasımız
Қазақ ultı taraymız bir aқ zattan.

Bermeytin Abılay han болған eken
Қоныс қып Көкşетаўdı қонған eken.
Janına batır biyler joldas eken
Sol kezde қазақ eli толған eken.
Mıñ jetti жүз otız besinşi jılı han көtergen.
Batır biy serik болған әрбір jerden.
(131.s) Süyindik Buhar jırañ v̄áziri bop
Atı қазақ Abılaydıң soңına ergen.
Biy болған қарakesek Қазıbegi

Äm batır oşarulı Jänibegi.
anjılayı Bögenbay- bir batır
arakerey abanbay- nayman tegi.
Kişi jüz Aral batır kete ruvdan
Tama Eset aruvatı batır bolan.
Bögenbay tabın taptan şıan batır
Abılay ömirinde bäri turan.
Abilmansur ävelgi öz atı edi
“Abılaylap” şapannan Abılay dedi.
Jıyırma birini tuımnan osılatın
Şıngıs han urpaınan bekzat edi.
Öz äkesi boladı körkem Vli
anışer äAbılay babaları.
Talasıp Vlaiemenen handıtı alıp
Abilhayır kişi jüzge bolan hanı.
Vli aıdı han bola almay türkistana
Naaşı han bop turan ayıp hana
El şapan Ayukenni avır olı
Tolavıt alma halı aptaanda.
Öltirdi Vli handı sol soısta.
anı as an tögiskeen talay tusta
ola tükseken erlerin ırıp joydı
Apat tiygen kn boldı mal men basa.

Abilmansur jıyırmaa kelmegeen jas
Saalap är kim aşıp oradı bas.
Abilmansur şapınnan aşıp şııp
Jayaı jalız jöneldi aş jalaaş.
Ulı jüz üysin degen bir halıa
Birneşe ay arıp talıp elsiz jermen
Jetipti alı aııl köp azaa
Ortadaı bir üyge jıynalan jurt
Biri kirip biri şııp aynaan urt.

Sol üyge kireyin dep oyladı da
Tegin üy emes şığar dep qoydı bet.
Sälem berip esikten kirip keldi
Üy işi sınsıpan jan bäri kördi.
Üsti jırtıq basında seşseñ tımaq
Kir başqan şaşu uzarıp ösken edi.
Kelgen üy üysin Töle üyi edi
Ulı jüz orda qılğan bir üy edi.
(132.s) Üy tola jurttıñ közi balada bop
Melşiyip jurttıñ otır edi.
Keñ ıyıq töstek kelgen uzın boylı
Qır murın juñan şıñsıt keñ mañdaylı.
Jıltır köz tikireygen surgult sarı
Denesi qıran qıstay tur ıñğaylı.
Töle biy jön suradı bul baladan
Kelgenin bilip tur tüz daladan.
“bul mañnıñ adamına uqsamaysıñ
Atıñ kim, qay näsilden qay kaladan”
“atım da jönim de joq bir balamın
Däm tatıp tentiregen bişaramın.
Äke şeşem, el jurttım tuvğanım joq
Atımdı kim qoysañız qıp alamın.
Esitip üysin Töle biy dep keldim
Qazaқтаğı ordalı üyi dep keldim.
Turamın qolıñızğa bala bolıp
Qazaq eli- elim de zizdep keldim.”
Alınbay köpten beri şaşu ösken
Sabalaq qara tımaq közge tüsken
Üsti basu sañıs bop turğannan soñ
Sabalaq munıñ atı bolsın desken.

Sablaq bala bolıp jüre berdi
Mal baqtı biyge jaqt sene berdi.

Otırıs turısınıñ bāri de jat
Bul ƣanday jan bolar dep sınaƣ jürdi.
Bāybişesi biyge ayttı: Baykaysız ba
Tegin adam emes ƣoy osı bala.
Bir tün oyaŵ otırsa jantaymaydı
Ƙalğımas eki közi jaynap jana.
Şaƣırƣap ıstıƣ küni maldan kelse
Ayaktı tuŵıspaydı al köp berse.
Astına nārse salmay otrmaydı
Ƙıdırmaydı eşƣayda üyde jürse.
As bolıp ketip edi biy bir jaƣƣa
Balağa sarƣıt aldı sınaƣaƣƣa
Malın baƣƣan Sbalak uyıƣtap jatır
Tört borbayı jayılp dört tarapƣa.
Biy kelip tamaşalap ƣarap turdı
Eki judırık tüyilgen ƣoldı kördi
Tört borbayı dört jaƣƣa jayılp jatır
Teginde biyleydi eken oƣ men soldı
Tegin emes jan şıƣar asıl tekten
Şamalap jürüŵşi edim sınaƣ köpten
“Oyanğan soƣ ƣoy basın ƣolına ber”
Dep tapsırıp joldasına tastap ketken.
Sabalak oyanğan soƣ bastı kördi
(133.s) janına baƣtaşınıñ bārin jıydı
Birine köz, birine ƣulak berip
Ƙuyƣadan bir japırƣ özi jedi.
Töle biydiƣ joldası söz suraydı
Baskağa bārin berdiƣ dep suraydı.
Biy bergen ırımƣılıp öziƣ jemey
Aş ƣalıp bul mırzalıƣ kimge unaydı.
Sabalak ayttı biy joldasına:
Men toydım bşydşƣ bergen ıƣılasına.
Joldastıƣ biri ƣulak, bireŵi köz

Durıs pa olarğa bas kıymasına?
Otırın men solarğa senip uyıqtap
Baқтаşı öz aldına bul da bir tap.
Özimşildiik joldastıqқа jarasa ma
Toydırsam özim қарнімді jandı қорттаp.
Biy joldasını көргенin biyge ayttı
Biy sınınıñ şındıғın anıқ taptı.
Mal biylik, jan biyligin soғan berip
Künнен күn SabalaKtıñ қадiri arttı.
Sabalaқ bir күnderde malğa bardı
Baқтаşılar көrisip мәз bop қалdı.
Sabalaқtı süyedi jurttıñ bäri
Bañırındaу көrisip ortaға aldı.
Dalada arka қотan otır edi
Қаруvlı үş jolañşı jetip edi.
Eki қızıl, bir baran atka mingen
Kisi de jat at ta jat jandar edi.

Kelip turған үş batırdı Sabalaқ көrdi

Karasur juñan tumsıқ еңgezerdeу
Narқızıl astındaғı turған pildeу.
Dulıға sañıt sayman oқ pen қılış
Қурсаңған көк temirdi көtergendeу.
Akjaқtıkeñ маңdaylı sariala көз
Keñ ıyıқ, salalıқol jañırın дөңес
Minezi tävekelşil көпşil eken
Şıқpaytın batırмın dep қıñır кеñес.
Bul adam – Bögenbay degen batır edş
Sol kezde elüv jastan asıp edi.
Ertisten kele jatқан қалмақ қолın
Şabuñға қарсы kele jatır edi.
Ekinşi at көкşil қızıl құpya bitken
Tar mıқın бөктеріншек тuyaқ bitken.
Қısқа moyın uzın bas süyrikteу bop

Közi jaynap aŭzınan köbik tökken.
Jarqabaq qaratorı qır murındı
Qayqı tös, ötkiz közdi salpı erindi
Munıñ da saŭır sayman bări tügel
Qursanğan öne boyı kök temirdi.
Bul adam – Qanjıpalı Jantay batır.
(134.s) Qıyaz abız tuŭınan şıqqan asıl
Bögenbay Töle biyge amandıqqa
Köp qoldı keyin tastap kele jatır.
Üşinşi at karakter at kelgen bayqap
Sırtı qısqa baŭırı jazıq baskan talap
Aqsarı kızılşıray tolıq kelgen
Bul adam – Mämbetuli batır Atan.
Baқтаşılar bularğa sälem berdi
Tanısıp, hâl jayların tanıp bildi
Bögenbaydı Sabalaktıñ estüvi bar
Töle biyge bassı bop alıp keldi
Töle biyde otırdı qoanq bolıp
Majiliske jıynldı halıq tolıp
Eki kündej Töle biy j,bermedi
Tınıqtırıp batırdı biye soyıp.
Top körip jürek qızdı er Sabalaq
Quday jazsa jaŭ jeñip kegin almaq
Bökeñnen oñaşada qıldı ötiniş
Biyden ruhsat äperse boldı barmaq.
Attanarda suradı Bökeñ biyden
“men keldim amandıKKa alıs jerden
Sabalalaq balañızdı kömekke ber.
ŭıttı jigit körined qaytbas beren
töle biy amalsızdan qosıp berdi
balasınan Töle biy süyikti edi
attanıp amandasıp bata alıp
sabalalaq Bögenbaydıñ soñınan erdi.”

Keyin bögep tastağan olğa kelgen
On mıñ şama ol eken iriktelgen
ol bastağan janibek, Malaysarı
Keled eken moymı talıp alıs jerden.
Kele jatқан almaқ olin azaқ sezgen
Tüysisip soğısuvdan azaқ bezgen.
aşkan kalmaқ sezinip üydey köşip
Talkı asuıimen uljağa bet tüzegen.
Tarbağatay, altay Saır Ertis bası
Talkı ulja oñtüstik abırğası.
Arğı jağı almaқtıñ alıñ eli
Soğan jetüv aşқанıñ jantaları.
Ol aşқан on mıñ şamalı kalmaқ eken
Jöneldi azaқ olı sürlevmenen
İşinde Sabalaқ bar jaña beren
Talkı- ulja asuıinan asa jetip
olğa tüsken klamaқты kıra bergen.
(135.s) Sabalaқ ataқ aldı kamal buzıp
anday şın jerlerden ketedi ozıp.
Kirgen jeri esik bop ala bered
Kandı közi kıranday aқ şalkıp sozıp.

Sol soğısқа atısқан Bögenbay batırdıñ jiraıv nökeri Ümbetey batırdıñ osı joriğınan
keyin Bçgenbaydıñ
öliminde:
Kekil jalı suııldap
Narқızıl arğımaқ astında
Bögenbay taқıdan asa şapkanda
udya üyrek moyındı
ulan tuyaq kökşe atpen
uljanı jantay şapkanda
Mämbettiñ ulı er atan
ol saırısın baskanda

Öz olın özi jaŵ körüp
Hanbaba töre aşanda
almaktı Őaptıŵ Bögenbay, - dep jırlaĝan eken.

almaktı tas talkan ıp Őaŵıp aldı
alıŵ ol ar oljaĝa batıp kaldı.
On narĝa toĝanatan jasaŵ artıp
Sablak Bökene akep tartuŵ saldı.
Mınaŵ on nar sizge arnap alıp keldim
Jasaŵım- jeŵgem keliniŵizge sälemdemem.
Men oljanı almaymın batandı ber
Bir sapar artıŵızdan erip edim.
Böken ayttı: Oljaĝa talay toydım
Äli müyiz Şıan jo barin kördim.
Osı jolı enbeĝiŵ jurttan stı
Öziŵe al jaŵdı jeŵgen tına aldıŵ.
Sabalak: almaymın dep bezektedi
Basım jas äli talay keler kezek dedi
AlĝaŐı saparıma batandı ber
Köpşiliktiŵ batası kerek dedi.
Sonda Bökene olın jayıp bata berdi
(Köpşilik abıl bolsın aŵmin dedi)
Sondaĝı Bogenbaydıŵ aytan sözi:
“Jılınıŵ tulparı edi Narızılıım
Őıraĝım, ırım ılıp sen min dedi.
araĝım ŵıttı ottı bala eknsiŵ

Minez ulıŵ tap taza dana eknsiŵ.
Jazĝuturı iş jüz bop jıynalamız
Sol jıyınĝa kerekti jan eknsiŵ
Mıŵ bir jüz otız besinşi jılında edi.
Osı jılı boldı Ataban Şubırındı.”
(136.s) alıŵ alma azatı oyday ırĝan

Usa Sereñ deytuğın ҡontajı edi
Usa Seren Ҙaldannıñ inisi edi.
Ҙalmaқта en berendi bir kidi edi.
Uyıқтаған kisi şıғatın uñ jılanға
Kazak eli Serendi tenep edi.
Ҙontajı kalmaқşada han degeni
Kalmaқ шаўıp junırған ҡazaқ eli.
Sol jılı aўған elge jurт kiyligip
Karıs, Hozar şubırıp barған jeri.
Aқtaban şubırındı bolғанına
Segiz jıl sol apatқа tolғанına.
Ҙalmaқтан osı kekti almaқ üşin
Keler jılı jıynalalamız osı arada.
Abilmambet hanımız özi kelmek
Üş жүzdiñ bar adamı soñına ermek.
Şırağım taza saқта Narқızıldı
Esiñe al kek alatın keler jıldı.
Bar күşin ҡazak қосıp bir түyispek
Ҙor қılmay täñir iyem аssa joldı.
Dep Böкеñ jalbarınıp jaydı қoldı.
Bөкеñ қондı Tөle biy қayta kelip
Sabalaқtı maқtaydı алғıs berip.
Tegin bala demeñiz taza saқта
Öziñizde жүr şıғarsız sırım bilip.
Luksat ber balañızға keler jılı
Ҙazaқ halқı beripturıқılasın.
“keler jılı barsın” deo ÷aғda berdi
Amandasıp Böкеñmen қala berdi.
Jar salıp Abilmambet batırlarға
Altı ay қıs dayarlıғın қıla berdi.

At karatil bolғanda jigit saylap
Ҙaruv jaraқ at tonın жүr dayarlap.

Ulutaŵğa üş jüz bop ҡosılmaŵқа
Är jüzdiŵ adamdarı ŵaĵda baylap.
Orta jüzden Bögenbay, Janibegi
Koşkarbay, Jantay menen Ҙazibegi.
Tolıbay, Malaysarı, bayan batır
Tölek tuŵlaŵ Ҙabanbay nayman tegi.
Kişi jüzdiŵ bastısı Aral batır
Tama eset ҡol bastap kele jatır
Ulı jüzden janısқа ҡol jıynalıp
Ayaköz özenine ҡurdı şatır.
Orta jüzden on mıŵ ҡol bari saŵlaŵ
On mıŵ ҡol kişi jüzden alĵan tandap.
(137.s) on mıŵdı ulı jüzden Jnais bastap
Saŵıt sayman asıŵan ҡaruŵ jaraŵ
Balhašta batır men han basın ҡostı
Tınıŵtırap attarın artın tostı.
Ҙalmaŵtıŵ jay japsarın bilmek üşin
Soıptıĵır jıĵıt saylap jiberisti.
Sablaŵ Bökene kelip ҡosılıp edi
Narĵızıl ҡatıp kalĵan sümbidey edi.
Saŵıt kiyip ҡaruŵdı blege baylap
Eki közi jaynap ketken ottay edi.
Barlaŵşıĵaepti adamın jurt sayladı
Bökeŵ de Sabalaŵtı ıŵĵayladı.
Bar toptan ҡırık jüyrik ҡırık erdi
Sabalaŵ bärin de taŵdap aldı.
Ҙalmaŵ jaŵın bilüŵge barşı ketti
Talĵı –Ҙulja maŵayına kelip jetti.
Talĵıda ҡalmaŵtırdıŵ күzetşidi tur
Başқа asuŵmen burılıp ärmen ketti.
Urlanıp ҡıyın taŵdan eptep asıp
Biyik taŵdan baspalap el karasıp.
Ҙalmaŵtıŵ ҡaraŵılşı on adamı

Jöneldi kez bop alıp tura kaçtı.
Ustaŵğa jabıla kuŵdı kırık batır
Jan saŵğalap ařtı oy alma kăpir.
Jöneldi lain olğa ayıra apardı
Jayaŵ alma bergenşe eline habar
Talının asuŵınan asıp kaldı.
Kalma ta habar alıp turadı eken
Kazaktıŵ jıynalğanın bileği eken.
almaktıŵ ontayşısı aldan Seren
Ăsker jıya Turpanğa ketken eken
Ustap alğan kalmatıalıp keldi
Han men kara kalma jayın anı bildi
Ăsker küşin aldan Seren jıynağanşa
Ayasıp lauŵ jağın maul kôrđi.

İir mıŵ ol mıŵbastığa tizgin berdi
Abilmambet han özi birge keldi.
Ăr tuŵdıŵ ol astında bir bir mıŵnan
Otız mıŵ anattasıp řerüŵ jürđi.
Talı-ulja asuŵınan kelip astı
araŵılşısı almatar elge kaçtı.
Kamal jasap jıynalğan alma olı.
(138.s) orğan ılıp alağan irge tastı
Uzını jıyırma şaırım irge orğan
Arjağında almatıŵ olı turğan.
Aynaldırğan orğannıŵ öz jağı aşı
Eki aşı şetke mıtı küşin jıyğan.
amalğa arsı keldi aza olı
Bir armansız soğıs oy osı jolı.
Maydanğa jekpe jekke er şaırıp
almatıŵ bir batırıkeldi beri.
Ulı jüz- aға elge kezek keldi.
Janıstıŵ şakan degen inisi edi.

Özi mıqtı maydanğa talay tösken
Batırlıq ataq alğan bir kisi edi.
Jöneldi bata alıp Şaşan batır
Qan maydanğa qan qıyıp kele jatır
Qarakaska atı bar buvrıl saqal
Eñgezerdey ayqastı qamaq köpir.
Ekevi kezek kezek nayzalastı
Qalmaktıñ Şaşannan qaruvı astı.
Qılışpen köpir qalmaq urğanında
Domalatıp tösirdi jerge bastı.
Süyekke eki jaq ta jañıp edi
Denesin kazaq tarapı alıp edi.
Basın qalmaq äketti nayzağa ilip
Quvaniş qıp ayqaydı salıp edi.
Bağanağı qalmaq tur er şaqırıp
Qazaqtıñ suvi qayttı batırı ölip
Eş adam barmaytuğın bolğannan soñ
Sabalaq bata suradı Bökenje kep.
“Bata berhan men qara men barayın
Quday jazsa qalmaqtan kek alayın
Ölsem – şahiyd, öltirsem – qazımın ğoy
Qazaqtıñ namısı üşin jan qıyayın!”
Qazaq tobi şuvıldap bata berdi
Eki batır maydanda qrası şıǵıp
Nayzaların salıstı oñdı soldı
Kan qaynap, dene duvlap küşin jıynap
Aybattı arıstanday közi jaynap
Qaqtırmay kök nayzanı saldı kalıp.
“Laña luq” dep quladı attan kalmaq
Qalmaqtar süyegine şavıp edi
Sabalaq sıyrağınan alıp edi
Süyretken boyımenen janı şıqpay
Kalıñ top ortasına barıp edi.

Sabalak jekpe jekke tağı turdı
Qara attı dembelse kalmaq keldi.
Sadaqpen jağın jerden qalmaq attı
Saıttan oğı otip barıp edi.
(139.s) Keıdeniğ etine kep darıp edi
Sabalak ta sadağın tartayın dep
Qoramsaqqa qol salıp kalıp edi.
Oq zuılap saıt buzıp tiydi qattı
Keıdeni talqan qılıp açıp otip
Jüz qadam ar jağına tasqa battı
Süeyin alıp qayttı qalmaq jağı.
Sımbay tur quday süyep erdiğ bağı
Sarı attı jarqbaktı iyir kelgen
Kalmaqıñ bir batırı keldi tağı.
Jıyırmağa jana jetken Sabalaxqa
Osını jeñip alıv bir küş edi.
“Men Usanıñ inisi Şarış degen
Soğıska bala ekensin durıs degen.
Eki batır oltirdiñ qan qızdırıp
Mıqtı bolsañ menimen urıs” degen.
“Alarıñdı it qalmaq qudaybiler
Qan maydanda demi bitken ajaldı öler.
Usa Seren inisi Şarış bolsañ
Kazaqtı talay kırğan sen belgile er.”
Şarış batır aşuığa minip aldı
Mingen atın borbaylap nayza saldı.
Nayzanı urıp tüsirdi dartıpadı
Kök nayza ortasınan sınıp qaldı.
Qılıştı ala umtıldı şabamın dep
Qomsandı Sabalaktı alamın dep.
Qılıştı qılışpenen qaqqanında
Qılışı ketti jeteden şart üzilip.
Atuığa qoramsaqqa qol salğanda

Umtıldı nazkızılmen attırmaŵğa.
Omıraŵlap atınıñ artın soқты
Aynaldı sarı arğımaқ jıǵıluŵğa.
Endi atın barǵanıńsa kaldı salıp
Bası tüsti қalmaқtıñ domalanıp.
Şuvıldap kalmaқ toбі jılaǵanda
Қazaқ toбі arŵaқ dep aykay salıp.
Süyegin atǵı bermey kazaқ aldı
Jekpe jekke eş amad şıқpay kaldı.
Қamaladan adam şıқpay jan saŵǵalap
Sabalaқ қalıñ topқа қayta bardı.
Şuŵladı қazaқ halқы alǵıs berip
Sabalaқtıñ ketipti tüsi özgerip.
Işine қanın tartқан surgul tüsin
Kandıbalaa kıranday aқ şalқıp түzip.
Bir juma қazaқ toбі jatıp jatıpaldı.
Қamalǵa jolatpaydı eşbir jandı.
(140.s) Talay ädis қoldanıп karasa da
Buza lamy tas қorǵandı jurт sandaldı.
Jaқındasa atadı tastañ buǵıp
Talay er talay attı oққа jıǵıp.
Қazak endi ala almay keyin қaytsa
Jeñigeni dep атақ şıǵar ketip
Қamaldı buzuŵǵa ayla tabıspadı
Ajalǵa köre tura şabıspadı.
Biri қaytuŵ, birisi şabayıқ dep
Biriniñ biri tilin alıspadı.
Sabalaқ ayttı sonда қazaқ batırına
“Berіñiz көpşiliktiñ aқılına
Büǵsn man қladırsak erтеñ şabar
Қalamız таǵı kalmaқ tapırına.
Қudayjazsa kәpirge şabuŵ kerek
Eski kekti dәҚ bugün aluŵ kerek.

Elge aytıp baranmen taı abar
ırılsa bir jolata kalu  kerek
Batırlar kayda ketken namısıız?
ırılan eldi eske alısıız
Ataban bop ubırıp jonda legn
Bärinni emes ıar alısıız.
azaktı namısı üin jan ıyayın
amaldı arı jaın aynalayın
Otız mı ol aldına meni salı
Baı bop aldarına men barayın.
rası ıkan ay ja dı ya ıladı
Jazasın bermeyimiz be aman barsa.
E adam aytpasın apkan betten.”
Bul sözge jartı könip ada bergen
Bara ol Sabalatı baı ılıp
Ne dese de könbekke mir bergen
Erte tura abu a söz bayladı.
ayjaınan abu ın arap aldı
Sabala a tu  alıp Abılaylap
Bara ol Abılaylap ayay saldı.
Kökte Abılay, jerde Abılay, bəri Abılay
Abılaylap aykaysaldı bir jan almay.
Narızılmen jöneldi arsı aldına
A tuvdı elbiretip salıp aykay
Ebir jan osı ayayday kalmay aptı.
Ayay a kökke ııp aralastı
Eki aj aı turan dalasımen
(141.s) almatar ara tappay tura atı.
Aldı atı, ol aldı artın basıp
Eki ja ketti mıyday aralasıp.
aan ja da aru lı kü bola ma
Bastar kladı jertezek bop domalanıp.
Sol ırınnan demalмай ıra berdi

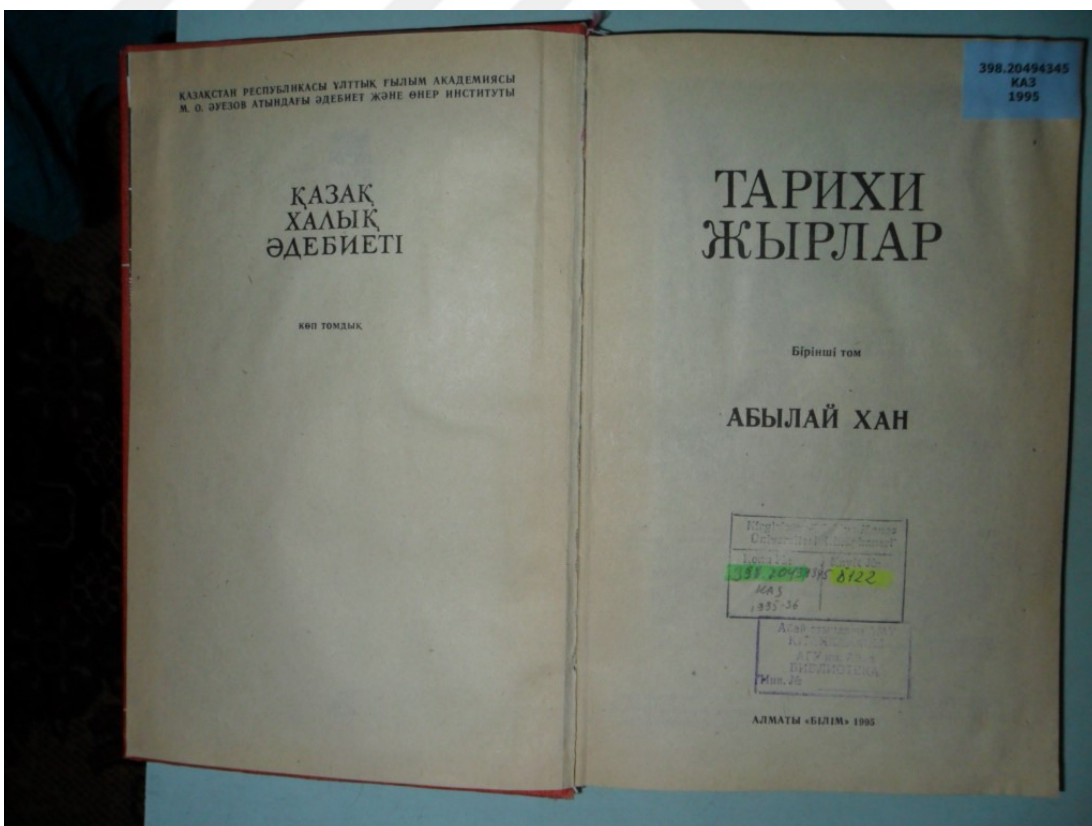
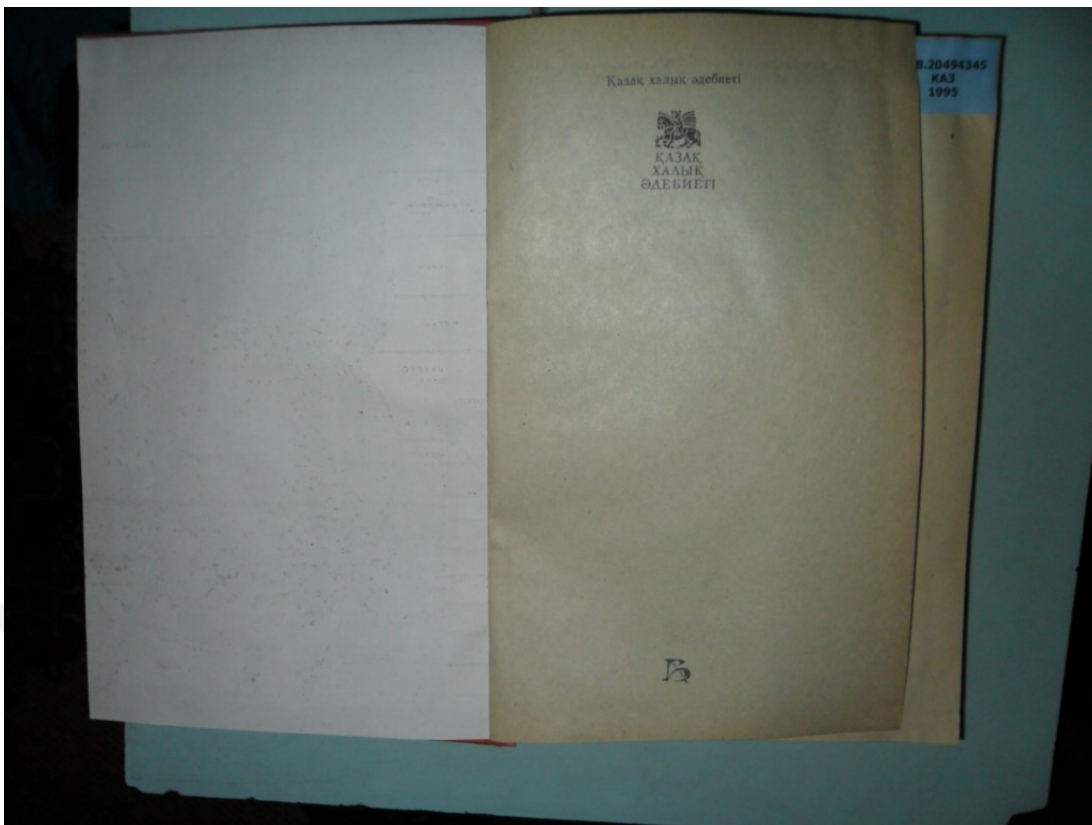
Atı ozğanı aşuŗmen bara berdi.
Sabala aldı artın oray Őŗıp
Kōsiltti bŗgingi kŗn Narkızıldı.
Kalmatı utılğanı azaq boldı
Kōrgeni barlığının azap boldı.
almaktı keŐeke deyin ırıp joyıp
Bir jerge tuŗ tigip ol jıyıldı.
azatan altı jŗzdey kisi Ölipti
almaktan on mıında y ırılıptı.
Őlgenni tonı aruŗ saymandarın
Bārin de aza olı alğan jıyıp.
uŗnanıp kek aldık dep aza ayttı
Talkıdan hayra bermen Arağā astı.
Batırlar han aldına jıynalısq.
“Abılaylap” Şapkan sōzdi mānsisin ayttı.
Kōk te Abılay, jer de Abılay bāri Şaptı
Abılay degen ataktı aydan taptı.
Surasa munı jōnin jan bilmeydi
Kim ayttı dep bir birine biri japtı
Tuŗ ustap Abılaylağā Sabala er
Abılaylap Őaŗıp ketti kōp lai ol.
KōpŐilik sōz suradı Sabalatan
Sabala ne dep jaŗap aytkanın kōr:
alma Őapқан ataban Şubırındı
alğā mal Őuŗ boyında juta urındı.
Osıjoli kōrgeni esten ketpey
Kek aluŗğā otız mı ol jıynaldı.
aza ũŐin janımdı urban ıldım
A tuğdı aldıma sap mağān berdi.
Kōrkem Őali tōleni balası edim
Jetim alıp ağırıp ırğā keldim.
tōle biydi olında bala bolıp
Mal bağıp urmetinde jŗre berdim.

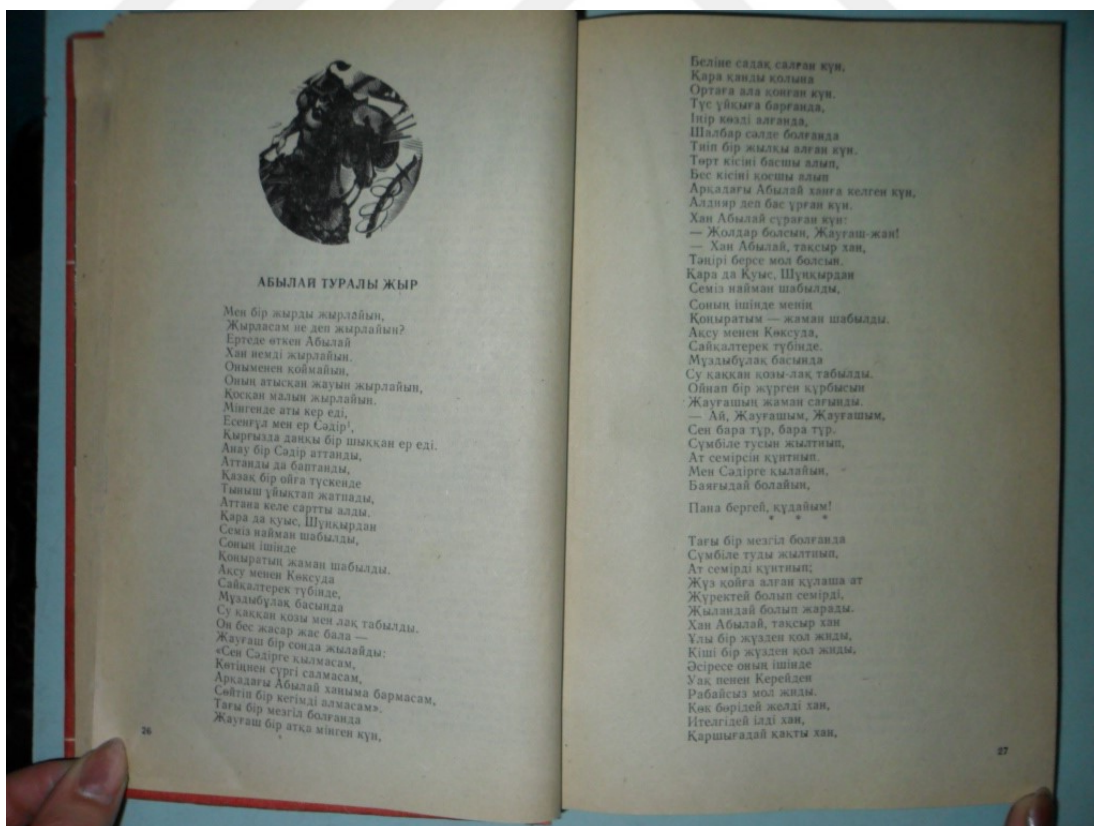
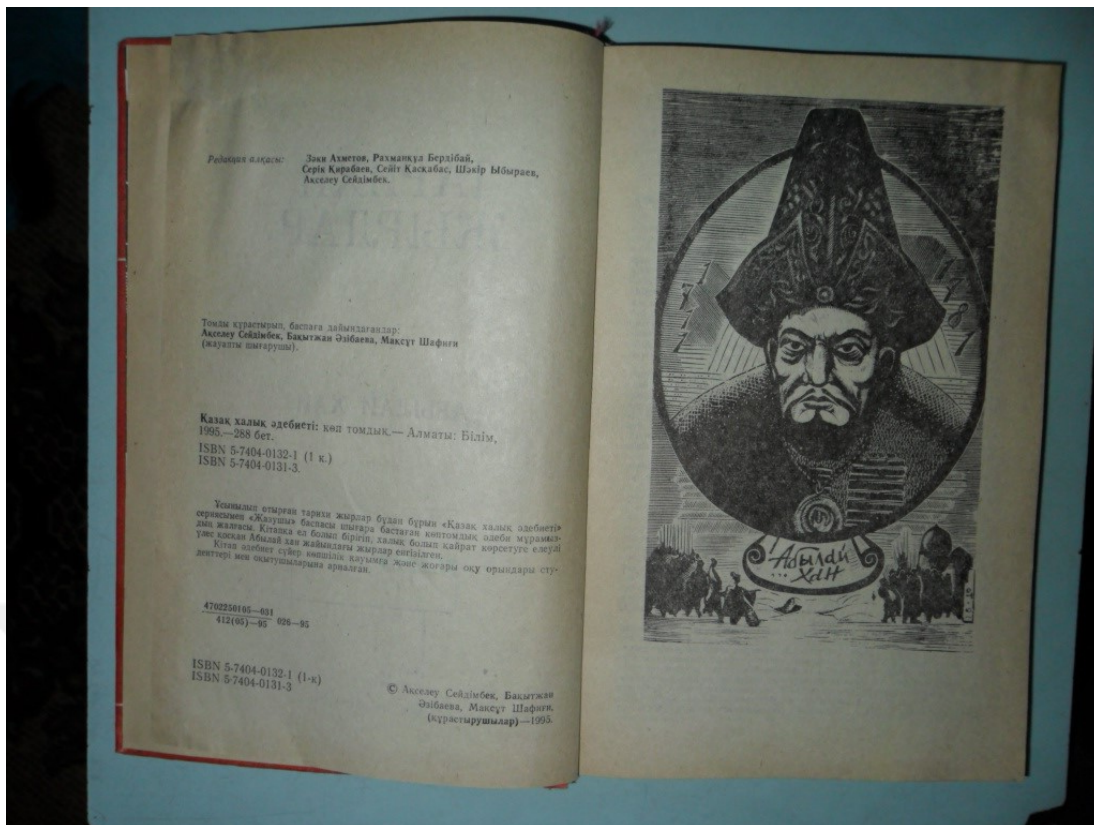
Meniñ atım ävelde Mansur edi
Sabalaq dep Töle biy atım qoydı
Bökeñnen biltırǵı jıl bata aldım.
Iırım qıp Narqızıldı maǵan berdi.
(142.s) Atam meniñ ataqtı Kanışer Abılay
Arvaǵımdı shaqırıp saldım ayǵay.
Tävekeldep kamalǵa qoyıp kettim
Denede tirligimnen sezik qalmaq
Quday süyep qazaqtıñ jolı boldı
Eski kekti qayratıp köñil tındı
Endi bizge kötermes qalmaq basın
Onshaqtımın adamın qazaq kırdı.

Sabalaq osını aytıp sırım şeşti
Üş jüzdiñ balasınıñ basın qostı
Kazaqtıñ balasına kek äpergen
Özi han, atı Abılay bolsın desti
Bul szöge bätüväsin berdi halıq
Kelesi jıl kelmekke söz baylasıp.
Bayanañıl Sabındı köl basında
Üş jüzge şıqtı Abılay han saylanıp.
Mıñ bir jüz qırıq altınşı jılında edi
Üş jüzdiñ basın qosқан jıyın edi.
Mäjilis kütken sıyı, qurmet etken jeri
Qanjiǵalı Abzı – Şomaq avlında edi.
Altı ata Ajıbaydıñ Şomak biri
Bay bolǵan şaruva mülki öte iri.
Toqsan biye soyıptı sol jıyınǵa
Qazaqtıñ toy toylaǵan şattıq küni.
Üş jüzdiñ bastı adamı aytısıptı
Jön emes qoy bos klauv osı joldan
Şomaq ayttı: erte alǵanmın sıy qurmetti
Qajeti joq sıy aluvǵa maǵan tipti.

Bos ҡaldı dep oylama jaqsılarım
Sol alğanım mǎngilik bolıp jetti.
Sonda jurt: ol ne ? depti alğanıñız
Meyiriñiz sonı alğannan ҡanğanıñız.
Bilüvge bir aızdan suraқ ҡoydı
Dep aytıp: bilüvimiz armanımız.
Şomaқ ayttı kazaқ halqı basın ҡosқан
Üş jüz bop jıynalısqı әrbir tustan.
Han saylaptı Abılaydı ҡaǵlı ҡılıp
Tanısqı ne mǎngazdar jolıǵısқан.
“Sonda aǵıl – Şomaқtıñ aǵılı edi
Қañsa mal soyıp, biye saǵıp edi”
Degen ataқ mǎngilik alğan sıyım
“bay boptı” degen ataқ ҡalar edi.
(143.s) abılaydıñ vǎqıyǵası osı bolǵan
Jan edi ҡazaқ üşin eñbek ҡılǵan
Orıs patşa, ҡıtaydıñ arasında
Eşbirine baǵınbay jaylı turǵan.
Қalmaқtı Sarıarқadan tazalaǵan
Қazaқtıñ duşpandarın jaralaǵan.
Қaǵusız ҡazaқ halqı erkin ösip
Sol kezde mal men bası lıqıp tolǵan.

Қazaққа kǎmǎl tuǵan ol da bir kez.
“Tolǵan nǎrse tǔgiler degen bar söz”
Erkin ösken, erke ösken, erlik ösken
Bolar ma endi bizge de sonday bir kez.

Редактор аяқасы: Зәке Ахметов, Рахманқұл Бегұлыбай,
Сәтін Керембет, Сәйтін Қасқабас, Шаһір Ыбыраев,
Ахметей Сейдімбек.

Томды құрастырып, баспаға дайындағандар:
Ахметей Сейдімбек, Бақытжан Әзібаева, Мақсұт Шафарит
(жауапты шығарушы).

Қазақ халық әдебиеті: көп томдық. — Алматы: Білім,
1995. — 288 бет.
ISBN 5-7404-0132-1 (1-к)
ISBN 5-7404-0131-3.

Үлкеніміз өмірден тәркіп жырлар бұдан бұрын «Қазақ халық әдебиеті»
сериясында «Жауғаш» баспадан шығарып бастаған көптомдық әдебиет мұрама-
насына қосқан Ісметті ең басын біріңге қосым. Бұл кітап қайрат көрсетуге өлеуі
Кітап әдебиеті сүйер көпшілік қауымға және жоғары оқу орнындағы сту-
денттер мен оқытушыларына арналған.

4702250105—631
412(067)—95 029—95

ISBN 5-7404-0132-1 (1-к)
ISBN 5-7404-0131-3

© Ахметей Сейдімбек, Бақытжан
Әзібаева, Мақсұт Шафарит,
(құрастырушылар) — 1995

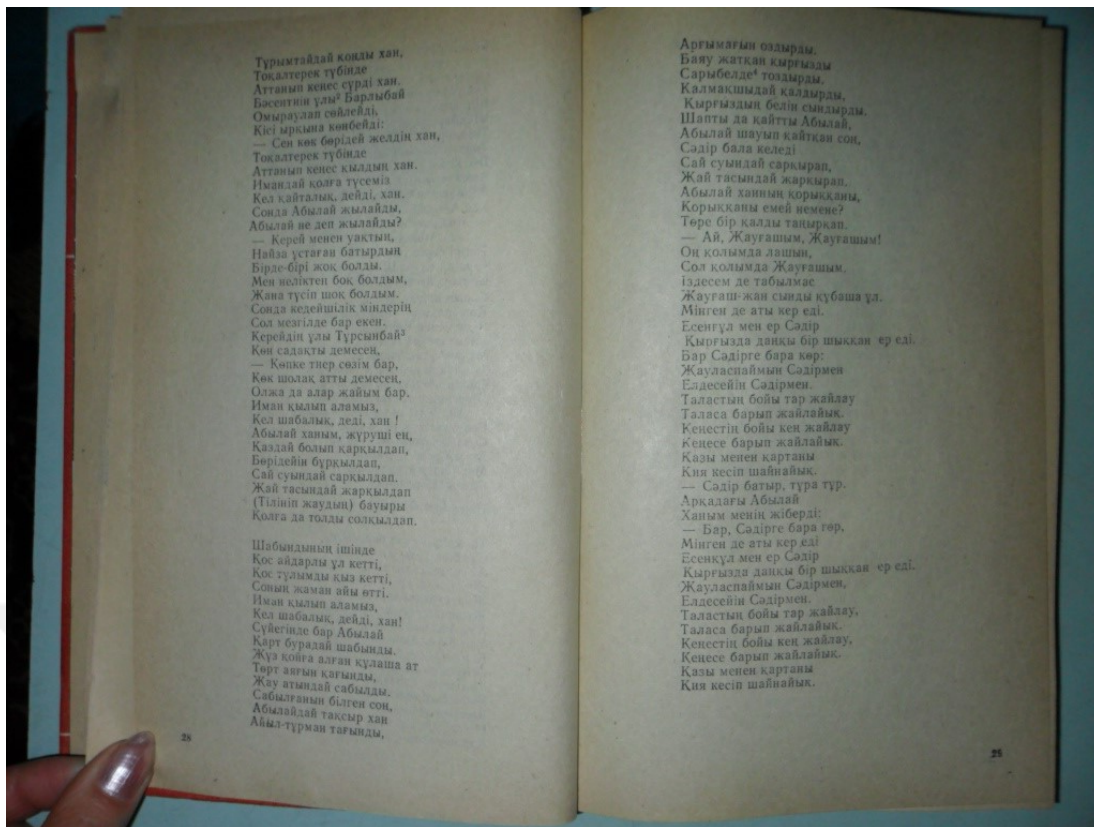

АБЫЛАЙ ТУРАЛЫ ЖЫР

Мен бір жырды жырлайын,
Жырласам не деп жырлайын?
Ертеде өткен Абылай
Хан немізді жырлайын,
Оныменен қоймайын,
Оның атқасқан жауын жырлайын,
Қосқан малын жырлайын,
Мінгенде аты кер еді,
Есенді мен ер Сәдір,
Қырғалда дәнкі бір шыққан ер еді.
Анау бір Сәдір аттанды,
Аттан да баптағанды,
Қазақ бір ойға түскенде
Тыныш ұйықтап жатпады,
Аттан келе сартты алды,
Қара да қуыс, Шұңқырдан
Секізіп найман шабылды,
Соның ішінде
Қоныратын жаман шабылды,
Ақсу менен Көксуда
Сайқалтерек түбінде,
Мұздыбұлақ басында
Су қаққан қозы мен лақ табылды.
Ой бес жасар жас бала —
Жауғаш бір сонда жылайды:
«Сен Сәдірге қымдасам,
Көпшінен сүргі салмасам,
Арқадағы Абылай ханыма бармасам,
Сөйтіп бір кегімді алмасам».
Тағы бір мезгіл болғанда
Жауғаш бір атқа мінген күн,

Беліне садақ салған күн,
Қара қанды қолына
Ортаға ала қонған күн,
Түс ұйқыға барғанда,
Інір көзді алғанда,
Шалбар салға болғанда
Тіліп бір жылқы алған күн,
Төрт кісіні басып алып,
Бес кісіні қосшы алып
Арқадғы Абылай ханға келген күн,
Алданыр деп бас ұрған күн,
Хан Абылай сұраған күн:
— Жолдар болсын, Жауғаш-жан!
— Хан Абылай, тақсыр хан,
Тәлірі берсе мол болсын,
Қара да қуыс, Шұңқырдан
Семіз найман шабылды,
Соның ішінде менің
Қоныратым — жаман шабылды,
Ақсу менен Көксуда,
Сайқалтерек түбінде,
Мұздыбұлақ басында
Су қаққан қозы-лақ табылды.
Ойнап бір жүрген құрбысым
Жауғашын жаман салғанды,
— Ай, Жауғашым, Жауғашым,
Сен бара тұр, бара тұр,
Сүмбіле тусын жылтып,
Ат семірсіп құттып,
Мен Сәдірге қылайын,
Баяғыдай болайын,
Пана бергей, құдайым!

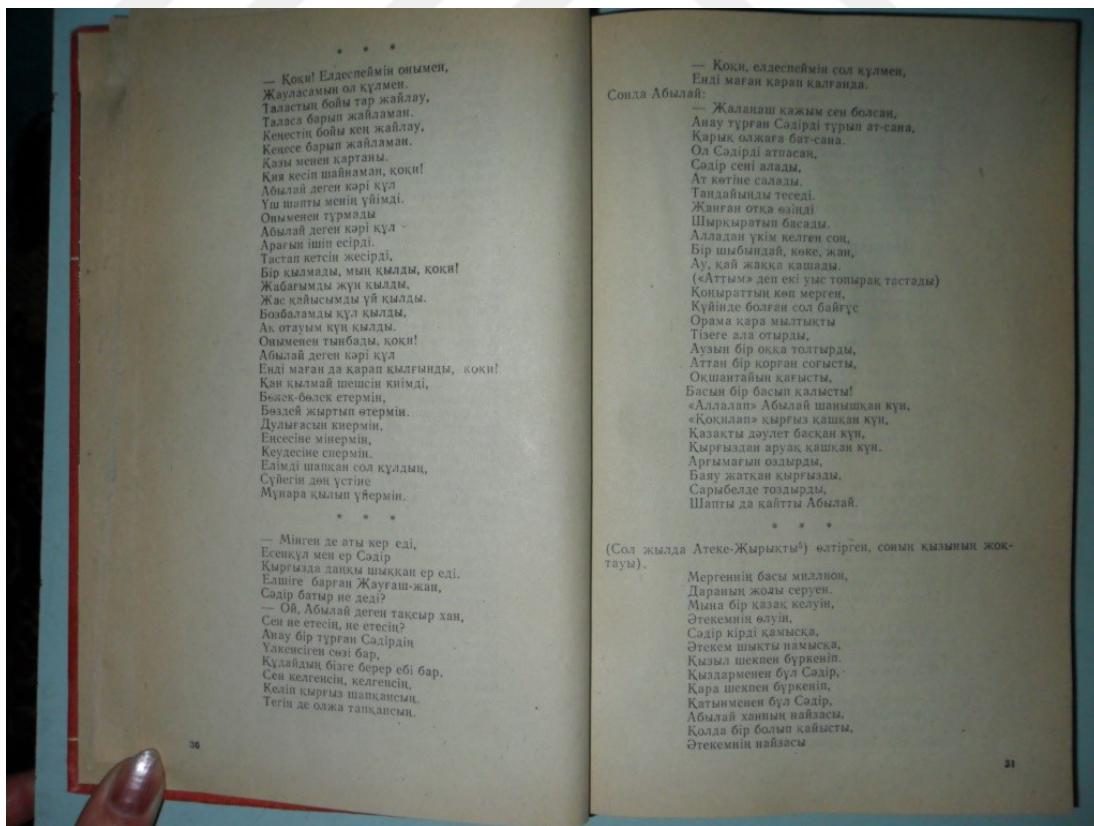
Тағы бір мезгіл болғанда
Сүмбіле туды жылтып,
Ат семірді құттып,
Жүз қойға алған құлаша ат
Жүректей болып семірді,
Жыланды болып жарды.
Хан Абылай, тақсыр хан
Ұлы бір жүзден қол жиды,
Кіші бір жүзден қол жиды,
Әсіресе оның ішінде
Уақ пенен Керейден
Рабайсаз мол жылды,
Көк бірдей желді хан,
Игідейді ілді хан,
Қаршығалдай қакты хан,

Турмандай коюм хан,
Токлатерек түбиде
Аттанан кенес сурат хан,
Басенин үлү? Барлыбай
Омыраулап сөйлөйт,
Кис иркына койбойт!
— Сен көз бирдей жээдин хан,
Токлатерек түбиде
Аттанан кенес кылды хан,
Имандай коюм түсөмүз
Кел кайталык дейди хан,
Сонда Абылай жылайды,
Абылай не деп жылайды?
— Керей менен уактым,
Найза устаган багырдан
Бире-бири жок болды,
Мен нөлөктөп бок болдым,
Жана түсүп шок болдым,
Сонда кедейштик миндерин
Сол мезгилде бар экен.
Керейдин үнү Турсунбай?
Кен салакты демесен,
— Көпкө тиер сөзм бар,
Көк шалак атты демесен,
Олажа да алар жайым бар,
Иман кылып аламыз,
Кел шабалык, деди хан!
Абылай ханым, жүрүшүңү,
Казлай болуп каркылдап,
Берилсин буркылдап,
Сай суундай саркылдап,
Жай тасындай жаркылдап
(Тилиң жуудан) бауыры
Колга да толды солкылдап.

Шабнымдын ишинде
Кос айдары үл кетти,
Кос тулымды кыз кетти,
Сонун жаман айы өттү,
Иман кылып аламыз,
Кел шабалык, дейди хан!
Сүйөгүңдө бар Абылай
Карт буралай шабынды,
Жүз койга алган кулаша ат
Түрт аягы кагылды,
Жау атындай сабылды,
Сөбүлгөңүң билген сон,
Абылайдай такыр хан
Абыл-турман тагылды.

Аргымагын оозыды,
Баяу жаткан кыргызды,
Сарыбелде тоодыды,
Калмакшыдай калдыды,
Кыргыздын бейи сымалды,
Шапты да кайтты Абылай,
Абылай шауул кайткан сон,
Сөдир бала келди
Сай суундай саркырап,
Жай тасындай жаркырап,
Абылай ханнын коркылданы,
Корыкканы емей немене?
Төре бир калды таңырап.
— Ай, Жаугашым, Жаугашым!
Он колымда лапшы,
Сол колымда Жаугашым,
издесем де табылмас,
Жаугаш-жан сыйды кубаша үл,
Минген де аты кер ели.
Есенгүл мен ер Сөдир
Кыргызда данкы бир шыккан ер ели.
Бар Сөдирге бара көр:
Жауласпаймын Сөдирмен
Елдесейин Сөдирмен.
Таластын бойы тар жайлау
Таласа барып жайлайык,
Кенестин бойы кен жайлау
Кенесе барып жайлайык,
Казы менен картаны
Кня кесип шайнайык.
— Сөдир батыр, тура тур,
Аркалагы Абылай
Ханым менин жиберди!
— Бар, Сөдирге бара төр,
Минген де аты кер ели.
Есенгүл мен ер Сөдир
Кыргызда данкы бир шыккан ер ели.
Жауласпаймын Сөдирмен,
Елдесейин Сөдирмен.
Таластын бойы тар жайлау,
Таласа барып жайлайык,
Кенестин бойы кен жайлау,
Кенесе барып жайлайык,
Казы менен картаны
Кня кесип шайнайык.

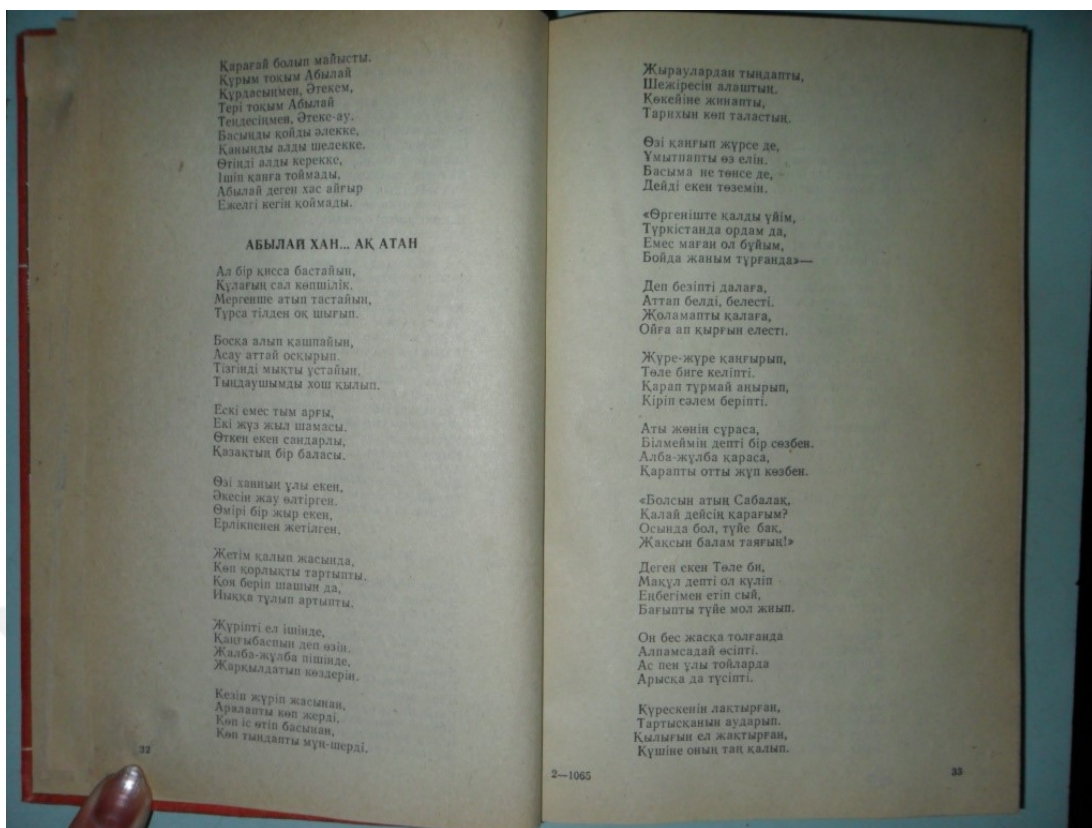
— Кокм! Елдеспеймин онимен,
Жауласамын ол кулмен,
Таластын бойы тар жайлау,
Таласа барып жайлаамын,
Кенестин бойы кен жайлау,
Кенесе барып жайлаамын,
Казы менен картаны,
Кня кесип шайнаман, коки!
Абылай деген көрү күл
Уш шопты менин уйүмдү,
Онименен турмады
Абылай деген көрү күл
Арагың ишиң сирди,
Тастап кетсип жесирди,
Бир кылмады, мың кылды, коки!
Жабагымы жуң кылды,
Жас калысымы үй кылды,
Бозбаламды күл кылды,
Ак отауым күн кылды.
Онименен тынбады, коки!
Абылай деген көрү күл
Еңди маган да карап кылгыңды, коки!
Кан кылмай шешсин киймди,
Бээк-бээк етермин,
Бээдей жыртып өтермин,
Дуулагасын квермин,
Енесине минермин,
Кеудесине смермин,
Елимди шапкан сол күлдың,
Сүйөгүң дая үстүңө,
Мунара кылып үйөрмин.

— Минген де аты кер ели,
Есенгүл мен ер Сөдир
Кыргызда данкы шыккан ер ели.
Еште барган Жаугаш-жан,
Сөдир батыр не деди?
— Ой, Абылай деген такыр хан,
Сен не етесин, не етесин?
Анау бир турган Сөдирдин
Уакенсеген сөзү бар,
Кудайдын бизге берер еби бар,
Сен келгенсин, келгенсин,
Келип кыргыз шапкансың,
Тегин де олжа тапкансың.

— Кокм, елдеспеймин сол кулмен,
Еңди маган карап калгыңды.
Сонда Абылай:
— Жалапаш кыжым сен болсан,
Анау турган Сөдирди туура ат-сана,
Кырык олжага бат-сана,
Ол Сөдирди атпасан,
Сөдир сен алады,
Ау көтүңе салады,
Тыңалайыңды теседи,
Жанган отка койду
Шыркыратып басды,
Алладан үкүм келген сон,
Бир шыбындай, коке, жан,
Ау, кай жакка кашады.
(«Аттым» деп еки үкс топурак тастады)
Койыраттын көп мерген,
Күйүңдө болган сол байгүс
Орама кара мылтыкты
Тизеге ала отырды,
Аузын бир окка толтырды,
Аттан бир корган согысты,
Окшантайын қагысты,
Басын бир басып калысты!
«Аллаала!» Абылай шанышкан күн,
«Коклап!» кыргыз кашкан күн,
Казакты дүлөт баскан күн,
Кыргыздан аруак кашкан күн.
Аргымагын оозыды,
Баяу жаткан кыргызды,
Сарыбелде тоодыды,
Шапты да кайтты Абылай.

(Сол жылда Атеке-Жирикты²) өлтүргөн, сонын кызынын жок-тауы).

Мергеннің басы миллион,
Дараның жоюу серуен,
Мына бир казак келүүн,
Өтекеминн өлүүн,
Сөдир кирди камыска,
Өтекем шыкты камыска,
Кызыл шекпен буркенип,
Кыздарменен бұл Сөдир,
Кара шекпен буркенип,
Катынменен бұл Сөдир,
Абылай ханның найзасы,
Колда бир болуп кайысты,
Өтекеминн найзасы

Қарағай болып майысты,
Құрым тоқым Абылай,
Құрдасымен, Өтекем,
Тері тоқым Абылай,
Төлдесімен, Өтеке-ау,
Басыңды қойды әлекке,
Қаныңды алды шелекке,
Өгінді алды керекке,
Ішін қанға тойғызды,
Абылай деген хас айғыр
Ежелгі кегің қоймады.

АБЫЛАЙ ХАН... АҚ АТАН

Ал бір қисса бастайын,
Құлағың сал көпшілік,
Мергенше атын тастайын,
Тұрса тілден оқ шығып.

Босқа алып қашпайын,
Асау аттай оскырып,
Тағанді мықты ұстайын,
Тыңдаушымады лош қылып.

Ескі емес тым арғы,
Екі жүз жыл шамасы,
Өткен екен сандарлы,
Қазақтың бір баласы.

Өзі ханның ұлы екен,
Әкесін жау өлтірген,
Өмірі бір жыл екен,
Ерлікпенен жетіген.

Жетім қалып жасында,
Көп қорлықты тартыпты,
Қоя беріп шапқан да,
Иыққа тұлып артыпты.

Жүріпті ел ішінде,
Қалыңбастын деп өзін,
Жалба-жұлба пішінде,
Жаркылдатып көздерін.

Кезін жүріп жасынан,
Арауаны көп жерді,
Көп іс өтіп басқан,
Көп тыңдапты мұң-шерді.

Жыраулардан тыңдапты,
Шежіресін алаштың,
Көкейіне жинапты,
Тарихын көп таластың.

Өзі қанғып жүрсе де,
Ұмытпапты өз елін,
Басыма не төксе де,
Дейді екен төземін.

«Өргеніште қалды үйім,
Түркістанда ордам да,
Емес маған ол бұйым,
Бойда жаным тұрғанда»—

Деп безінгі далаға,
Аттап белді, белесті,
Жоламапты қалаға,
Ойға ап қырғын елесті.

Жүре-жүре қанғырып,
Төле биге келіпті,
Қарап тұрмай анырып,
Кіріп сәлем беріпті.

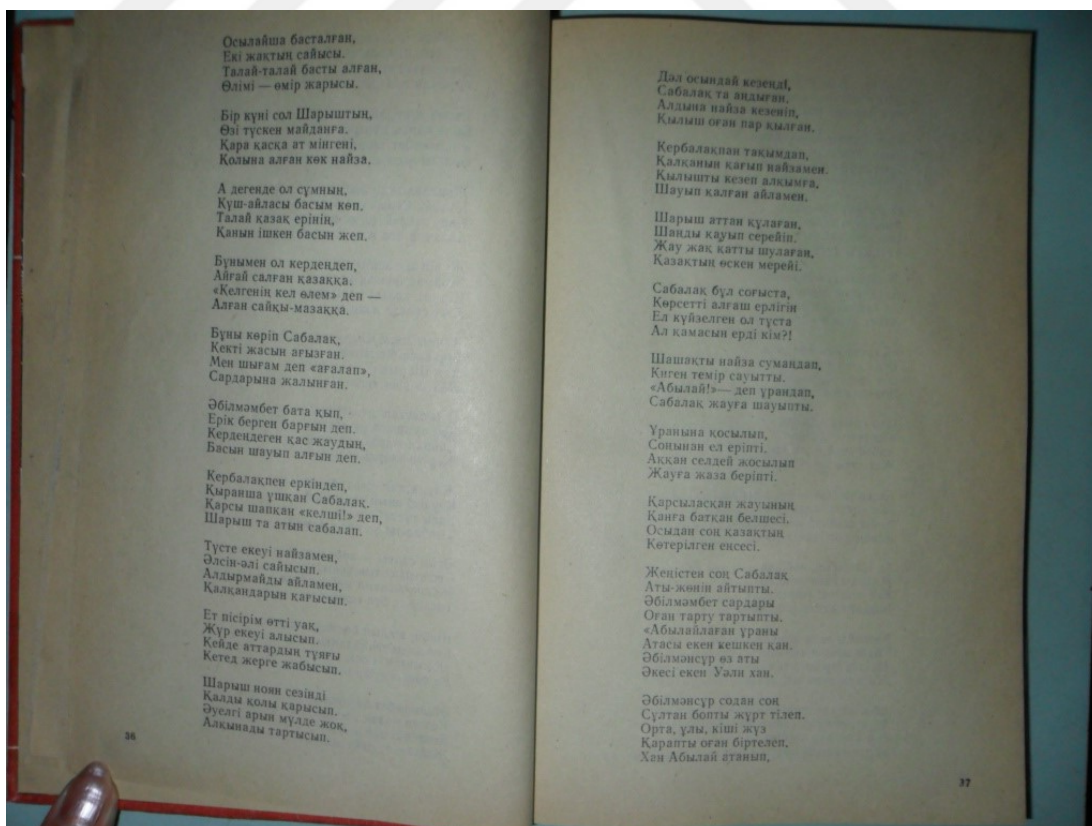
Аты жөнін сұраса,
Білмеймін депті бір сөзбен,
Алба-жұлба қараса,
Қарапты отты жұп көзбен.

«Болсын атын Сабалақ,
Қалай дейсің қарағым?
Осында бол, түйе бақ,
Жақсын балам таяғың!»

Деген екен Төле би,
Мақұл депті ол куәлі,
Еңбегімен етіп сый,
Бағыпты түйе мол жылы.

Он бес жасқа толғанда
Алпамсадай өсіпті,
Ас пен ұлы тойларда
Арысқа да түсіпті.

Қүрескенің лақтырған,
Тартысқаның аударып,
Қылығы ел жақтырған,
Күшіне оның тап қалып.

Осылайша басталған,
Екі жақтың сайысы,
Талай-талай басты алған,
Өлімі — өмір жарысы.

Бір күні сол Шарыштын,
Өзі түскен майдаңға,
Қара қасқа ат мінгені,
Қолына алған көк найза.

А дегенде ол сұмнын,
Күш-айласы басым көп,
Талай қазақ ерінін,
Қанын ішкен басым жеп.

Бұнымен ол кердеңдеп,
Айғай салған қазаққа,
«Келгенің кел өлем» деп —
Алған сайқы-мазаққа.

Бұны көріп Сабалақ,
Кекті жасын ағызған,
Мен шығам деп «ағалап»,
Сардарына жалынған.

Әбілмәмбет бата қыл,
Ерді берген барғын деп,
Кердеңдеген қас жаудың,
Басың шөуіп алғын деп.

Кербалақпен еркіндеп,
Қыранша ұшқан Сабалақ,
Қарсы шапқан «келіші» деп,
Шарыш та атын сабалап.

Түсте екеуі найзамен,
Әлсіз-әлі сайысып,
Алдырмайды айламен,
Қалқандарын қағысып.

Ет пісірім өтті уақ,
Жүр екеуі алысып,
Көйде аттардың тұяғы
Кетеді жерге жабысып.

Шарыш ноян сөзінді
Қалды қолы қарсылық,
Әуелгі арын мүлде жоқ,
Алқиядам тартысып.

Дәл осындай кезеңді,
Сабалақ та видігені,
Алдына найза кезеңін,
Қылыш оған пар қылған.

Кербалақпен тәкімдеп,
Қалқандарын қайғынаймен,
Қылышты кезең алқияға,
Шауып қалған айламен.

Шарыш аттан құлаған,
Шанды қауып серейіп,
Жау жақ қатты шулаған,
Қазақтың өскен мерейі.

Сабалақ бұл соғыста,
Көрсетті алғаш ерлігін
Ел күйзелген ол тұста
Ал қамасын ерді кім?!

Шашақты найза сұмандап,
Кіген темір сауытты,
«Абылай!» — деп ұрандап,
Сабалақ жауға шауытты.

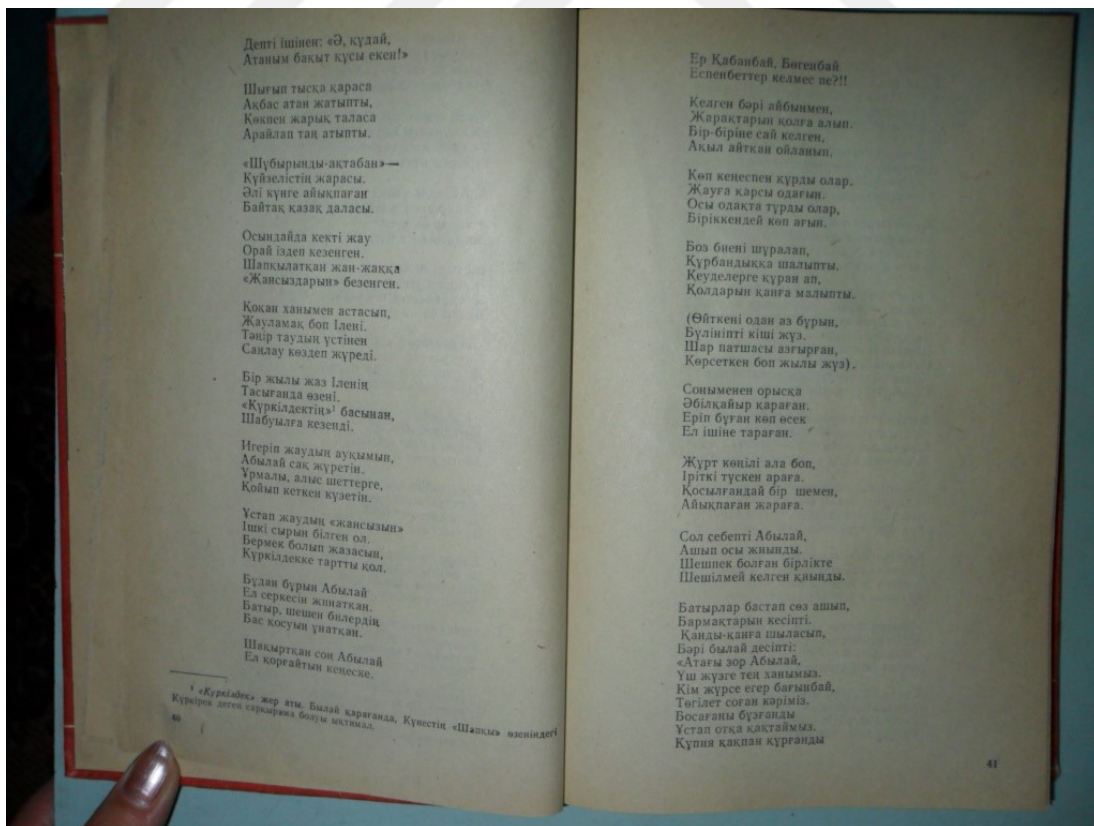
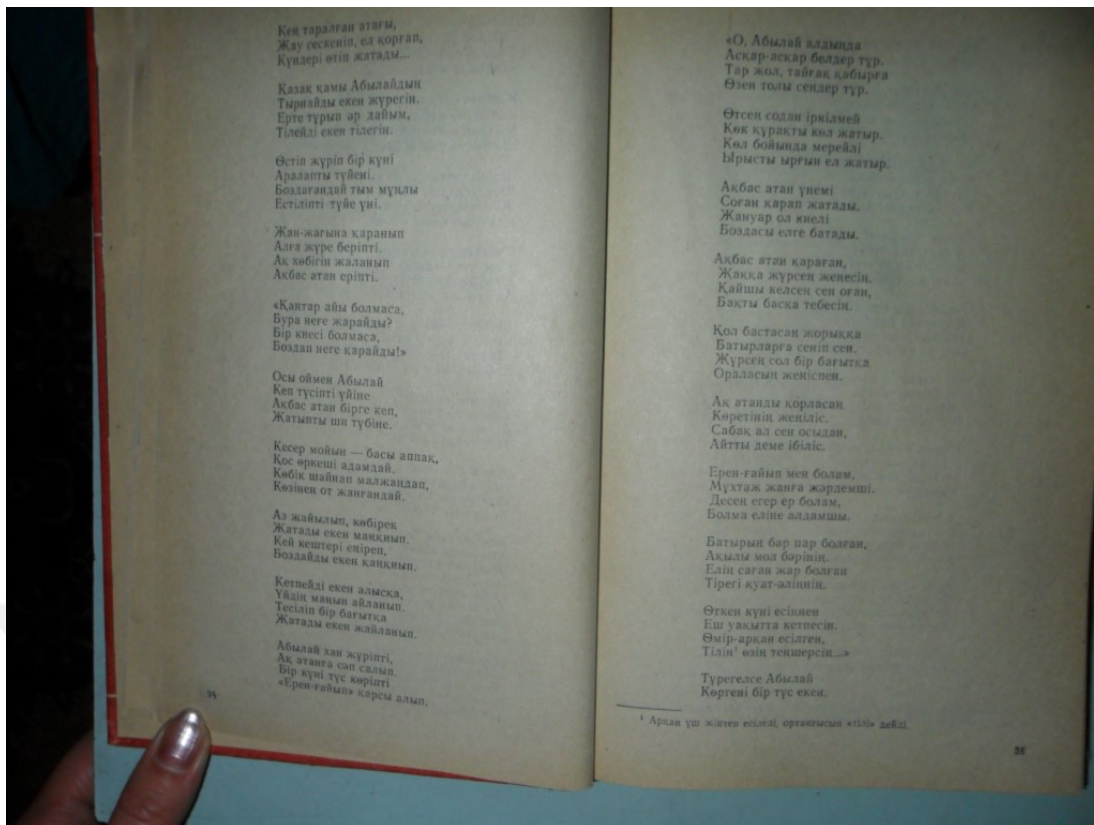
Уранына қосылып,
Сонымен ел еріпті,
Аққан сәлдей жосалып
Жауға жаза беріпті.

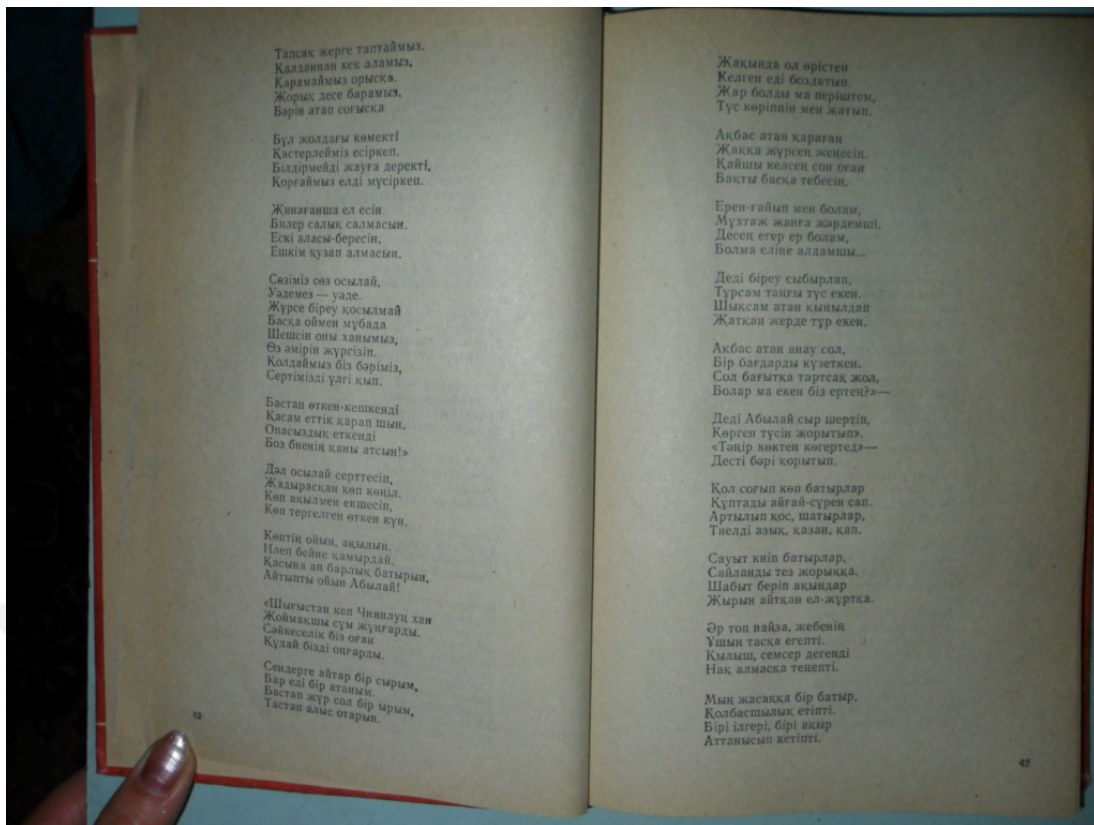
Қарсыласқан жауынның
Қанға батқан белінесі,
Осыдан соң қазақтың
Көтерілген енесі.

Женістен соң Сабалақ
Аты-жөнін айтыпты,
Әбілмәмбет сардары
Оған тарту тартыпты.

«Абылайдың ұраны
Атасы екен кешкен қан,
Әбілмәмбет өз аты
Әкесі екен Ұлан қан.

Әбілмәмбет содан соң
Сұлтан болты жұрт тілеп.
Орта, ұлы, кіші жүз
Қарапты оған біртепел.
Хан Абылай атанып.

Тарсак жерге таптаймыз,
Қалайып кек аламыз,
Қараймыз ормысқа,
Жорық десе барымыз,
Бәрін атап соғысқа.

Бұл жолдағы көмекті
Қастерлейміз есіркеп,
Былдырмай жауға деректі,
Қорғаймыз елді мүсіркеп.

Жинағанша ел есін
Билер салық салмасын,
Ескі аласы-бересін,
Елкім қузып алмасын.

Сөзімі сөз осылай,
Уадемез — уаде,
Жүрсе біреу қосылмай
Басқа оймен мұбада
Шешіні оны ханымыз,
Ез замірін жүргізіп,
Қолдаймыз біз бәріміз,
Сертімізді үяғи қып.

Бастап өткен-кешкенді
Қасам еттік қарап шың,
Опасыздық еткенді
Боз биені қаны атсын!»

Дал осылай серттесіп,
Жадырасқан көп көңіл,
Көп ақылмен екішесіп,
Көп тергелген өткен күн.

Көптің ойын, ақылын,
Илеп бейне қамардай,
Қасына ап барлық батырын,
Айтты ойын Абылай!

«Шағынстан кеп Чинилун хан
Жоймақшы сүм жүңгарды,
Сайкеселік біз оған
Құдай бізді оңғарды.

Сендерге айтар бір сырым,
Бір еді бір атаным,
Бастап жүр сол бір ұрым,
Тастап алас отарым.

Жақында ол өрістен
Келген еді боздатып,
Жер болды ма періштем,
Түс көріпін мен жатып.

Ақбас атан қараған
Жылса жүрсең жеңесің,
Қайшы келсең сон оған
Бикты басқа тебесің.

Ерен-тайып мен болам,
Мүлтәж жанға жаралмай,
Дессен егер ер болам,
Болма еліне алдамшы...

Делі біреу сыбырлап,
Тұрсам таңға түс екен,
Шықсам атан қиындап
Жатқан жерде тұр екен.

Ақбас атан анау сол,
Бір бағдарды күзеткен,
Соа бағытқа тартсақ жол,
Болар ма екен біз ертең?»—

Делі Абылай сыр шертіп,
Көрген түсің жорытып,
«Тәңір көктем көңертсең!»—
Десті бәрі қорытып.

Қол соғып көп батырлар
Құптады айғай-сүрен сап,
Артылып қос, шатыраар,
Тиелді азық, қазан, қап.

Сауыт киіп батырлар,
Сайланды тез жорыққа,
Шабыт беріп ақылдар
Жырын айтқан ел-жұртқа.

Әр топ найза, жебенін
Үшын тасқа егепті,
Қылыш, семсер дегенді
Нақ алмасқа теңепті.

Мың жасаққа бір батыр,
Қолбастылық етіпті,
Бірі ілгері, бірі ақыр
Аттанасып кетіпті.

Ақбас атан осы еді
Қалай қалға еріпті,
Шайқас қағып басып тез,
Қалмай ере беріпті.

Абылайдың ордасы,
Келіп қонса хай жерге,
Ақбас атан өз басы
Жақын жатқан сол жерге

Өетіп қосын Емілден
«Күркілектік» жетіпті,
Жаумен таудан еңкейген,
Соғыс жасап кетіпті.

Абылайдың ордасы
Көп жазыққа орнапты,
Баян деген қолбасы,
Орда маңын қорғапты.

«Күркілектің» басында
Соғыс қатты болыпты,
Уақсап сайды тасына,
Қырғиы боп жау өліпті,
Атқа мініп Абылай
Алғы шептен қалмапты,
Екі жақ тік шоқыға,
Садақшыны талдапты.

Әзір етіп өжетпен
Мылдан сыдақ тартқызыған,
Кеш болғанда кенеттен,
Бір оқ тиген дал тұстан.

Дулығасы Абылайдың
Анадайға түсіпті,
Қағазы бар бір жебе
Мандайшасын тесіпті.

Қорғаушысы тез алып,
Дулығаны ұсынған,
Жебе хатын қолға алып,
Абылай тез оқыған.

«Сенімді бір күзетшің
Бүгін түнде өлтіреді!»—
Деп жазыпты ол хатқа
Кетті Абылай сөзінде.

Ілезінде күн батып,
Қырғиы соғыс тоқтады,
Абылай да тез қайтып,
Күзетшілерді жоқтады.

Өз балдығы Жантас пен
Мәлік екен күзетші,
Сенімді боп әр қышан
Істеп келген күзетші.

Сергектеніп Абылай,
Орда ішінде айланды,
Жантасын қойып ол былай,
Мәлікке ойын байлады.

«Қорлық көріп Қожаниан
Қашын шықтық екеуіміз
Ейбек етіп сіздерге,
Жанды құрбан етеміз».

Деп келген-ді бұл Мәлік,
Сегіз жыл бұрын серт беріп,
Соғыста найза қолға алып,
Келген жауды еңсеріп.

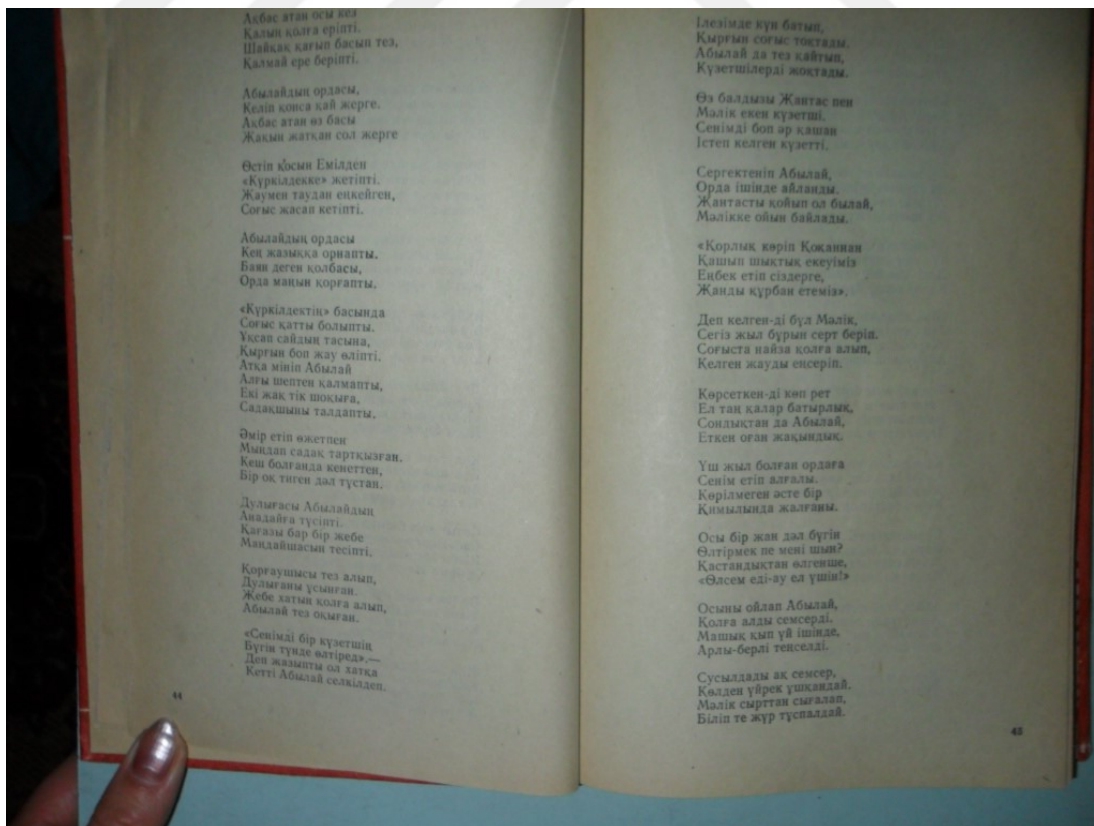
Көрсеткен-ді көп рет
Ел таң қалар батырлық,
Сондықтан да Абылай,
Еткен оған жақындық.

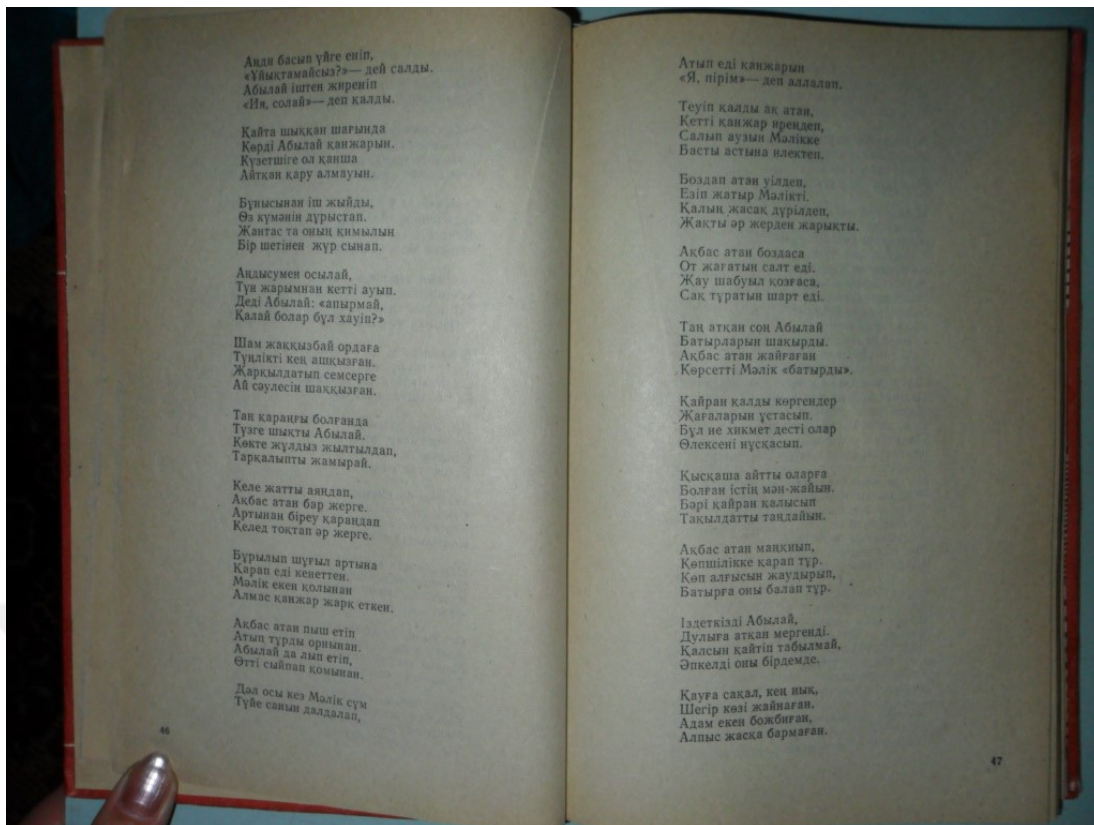
Үш жыл болған ордаға
Сенім етіп алғалы,
Көрілмеген әсте бір
Қиылында жалғалы.

Осы бір жан дәл бүгін
Өлтірмек пе мені шым?
Қастадықтаң өлгенше,
«Өлсем еді-ау ел ұшы!»

Осыны ойлап Абылай,
Қолға алды семсерді,
Машық қып үй ішінде,
Арлы-берлі теңселді.

Сусылады ақ семсер,
Қылды үйрек ұшқандай,
Мәлік сирттан сығалап,
Біліп те жүр тұспалдай.

Анда басып үйге еніп,
«Үйіқтамайсыз?»— дей салды.
Абылай іштен жиреніп
«Ия, солай»— деп қалды.

Қайта шыққан шағында
Көрді Абылай қанжарын.
Күзетшіге оқ қанша
Айтқан қару алмауын.

Бұнысынан іш жыйды,
Өз күмәнін дұрыстап.
Жантас та оның қимылын
Бір шетінен жүр сынап.

Аңдысумен осылай,
Түн жарымнан кетті ауып.
Деді Абылай: «апырмай,
Қалай болар бұл хауып?»

Шам жаққызбай ордаға
Түндікті көп ашқызып,
Жарқылдатып семсерге
Ай сәулесін шаққызып.

Таң қараңғы болғанда
Түге шықты Абылай.
Көкте жұлдыз жылтылдап,
Тарқалыпты жамырай.

Келе жатты аялдап,
Ақбас атан бәр жерге.
Артынан біреу қарандап
Келеді тоқтап әр жерге.

Бұрылып шуғыл артына
Көріп еді келетінін.
Мәлік екен қолынан
Алмас қанжар жарқ еткен.

Ақбас атан ыш етіп
Атып тұрды орнынан.
Абылай да лып етіп,
Өтті сыйлап қолынан.

Дол осы кез Мәлік сұм
Түбе санын дадалап,

Атып еді қанжарын
«Я, пірім»— деп алдалап.

Теуіп қалды ақ атан,
Кетті қанжар ірендеп,
Салып аузын Мәлікке
Басты астына илектеп.

Боздап атан үлдеп,
Езіп жатыр Мәлікті.
Қалың жасақ дүрілдеп,
Жақты әр жерден жарымты.

Ақбас атан бозаса
От жағатын салт еді.
Жау шабуыл қозғаса,
Сақ тұратын шарт еді.

Таң атқан соң Абылай
Батырларын шақырды.
Ақбас атан жайғаған
Көрсетті Мәлік «батырды».

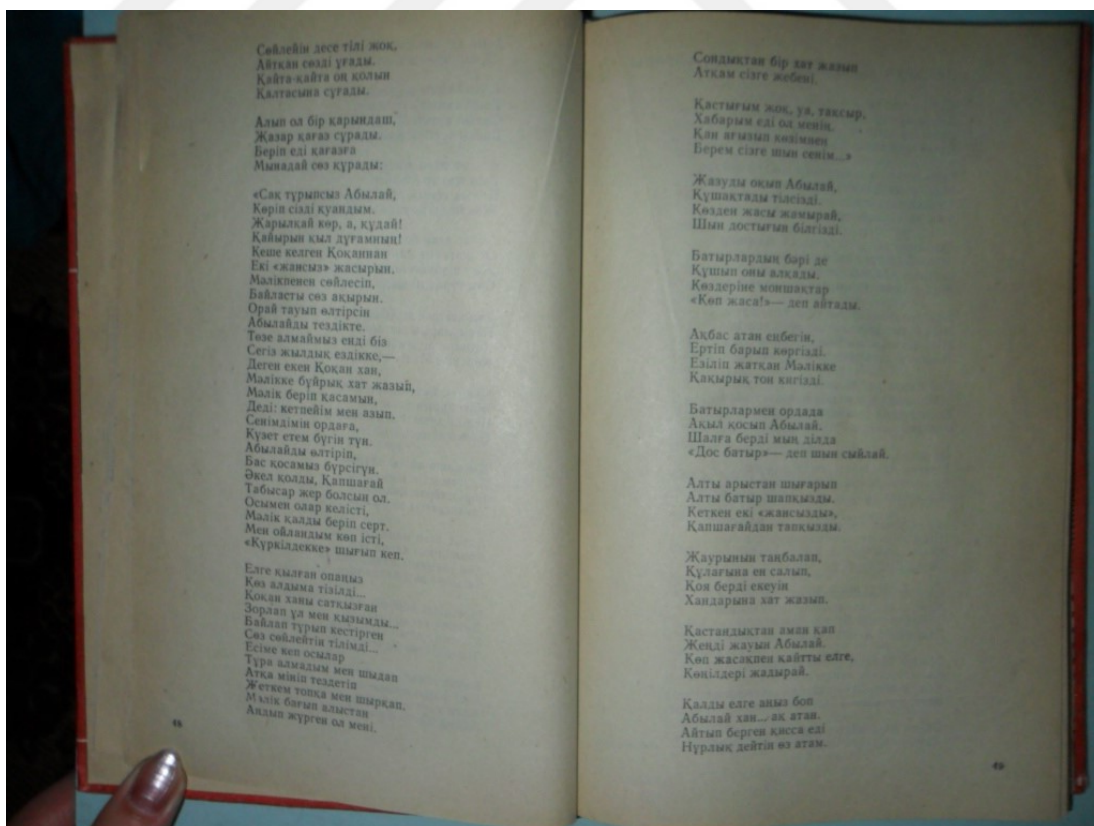
Қайран қалды көргендер
Жағаларын ұстасып.
Бұл не хикмет десті олар
Өлексені нұқсасып.

Қысқаша айтты оларға
Болған істің мән-жайын.
Бәрі қайран қалысып
Тақымдатты таңдайын.

Ақбас атан маңқып,
Көпшілікке қарап тұр.
Көп алғысын жаудырып,
Батырға оны балап тұр.

Іздеткізі Абылай,
Дулыға атқан мергенді.
Қалсын қайтп табылмай,
Әпкелді оны бірдеме.

Қауға сақал, көң нық,
Шегір көзі жайнаған.
Адам екен божбиган,
Алпыс жасқа бармаған.

Сөйлейін десе тілі жоқ,
Айтқан сөзді ұғады.
Қайта-қайта оқ қолын
Қатасына сұғады.

Алып ол бір қарындаш,
Жазар қағаз сұрады.
Беріп еді қағазға
Мынадай сөз құрады:

«Сая тұрысыз Абылай,
Көріп сөзі қуаңдым.
Жарықтай көр, а, құдай!
Қайырын қыл дұғамның!
Кеше келген Қоқаннан
Екі «жансыз» жасырдың.
Мәлікпенен сөйлесіп,
Байласты сөз ақырын.
Олай тауып өлтірсін
Абылайды төздікте.
Төзе алмаймыз енді біз
Сегіз жылдық еділікке—
Деген екен Қоқан хан,
Мәлікке бұйрық хат жазып,
Мәлік беріп қасамын,
Деді: кетпеймін мен азып.
Сенімдімін ордаға,
Күзет еткен бүгін түн.
Абылайды өлтіріп,
Бас қосамыз бүгінгі.
Өкел қолды, Қашағай
Табысар жер болсын ол.
Осымен олар қолісті,
Мәлік қалды беріп серт.
Мен обалдым көп істі,
«Күркілекке» шығып кеп.

Елге қызған оғаныз
Көз алдыма тізілді...
Қоқан ханы сатқызған
Зорлап ұр мен қызымды...
Байлап тұрған кестірген
Сөз сөйлейтін тізілді...
Есіме көп осылар
Тұра алмадым мен шыдап
Атық мінп төздетіп
Жеткен топқа мен шықпап.
Мәлік бәріне аластан
Алдым жүрген ол мені.

Сондықтан бір хат жазып
Атқан сізге жебені.

Қастығын жоқ, ұя, тақсыр,
Хабарым еді ол мерін.
Кан ағызып көзімнен
Берем сізге шын сенім...»

Жаууды оқып Абылай,
Құшақтады тізесі.
Көзден жасы жамырай,
Шын достығын білгенді.

Батырлардың бәрі де
Құшып оны алқалды.
Көздеріне моңшақтар
«Көп жаса!»— деп айтады.

Ақбас атан еңбегін,
Ертіп барып көргенді.
Езіліп жатқан Мәлікке
Қажырлық тон кигенді.

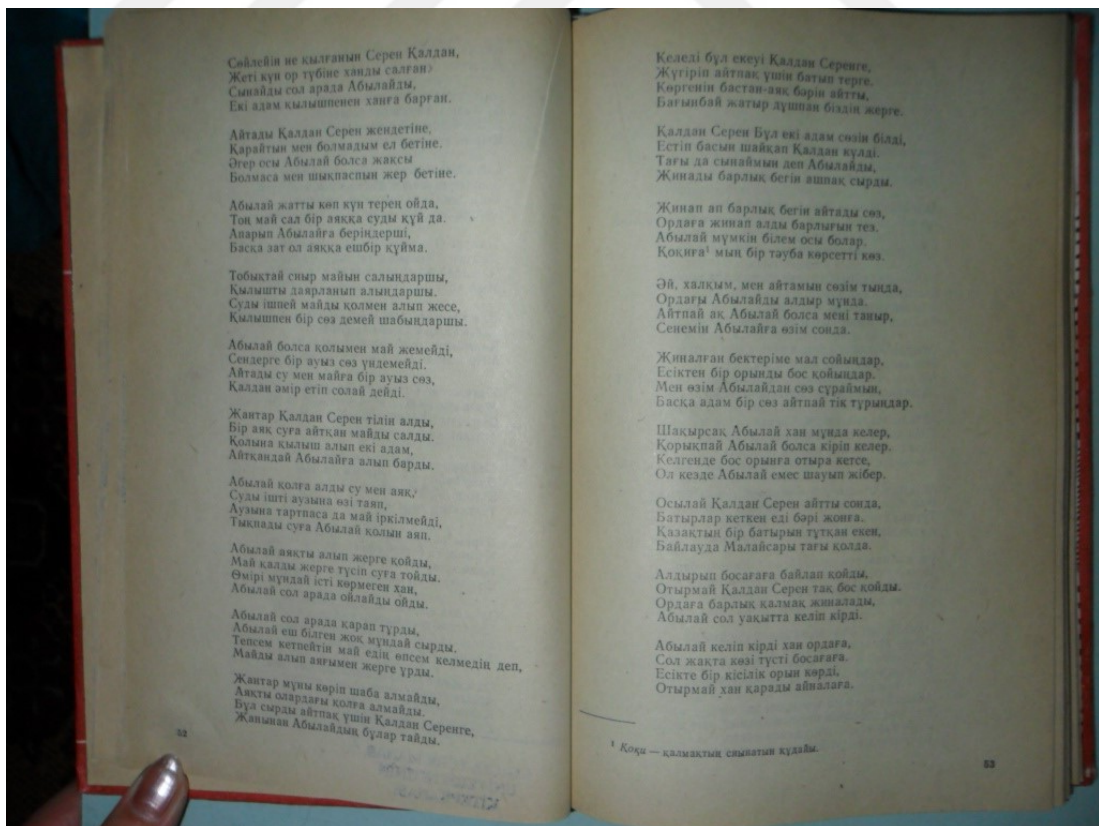
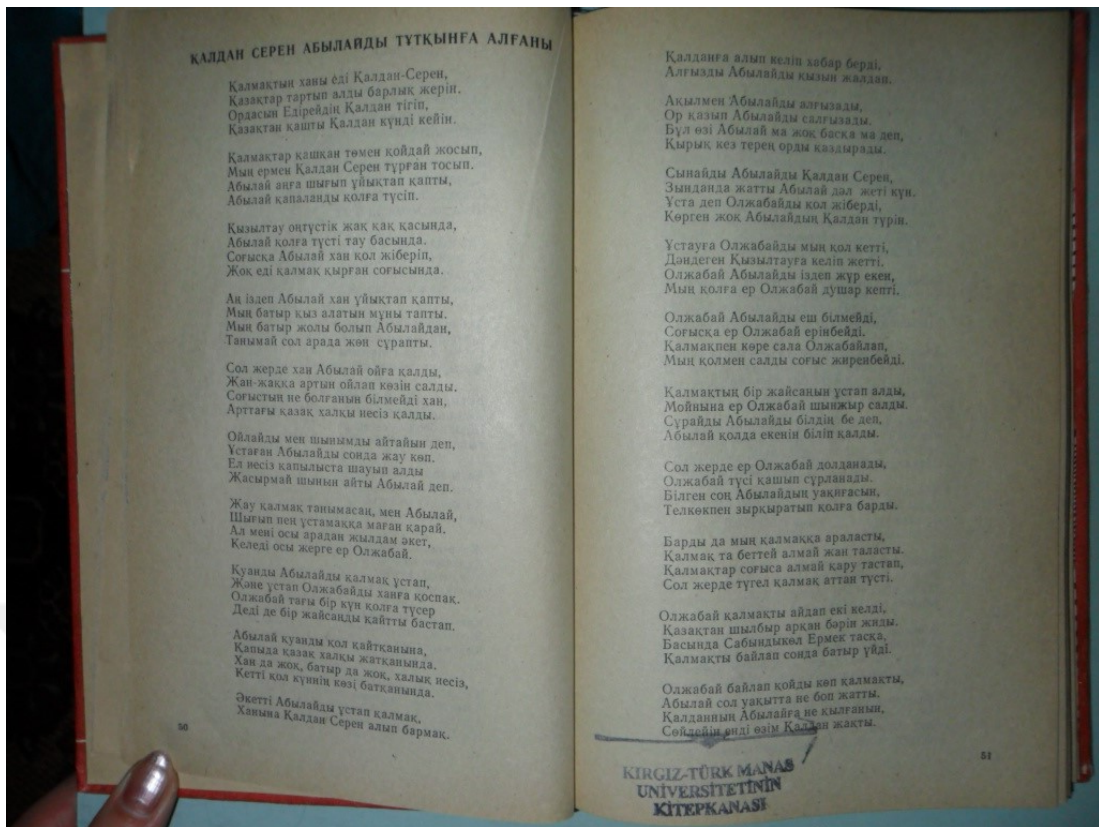
Батырлармен ордада
Ақыл қосып Абылай.
Шалға берді мың дала
«Дос батыр»— деп шын сыйлай.

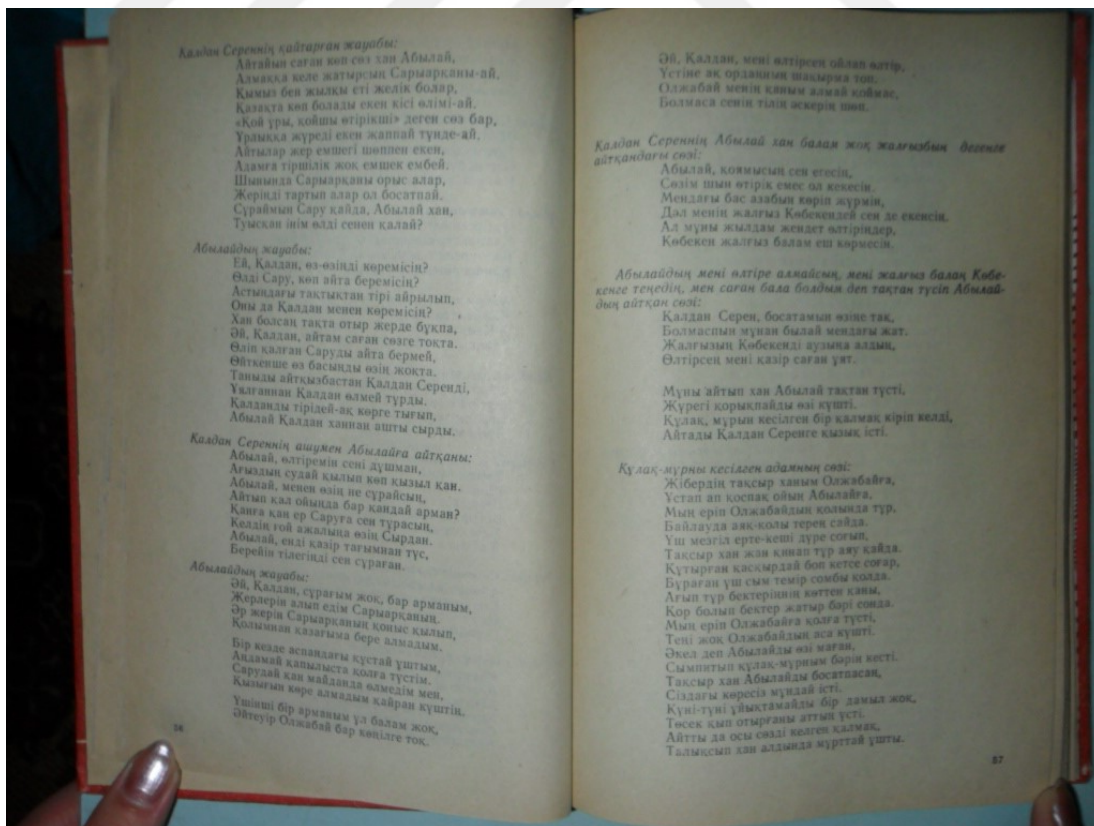
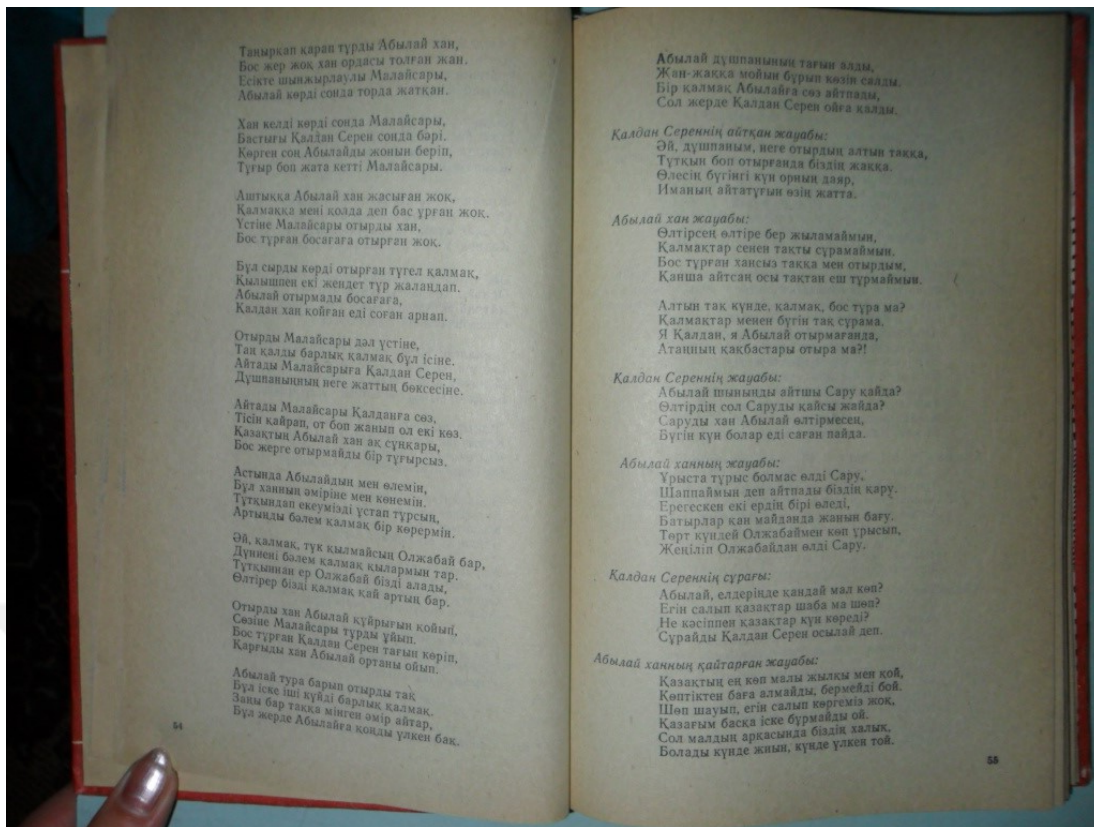
Алты арыстан шығарып
Алты батыр шапқылап.
Кеткен екі «жансызды»,
Қашағайдан тапқылап.

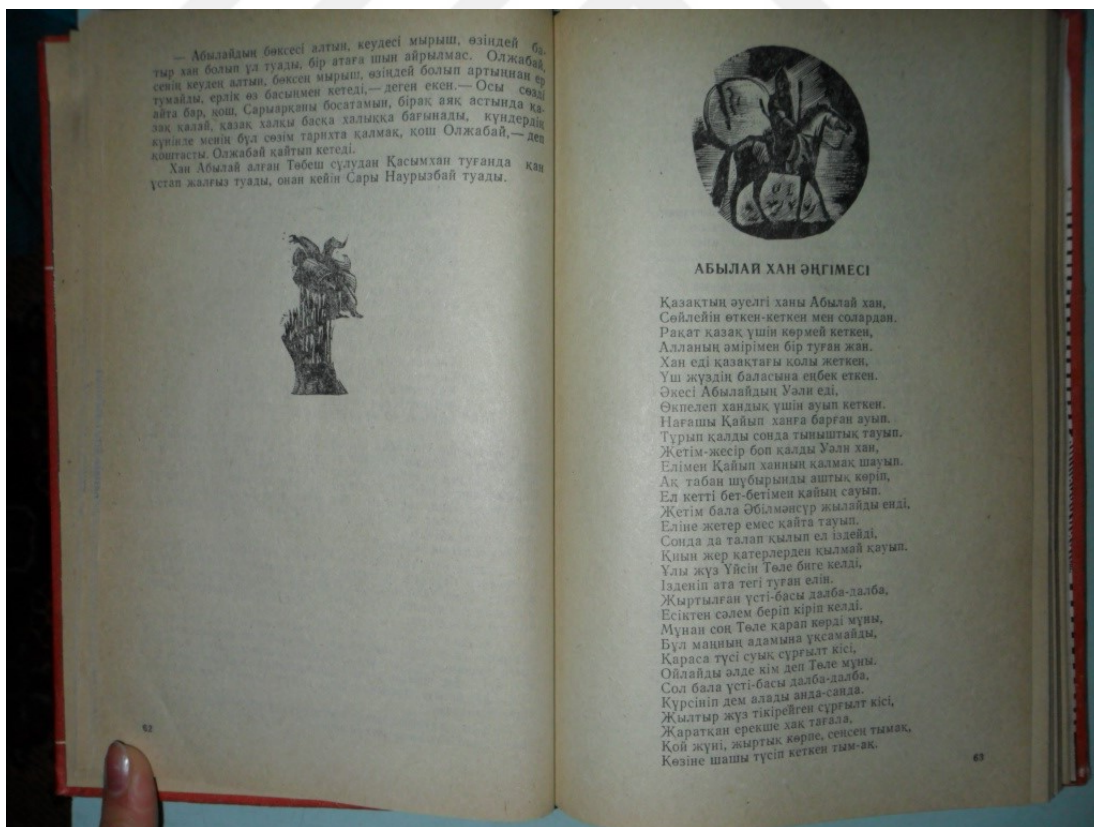
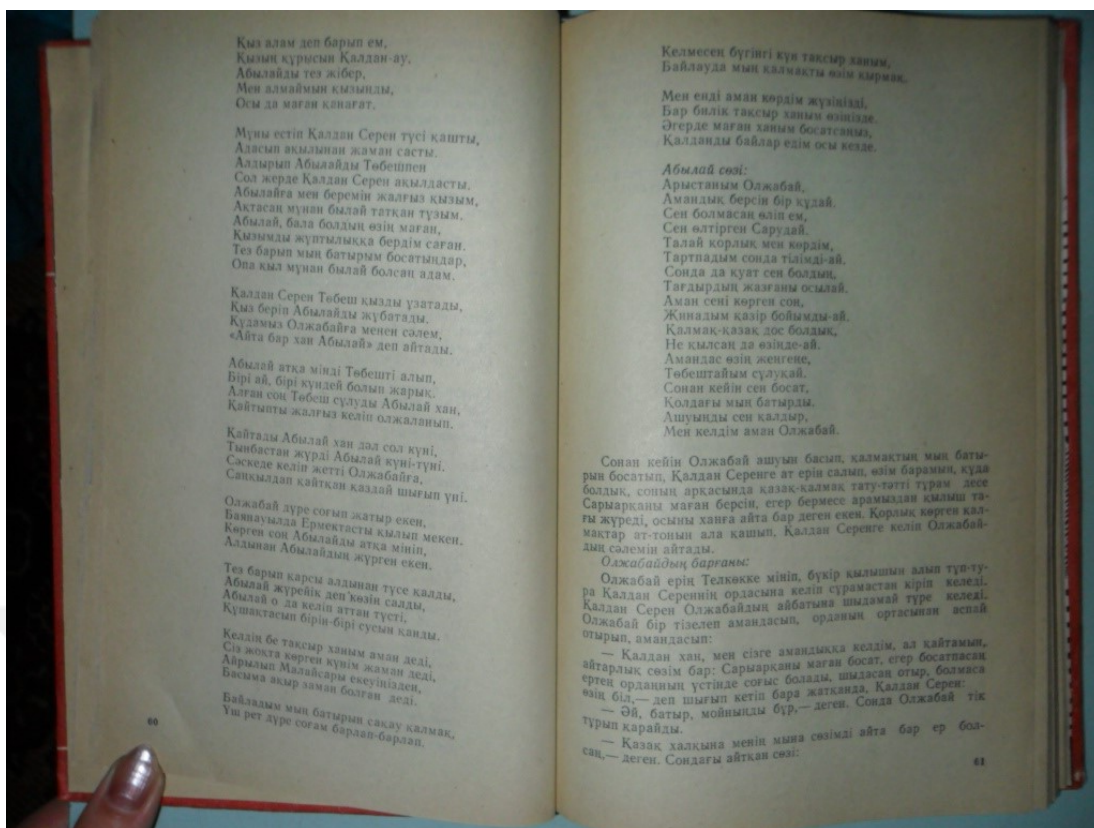
Жаурымын таңбалап,
Құлағына ең салып,
Қоя берді екеуін
Хандарына хат жазып.

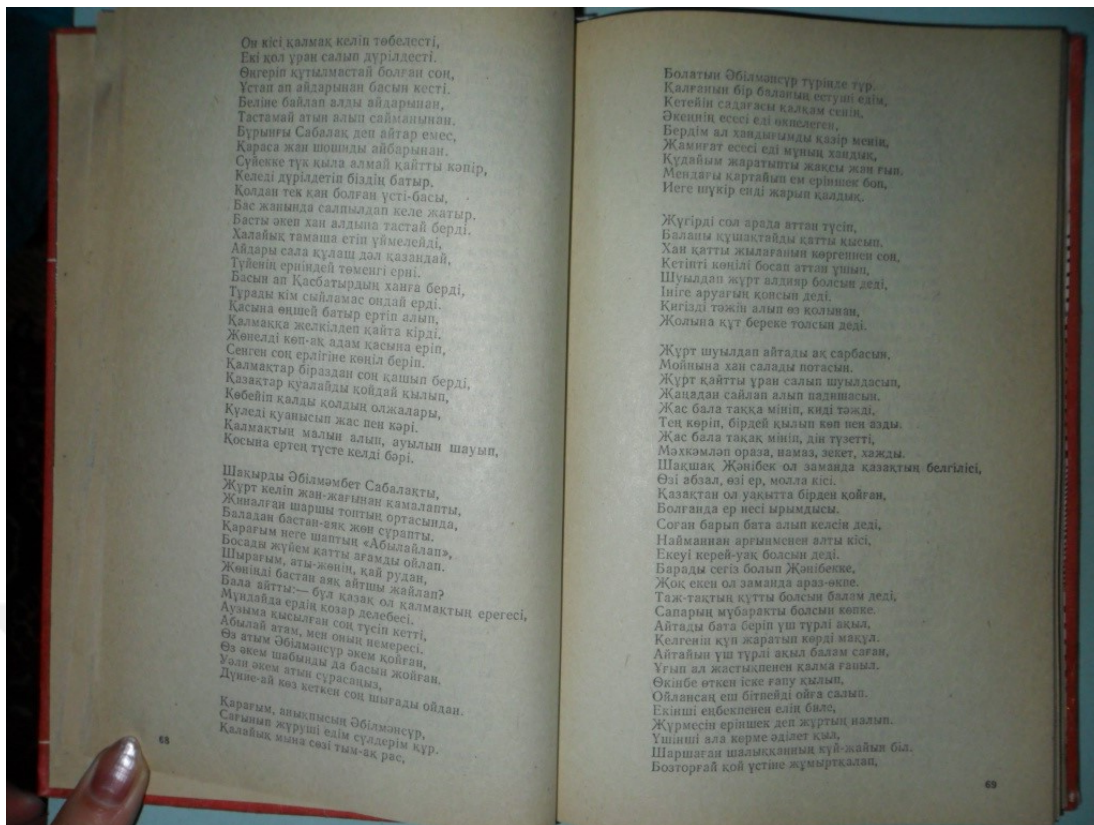
Қастандықтан аман қалп
Жеңді жауым Абылай.
Көп жасақпен қайтты елге,
Көңілдері жадырай.

Қалды елге аңыз боп
Абылай хан... ақ атан.
Айтып берген жисса еді
Нұрлық дейтін өз атан.

Он кісі қаламақ келіп төбелесті,
Екі қол ұран салып дүрлідесті,
Өңірін құтылмайтай болған соң,
Үстеп ап айдарынан басым кесті,
Беліне байлап алды айдарынан,
Тастамай атып алып сайманынан,
Бұрынғы Сабалар деп айтар емес,
Қараса жан шошым айбарынан,
Сүйекке тұқ қыла алмай қайтты көпір,
Келсе дүрідетіп біздің батыр,
Қолдан тек қан болған үсті-басы,
Бас жанымда салпылдап келе жатыр,
Басты өңі хан алдына тастай берді,
Халайық тамаша етіп үймелейді,
Айдары сала құлап дал қазандай,
Түйені еріндей төменгі ерні,
Басын ап Қасбатырдың ханға берді,
Тұрады кім сыйламас сыйа ерді,
Қасына өңшей батыр ертіп алып,
Қаламаққа желкілеп қайта кірді,
Жөнелді көп-ақ адам қасына еріп,
Сенген соң ерлігіне көңіл беріп,
Қаламақтар біраздан соң қашып берді,
Қазақтар қуалайды қойдай қылып,
Көбейіп қалады қолдың олжалары,
Құлап қуанысып жас пен қарі,
Қаламақтың мәліні алып, ауылып шауып,
Қосына ертең түсте келді бөрі.

Шакырым Әбілмәмбет Сабаларды,
Жұрт келіп жан-жағынан қамалапты,
Жиналған шаршы тонның ортасында,
Баладан бастап-ақ жан сұрапты,
Қарағым неге шаптың «Абылайлап»,
Босады жүйем қатты ағамды ойлап,
Шырағым, аты-жөнің, қай рудан,
Жөніңді бастап аяқ айтшы жайлап?
Бала айтты — бұл қазақ ол қаламақтың ерегесі,
Мұндайда ердің қозар дөлекесі,
Ауыма қысылған соң түсіп кетті,
Абылай атам, мен омың немересі,
Өз атам Әбілмәмсур атам қойған,
Өз атам шыныам да басым жойған,
Уәлі әкем атың сұрасаңыз,
Дүние-ай көз кеткен соң шығады ойдан.

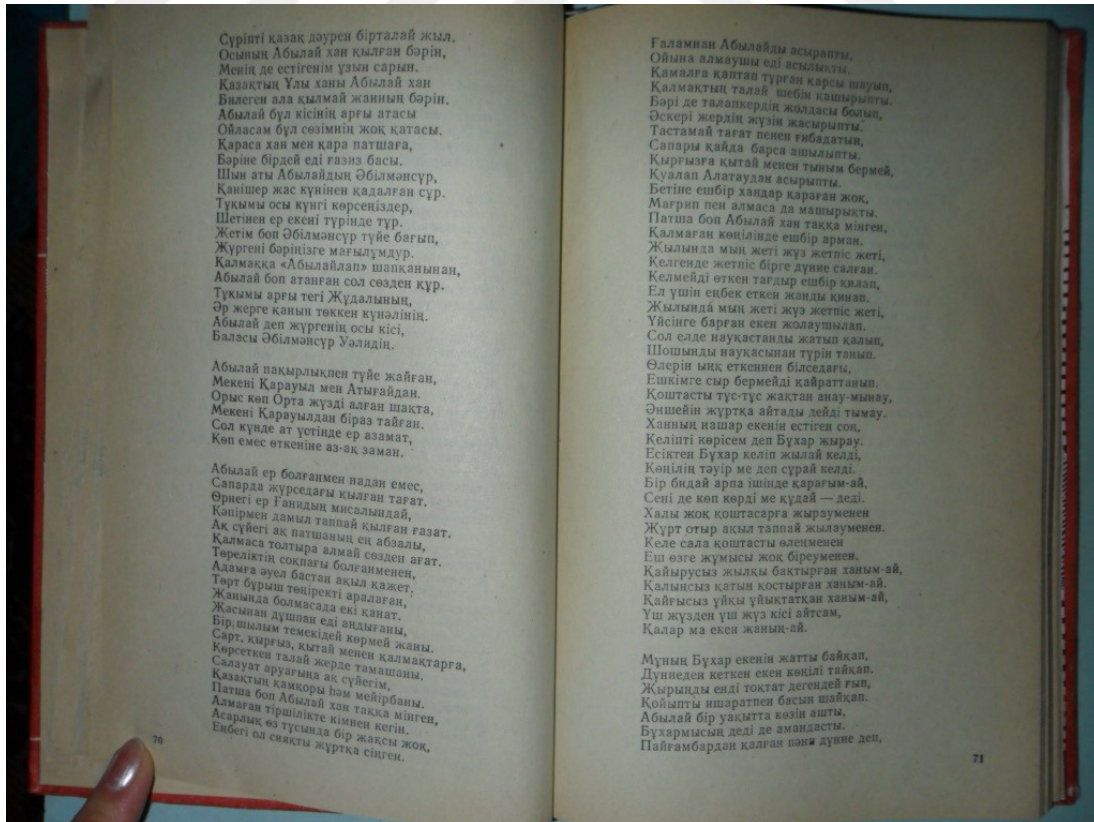
Қарағым, алыпқасын Әбілмәмсур,
Сөзіңмен жүруші саым сүздерім құр,
Қалайық мына сөзі тым-ақ рас,

Болатын Әбілмәмсур түрінде тұр,
Қалағанын бір балаңа естуін есіп,
Кетейін садағым қалам есіп,
Әкенің ессі еді өкпеленіп,
Бердім ал хандыңымды қауір меніп,
Жамнат ессі еді мұның қаламақ,
Құдайым жаратыпты жақсы жан ғып,
Мендегі қартайып ем еріншек боп,
Неге шүкір енді жарып қаламақ.

Жүгірді соң арада аттан түсіп,
Беліңі құшақтады қатты қасып,
Хан қатты жылғанын көргеннен соң,
Кетіпті көңілі босап аттан ұшып,
Шуылдап жұрт алдир болып деді,
Ініге аруағын қосып деді,
Кигізді тәжіні алып өз қолынан,
Жолығын құт береке толысы деді.

Жұрт шуылдап айтады ақ сарбасын,
Мойынына хан салады потасын,
Жұрт қайтты тұл салып шуылдасын,
Жанядан сайлап алып пәлшасын,
Жас бала таққа мініп, қид тағды,
Тең көріп, бірдей қылып көп пен ағды,
Жас бала таққа мініп, дін түзетті,
Мәхкімләп ораза, намаз, зекет, хажды,
Шақшақ Жөнбек ол заманда қазақтың белгілісі,
Өзі абзал, өзі ер, молла кісі.

Қазақтан ол уақытта бірден қойған,
Белгілер ер несі ырмандасы,
Соған барып бата алып келісі деді,
Найманның арғыменен алты кісі,
Екеуі керей-зақ болсын деді,
Барады сөгі болып Жөнбекке,
Жоқ екен ол заманда араз-өкіне,
Таж-тақтың құтты болсын балам деді,
Сапарың мұбаракты болсын көпке,
Айтады бата беріп үш түрлі ақы,
Келгенін құп жаратып көрді мақды,
Алғайын үш түрлі ақы балам салған,
Уаһш ал жастықпенен қалам ғана,
Өкіне өткен іске ғауап қылып,
Ойласаң еш бітпейді ойда салып,
Екінші еңбекпенен еліп биле,
Жүрмесін еріншек деп жұрттың намын,
Үшінші ала көрме оділет қыл,
Шаршаған шалықшаның құй-жапын бы,
Бозторғай қой үстіне жұмыртқалап,

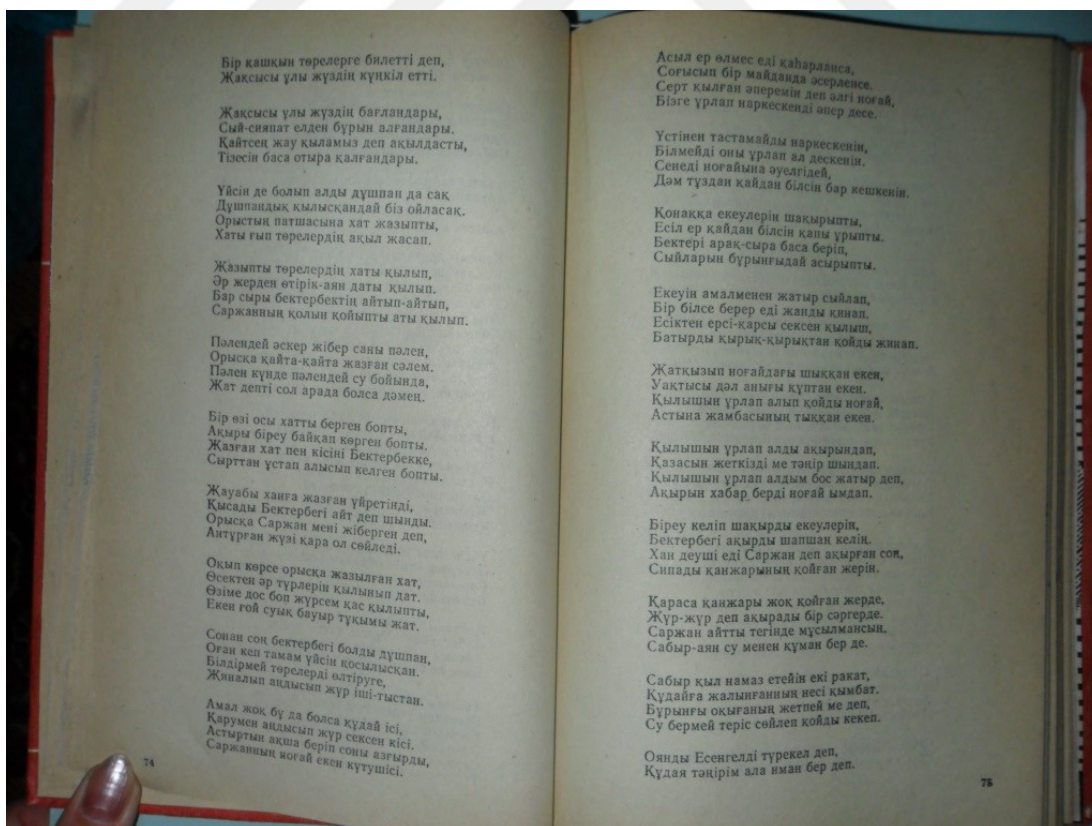
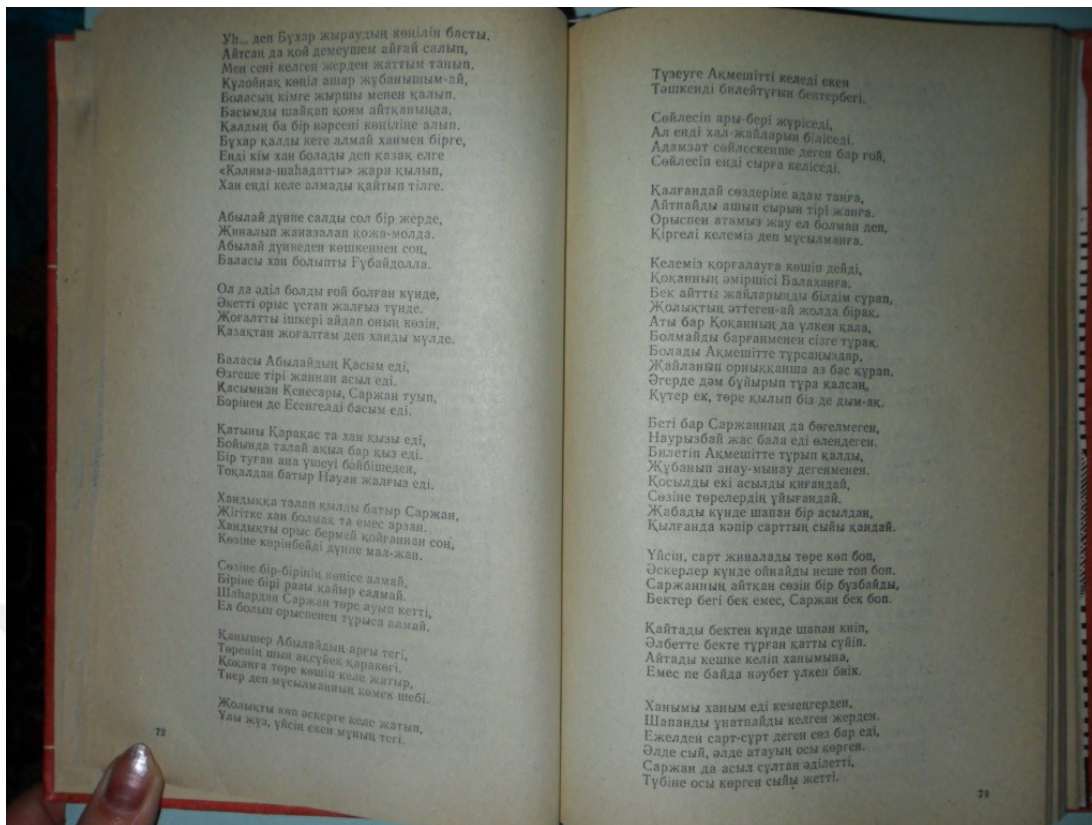
Сүрінгі қазақ дәурен бірталай жыл,
Осының Абылай хан қылған бәрін,
Менің де естігенім ұзын сарын,
Қазақтың Уам ханы Абылай хан
Билеген ала қылмай жанының бәрін,
Абылай бұл кісінің арғы атасы,
Ойласам бұл сөзімнің жоқ қатасы,
Қараса хан мен қара патшаға,
Бәрине бірдей еді ғазиз басы,
Шын аты Абылайдың Әбілмәмсур,
Қаншер жас күйінен қалалған сүр,
Тұқыммы осы күнгі көрсеткілер,
Шетінен ер екені түрінде тұр,
Жетім боп Әбілмәмсур түйе бағып,
Жүргені бөрінгіге мағалұмдур,
Қаламаққа «Абылайлап» шапқанынан,
Абылай боп атанған сол сөзден құр,
Тұқыммы арғы тегі Жұдалының,
Өр жерге қанып төккен күнәлінің,
Абылай деп жүргенің осы кісі,
Баласы Әбілмәмсур Уәлінің.

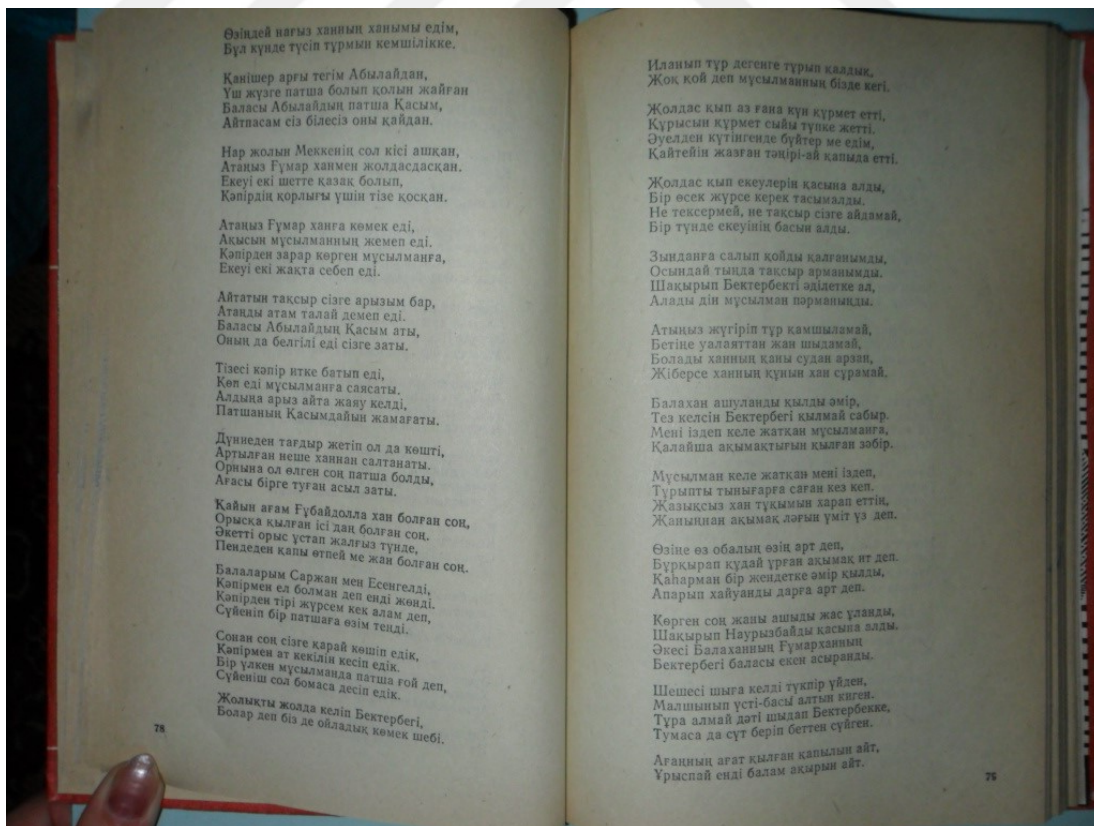
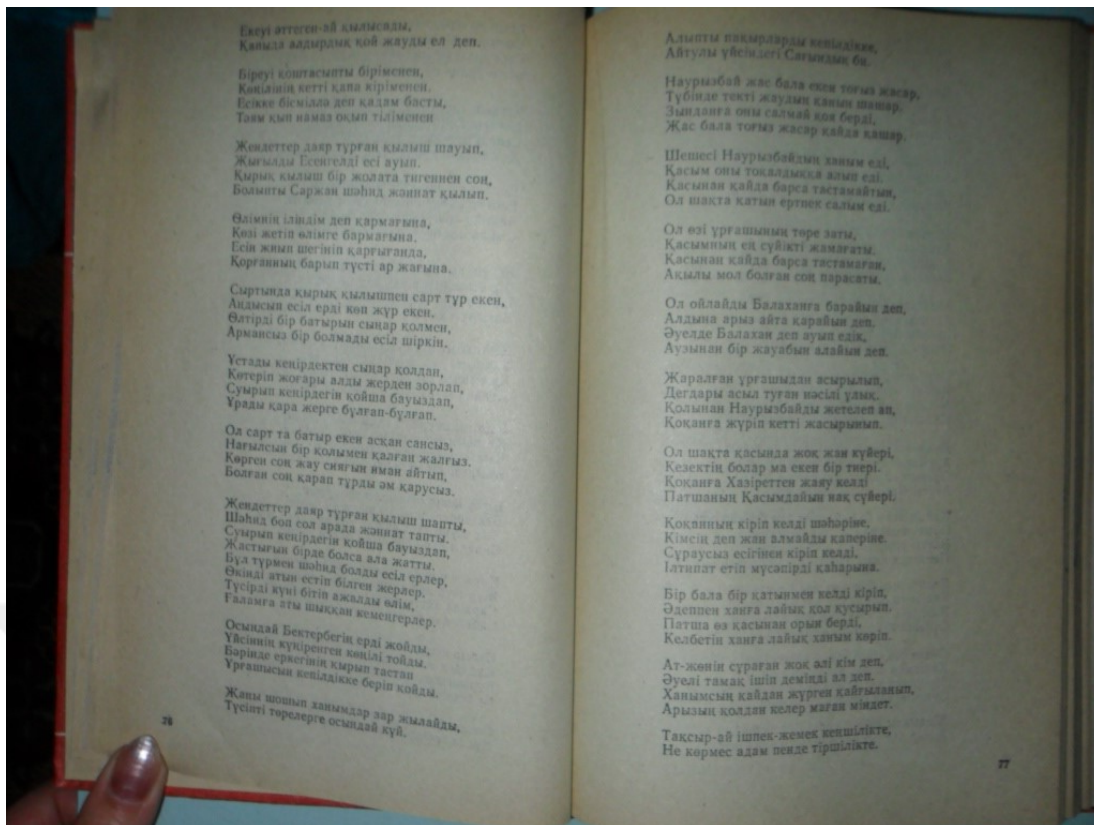
Абылай намырлықпен түйе жайған,
Мекені Қарауыл мен Атығайдан,
Орас қал Орта жүзді алған шақта,
Мекені Қарауылдан біраз тайған,
Сол күнде ат үстінде ер азамат,
Көп емес өткенше аз-ақ заман.

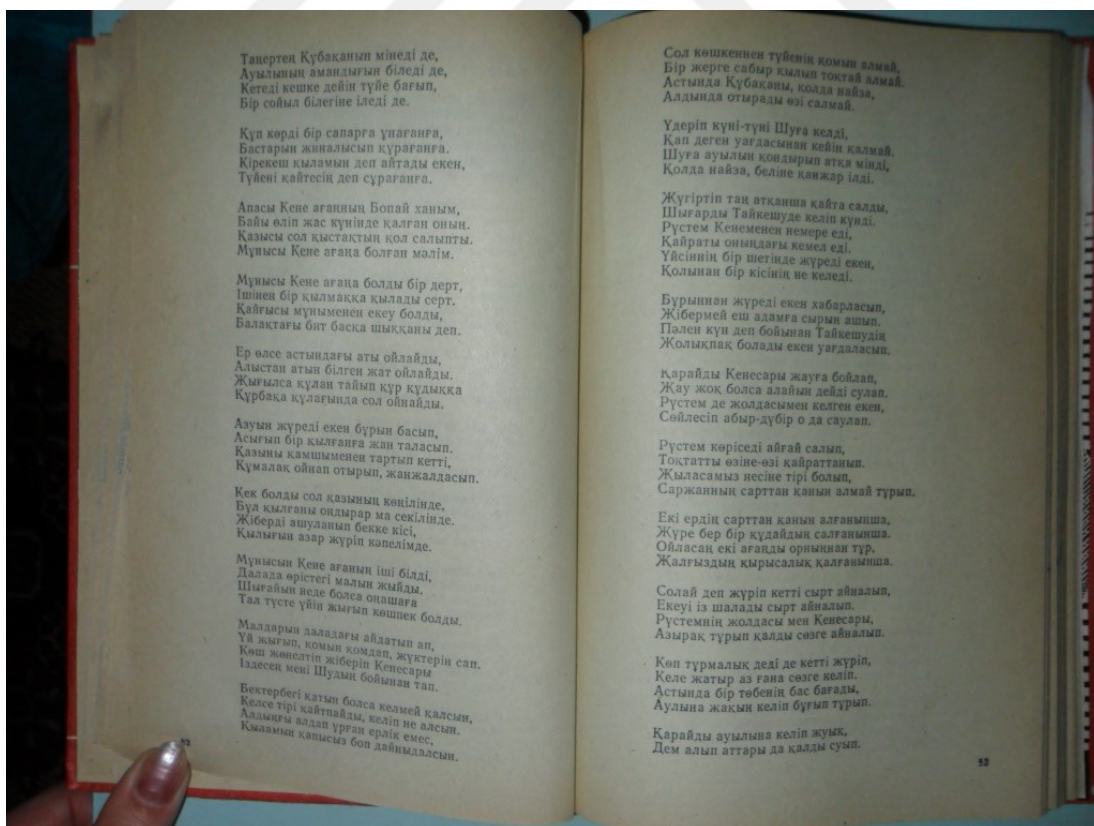
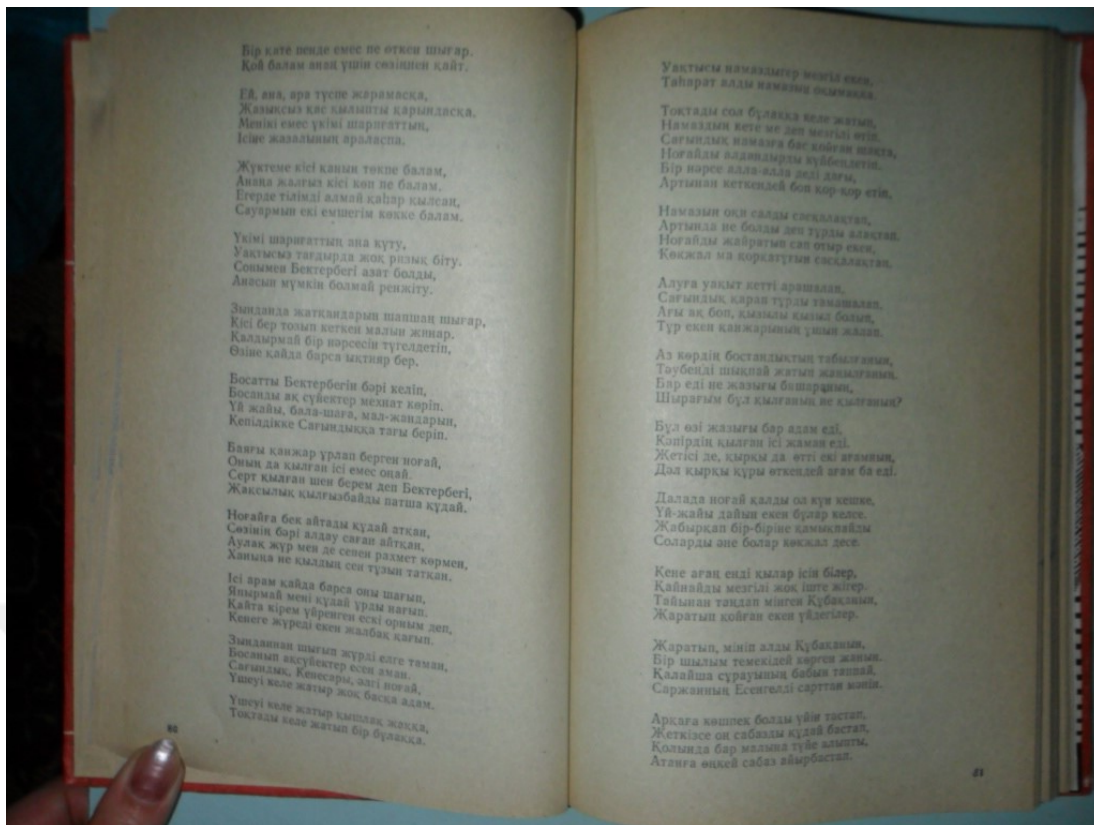
Абылай ер болғанмен надан емес,
Сапарда жүрседегі қылған тағат,
Өрнегі ер Ғандың мисалындай,
Ақ сүйегі ақ патшаның ең абзалай,
Қалмас толтыра алмай сөзден ағат,
Төреліктің соқпағы болғанменен,
Алғаға әуел бастап ақыл қажет,
Төрт бұрыш төңіректі аралаған,
Жанында болмас еді екі қанат,
Жаннан дұшпан еді алдығаны,
Бір шылым темекілей көрмей жаны,
Сарт, қырғыз, қытай менен қалмақтарға,
Көрсеткен тәуір жерде тамашаны,
Салауат аруағына ақ сүйегім,
Қазақтың қамақсыз һәм мейірбаны,
Алған тіршілікте қынын кегін,
Асарлық өз түсында бір жақсы жоқ,
Еңбегі ол сыяқты жұртқа сінген.

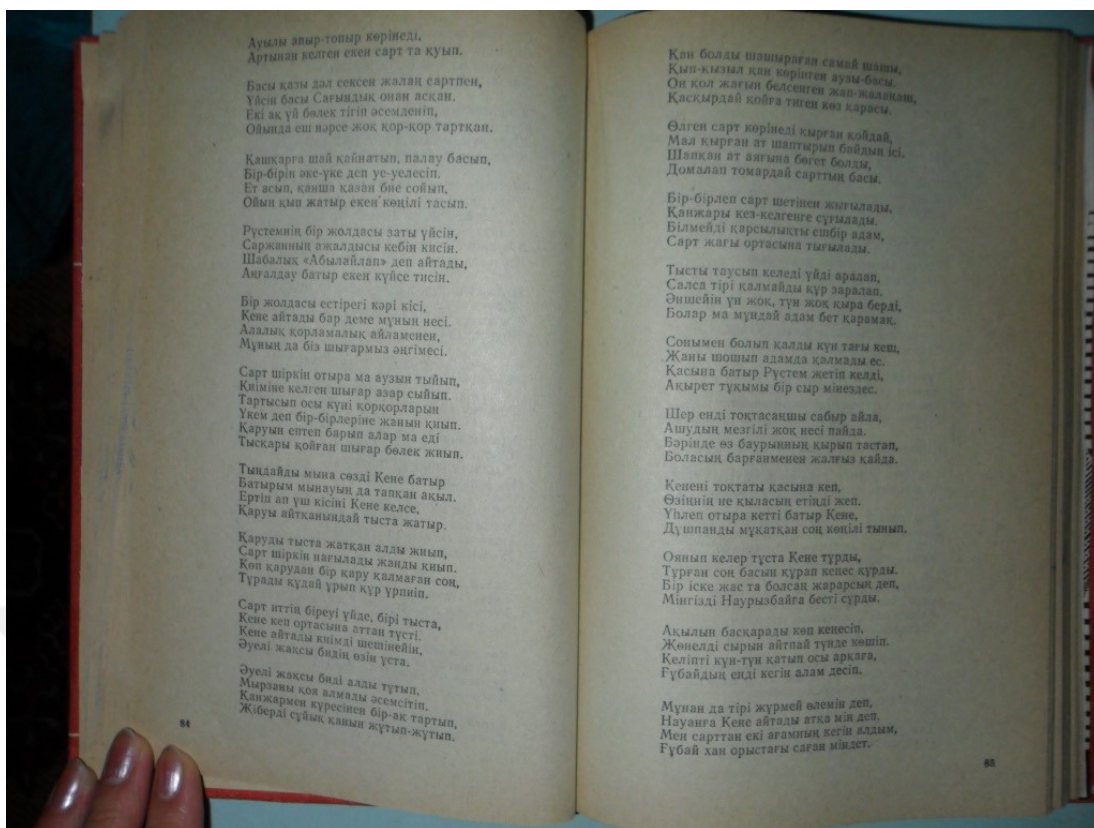
Ғаламнан Абылайым асырғаны,
Ойна алмаушы еді асылықты,
Қаламақ қанша түрген қарсы шауып,
Қаламақтың талай шебі қышқыртып,
Бөрі де талаңкердің жолағы болып,
Әскері жердің жүзін жасиратып,
Тастамай тағат пенен нибадатын,
Сапары қайда барса ашылдыты,
Қырғызға қытай менен тыным бермей,
Қулап Алатаудан асырғаны,
Бетіне ешбір хандар қараған жоқ,
Мағрип пен алғасы да машықты,
Патша боп Абылай хан таққа мініп,
Қаламаған көңілінде ешбір арман,
Жылында мың жеті жүз жетіс жеті,
Келгенде жетіс бірге дүние салған,
Келмейді өткен тағдыр ешбір қылап,
Ел үшін еңбек еткен жанды қынап,
Жылында мың жеті жүз жетіс жеті,
Үйсінге барған екен жолаушылап,
Сол еде науқастанды жатып қалап,
Шошымды науқасынан түрін танып,
Өнерін үш еткеннен білседегі,
Ешкімге сыр бермейді қайраттанып,
Қоштасы түс-түс жақтан анау-ману,
Әншейін жұртқа айтады дейді тымау,
Ханның нашар екені естіген соң,
Келіпті көрсем деп Бұхар жырау,
Есіктен Бұхар келіп жыйлай келді,
Көңілің тәуір ме деп сұрай келді,
Бір бидай арпа ішінде қарағым-ай,
Сені де көп көрді ме құдай — деді,
Халы жоқ қоштасарға жыруменен
Жұрт отыр ақыл таппай жылауменен.
Келе сала қоштасы өлемменен
Еш өзге жұмысы жоқ біреуменен.
Қайырусыз жылқы бақтырған ханым-ай,
Қалыңсыз қатын қостырған ханым-ай,
Қайғысыз ұлқы ұйықтатқан ханым-ай,
Үш жүзден үш жүз кісі айтсам,
Қалар ма екен жаның-ай.

Мұның Бұхар екені жатып байлап,
Дүниеден кеткен екен көңілі тақпап,
Жырыңды енді тоқтат дегендей ғып,
Қойшың ашаратпен басым шайлап,
Абылай бір уақытта көзің ашты,
Бұхармысың деді де амандасты,
Пайғамбардан қалған һәм дүние деп.

Ауыл апыр-топыр көрinedi,
Артынан келген екен сарт та куып,
Басы казы дал сексен жалаң сартпен,
Үйсін басы Сағмыдык ояны асқан,
Екі ак үй бөлөк тигип өсемденип,
Ойында еш нерсе жок қор-қор тартқан.

Қашқарға шай қойылып, палау басып,
Бір-бірін әже-үке деп уе-уедесіп,
Ет жып, қанша қазы бие сойып,
Ойын қып жатыр екең көңілі тасып.

Рүстемнің бір жолдасы заты үйсін,
Саржанның ажалдысы кебін кінсін,
Шабалық «Абылайлап» деп айтады,
Аңғалдау батыр екен күйсе тисін.

Бір жолдасы естірегі көрі кісі,
Кене айтады бар деме мұның несі,
Аалық қорламылық айлағанын,
Мұның да біз шығармыз әңгімесі.

Сарт шіркін отыра ма аузын тыйып,
Көзіне келген шығар азар сыйып,
Тартысып осы күні қорқорларың
Үксі деп бір-бірлеріне жанын қиып,
Қаруын өттеп барып алар ма еді
Тысқары қойған шығар бөлөк жияп.

Тыңдайды мына сөзді Кене батыр
Батырдың мынауың да тапқан ақыл,
Ертіп аң үш кісіні Кене келсе,
Қаруы айтқанындай тыста жатыр.

Қаруды тыста жатқан адам жияп,
Сарт шіркін нағмады жаңды қиып,
Көп қарудан бір қару қалаған соң,
Тұрады құдай ұрып құр ұршып.

Сарт иттің біреуі ұйла, бірі тыста,
Кене кеп ортасына иттің түсті,
Кене айтады қымді шешінейін,
Әуелі жақсы билік өзін ұста.

Әуелі жақсы билік алды тұтып,
Мырзаны қоя алмады әсемсітіп,
Қаңжармен күресінен бір-ақ тартып,
Жіберді сүйік қанын жұтып-жұтып.

84

Қан болды шаңыраған саямай шаңы,
Қып-қызыл қан көрінген ауыз-бауы,
Оң қол жағың бөлсенген жау-жаулаңан,
Қасқырдай қойға тиген көз қарасы.

Өлген сарт көрinedi қырған қойдай,
Мал қырған ат шыртарып бойды ісі,
Шанқан ат аяғына бөгет болды,
Домалап томардай сарттың басы.

Бір-бірден сарт шетінен жығылады,
Қаңжары көз-келгенге сұғылады,
Білмейді қарсылықты ешбір адам,
Сарт жағы ортасына тығылады.

Тысты тәусіп келенді үйлі аралап,
Сәлса тірі қалмайды құр заралап,
Әншейін үн жок, түн жок қыра берді,
Болар ма мұндай адам бет қарамап.

Сонмен болып қалды қун тағы кеш,
Жаны шошып адамда қалады ес,
Қасына батыр Рүстем жетіп келді,
Ақырет тұқымы бір сыр мінәзес.

Шер енді тоқтаспашы сабыр айла,
Ашудың мезгілі жок несі пайла,
Бәрінде өз баурыныңқырып тастап,
Боласың барғанменен жалғыз қайла.

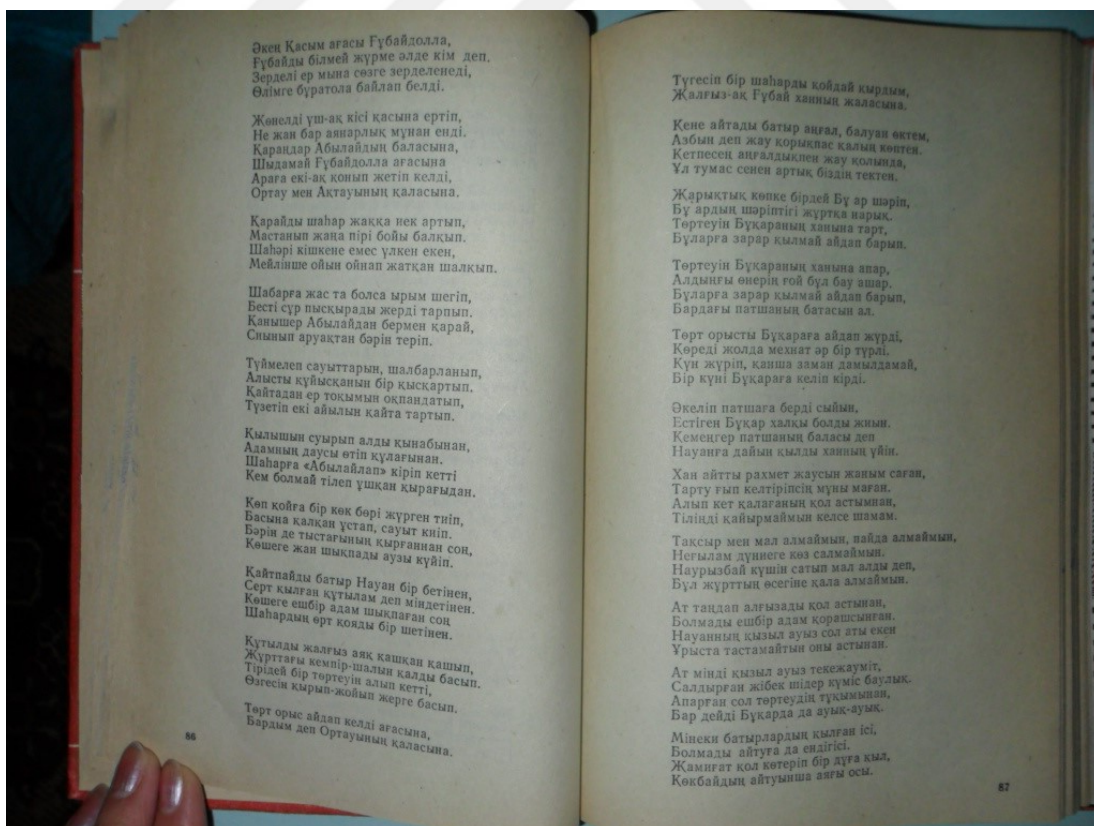
Кенені тоқтаты қасына кеп,
Өзінің не қыласың етіңді жеп,
Үһлен отыра кетті батыр Кене,
Дұшпанды мұқатқан соң көңілі тынып.

Ойның келер тұста Кене тұрды,
Тұрған соң басын құрай кенес құрды,
Бір іске жас та болсаң жарармы деп,
Мінгіади Наурызбайға бесті сұрды.

Ақмыл басқарады көп кенесің,
Жөнелді сырны айтып түнде көшің,
Келіпті қун-түн қатып осы арқаға,
Ғұбайдың енді кетіп алам десің.

Мұнан да тірі жүрмей әлемін деп,
Науанға Кене айтады атқа мін деп,
Мен сарттан екі ағамның кетіп алдым,
Ғұбай хан орыстағы саған міндет.

85

Әкең Қасым ағасы Ғұбайдолла,
Ғұбайды білмей жүрме әлде кім деп,
Зерделі ер мына сөзге зерделенеді,
Өлімге бұратола байлан бекді.

Жөнелді ұш-ақ кісі қасына ертіп,
Не жан бар айнарлық мұның енді,
Қараңдар Абылайдың баласына,
Шыламай Ғұбайдолла ағасына,
Араға екі-ақ қонып жетіп келді,
Орта мен Ақтауның қаласына.

Қарайды шаһар жаққа нек артып,
Мастанып жана пірі бойы балқып,
Шаһәрі кішкене емес үлкен екен,
Мейлінше ойын ойнап жатқан шалқып.

Шабарға жас та болса ырым шегіп,
Бесті сыр пысқарады жерді тарпып,
Қаншыр Абылайдан бермен қарай,
Сынып аруақтан бәрін теріп.

Түймелеп сауыттарын, шалбарланып,
Алысты қуысқанын бір қысқартып,
Қайтадан ер тоқымын оқпандатып,
Түзетіп екі айылын қайта тартып.

Қылмыш суарып алды қынабынан,
Адамның дәуісі өтіп құлағынан,
Шаһарға «Абылайлап» кіріп кетті
Кем болмай тілеп ұшқан қырағыдан.

Көп қойға бір көк бөрі жүрген тиіп,
Басына қалқан ұстап, сауыт киіп,
Бәрін де тыстағының қырғанын соң,
Көшеге жан шықпады ауыз күйіп.

Қайтпайды батыр Науан бір бетінен,
Серт қылған құтылам деп міндетінен,
Көшеге ешбір адам шықпаған соң,
Шаһардың ерт қозды бір шетінен.

Құтылды жалғыз аяқ қашқан қанып,
Жұрттағы аемір-шалын қалам басып,
Тірдей бір төртеуін алып кетті,
Өзегің қырып-жойып жерге басып.

Төрт орыс айдап келді ағасына,
Бардым деп Ортауының қаласына.

86

Түзетіп бір шаһарды қойлай қырдым,
Жалғыз-ақ Ғұбай ханның жаласына.

Кене айтады батыр аңғал, балауан өктем,
Азбын деп жау қорықпас қалың көптен,
Кетпесек аңғалдықпен жау қолында,
Ұл тумас сенен артық біздің тектен.

Жарықтық көпке бірдей Бұ әр шаһар,
Бұ ардың шәріптігі жұртқа нарық,
Төртеуін Бұқараның ханына тарт,
Бұларға зарар қылмай айдап барып.

Төртеуін Бұқараның ханына апар,
Алдыңғы өнерін той бұл бау ашар,
Бұларға зарар қылмай айдап барып,
Бардағы патшаның батасын ал.

Төрт орысты Бұқараға айдап жүрді,
Көреді жолда мехнат әр бір түрді,
Қун жүріп, қанша заман дамылдамай,
Бір күні Бұқараға келіп кірді.

Өкеліп патшаға берді сыйын,
Естіген Бұқар халқы болды жыны,
Кемесің ер патшаның баласы деп,
Науанға дайын қылды ханның үйін.

Хан айтты рахмет жаусын жаным саған,
Тарту ғып келтіріңсің мұны маған,
Алып кет қалағаның қол астыңнан,
Тіліңді қайырмаймын келсе шамам.

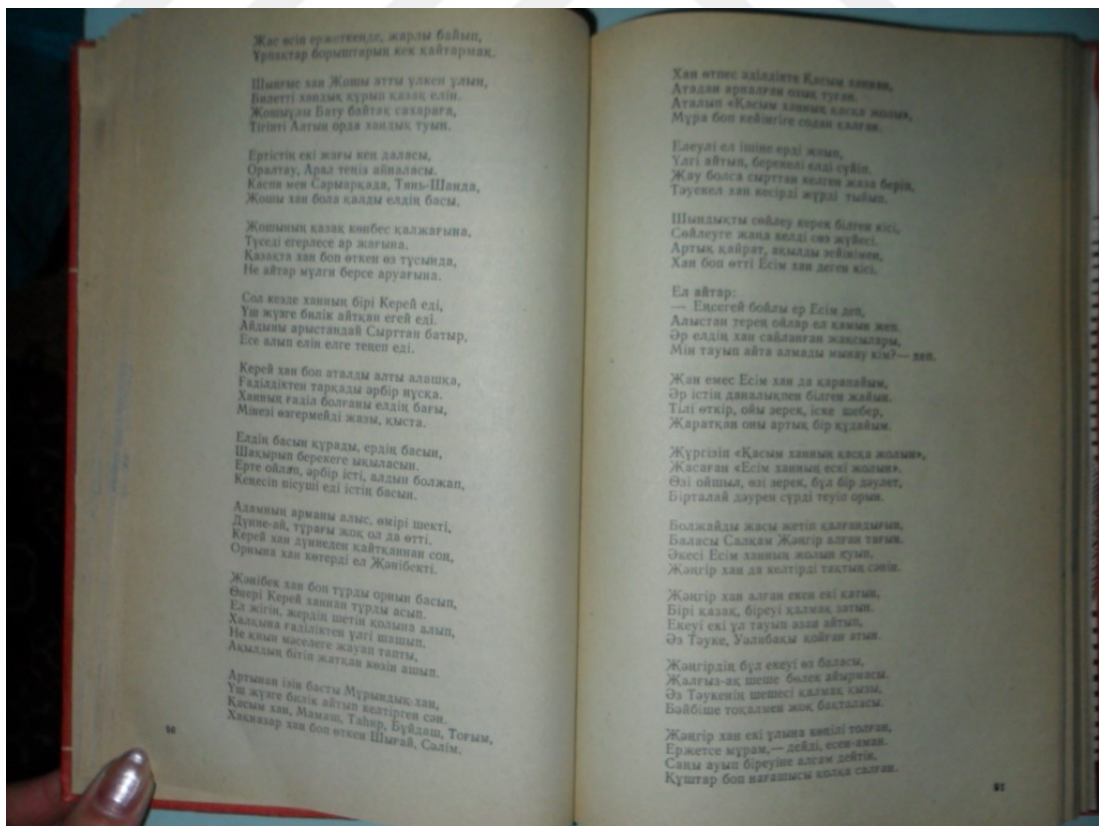
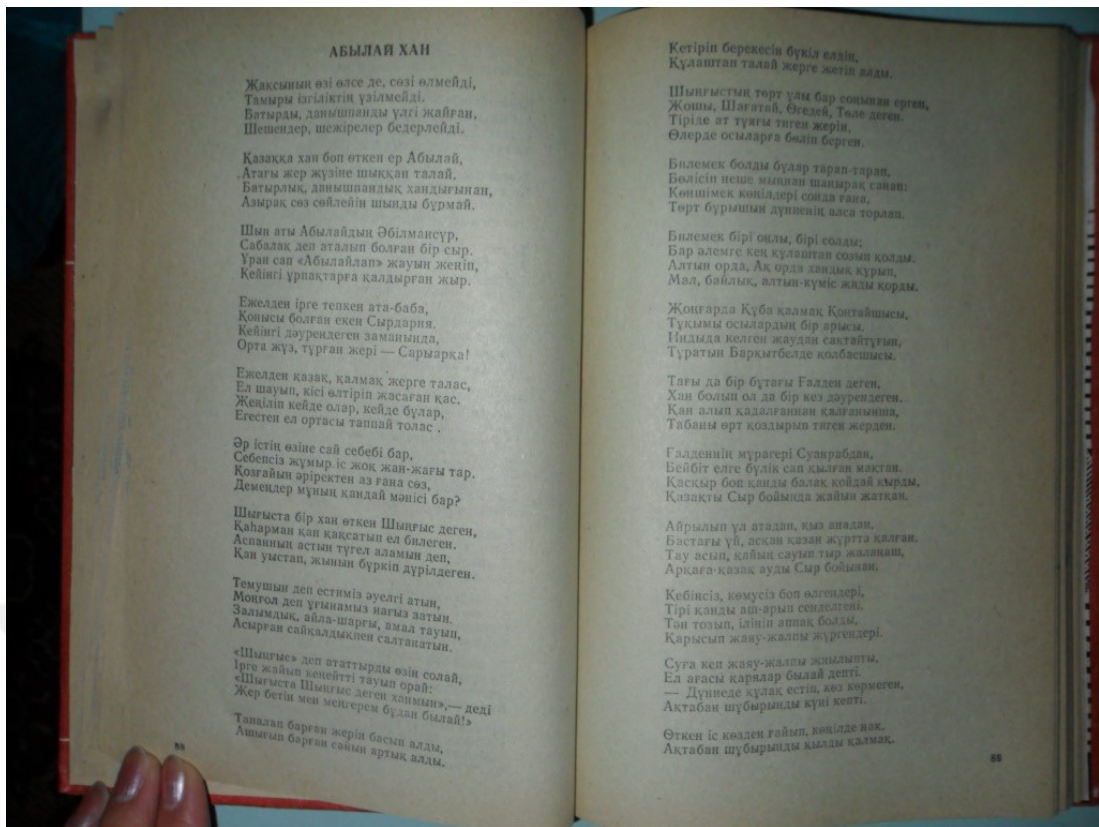
Тақсыр мен мал алмаймын, пайда алмаймын,
Негізлам дүниеге көз салмаймын,
Наурызбай күшін сатып мал алды деп,
Бұл жұрттың өсегіне қала алмаймын.

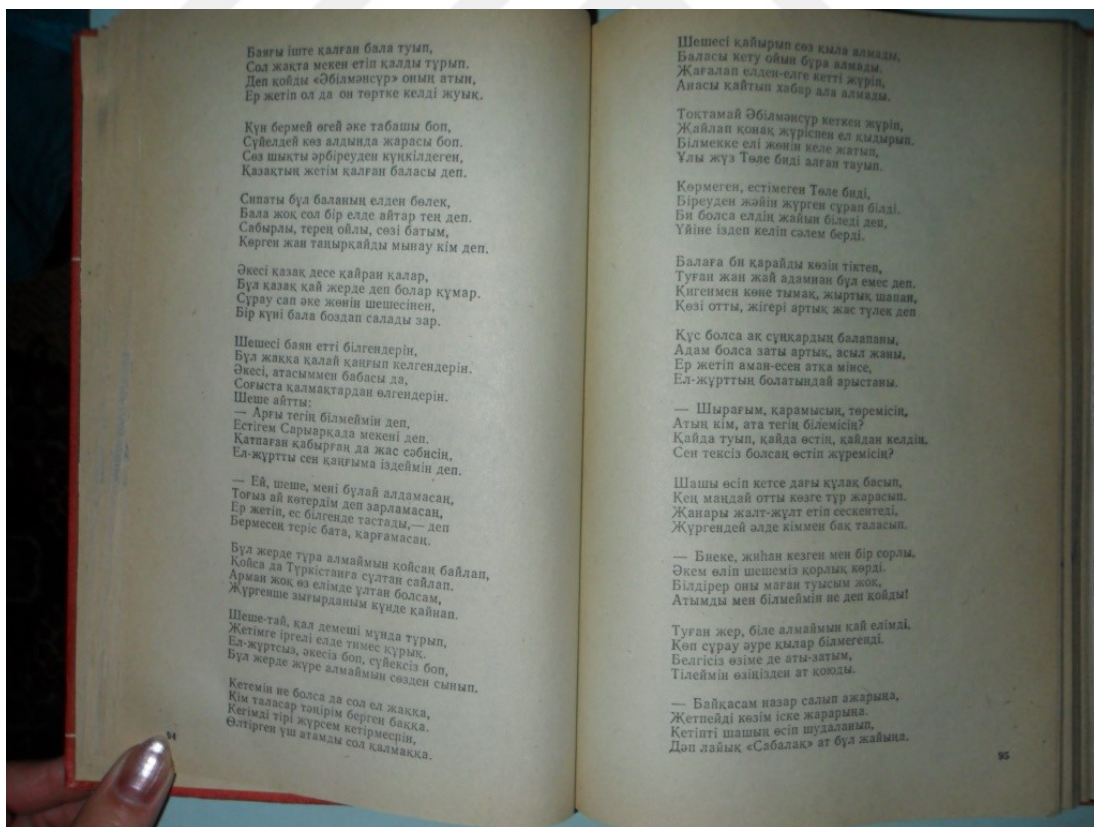
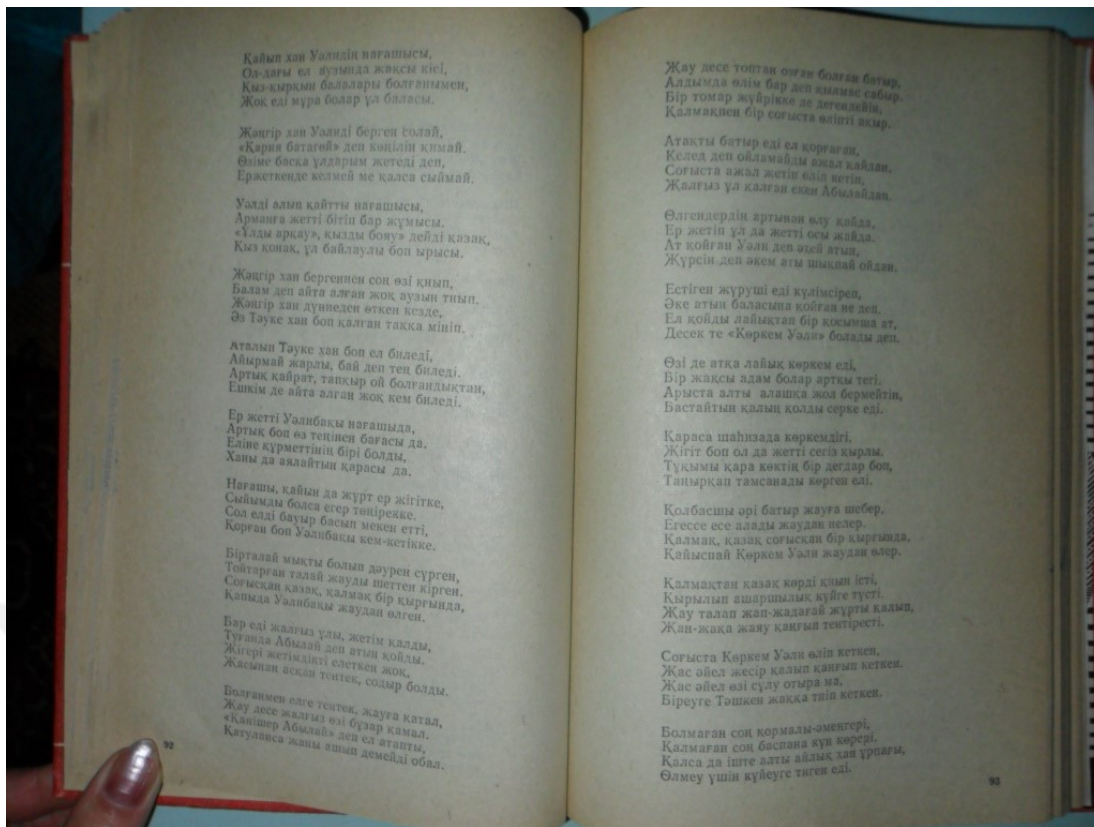
Ат таңдап алғызады қол астыңнан,
Болмады ешбір адам қорашынған,
Науанның қызыл ауыз сол аты екен
Ұрыста тастамайтын оны астыңнан.

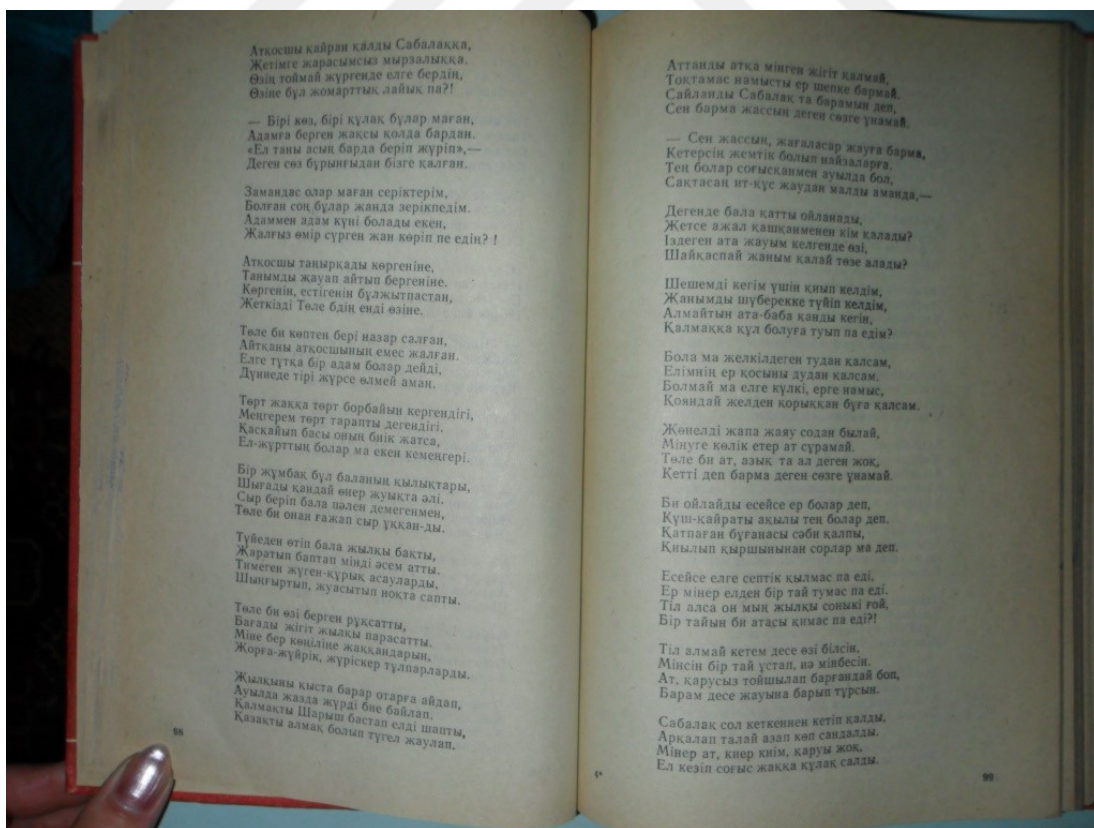
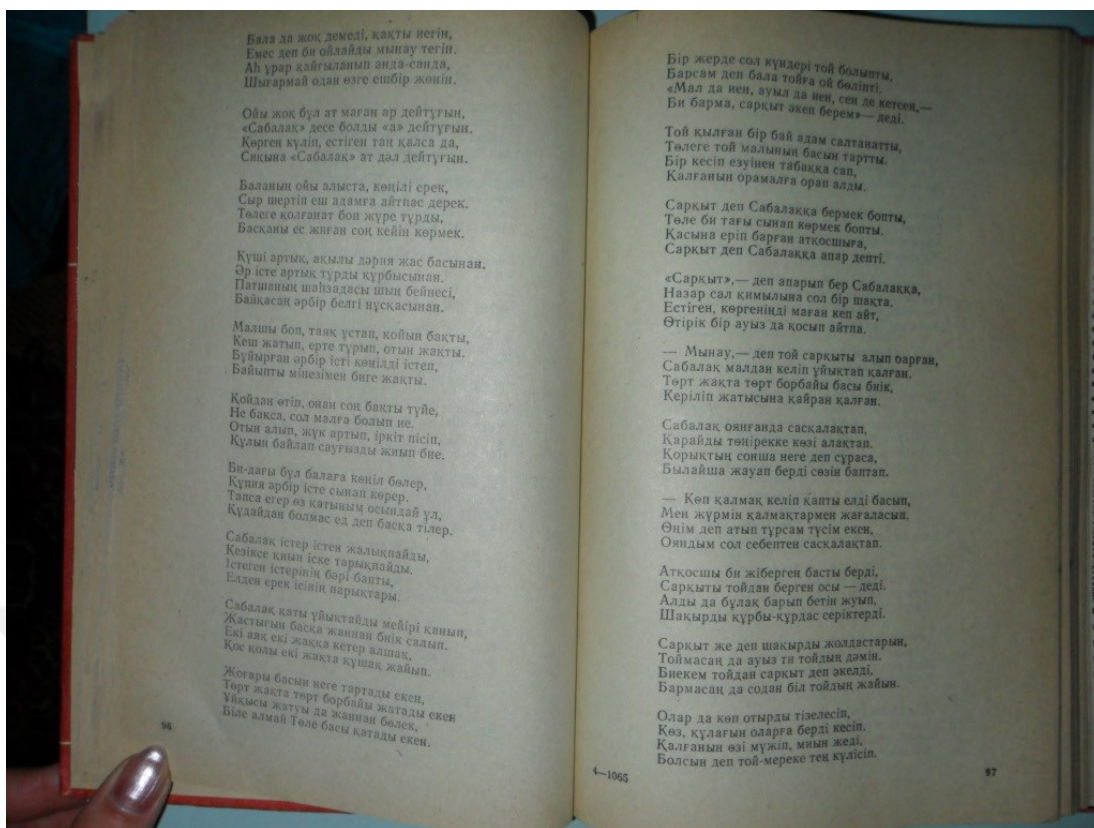
Ат мінді қызыл ауыз тежежауит,
Салдырған жібек шідер күміс баулық,
Апарған сол төртеудің тұқымын,
Бар дейді Бұқарда да ауық-ауық.

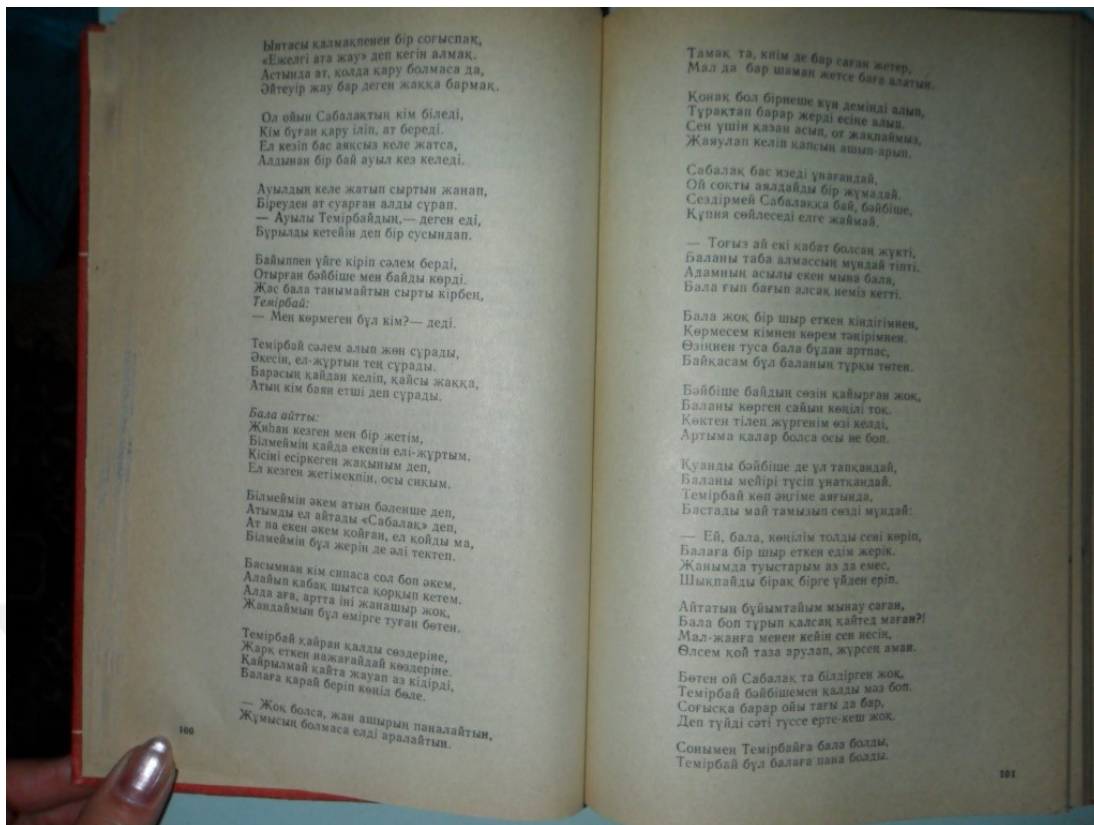
Мінекі батырлардың қылған ісі,
Болмады айтуға да ендігісі,
Жамғат қол көтеріп бір дұға қыл,
Көкбайдың айтуынша аяғы осы.

87

Ынтасм қалмақпенен бір соғыспақ,
«Бәжәлі ата жау» деп кегін алмақ,
Асылда ат, қолда қару болмаса да,
Әйтеуір жау бар деген жаққа бармақ.

Ол ойын Сабалақтың кім біледі,
Кім бұған қару іліп, ат берелі,
Ел кезіп бас аяқсыз келе жатса,
Алдыңан бір бай ауыл кез келеді.

Ауылды келе жатып сиртын жанап,
Біреуден ат сұарған алды сұрап,
— Ауылы Темірбайдың, — деген елі,
Бұрылды кетейін деп бір сусындап.

Байыппен үйге кіріп сәлем берді,
Отырған бөйбіше мен байды көрді,
Жас бала танымайтын сырты кірбен,
Темірбай:
— Мен көрмеген бұа кім? — деді.

Темірбай сәлем алып жөн сұрады,
Әкесін, ел-жұртын тең сұрады,
Барсын қайдан келіп, қайсы жаққа,
Атын кім баян етіп деп сұрады.

Бала айтты:
Жайып кезген мен бір жетім,
Бімеймін қайда екенін елі-жұртым,
Кісіні есіркеткен жақсым деп,
Ел кезген жетімекпін, осы сиқым.

Бімеймін әкем атын баланың деп,
Атыңды ел айтады «Сабалақ» деп,
Ат та екен әкем қойған, ел қойды ма,
Бімеймін бұа жерін де әлі тектеп.

Басыннан кім сипаса сол боп әкем,
Алайып қабақ шытса қорқып кетем,
Алда аға, артта іні жанапшыр жоқ,
Жағдайым бұл өмірге туған бөтен.

Темірбай қайран қалды сөздеріне,
Жарқ еткен нажағайдай көздеріне,
Қайрылмай қайта жауап аз кілдірді,
Балаға қарай беріп көңіл бөле.

— Жоқ болса, жан ашырын паналайтын,
Жұмысын болмаса елді аралайтын.

Тамақ та, киім де бар саған жетер,
Мал да бар шымаң жетсе баға алатын.

Қонақ бол бірнеше күн демінді алып,
Турақтан барар жерің есіне алып,
Сен үшін қазан асып, от жақпаймыз,
Жауулап келіп қапсып ашып арып.

Сабалақ бас ізеді ұнағандай,
Ой соқты аялдайды бір жұмадай,
Сездірмей Сабалаққа бай, бөйбіше,
Күпия сөйлеседі елге жаймай.

— Тоғыз ай екі қабат болсаң жүкті,
Баланы таба алмасың мұндай тіпті,
Адамның асылы екен мына бала,
Бала ғып бағып алсақ неміз кетті.

Бала жоқ бір шыр еткен кіндігімен,
Көрсесем кіннен көрем тәзірімнен,
Өзіңнен туса бала бұдан артық,
Байқасам бұл баланың тұрқы төтен.

Бөйбіше байдың сөзін қабырған жоқ,
Баланы көрген сайын көңілі тоқ,
Көкпен тілеп жүргенім өзі келді,
Артыма қалар болса осы не боп.

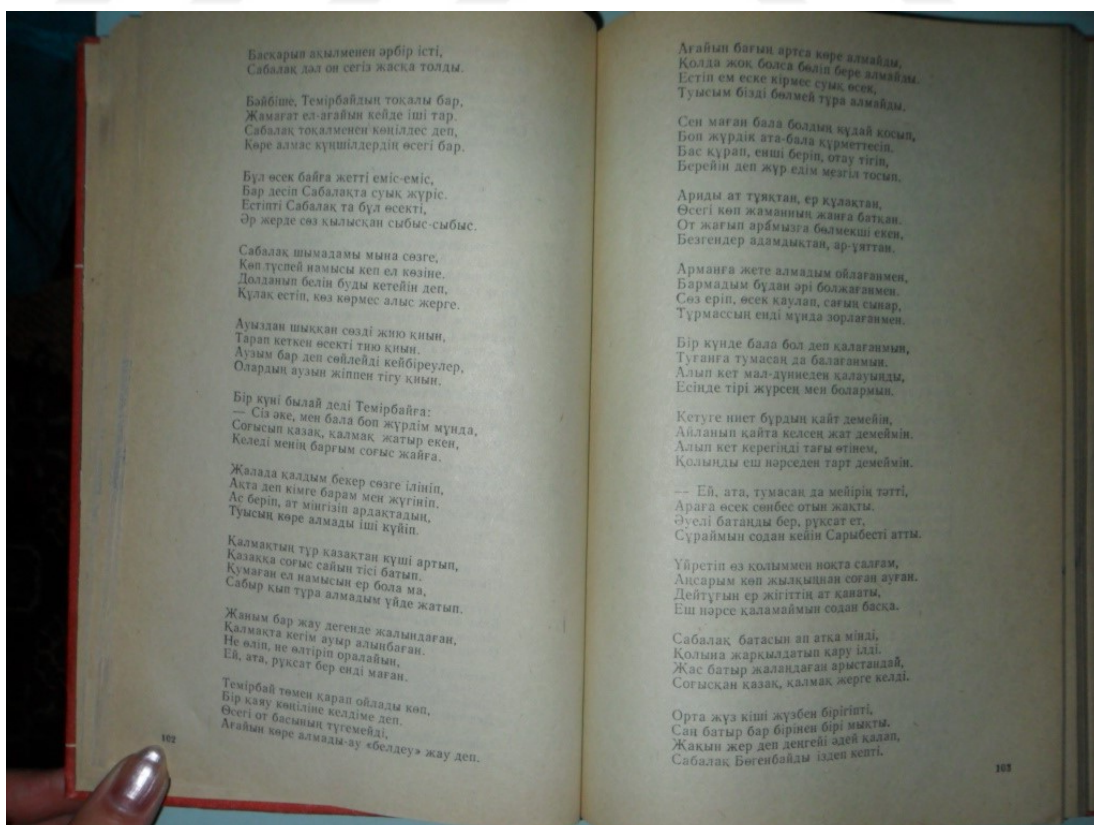
Қуанды бөйбіше де ұл тапқандай,
Баланы мейірі түсіп ұнатқандай,
Темірбай көп әңгіме аяғында,
Бастады май тамызып сөзді мұндай:

— Ей, бала, көңілің толды сені көріп,
Балаға бір шыр еткен едім жерік,
Жанымда туыстарым аз да емес,
Шықпайды бірақ бірге үйден еріп.

Айтатын бұйымтайым мынау саған,
Бала боп тұрып қалсаң қайда маған?
Мал-жанға менен кейін сен кесің,
Өлсем қол таза арудан, жүрсен аман.

Бөтен ой Сабалақ та білірген жоқ,
Темірбай бөйбішемен қалды мыз боп,
Соғысқа барар ойы тағы да бар,
Деп түйді сәті түссе ерте-кеш жоқ.

Сонымен Темірбайға бала болды,
Темірбай бұа балаға пана болды.

Басқариян ақыменен әрбір істі,
Сабалақ дәл он сегіз жасқа толды.

Бөйбіше, Темірбайдың тоқалы бар,
Жамғат ел-ағайын кейде іші тар,
Сабалақ тоқалменен көңілде деп,
Көре алмас күшіңдердің өсегі бар.

Бұл өсек байға жетті еміс-еміс,
Бар дегіп Сабалақта суық жүріс,
Есіпті Сабалақ та бұл өсекті,
Әр жерде сөз қылсақсан сыбыс-сыбыс.

Сабалақ шымадамы мына сөзге,
Көп түспей намысы кеп ел көзіне,
Доланып бөліп бұды кетейін деп,
Құлақ естіп, көз көрмес алыс жерге.

Ауылдан шыққан сөзді жию қиын,
Тарап кеткен өсекті тию қиын,
Аузым бар деп сөйлейді кейбіреулер,
Олардың аузын жіппен тігу қиын.

Бір күні былай деді Темірбайға:
— Сіз әке, мен бала боп жүрдім мұнда,
Соғысып қазақ, қалмақ жатыр екен,
Көледі менің барғым соғыс жайға.

Жалада қалдым бекер сөзге ілініп,
Ақта деп кімге барам мен жүгініп,
Ас беріп, ат мінгізіп ардақтадым,
Туысың көре алмады іші күйіп.

Қалмақтың түр қазақтан күші артып,
Қазаққа соғыс соғын тісі батып,
Қумаған ел намысың ер бола ма,
Сабыр қып тұра алмадың үйде жатып.

Жаным бар жау дегенде жалындаған,
Қалмақта кегім ауыр алып баған,
Не өліп, не өлтіріп оралайын,
Ей, ата, рұқсат бер енді маған.

Темірбай төмен қарап ойлады көп,
Бір қауып көңіліне қолдиде деп,
Өсегі от басының түгемейді,
Ағайын көре алмады-ау «белдеу» жау деп.

Ағайын бағын артса көре алмайды,
Қолда жоқ болса бөліп бере алмайды,
Естіп ем еске кірмес суық өсек,
Туысым бізді білмей тұра алмайды.

Сен маған бала болдың құдай қосып,
Боп жүрдік ата-бала құрметтесіп,
Бас құрап, еңші беріп, отау тігіп,
Берейін деп жүр едім мезгіл тосып.

Ардым ат тұжықтан, ер құлақтан,
Өсегі көп жазылымның жаңға батықан,
От жағып арбымда бәлмекші екен,
Безгендер адамдықтаң, ар-ұяттан.

Арманға жете алмадым облағанмен,
Бармадым бұдан әрі болжағанмен,
Сөз еріп, өсек қаудан, сағым сыбар,
Тұрмасың енді мұнда зорлағанмен.

Бір күнде бала боп деп қалағаным,
Туғанға тумасан да балағаным,
Алып кет мал-дүниелен қалауынды,
Есінде тірі жүрсен мен боларым.

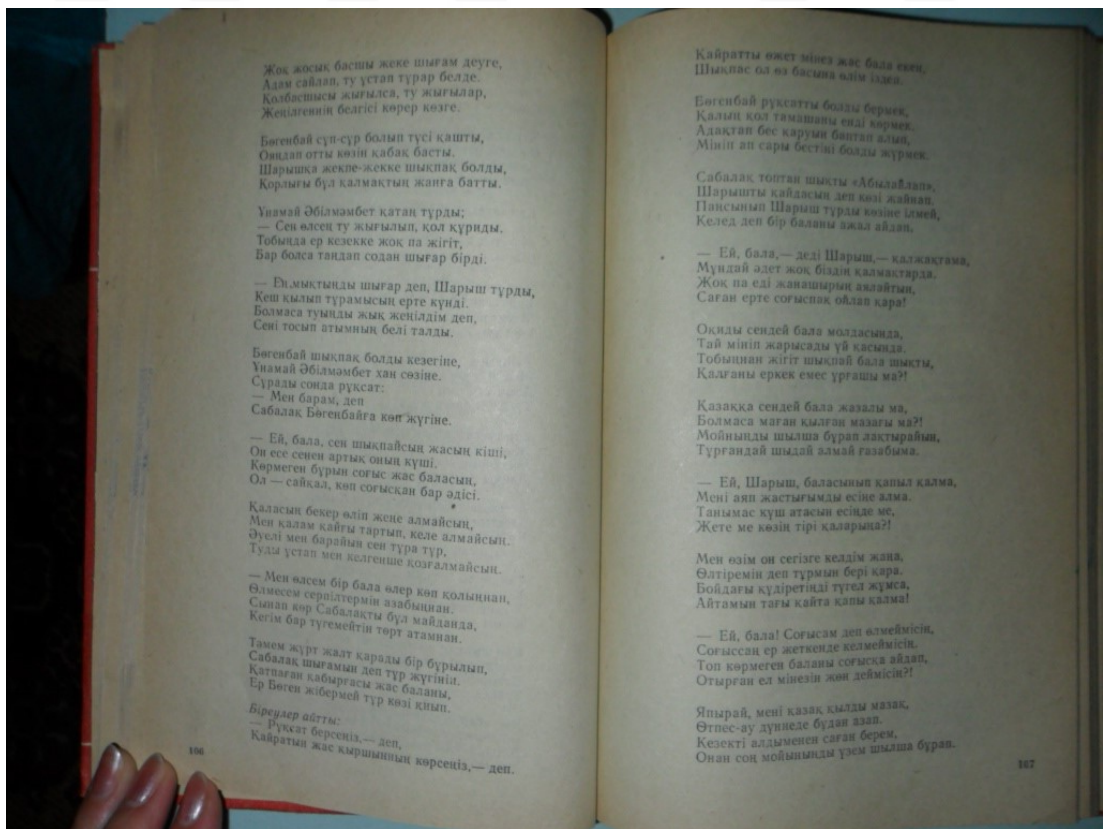
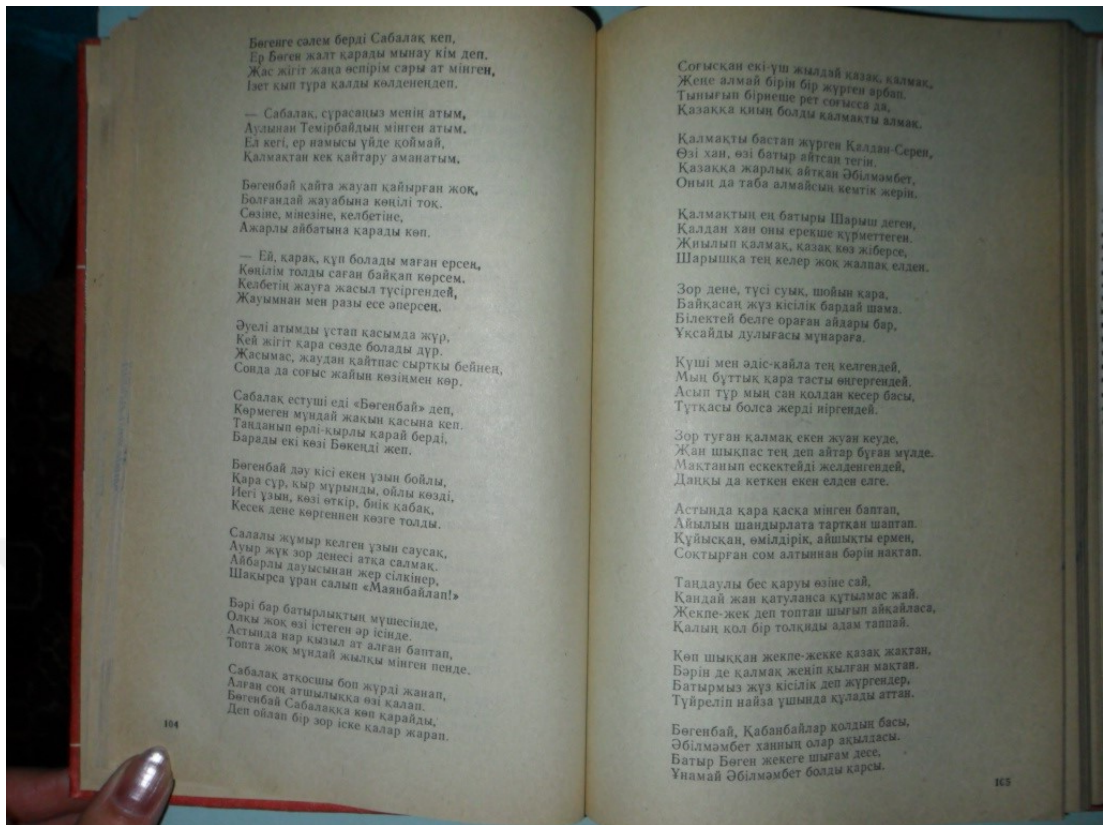
Кетуге ниет бұрдың қайт демейін,
Айлаңып қайта келсең жат демейін,
Алып кет керегіңді тағы өтінем,
Қолымды еш нәрседен тарт демейін.

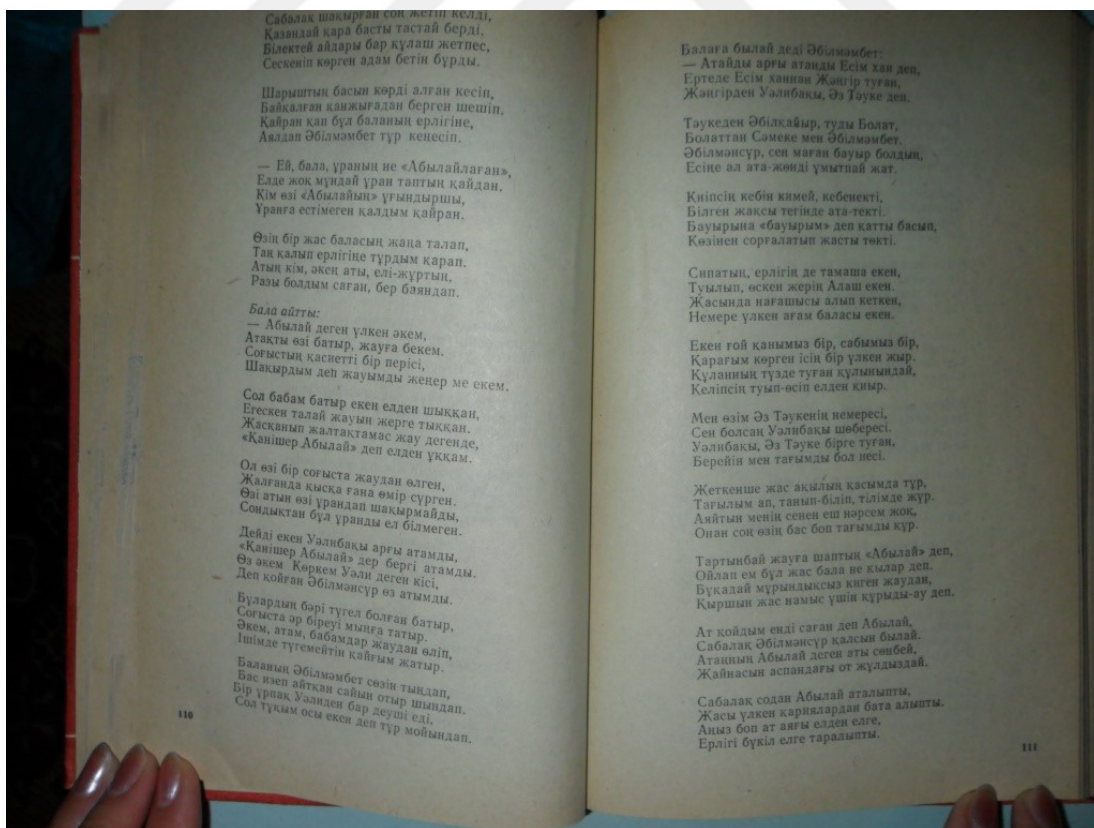
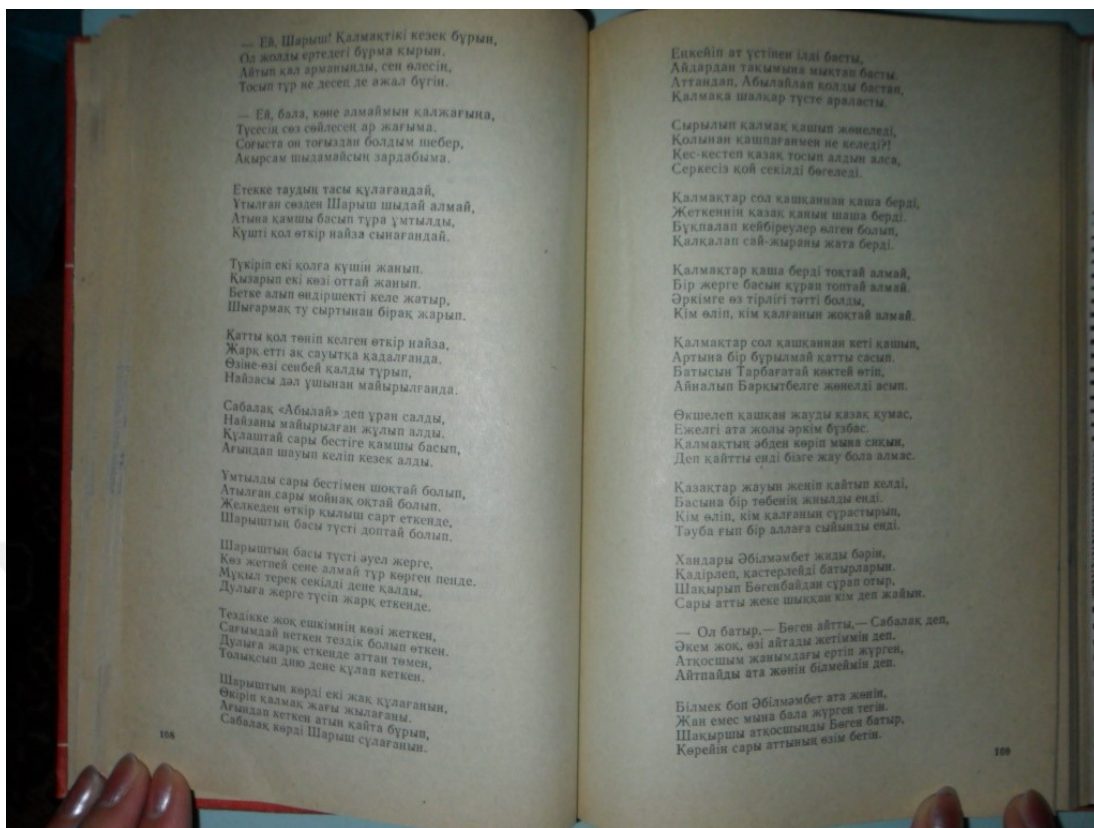
— Ей, ата, тумасан да мейірің тәтті,
Араға өсек сөнбесе отын жақты,
Әуелі батанды бер, рұқсат ет,
Сұраймын содан кейін Сарыбесті атты.

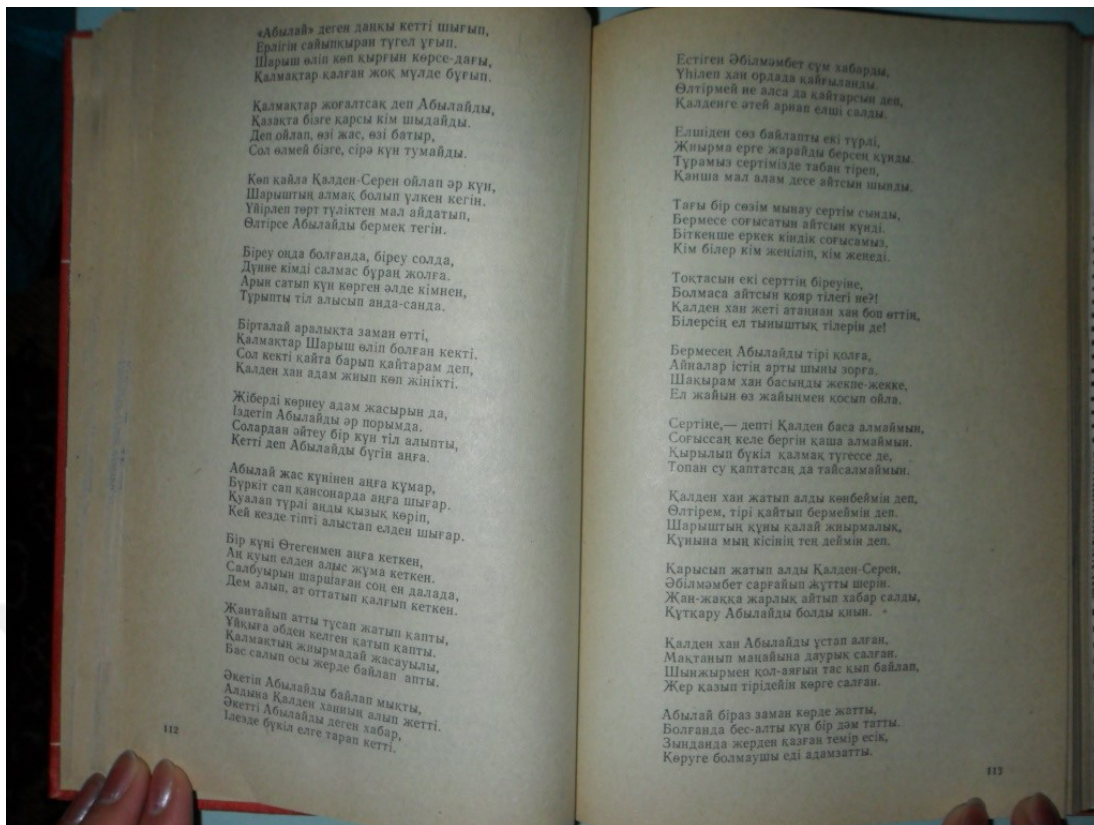
Үйретіп өз қолыммен нәқта салғам,
Аңсарым көп жылқыдан соған ауған,
Дейтұғын ер жігіттің ат қанағы,
Еш нәрсес қаламаймын содан басқа.

Сабалақ батасын ап атқа мінді,
Қолына жарқылдатып қару ілді,
Жас батыр жалаңдаған арыстандай,
Соғысқан қазақ, қалмақ жерге келді.

Орта жүз кіші жүзбен бірігіпті,
Сан батыр бар бірнен бірі ықты,
Жақын жер деп депкені әдейі қалды,
Сабалақ Бөгенбайды іздеп келті.

«Абылай» деген даңкы кетті шығып,
Ерлігін сайыпқиян түгел ұғып,
Шарыш өліп көп қыргын көрседі дағы,
Қалмақтар қалған жоқ мүлде бүгін.

Қалмақтар жоғалтсақ деп Абылайды,
Қазықта бізге қарсы кім шылайды,
Деп ойлап, өзі жас, өзі батыр,
Сол өлмей бізге, сіра күн тумайды.

Көп қайла Қалден-Серен ойлап әр күн,
Шарыштың аймақ болып үлкен кегін,
Үйірлен төрт түліктен мал айдатып,
Өлтірсе Абылайды бермек тегін.

Біреу онда болғанда, біреу солда,
Дүние кімді салмас бұран жолға,
Арып сатып күн көрген әлде кімнен,
Тұрыпты тіл алысып анда-санда.

Бірталай аралықта заман өтті,
Қалмақтар Шарыш өліп болған кекті,
Сол кекті қайта барып қайтарам деп,
Қалден хан адам жыны көп жінікті.

Жібелді көрнеу адам жасырын да,
Ізетіп Абылайды әр порымда,
Салардан айтуе бір күн тіл алыпты,
Кетті деп Абылайды бүгін анға.

Абылай жас күйінен анға құмар,
Бүркіт сап қансонарда анға шығар,
Қуалап тұрап аңды қызық көріп,
Кей кезде тіпті алыстап елден шығар.

Бір күні Өтегенмен анға кеткен,
Аң құны елден алмас жұма кеткен,
Салбуырың шаршаған сон еп далда,
Дем алып, ат оттатып қалғып кеткен.

Жантайып атты түспіп жатып қалып,
Ұядағы әбден келген қатып қапты,
Қалмақтың жиырмадай жасауылы,
Бас салып осы жерде байлап апты.

Өкетіп Абылайды байлап мықты,
Алдыңа Қалден ханның алып жетті,
Өкетті Абылайды деген хабар,
Ізезде бүкіл елге тарاپ кетті.

Естіген Әбілмәмбет сұм хабарын,
Үнілен хан ордада қайғыланды,
Өлтірмей не аласа да қайтарсын деп,
Қалденге өтей арнап елші салады.

Елшіден сөз байлапты екі тұрап,
Жиырма ерге жарайды берсе құнды,
Тұрамыз сертімізде табын тіреп,
Қанша мал аламы десе айтсын шында.

Тағым бір сөзім мынау сертім сынды,
Бермесе серікестің айтсын күнді,
Біткенше еркек күндік соғысымыз,
Кім бізер кім жеңіп, кім жеңеді.

Токтасын екі серттің біреуіне,
Болмаса айтсын қояр тілегі не?
Қалден хан жеті атынан хан боп өтін,
Білерсің ел тыныштық тілерін де!

Бермесей Абылайды тірі қолға,
Айналар істің арты шыны зорға,
Шақырам хан басында жеке-жеке,
Ел жайын өз жайымен қосып ойла.

Сертіңе, — депті Қалден баса алмаймын,
Соғысқан келе бергін қана алмаймын,
Қырылып бүкіл қалмақ түгесе де,
Топаң су қалтатсаң да тайсалмаймын.

Қалден хан жатып алды көнбеймі деп,
Өлтірем, тірі қайтып бермеймін деп,
Шарыштың құны қалай жиырмайды,
Құнына мың кісінің тең деймін деп.

Қарысып жатып алды Қалден-Серен,
Әбілмәмбет сарғайып жұтты шерін,
Жан-жаққа жарлық айтып хабар салды,
Құтқару Абылайды болды қиын.

Қалден хан Абылайды ұстап алған,
Мақтанып маңайына дәуірлік салған,
Шыңжырмен қол-аяғы тас қып байлап,
Жер қазып тірліктей көрге салған.

Абылай біраз заман көрде жатты,
Болғанда бес-алты күн бір дам татты,
Зынданда жерден қазған темір есік,
Көруге болмаушы еді адамзатты.

Бір күні зынданың алып шықты,
Сайлауыт қоршағандар түгел мықты,
Алдыңа Қалден ханның бас игізбек,
Көрсетіп өлтірмекші бар қорлықты.

Көп қалмақ Абылайды ортаға алған,
Бекітіп қол-аяққа кісен салған,
Күн көрмей жер астында үш ай жатып,
Сарғыштан кесек дене солғындаған.

Сонда да ажары артық қатуланған,
Артық тұр зор денесі тұрған жанның,
Кіргенмен жөзі ішіне отла жанып,
Көп қалмақ мүсініне қайран қалған.

Сымбатты сұлу дене, ірі сүйек,
Тұлғасы жұмыр біткен бейне дінгек,
Бірі алдыны жетелеп, бірі итеріп,
Кіргізіп хан ордаға әреп сүйреп.

Ордасы Қалден ханның он төрт қабат,
Келтіріп сәймен тіккен бір салтанат,
Үш-шү торғын-торқа оюлатқан,
Үлгі кескеленген қызыл манат.

Қалден хан дал төрінде тағында отыр,
Бір тілаш, екі үзгір жанында отыр,
Ханым Қалден ханның қызыл шырай,
Маншым бір бәйбіше бабында отыр.

Байқаса бір азамат ұлы бардай,
Кішілеу Абылайдың жасы бардай,
Елді ғана бойжеткен бір қыз отыр,
Хан, ханым, бір ұл, бір қыз төрт адамдай.

Ордаға тұтқынды алып төртеу кірді,
Қалғаны қызып алып сыртта тұрды,
Бас қою хандарына ларыз екен,
Кіргендер тоңқан қағып басын іді.

Біреуі Абылайды нұқпал қалды,
Дегендей ол еменге жалт қарды,
Басындай іш сен де ханға дегені ме,
Біласе де білемген боп тұрып алды.

Орда да жым-жырт дыбыс жоқ ызың еткен,
Кіргендер аузын ашып бұйрық күткен,
Әуені ханы кенес бастамаса,
Құрметсіз болар деп айып кескен.

Осылай хан орданың ережесі,
Кісінің тең болмақ ханмен терінесі,
Шартты бұзған пендеге жеңдеттерін,
Дайын тұр қылышпен дәр, жәрбесі.

Қызыл хан қаралы Абылайға,
Кезгіп көрмегендей мүлкілей жанға,
Қаймығып арыстандай айбатман,
Дайық-ақ екен деп мақтағанға.

Шаны өсіп, киім кірілеп, жүдеу тартқан,
Жаралы қол-аяғы кісен қаққан,
Сонда да сағы сымбай жайнапайды,
Еместей шымбағына қайғы батқан.

— Кімсің сен, — деді Қалден, — жауым қазақ,
Мойнына салынып тұр біздің тұзақ,
Өлтіріп Шарышымды еді қырдым,
Көрсетіп өлтірмей саған тозақ.

Қалмаққа неге болдың сонша дұшпан,
Ит қазақ ажалды ғой сені қысқан,
Өлімнің босағасы тұрсын аттан,
Біз саған қыз аламыз енді бостан.

Шарыштың сені өлтіріп кетім аламы,
Ойлама деп бұл жолы тірі қаламы,
Құнына мал есептеп отырмаймыз,
Бірге бір әуел сенің басыңды аламы.

Арызың сен өлтірдіп Шарышымды,
Жал-құйрық алға ұстар арызымды,
Біздің жол өлтірерде тілеп сұруу,
Айт қане айтатұғын арызымды.

Токтады осыны айтып Қалден Серен,
Бергендей Абылайға сөз кезегін,
Тыңдай тұр жалықпасан естігендер,
Сөйлейін Абылайды не дегенін.

— Есім хан алтыншы адам хан боп өткен,
Үзілмей тұқым құмы бізге жеткен,
«Әбілмәмбет», «Сабалақ» бұрынғы атым,
Қазір ел «Абылай» деп атап кеткен.

Сарыарқа қасиетті туған жерім,
Кендасым Әбілмәмбет асқар бөлім,
Әз өкем, ата-бабам жаудан өліп,
Қалмаққа сол себепті асқан өлтім.

Шарыптың өзі шығып жекпе-жекке,
— Бірін шық, — деп айғайлап тұрды көпке,
Намысқа шыдай алмай содан шықтым,
Көне көк араласып жана кекке.

Оз алып әуел кезек найза салды,
Найзасы майырылып батпай қалды.
Мен алып кейін кезек қылып шаптым,
Домалап басым алдыма түсіп қалды.

Соғысты ол майландасып арманы жоқ,
Соғыста ешбір қапы қалғаны жоқ,
Мені ұйықтап жатқанда байлап алдым,
Кетеді-ау осы жерін арманым боп.

Урамымен ұйқы үстінде байлап алдым,
Арманым алмаса алмай қапы қалдым,
Маң танап, ел бұлдірген кінам да жоқ,
Қалайша Қалден маған қатуландың?!

Еліме пәле тілеп Шарып барды,
Шарыптың менің елім несің алды?
Шақырып жекпе-жекке күші жетпей,
Қан тілеп, қаның төгіп өліп қалды.

Күйзеліп бара жатыр қалың елім,
Ойға қала сала алмай, тауына егіп.
Болмаса сен қалмақтың шабуылы,
Көркейіп қайран елім байыр еді.

Келеді орындамай ойда арманым,
Шапқан соң жылда елімді сендей жауым.
Ойымда орын толмас өкініш сол,
Сен жауды жоғалту ед ойлағаным.

Жай түскен жалғыз ағаш секілденіп,
Тамырсыз құрманың той кетсем өліп,
Зардабын жалғыздықтың тарттым қатты,
Осыған қайғыланам тағы өкініп.

Жалғызбын төрт атамнан бері қарай,
Мені өлтірсең құрманды тұқым қалмай
Кетпемді қатып алып, бала сүйіп,
Дегенде хан ханымы қалды қарай.

Ханымы былай деді сөзді бөліп:
— Төрт ата келген екен жалғыз болып,
Тұқымның сенің дағы құрманы ма,
Жалғыз үл Әмірсана қалса өліп.

Дегенде Қалден-Сарын қалды ойланым,
Бір қарап ханымына көңіл аларым,
Абылай орындап ұшым тұрам,
Ханымының қалмаққа айтқан сөзің ұғым.

— Орыннан Қалден айтты тұрлым ыңғай,
Қуанба жалғыз ауыз айтқан сөзге,
Мен сені өлтіруден қайтқанын жоқ,
Ол бос сөз кеткен айтқан недеу кімге?

— Ақылды жөн деп қалдым ханымымды,
Түсініді зеректігімен айтқан шығамды,
Тен болды босатқанымен ханың сөзі,
Тенеді мен жалғызға жалғыз ұлым.

Күштілер тау көтерер, тас көтерер,
Өлеңге қайрат бітіпес бас көтерер,
Ақылды тау көтерген күші бөгес,
Мұңға гүл, тас бетіне алтын егер!

Қара күш адамдары ол бір айбар,
Алыстан ақыл деген бірақ арбар,
Білес жуан болғанда бірді жығып,
Білімді иландырып мыңды жығар.

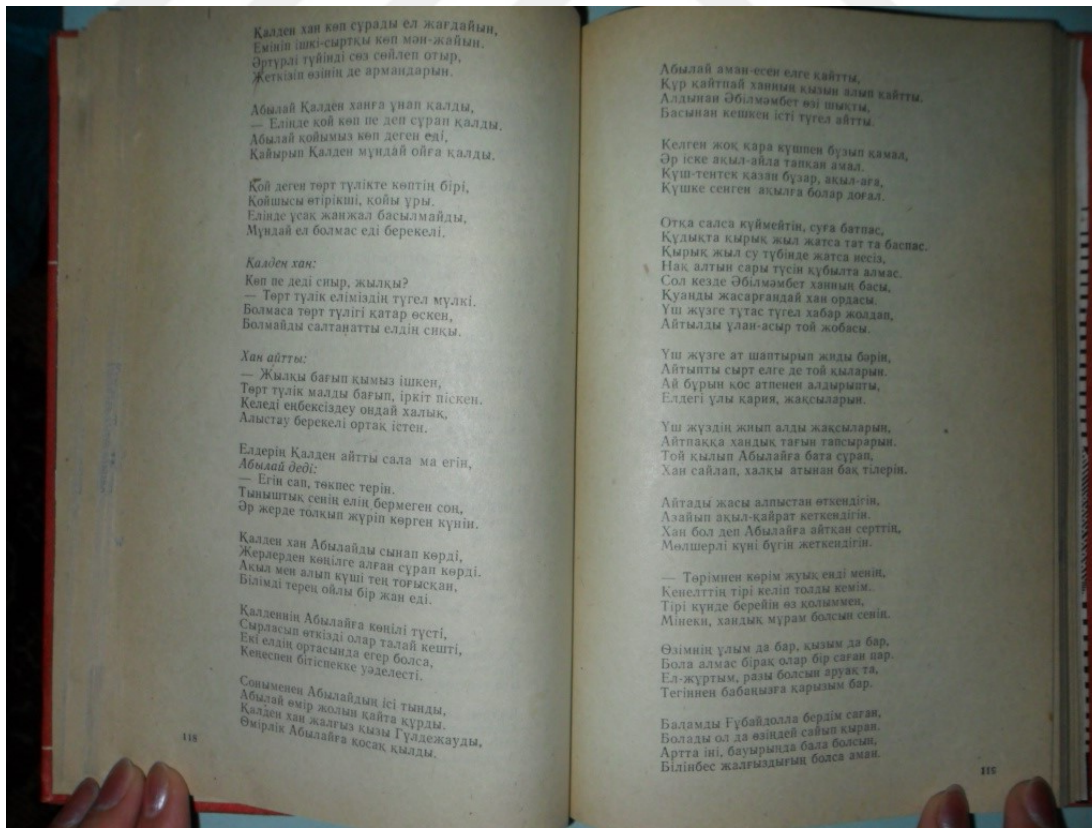
Қол қойдым, мына сөзің теңің емес,
Мың батпай, оңай-оңай жолы емес,
Өлтірмей бұл қалақты көз берсек,
Қайталай меніменен қылар егес.

Бар деген үш арманым сөзі де жоқ,
Ол арман екеуі де маған ортақ,
Қаныда қалдым деген бір арманым,
Болатын батырларда бұрыннан-ақ.

— Еменсің сен де жалғыз төрт атамнан,
Келемін мен де жалғыз төрт атамнан,
Жалғыз үл жар дегенде Әмірсана,
Ол өлсе белгі қалмас ұрпағымын.

Өлімге енді сені қия алмаймын,
Қастандық жалғыздыққа қызы алмаймын,
Дос боп өт алғаныңша жалғыз үлмен,
Бұл серттен қайта мойың бұра алмаймын.

Қалден хан Абылаймен көп кешесті,
Токтаттып сөзді ақылға зор кешесті,
Өлімнен Абылайды шың құтқарып,
Алғашқы қатуланған қойды егесті.

Қалден хан көп сұрады ел жағдайын,
Басып ішкі-сыртқы көп маң-жайын,
Әртүрлі түйінді сөз сөйлеп отыр,
Жеткізіп өзінің де армандарын.

Абылай Қалден ханға ұнап қалды,
— Еліңде қой көп пе деп сұран қалды,
Абылай қойымыз көп деген еді,
Қайырып Қалден мұндай ойға қалды.

Қой деген төрт түлікте көптің бірі,
Қойшысы өтірікші, қойы ұры,
Еліңде ұсақ жанжал басылмайды,
Мұндай ел болмас еді берекелі.

Қалден хан:
Көп пе деді сиыр, жылқы?
— Төрт түлік еліміздің түгел мүлкі,
Болмаса төрт түлігі қатар өскен,
Болмайды салтанатты елдің сиқы.

Хан айтты:
— Жылқы бағып қымыз ішкен,
Төрт түлік малды бағып, іркіт піскен,
Келеді еңбексіздеу ондай халық,
Алыстау берекелі ортақ істен.

Елдерін Қалден айтты сала ма егін,
Абылай деді:
— Егің сап, төкпес терің,
Тыныштық сенің елің бермеген соң,
Әр жерде толқып жүріп көрген күнін.

Қалден хан Абылайды сынап көрді,
Жерлерден қонысқа алған сұран көрді,
Ақыл мен алып күшің тең тоғысқан,
Білімді терең ойды бір жан еді.

Қалденнің Абылайға көңілі түсті,
Сырласып өткізді олар талай кешті,
Екі елдің ортасында егер болса,
Келесінен бітіспекке уәдесің.

Соныменен Абылайдың ісі тынды,
Абылай өмір жолын қайта құрды,
Қалден хан жалғыз қызы Гүлдежауды,
Өмірлік Абылайға қосып қалды.

Абылай аман-есен елге қайтты,
Құр қайтпай ханын қызын алып қайтты,
Алдыңан Әбілмәмбет өзі шықты,
Басынан кешкен істі түгел айтты.

Келген жоқ қара күшпен бузып қамал,
Әр іске ақыл-ойла танып аман,
Күш-тентек қызын бұзар, ақыл-аға,
Күшке сенген ақылға болар доғал.

Отқа салса күймейтін, суға батпаса,
Құдықта қырық жыл жатса тат та баспаса,
Қырық жыл су түбінде жатса несің,
Нақ алтын сары түсің құбылта алмас.

Сол кезде Әбілмәмбет ханын басы,
Қуанды жасарғандай хан ордасы,
Үш жүзге тұтас түгел хабар жодалап,
Айтылды ұлан-асыр той жобасы.

Үш жүзге ат шаптырып жанды бөрің,
Айттыңты сырт елге де той қыларың,
Ай бұрын қос атпенен алдырыпты,
Елдегі ұлы қария, жақсыларың.

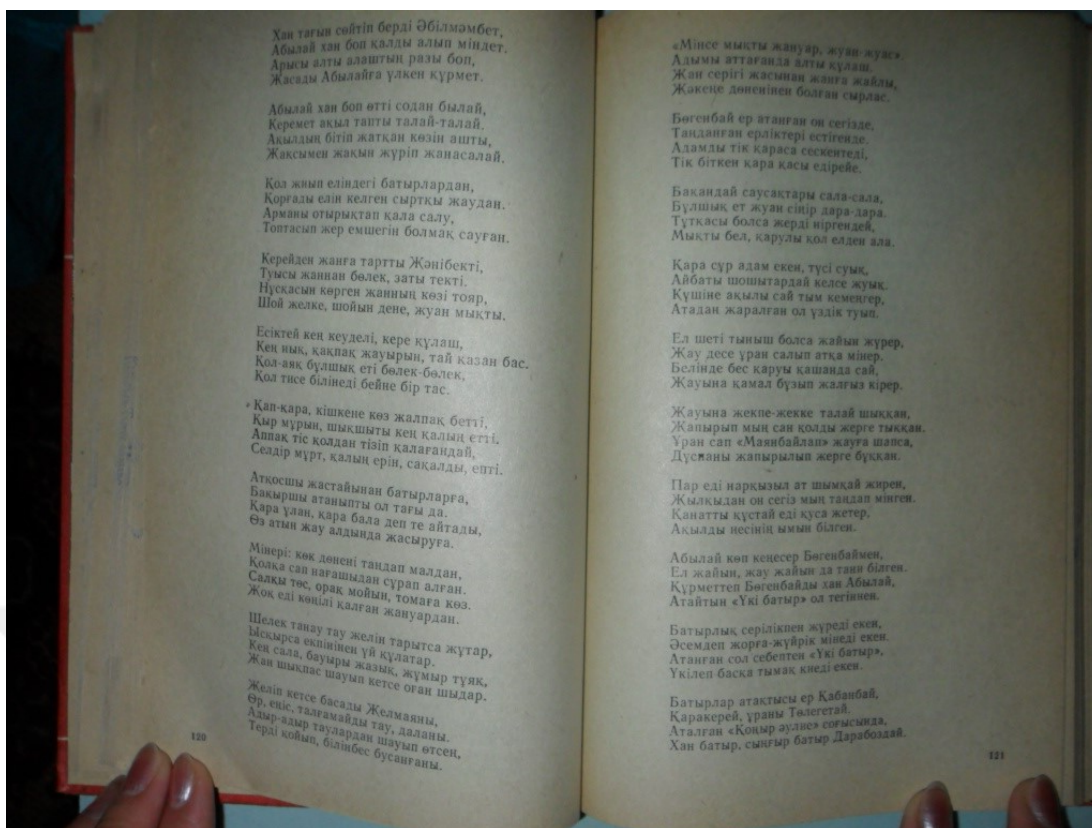
Үш жүздің жып алды жақсыларың,
Айтпаққа хандық тағын тапсырарың,
Той қылып Абылайға бата сұрап,
Хан сайлап, халқы атынан бақ тілерің.

Айтады жасы алыстан өткендігін,
Азынып ақыл-қайрат кеткендігін,
Хан бол деп Абылайға айтқан серттің,
Мөлшерді күні бүгін жеткендігін.

— Төрімінен көрім жұды енді менің,
Кенелттің тірі келіп толды кемім,
Тірі күнде берейін өз қолыммен,
Мінекі, хандық мұрам болсын сенім.

Өзімің ұлым да бар, қызым да бар,
Бола алмас бірақ олар бір сарған шар,
Ел-жұртым, разы болсын ауақ та,
Тегінен бабаңызға қарзым бар.

Баламды Гүлбайдолла бердім сарған,
Болады ол да өзіңдей сайып қыран,
Артта іні, бауырыңда бала болсын,
Білінбес жалғыздығың болса аман.

Хан тағын сөйтп берді Әбілмәмбет,
Абылай ел боп қалды алып міндет.
Арғын алты алаштын рзы боп,
Жасады Абылайға үлкен құрмет.

Абылай хан боп өтті содан былай,
Керемет ақыл тапты талай-талай.
Ақылдың бітіп жатқан көзін ашты,
Жақсымен жақын жүріп жанасалай.

Қоз жып еліндегі батырлардан,
Қорғанды елге келген сыртқы жаудан.
Арманы отырықтап қала салу,
Төртасып жер емшегін болмақ сауған.

Керейден жанға тартты Жәнібекті,
Туысы жаннан бөлек, заты текті.
Нұсқасын көрген жанның көзі тояр,
Шой желке, шойын дене, жуан мықты.

Есіктей кен кеуделі, кере құлаш,
Кен нық, қақпақ жауырын, тай қазан бас.
Қол-аяқ бұлашқ еті бөлек-бөлек,
Қол тисе білінеді бейне бір тас.

Қан-қара, кішкене көз жалпақ бетті,
Қыр мұрын, шықпашты кен қалың етті.
Аппақ тіс қолдан тізіп қалағандай,
Сездір мұрт, қалың ерін, сақалды, епті.

Атқосын жастайынан батырларға,
Бақыршы атаныпты ол тағы да.
Қара ұлан, қара бала деп те айтады,
Өз атын жау алдында жасыруға.

Мінері: көк денені таңдап малдан,
Қолақ сәл нағашыдан сұрап алған.
Салқы төс, орақ мойын, томаға көз,
Жоқ еді көңілі қалаған жануардан.

Шелек таңау тау желін тарытса жұтар,
Ысқарса екінінен үй құлатар.
Көк сала, бауыры жазық, жұмыр тұяқ,
Жан шықпас шауып кетсе оған шыдар.

Желін кетсе басалы Желмаңы,
Өр, еңіс, талғамайды тау, даланы.
Азыр-азыр таулардан шауып өтсең,
Тері қойын, білімбес бусанғаны.

«Мінсе мықты жануар, жуан-жуау»
Азымы аттағанда аты құлаш.
Жан серігі жасынан аман жайы,
Жақсене дөненінен болған сырлас.

Бөгенбай ер атанған он сегізге,
Таңданған ерліктері естігенде.
Адамды тік қараса есектенді,
Тік біткен қара қасы едірей.

Бақандай саусақтары сала-сала,
Бұлшық ет жуан еңір дара-дара.
Тұтқасы болса жерді иргендей,
Мықты бел, қаруы қол елден ала.

Қара сұр адам екен, түсі сұмқ,
Айбаты шошитардай келсе жұмқ.
Құшыне ақылы сай тым кемегер,
Атадан жаралған ол үлдік туер.

Ел шеті тыныш болса жайын жүрер,
Жау десе ұран салып атқа мінер.
Белінде бес қаруы қашанда сай,
Жауына қамал бұзып жалғыз кірер.

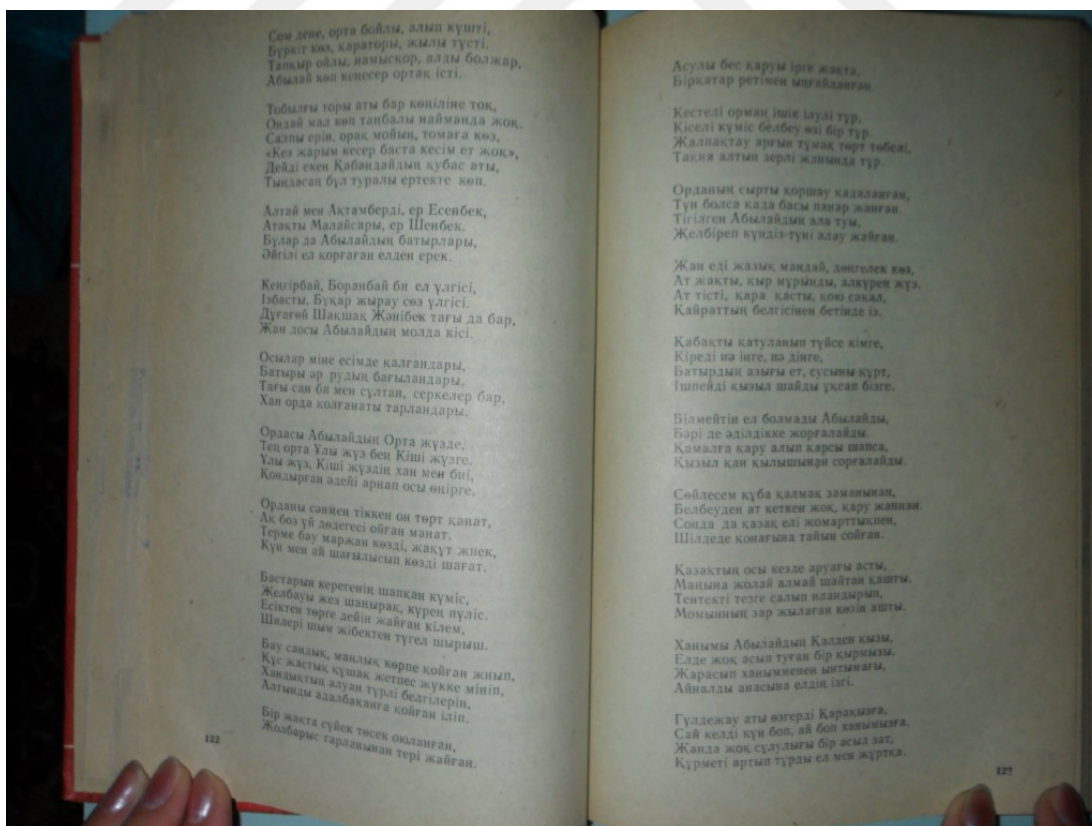
Жауына жекпе-жекке талай шыққан,
Жапырып мың сан қолды жерге тыққан.
Ұран сап «Маянбайлап» жауға шалса,
Дұсманы жапырылып жерге бұққан.

Пар еді нарқызыл ат шықмай жерін,
Жылқыдан он сегіз мың таңдап мінген.
Қанатты құстай еді кұс жетер,
Ақылы несінің мыңын білген.

Абылай көп кенесер Бөгенбаймен,
Ел жайын, жау жайын да таны білген.
Құрметтеп Бөгенбайды хан Абылай,
Атайтын «Үкі батыр» ол ретінен.

Батырлық серілікпен жүреді екен,
Әсемдеп жорға-жүйрік мінеді екен.
Атанған сол себеттен «Үкі батыр»,
Үкілеп басқа тымақ киеді екен.

Батырлар атактысы ер Қабанбай,
Қаракерей, ұраны Талегетай.
Аталған «Қоңыр алу» соғысында,
Хан батыр, сынғыр батыр Дарбоздай.

Сон дәне, орта бойлы, алып күшті,
Бүркіт көз, қараторы, жылмы түсті.
Талқыр ойлы, намысқор, ады болжар,
Абылай көп кенесер ортақ істі.

Тобылғы торы аты бар көңіліне тоқ,
Ондай мал көп таңбалы найманда жоқ.
Салпы ерін, орақ мойын, томаға көз,
«Кез жарым кесер баста кесім ет жоқ»,
Дейді екен Қабанбайдың кубас аты,
Тыңдасан бұра туралы ертекте көп.

Алтай мен Ақтамберді, ер Есенбек,
Атақты Малайсары, ер Шенбек.
Бұлар да Абылайдың батырлары,
Әйтпелі ел қорғаған елден ерек.

Көңірбай, Боранбай би ел үлгісі,
Ізбасты, Бұқар жырау сөз үлгісі.
Дуғабөй Шықшақ Жәнібек тағы да бар,
Жан досы Абылайдың молда кісі.

Осылар міне есімде қалғандары,
Батырлар әр рудың бағыландары.
Тағы сан би мен сұлтан, серкелер бар,
Хан орақ қолтанаты тарландары.

Ордасы Абылайдың Орта жүзде,
Теп орта Ұлы жүз бен Кіші жүзге.
Ұлы жүз, Кіші жүзден хан мен биі,
Қонарған әдейі арнап осы өңірге.

Орданы сәймен тіккен он төрт қанат,
Ақ боз үй дәлетесі ойған мінат.
Теріме бау маржан көзді, жасқұт жиек,
Күн мен ай шағылысып көзді шағат.

Бастарын керегенін шапқан күміс,
Желбауы жез шапырақ, күрең пүгіс.
Есіктер төрге дейін жайған кілем,
Шилері шық жібектен түгел шырыш.

Бау сандық, маңлық көрпе қойған жотып,
Құс жастық құшақ көрпе қойған жотып,
Халықтың алуан түрлі белгілерін,
Алтынды адалбақанға қойған іліп.

Бір жақта сүйек төсек оқланған,
Жаабарсы тарлаңынан тері жайған.

Асулы бес қаруы ірік жақта,
Бірқатар ретімен илғайланған.

Кестелі орман ішік ілулі тұр,
Кіселі күміс белбеу екі бір тұр.
Жалпақтау арғын тұмақ төрт табан,
Таспа алтын жерлі жанында тұр.

Орданың сырты қоршау қалаланған,
Түп болса қада басы панар жанған.
Тігілген Абылайдың ала туы,
Желбіреп күнді-түні алау жайған.

Жан еді жазық, мандай, дөңгелек көз,
Ат жақты, қыр мұрынды, алқұрен жүз.
Ат тісті, қара қасты, қою сәкіла,
Қайраттың белгісінен бетінде із.

Қабакты қатулашып түйсе кімге,
Кірелді не інге, не дінде,
Батырдың азығы ет, сұяны күрт,
Ішпейді қызыл шайды ұқсап білге.

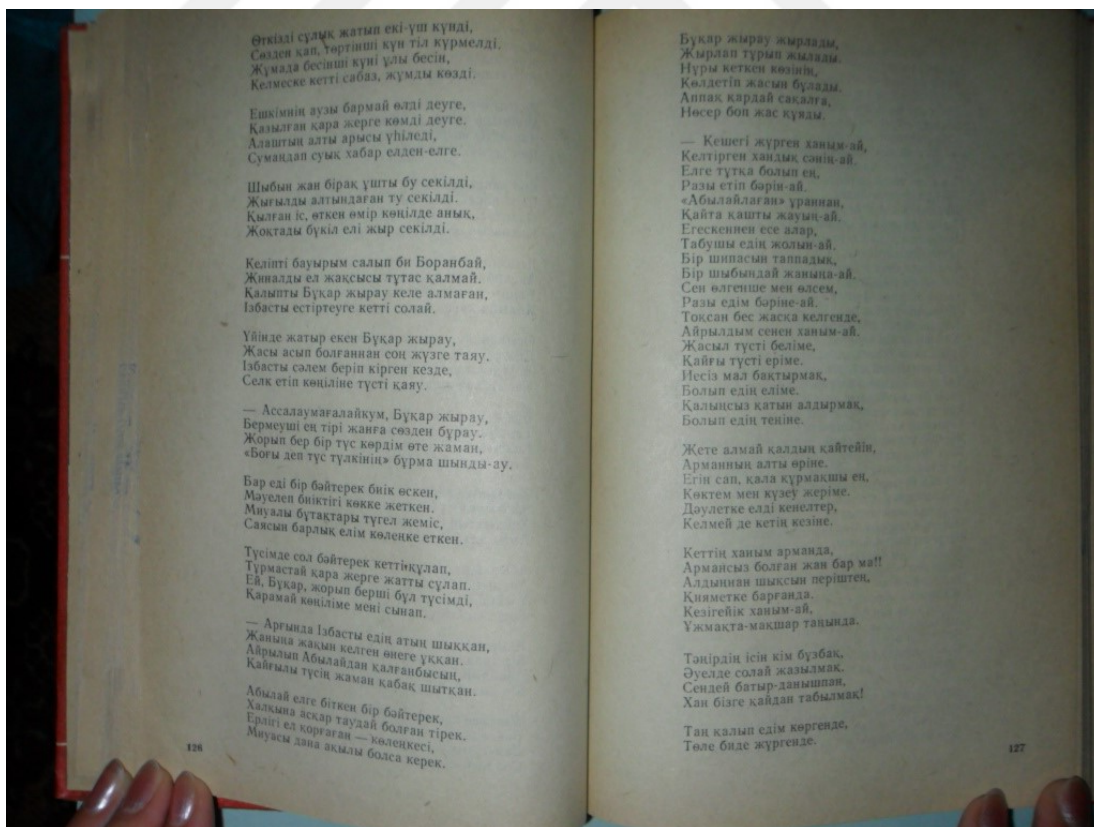
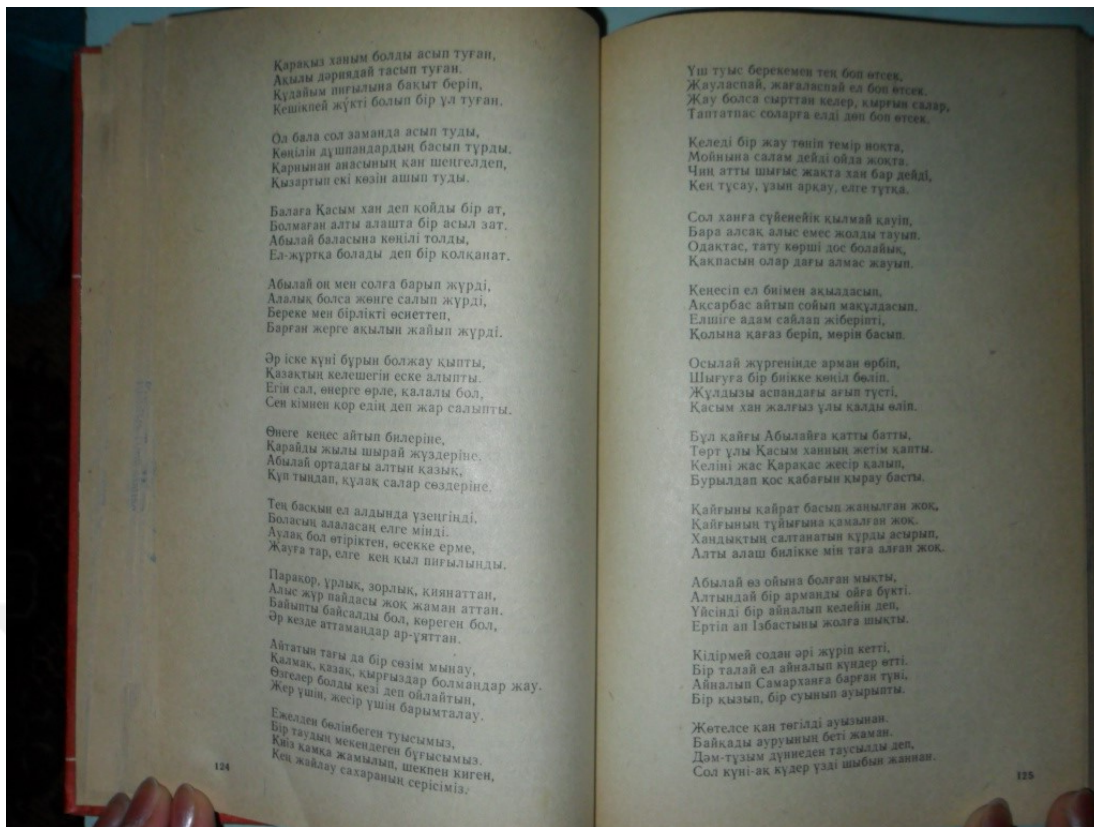
Білемейтін ел болмады Абылайды,
Бәрі де әділдікке жорғалайды.
Қамалға қару алып қарсы шалса,
Қызыл қан қылышың сорғалайды.

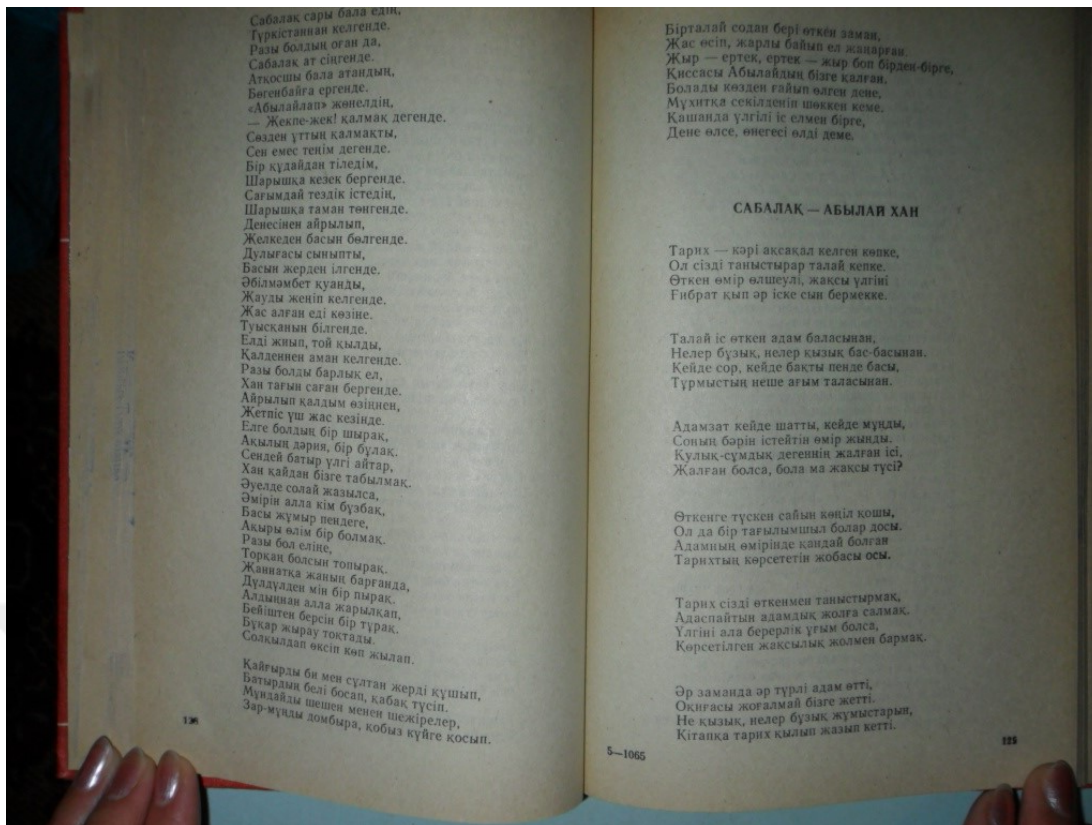
Сөйлесем құба қалмақ заманынан,
Белбеуден ат кеткен жоқ, қару жаннан.
Сонда да қазақ елі жомақтықпен,
Шілдеде қонағына тайын сойған.

Қазақтың осы кезде аруағы асты,
Маңына жолай алмай шайған қышты.
Тентекті тегзе салып қалдырып,
Момынның зар жылған көкір ашты.

Ханымды Абылайдың Қалден қызы,
Елде жоқ асып тұған бір қырынды.
Жарасын ханымменен ұштымағы,
Айналды анасына елден ізгі.

Тұлдежау аты өзгерді Қарақитпа,
Сай келді күн боп, ай боп хандысыға.
Жанда жоқ сұлулығы бір асыл зат,
Құрметі артып тұрды ел мен жұртқа.

Сабабак сары бала есим,
Туркстаннан келгенде,
Разы болдың оған да,
Сабабак аз сизгенде,
Сабабак бала атандым,
Бөгөсбайга ергенде,
«Абылайлап» жөнөлдүн,
— Жекпе-жек! калмак дегенде.
Сөздөн үтпн калмакты,
Сен эмес теңим дегенде,
Бир кудайдан тиледим,
Шарышка кезек бергенде,
Сағымдай тездик істедим,
Шарышка таман төнгенде,
Денесінен айрылып,
Жөлкөден басын бөлгенде,
Дулыгасы сынптым,
Басым жерден ілгенде,
Әбілмәмбет куандым,
Жауды жеңип келгенде,
Жас алган еді көзіне,
Тусканын білгенде,
Елді жып, той кылды,
Қалденнен аман келгенде,
Разы болды барлык ел,
Хан тағым саған бергенде,
Айрылып қалдым өзіннен,
Жетіс үш жас кезінде,
Елге болдың бір шырақ,
Ақылын зария, бір булак,
Сендей батыр үлгі айтар,
Хан қайдан бізге табылмақ,
Әуелде солай жазылса,
Өмірін алла кім бұзбақ,
Басы жұмыр пендеге,
Ақыры өлім бір болар,
Разы бол еліне,
Торқап болсын топырақ,
Жаннатқа жынып барғанда,
Дуладуан ми бір пырақ,
Алдыңнан ала жарылап,
Бейштен берсін бір тұрақ,
Бұқар жырау тоқтады,
Солқылап өкіні көп жылап.
Кайғырым би мен сұлтан жерді күшпн,
Батырдың бөлі босап, қабақ түсіп,
Мундайым шешен менен шежірелер,
Зар-мұңды домбыра, кобыз күйге қосып.

Бірталай содан бері өткен заман,
Жас өсіп, жарлы болып өл жанарған,
Жыр — ертең, ертең — жыр боп бірден-бірге,
Қиссаым Абылайдың біле қалған,
Болады көзден ғайып өлгенде,
Мұхитқа секілденіп шөккенде,
Қашанда үлгісі іе елмен бірге,
Дене өлсе, өнегесі өлді деме.

САБАЛАК — АБЫЛАЙ ХАН

Тарих — кәрі ақсақал келген көпке,
Ол сізді таныстырар талай көпке,
Өткен өмір өлшеуді, жақсы үлгіні
Фибрат кып әр іске сын бермекке.

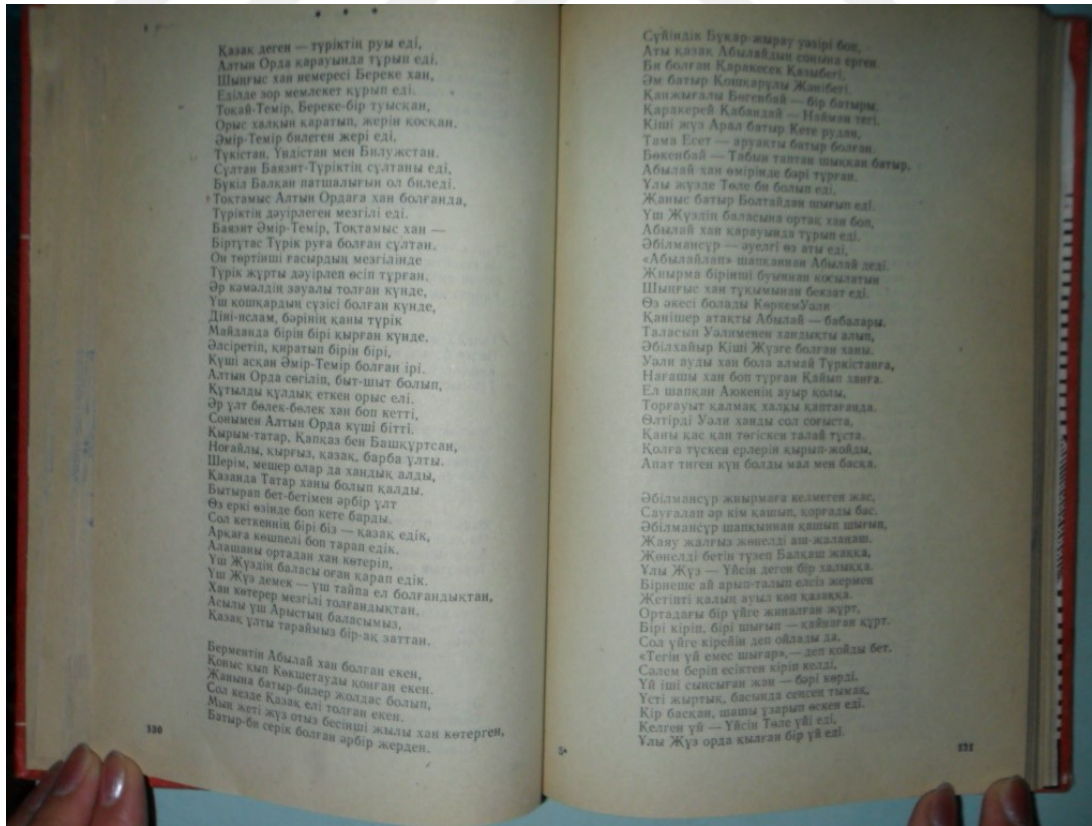
Талай іс өткен адам баласынан,
Нелер бузық, нелер қызық бас-басынан,
Кейде сор, кейде бакты пенде басым,
Тұрмыстың неше ағым таласынан.

Адамзат кейде шатты, кейде мұңды,
Сонын бәрін істейтін өмір жыны,
Қулық-сұмдық дегеннің жалған ісі,
Жалған болса, бола ма жақсы түсі?

Өткенге түскен сабын көңіл қошы,
Ол да бір тағлымшыл болар досы,
Адамның өмірінде қандай болған,
Тарихтың көрсететін жобасы өсы.

Тарих сізді өткенмен таныстырмақ,
Адастайтын адамдық жолға салмақ,
Үлгіні ала берерлік ұғым болса,
Көрсетілген жақсылық жолмен бармақ.

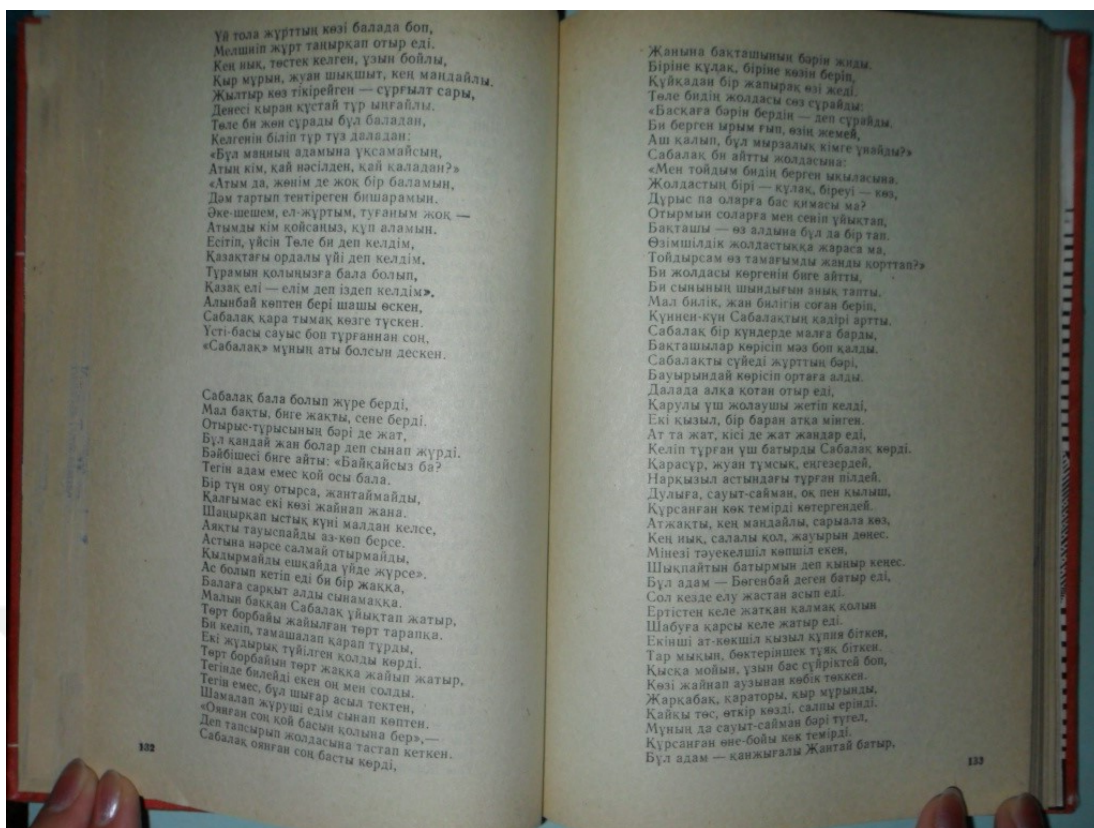
Әр заманда әр түрлі адам өтті,
Оқиғасы жоғаламай бізге жетті,
Не қызық, нелер бузық жұмыстарың,
Кітапқа тарих қылып жазып кетті.

Қазақ деген — түріктің рум еді,
Алтын Орда қарағанда тұрып еді,
Шығыс хан иемесі Берекке хан,
Елдіде әр жемлекет құрып еді,
Тоқай-Теңір, Берекке-бір тұрысқан,
Орыс халқын қаратып, жерін қосқан,
Әмір-Теңір билеген жері еді,
Түкстан, Үндістан мен Билужстан,
Сұлтан Баязит-Түріктің сұлтаны еді,
Бұқыз Балқан патшалығын ол биледі,
Тоқтамыс Алтын Ордаға хан болғанда,
Түріктің дәуірлеген мезгілі еді,
Баязит Әмір-Теңір, Тоқтамыс хан —
Біртұтас Түрік руға болған сұлтан,
Он төртінші ғасырдың мезгілінде
Түрік жұрты дәуірлеп өсіп тұрған,
Әр кәмәлдің ауалы толған күнде,
Үш қосқардың сүзсі болған күнде,
Дін-ислам, бәрін қаны түрік
Майданда бірін бірі қырған күнде,
Әсіретін, қиратып бірін бірі,
Күші асқан Әмір-Теңір болған ірі,
Алтын Орда сөгіліп, быт-шыт болып,
Құтылды құлдық еткен орыс еді,
Әр ұлт бөлек-бөлек хан боп кетті,
Сонымен Алтын Орда күші бітті,
Қырым-татар, Қапқас бен Башқұртсан,
Неғайым, қырғыз, қазақ, барба ұлты,
Шерік, мешер олар да хандық алды,
Қазада Татар ханы болып қалды,
Бытырап бет-бетімен әрбір ұлт
Өз еркі өзінде боп кете барды,
Сол кеткеннің бірі біз — қазақ едік,
Арқаға көшпелі боп тарай едік,
Алашаны ортадан хан тарай едік,
Үш Жүздің баласы оған қарап едік,
Хан қатерер мезгілі толғандықтан,
Асылы үш Армыстың баласымыз,
Қазақ ұлты тараймыз бір-ақ таттан.
Берменнің Абылай хан болған екен,
Қоныс кшіп Көкшетауды қонған екен,
Сол кезде Қазақ елі толған екен,
Мың жеті жүз отыз бесінші жылы хан көтерген,
Батыр-би серік болған әрбір жерден.

Сүйіндік Бұқар-жырау үзгірі боп,
Аты қлазақ Абылайдың соңында өрген
Би болған Қарақосек Көзімбет,
Әмі батыр Қошқарұлы Жаңабет,
Қаңжығалы Бөгөсбай — бір батыр,
Қарақорей Қабанбай — Найман төгі,
Кіші жүз Арал батыр Кете рудан,
Тамы Есет — арнаулы батыр болған,
Бөкенбай — Табын тапқан шыққан батыр,
Абылай хан өмірінде бәрін тұрған,
Ұлы жүзде Тәле би болған еді,
Жаныс батыр Болтай хан шығым еді,
Үш Жүздің баласына ортақ хан боп,
Абылай хан қарағанда тұрып еді,
Әбілмансұр — әуелгі өз аты еді,
«Абылайлап» шапқаннан Абылай деді,
Жырма бірінші бұрынғы қосылған,
Шығыс хан тұқымынан бекзат еді,
Өз өкесі болады Қармен Уәли
Қаншпер атақты Абылай — бабалары,
Таласын Уәлименен талдықты алды,
Әблхайыр Кіші Жүзге болған ханы,
Уәли ауды хан болы алмай Түркістанға,
Нағашы хан боп тұрған Қыяи ханға,
Ел шапқан Аюкенін ауыр қолы,
Торғауыт қалмақ халды қытарғанда,
Өлтірді Уәли ханды сол соғыста,
Қаны қас қан төгіскен талай тұста,
Қолға түскен ерлерін қырып-қойды,
Апат тиген күн болды мал мен бақса.

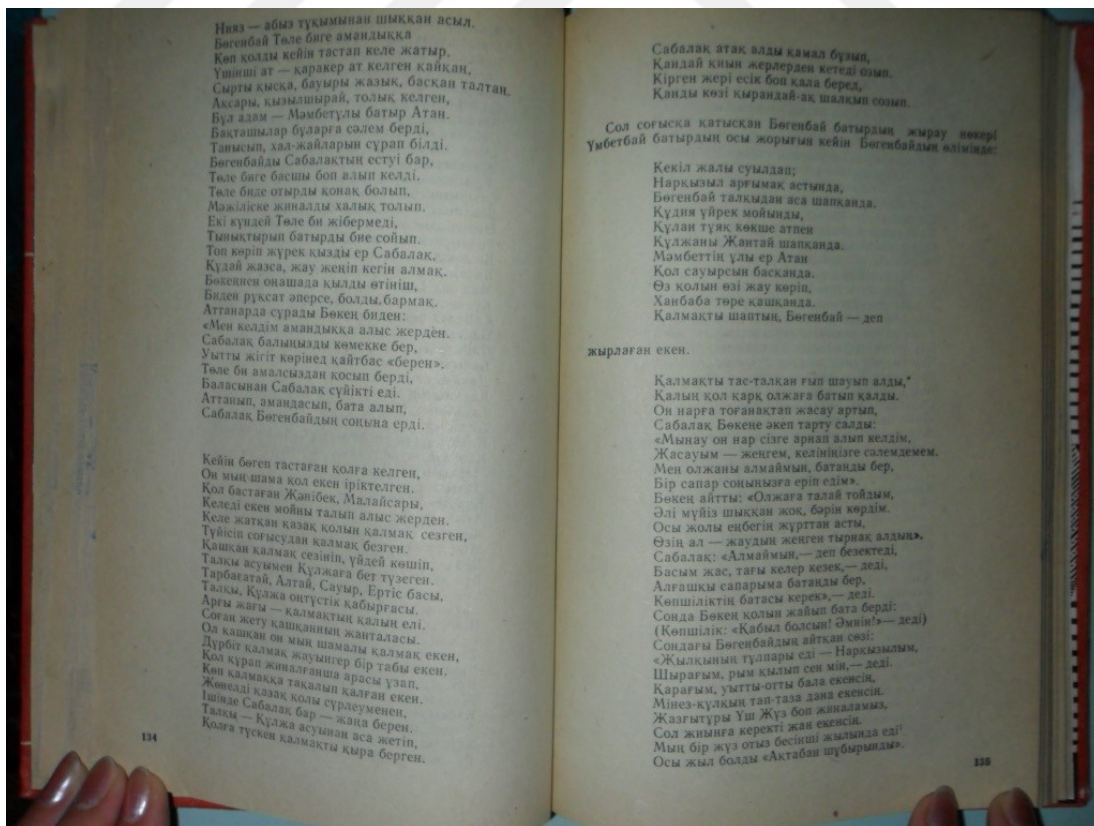
Әбілмансұр жырмаға келмеген жас,
Слуғалап әр кім қашып, қорғала бас,
Әбілмансұр шапқаннан қашып шығма,
Жезу жалғыз жөнелді аяң-ақшаппа,
Жөнелді бетін түзеп Балқаш жаққа,
Уәли Жүз — Үйсін деген бір халыққа,
Бірінше ай арып-талып өлсе жерінен
Жетінші қалып ауыл көп қазаққа,
Ортадағы бір үйге жиналған жұрт,
Бірі кіріп, бірі шығып — қайған құрт,
Сол үйге кірейін деп ойлама да,
«Тегін үй емес шығар», — деп қойды бет,
Салсым беріп есіктен кіріп қалды,
Үй іші сыңсаған жан — бәрі көрді,
Үсті жырттық, басында сөйсен тымақ,
Кір басқан, шамы ұзарып өскен еді,
Келген үй — Үйсін Тәле үйі еді,
Уәли Жүз орда қылған бір үй еді.

Үй тола жұрттың көзі балада боп,
Мөлшіп жұрт таырап отыр еді,
Кен нық, тастек келген, ұзын бойлы,
Қыр мұрын, жау шықшты, кен мандайлы.
Жауып көз тікпейген — сұрғылт сары,
Денесі қыран құстай тұр ыңғайлы,
Төле би жөн сұрады бұл баладан,
Келгенін біліп тұр тұз даладан:
«Бұл маңның адамына ұқсамайсың,
Атың кім, қай нәсілден, қай қаладан?»
«Атым да, жөнім де жоқ бір баламын,
Дөм тартып теңірегеген бишарамын.
Әке-шешем, ел-жұртым, туғаным жоқ —
Атымды кім қойсаңыз, құп аламын.
Есітіп, үйің Төле би деп келдім,
Қазақтағы ордалы үйі деп келдім,
Тұрмайын қолыңызға бала болып,
Қазақ елі — елім деп ізден келдім».
Алынбай көптең бері шашы өскен,
Сабалар кара тымал көзге түскен.
Үсті-басы сауыс боп тұрғаннан соң,
«Сабалар» мұның аты болсын дескен.

Сабалар бала болып жүре берді,
Мал бақты, биге жақты, сене берді.
Отырсы-тұрсынның бәрі де жат,
Бұл қандай жан болар деп сынап жүрді.
Байбішесі биге айтты: «Байбішеміз ба?»
Тегін адам емес қой осы бала.
Бір түн ояу отырса, жантаймайды,
Қалғымас екі көзі жайнап жауа.
Шаньрақп астық күні малдан келсе,
Ақты тауыспайды аз-көп берсе.
Астына марса салмай отырмайды,
Қымармайды ешқайда үйде жүрсе».
Алаға сарқат еді би бір жаққа,
Малын баққан Сабалар сынамаққа.
Төрт борбайы жайылаған ұйықтап жатыр,
Би келіп, тамашалап қарап тарапқа.
Екі жуандық түйеген қолды көрді,
Төрт борбайын төрт жаққа жайып жатыр,
Тегінде білейді екен он мейі қолды,
Тегін емес, бұл шығар асыл тектен.
Шамалап жүруші едім сынап көптен,
«Өянған соң қой басым қолына бер», —
Деп талсырып жолдасына тастап кеткен.
Сабалар өянған соң басты көрді,

Жанына бақташының бәрін жанды,
Біріне құлақ, біріне көзін беріп,
Құйқалаң бір жапырақ өзі жеді,
Төле бидің жолдасы сөз сұрайды:
«Басқаға бәрін бердің — деп сұрайды,
Би берген қырым ғып, өзін жемей,
Аш қалып, бұл мұрағалық кімге ұнайды?»
Сабалар би айтты жолдасына:
«Мен тойдым бидің берген ықпалына,
Жолдастың бірі — құлақ, біреуі — көз,
Дұрыс па оларға бас қимасы ма?»
Отырмын соларға мен сеніп ұйықтап,
Бақташы — өз алдына бұл да бір тап.
Өзімшілдік жолдастыққа жараса ма,
Тойдырсам өз тамағымды жанды қортып?»
Би жолдасы көргенін биге айтты,
Би сымының шандығын анық тапты.
Мал билік, жан билігін соған беріп,
Күннен-күн Сабалардың қазірі артты.
Сабалар бір күндерде малға барды,
Бақташылар көрісіп мәз боп қалды.
Сабаларды сүйеді жұрттың бәрі,
Бауырындай көрісіп ортаға алды.
Далада алқа қотан отыр еді,
Қарулы үш жолғаушы жетіп келді,
Екі қызыл, бір баран атқа мінген.
Ат та жат, кісі де жат жандар еді,
Келіп тұрған үш батырды Сабалар көрді.
Қарасұр, жуан тұсмақ, естезердей,
Нарқызал астынағы тұрған пілдей.
Дулыға, сауыт-сайман, оқ пен қылыш,
Құрсанған көк темірді көтергендей.
Ат жақты, кен мандайлы, сарыла көз,
Кен нық, салалы қол, жауырын денес.
Мінезі тауекелшіл көпшіл екен,
Шықпайтын батырмын деп қымыр кеңес.
Бұл адам — Бөгенбай деген батыр еді,
Сол кезде елу жастаң асыл еді.
Ертіден келе жатқан қалмақ қолын
Шабуға қарсы келе жатыр еді.
Екінші ат-жөңгіл қызы құпия біткен,
Тар мақыл, бөктерінішек тұяқ біткен,
Қысқа мойын, ұзын бас сүйріктік боп,
Көзі жайнап аузынан көбік төккен.
Жарқабар, қараторы, қыр мұрында,
Қайқы төс, өткір көзді, сызы ерпіңді,
Мұның да сауыт-сайман бәрі түстеді,
Құрсанған өне-бойы көк темірді.
Бұл адам — қанжығалы Жантай батыр.

Нияз — абыз тұқымының шыққан асыл,
Бөгенбай Төле биге амандыққа
Көп қолды кейін тастап келе жатыр,
Үшінші ат — қаракер ат келген қайқан,
Сырты қысқа, бауыры жалаң, бөксек талдан,
Ақсары, қызылшұрайы, толық келген,
Бұл адам — Мамбеттің батыр атан.
Бақташылар бұларға сәлем берді,
Тынысып, мал-жайларын сұрап білді.
Бөгенбайды Сабалардың естүі бар,
Төле биге басым боп алып келді.
Төле биге отырды қонақ болып,
Мәжіліске жиналды қалмақ толып.
Екі күндей Төле би жібермеді,
Тынықтырып батырды бие сойып.
Топ көріп жүрек қызды ер Сабалар,
Құдай жазса, жау жеңіп кегін алмақ.
Бөкеннен оңашада қылды өтініш,
Биден рұқсат әперсе, болды бармақ.
Аттанарда сұрады Бөкен биден:
«Мен келдім амандыққа алыс жерден.
Сабалар балшыққа көмекке бер,
Уағты жігіт көрінеді қайтпас «берен».
Төле би амансыздан қосып берді,
Балсынап Сабалар сүйікті еді.
Аттанай, амандасып, бата алып,
Сабалар Бөгенбайдың соңына ерді.

Кейін бөген тастаған қолға келген,
Он мың шама қол екен іріктелген.
Қол бастаған Жанібек, Малайсары,
Келеді екен мойын талып алыс жерден.
Келе жатқан қазақ қолы қалмақ сезген,
Түйсік соғысудан қалмақ безген,
Қалмақ қалмақ сезініп, үйдей көшіп,
Талқы асуымен Құлжаға бет түзген.
Тарбағатай, Алтай, Сауыр, Ертіс басы,
Талқы, Құлжа қиғустық қабырғасы,
Арғы жағы — қалмақтың қалың елі.
Соған жету қапқаншың қалың елі.
Ой қапқан он мың шамады қалмақ екен,
Дүрбіг қалмақ жауыпшы бір табы екен,
Қол құрып жиналғанша арасы ұзап,
Көп қалмаққа тақалып қалған екен.
Ишінде Сабалар қолы сүрлеуменен,
Талқы — Құлжа асуынан аса жетіп,
Қолға түскен қалмақты қира берген.

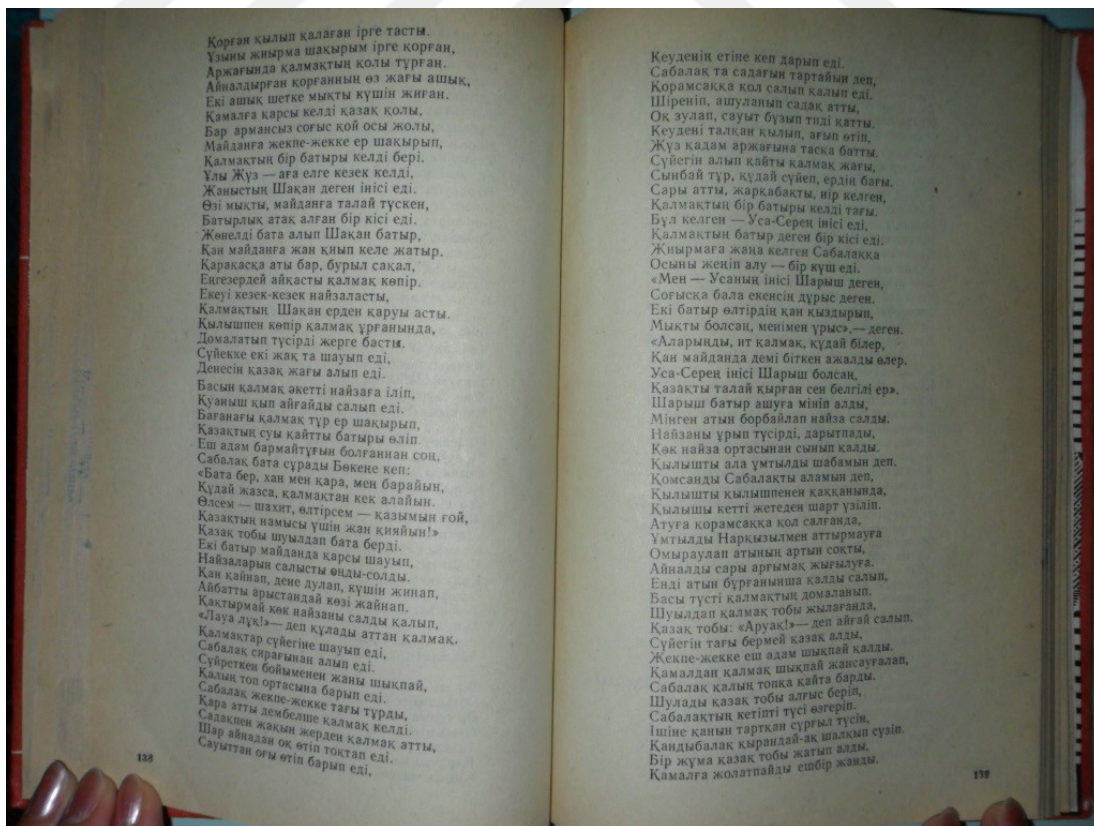
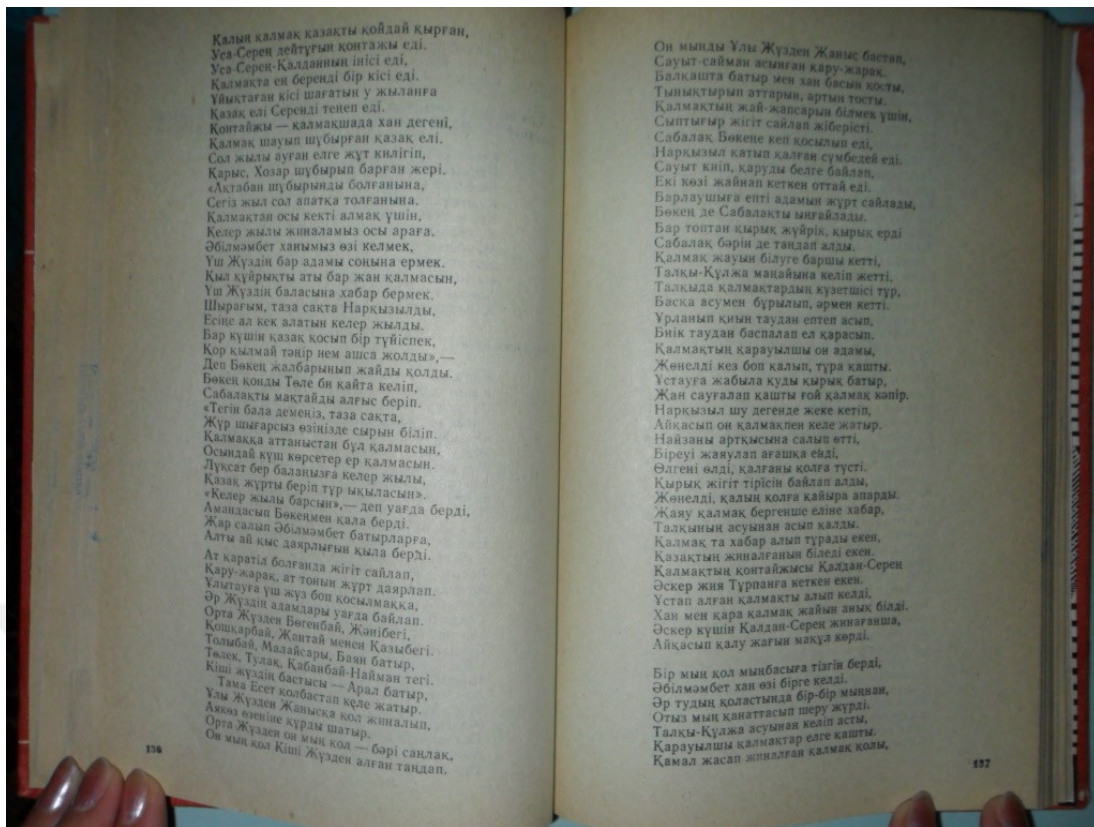
Сабалар атық алды қамал бұзып,
Қандай қиын жерлерден кетеді бопып,
Кірген жері есік боп қала берді,
Қанды көзі қырандай-ақ шалқып созып.

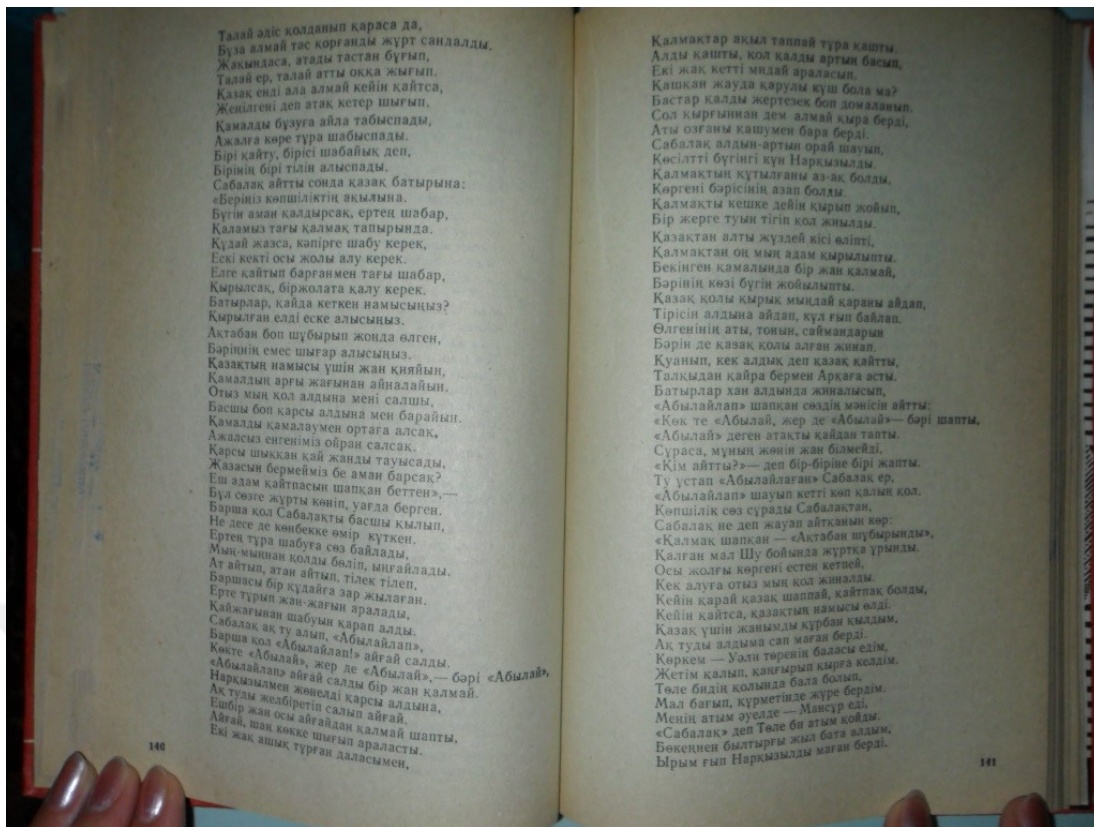
Сол соғысқа қатысқан Бөгенбай батырдың жырғау көкірі
Үйбетбай батырдың осы жорығын кейін Бөгенбайдың өзімізде:

Көкіл жалы суылдап;
Нарқызал арғымақ астында,
Бөгенбай талқыдан аса шапқанша,
Құлжа үйрек мойында,
Құлжа тұяқ көкше атпен
Құлжаны Жантай шапқанда,
Мамбеттің ұлы ер Атан,
Қол сауырсын басқанда,
Өз қолын өзі жау көріп,
Ханбаба төре қашқанда,
Қалмақты шаптың, Бөгенбай — деп

жырлаған екен.

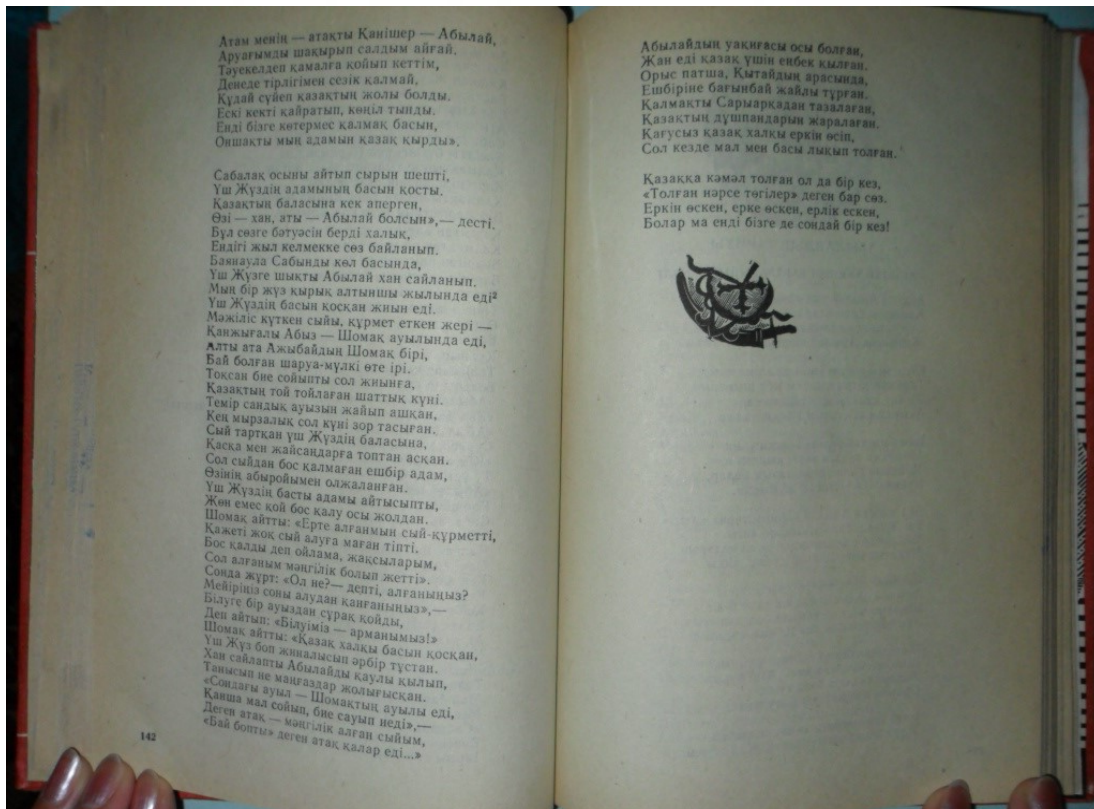
Қалмақты тас-талқан ғып шауып алды,
Қалың қол қарқ олжаға батып қалды.
Он нарға тоғанактап жасау артып,
Сабалар Бөкенге әкеп тарту салды:
«Мынау он нар сізге арнап алып келдім,
Жасауым — жетем, көліңізге сәлемдемем.
Мен олжаны алмаймын, батадан бер,
Бір сапар соңыңаға еріп едім».
Бөкен айтты: «Олжаға талай тойдым,
Әлі мүлкі шыққан жоқ, бәрін көрдім.
Осы жолы еибегін жұрттан асты,
Өзін ал — жаудың жеңген тырыяқ алды».
Сабалар: «Алмаймын, — деп бөлектеді,
Басым жас, тағы келер кезек, — деді.
Алғашқы сапарыма батаңды бер,
Көпшіліктің батасы керек», — деді.
Сонда Бөкен қолын жайып бата берді:
(Көпшілік: «Қабил болсын! Әмин!» — деді)
Сондағы Бөгенбайдың айтқан сөзі:
«Жылқының тұлпары еді — Нарқызалым,
Шырағам, рым қылып сен ми, — деді.
Қарағым, ұмтып-отты бала екенсің,
Мінез-құлқын тап-таза дана екенсің.
Жауыңды Үш Жүз боп жылқыңды,
Сод жымға керекті жан жылқыңды.
Мың бір жүз отыз бесіңің жылқыңды еді»
Осы жыл болды «Ақтабай шұбырынды».

Талай әдіс қолданып қараса да,
Бұза алмай тас қорғанды жұрт сандалды.
Жақындас, атады тастан бұрып,
Талай ер, талай атты оққа жығып,
Қазақ елі ала алмай кейін қайтса,
Жөңгілені деп атық кетер шығып,
Қамалды бұзуға айла табыспады,
Ақсаға көре тұра шабыспады,
Бірі қайту, бірісі шабайық деп,
Бірінші бірі тыл алыспады.
Сабалық айтты сонда қазақ батырына:
«Беріңіз көпшіліктің ақылына.
Бүгін аман қалдырсақ, ертең шабар,
Қаламыз тағы қаламақ шабырында,
Құдай жазса, қапірге табу керек,
Ескі кекті осы жолы алу керек.
Елге қайтып барғанмен тағы шабар,
Қырылсақ, бірқолата қалу керек.
Батырлар, қайда кеткен намысыңыз?
Қырылған елді еске алысыңыз.
Ақтабан боп шұбырып жолда өлген,
Бәріңнің емес шығар алысыңыз.
Қазақтың намысы үшін жан қияйын,
Қамалдың арғы жағынан айналайын,
Отыз мың қол адамна мені барайын,
Басшы боп қарсы адамна мені салып,
Қамалды қамалумен ортаға алсақ,
Қарсы шыққан қай жанды тауысады,
Жазасын бермейміз бе аман барсақ?
Еш адам қайтпасын шапқан беттең», —
Бұза сөзге жұрты көніп, уағда берген.
Барша қол Сабалықты басшы қылып,
Не десе де көңбекке өмір күткен.
Ертең тұра шабуға сөз байлады,
Мың-мыңнан қолды бөліп, ыңғайлады.
Ат айтып, атап айтып, тілек тілеп,
Баршам бір құдайға зар жылғаған.
Ерте тұрып жан-жағын аралады,
Қайжағынан шабуын аралады,
Сабалық ақ ту алып, «Абылайлап»,
Барша қол «Абылайлап» айғай салды.
Көкте «Абылай», жер де «Абылай», — барі «Абылай»,
«Абылайлап» айғай салды бір жан қалмай.
Нарқызыммен жөнеді қарсы адамна,
Ақ туды жөнебіретін салып адамна,
Ешбір жан осы айғайдан қалмай шанып,
Айнап, шап көкке шығып араласты.
Екі жақ ашық тұрған даласымен,

Қалмақтар ақыл таппай тұра қашты.
Алды қашты, қол қадым артын басып,
Екі жақ кетті мидай араласып,
Қашқан жауда қарулы күш бола ма?
Бастар қалды жертезек боп домдаланып,
Сол қырғыннан дем алмай қыра берді,
Аты озғаны қашумен бара берді,
Сабалық алды-артын орай шауып,
Көсілтті бүгінгі күн Нарқызымды.
Қалмақтың құтылғаны аз-ақ болды,
Көргені барісін азай болды.
Қалмақты кешке дейін қырып жойып,
Бір жерге туын тігіп қол жылады.
Қазақтан алты жүздей кісі өліпті,
Қалмақтан он мың адам қырылыпты.
Бекіңген қамалында бір жан қалмай,
Бәрінің көзі бүгін жойылыпты.
Қазақ қолы қырық мыңдай қараны аздап,
Тірісін алдына айлап, құд-ғын байлап.
Өлгенінің аты, томын, саймандарын
Бәрі де қазақ қолы алған жинап.
Қуанып, кек алдық деп қазақ қайтты,
Талқидан қайра бермен Арқаға асты.
Батырлар хан алдында жиналысып,
«Абылайлап» шапқан сөздің мәнісін айтты:
«Көк те «Абылай», жер де «Абылай» — барі шапты,
«Абылай» деген атақты қайда тапты.
Сұраса, мұның жөнін жан білмейді,
«Кім айтты?» — деп бір-біріне бірі жапты.
Ту ұстап «Абылайлаған» Сабалық ер,
Қалмақтан оң миға кетті көң қалып қол.
«Абылайлап» шауып кетті көң қалып қол.
Көпшілік сөз сұрады айтқанын көр:
Сабалық не деп жауап айтқанын көр:
«Қалмақ шапқан — Ақтабан шұбырынды»,
Қалған мал Шу бойында жұртқа ұрынды.
Осы жолғы көргені естен кетпей,
Көк алуға отыз мың қол жиналды.
Кейін қарай қазақ шаппай, қайтқан болды,
Кейін қайтса, қазақтың намысы өлді.
Қазақ үшін жанымды құрбаны қылдым,
Ақ туды алдым сан мыңға берді.
Көркем — Уәли төрелің бағасы едім,
Жетім қалып, қалғарын қырға келдім.
Төле бидің қолында бала болды,
Мал бағып, құрметінде жүре бердім.
Менің атам әуелде — Мансур еді,
«Сабалық» деп Төле би атым қойды.
Бөккеннен бытырғы жыл бата алдым,
Ырым ғып Нарқызымды маған берді.

Атам мені — атақты Көнішер — Абылай,
Арағымды шақырып саялым айғай,
Тәуекелдеп қамалға қойып кеттім,
Денеді тірілігімен сөзге қалмай,
Құдай сүйен қазақтың жолы болды.
Ескі кекті қайратып, көңіл тынды.
Елді бізге көтермес қалмақ басып,
Ошпақты мың адамны қазақ қырды».

Сабалық осыны айтып сыршын шешті,
Үш Жүздің адамның басын қосты,
Қазақтың баласына кек әперген,
Өзі — хан, аты — Абылай болсын», — десті.
Бұза сөзге бөтуөсін берді халық,
Ендігі жыл келмекке сөз байланып,
Баянауала Сабынды көл басында,
Үш Жүзге шықты Абылай хан сайланып.
Мың бір жүз қырық алтыншы жылында еді,
Үш Жүздің басын қосқан жыны еді.
Мәжіліс күткен сыйы, құрмет еткен жері —
Қанжығалы Абыз — Шомақ ауылында еді,
Алты ата Ажыбайдың Шомақ бірі,
Бай болған шаруа-мүжі өте ірі.
Токсан бие сойыпты сол жыныға,
Қазақтың той тойлаған шаттық күні.
Темір сандық ауызын жайып ашқан,
Көп мырзалық сол күні зор тасыған.
Сый тартқан үш Жүздің баласына,
Қасқа мен жәйсандарға топтан асқан.
Сол сыйдан бос қалмаған ешбір адам,
Өзінің абыройымен олжалаған.
Үш Жүздің басты адамы айтысыпты,
Жөн емес қой бос қалу осы жолдан.
Шомақ айтты: «Ерте алғанмын сый-құрметті,
Қажеті жоқ сый алуға маған тіпті,
Бос қалды деп ойлама, жақсыларым,
Сол алғаным мәңгілік болып жетті».
Сонда жұрт: «Ол не? — депті, алғанмыңыз?
Мейіріңіз соңы алудан қанғаныңыз?»
Білуге бір ауыздан сурақ қойды,
Деп айтты: «Білдіміз — арманымыз!»
Шомақ айтты: «Қазақ халқы басын қосқан,
Үш Жүз боп жиналсақ әрбір тұстан,
Хан сайлапты Абылайды жаулы қылып,
Танисқан не манғазалар жолау қылып,
«Сондағы ауыл — Шомақтың ауылы еді,
Қанша мал сойып, бие сауып неді», —
Деген атам — көңілің алған сыйым,
«Бай бопты» деген атам қалар еді...»

Абылайдың уәкілсіз осы болған,
Жан еді қазақ үшін еңбек қылған.
Орыс патша, Қытайдың арпасына,
Ешбіріне бағынбай жайып тұрған,
Қалмақты Сарыарқадан тазалаған,
Қазақтың дұшпандарын жаралаған,
Қағусыз қазақ халқы еркін өсіп,
Сол кезде мал мен басын қылған толған.

Қазаққа қамал толған ол да бір кез,
«Толған көрсө төгілер» деген бар сөз.
Еркін өскен, ерсе өскен, ерлік өскен,
Болар ма енді бізге де сондай бір кез!

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Yasin Mutlu
Doğum Yeri	Aksaray/ Ağaçören
Doğum Tarihi	10.01.1991

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Malatya İnönü Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	1. TSK Hava Kuvvetleri Komutanlığı İzmir 2. MEB Mehmet Örücü Ortaokulu Keçiören Ankara 3. Active English Kızılay Ankara
Görevi/Pozisyonu	1. Personel Subayı 2. Türkçe Öğretmeni

	3. Yabancılara Türkçe Öğretimi
Tecrübe Süresi	1 Yıl 1 Yıl 3 Yıl

İLETİŞİM

Adres	345. Sokak 30/7 Manisa Apartmanı Karataş/ Konak/ İzmir
E-mail	ysn881@gmail.com